Sorgulayan Denemeler

Bertrand Russell

Çeviri:

Nermin Arık

TÜBİTAK POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

İçindekiler

Giriş: Kuşkuculuğun Önemi Üzerine

Okuyucularıma, üzerinde hoşgörü ile düşünmeleri için, belki de son derece paradoksal ve yıkıcı görünebilecek bir doktrin sunmak istiyorum. Söz konusu doktrin şudur: Doğru olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmayan bir önermeye inanmak sakıncalıdır. Böyle bir görüşün genel kabul görmesi durumunda bütün sosyal yaşamımızın ve politik sistemimizin tümüyle değişeceğini kabul etmeliyim; şu anda ikisinin de kusursuz olmasının bunu güçleştireceğini de kabul ediyorum. Ayrıca (ve daha önemli olarak) bu görüşün, bu dünyada ve sonrasında başarılı olmayı haketmek için hiçbir şey yapmamış insanların akıldışı umutlarından çıkar sağlayan kişilerin (gaipten haber verenler, çifte bahisçiler ve din adamları gibi) gelirlerinin azalmasına yol açacağının da farkındayım. Bu önemli düşüncelere karşın, ileri sürdüğüm paradoksun savunulabileceği kanısındayım ve şimdi bunu yapmaya çalışacağım. İlkönce, aşırılığa kaçtığım düşüncesine karşı kendimi savunmak isterim. Ben İngilizlerin ılımlılık ve uzlaşmaya olan tutkularını paylaşan bir İngiliz Whig'iyim (Whig: 17. ve 18. yüzyıllarda hükümdara kargı Parlamento'nun üstünlüğünü savunan (ve sonradan yerini Liberal Partiye bırakan) siyasal parti üyesi. (Ç.N.)). Pyhrrhonizm (kuşkuculuğun/skeptisizmin eski adı)'in kurucusu olan Pyhrro hakkında bir öykü anlatılır. Pyhrro, bir eylemin diğerinden daha akıllıca olduğundan emin olmamız için asla yeterince bilgiye sahip olmadığımızı ileri

sürmüştü.

Öyküye göre gençliğinde bir akşam yürüyüşü sırasında, felsefe hocasını (ilkelerini ondan almıştı) kafası bir çukura sıkışmış ve kendini kurtaramıyacak bir durumda görür. Bir süre onu seyrettikten sonra, yaşlı adamı dışarı çekmenin bir yararı olacağını düşünmek için yeterli neden olmadığına karar verip yoluna devam eder. Onun kadar kuşkucu olmayan çevredeki insanlar hocayı kurtarırlar
ve Pyhrro'yu acımasızlıkla suçlarlar.

Ancak hocası, kendi öğretisine sadık kalarak, onu tutarlılığından dolayı kutlar.
Ben bu ölçüde abartılı bir kuşkuculuk önermiyorum. Teoride olmasada pratikte, sağduyudan kaynaklanan gündelik inançları kabul edebilirim. Bilim alanında tam kabul görmüş bir sonucu, kesin doğru olarak değil ama rasyonel bir eylem için
yeterince olası bir temel olarak kabule hazırım.

Falan tarihte bir ay tutulması olacağı söylenirse bunu, gerçekleşip gerçekleşmediğini görmek için gökyüzüne bakmaya değer bulurum.
Pyhrro ise farklı düşünürdü. Bu nedenle, bir orta yol benimsediğimizi söylememin yerinde olacağını sanıyorum. Ay ve Güneş tutulması örneğinde olduğu gibi,
araştırmacıların üzerinde anlaştığı konular vardır. Uzmanların tam anlaşamadığı konular da vardır. Bütün uzmanlar hemfikir olduklarında bile yanılabilirler.

Einstein'ın ışığın yerçekimi etkisiyle sapmasının niceliği konusundaki savı bundan
yirmi yıl önce, bütün uzmanlar tarafından rededildi; ama doğru olduğu ortaya çıktı.
Yine de, uzman olmayanlar, uzmanların görüş birliği içinde oldukları bir savın doğru olmasını, olmamasından daha olası kabul etmelidirler.

Benim savunduğum kuşkuculuk şundan ibarettir: (1) Uzmanlar bir görüşte hemfikir ise, bunun tersinin doğru olduğundan emin olunamaz. (2) Uzmanların hemfikir olmadığı bir görüş uzman olmayanlarca kesin doğru olarak kabul edilemez. (3) Bütün uzmanlar, doğru olması için yeterli neden bulunmadığını kabul ediyorlarsa, sıradan bir kimsenin karar vermekte çekingen davranması akıllıca olur.

Bu öneriler her ne kadar ılımlı görünüyorlarsa da, eğer kabul edilirlerse insan yaşamını kökünden değiştirebilirler.

İnsanların uğrunda savaşmayı ve zulmetmeyi göze aldıkları fikirler bu kuşkuculuğun reddettiği yukarıdaki üç gruptan biri içinde yer alır. Herhangi bir görüş rasyonel nedenlere dayanmaktaysa, insanlar bu nedenleri ortaya koyar ve etkilerini beklerler. Böyle durumlarda bunları ateşli bir şekilde savunmazlar; sükunetle benimserler ve nedenleri soğukkanlılıkla açıklarlar. Ateşli bir şekilde savunulan görüşler asla iyi bir temele dayanmayan görüşlerdir; gerçekten de şiddetli duygusallık, görüş sahibinin rasyonel kanıtlardan yoksun olduğunun bir göstergesidir. Politika ve din konularındaki görüşler hemen hemen tümüyle aşırı duygusallık ile bağıntılı olan türdendir. Bu konularda güçlü inançları olmayan kişiler, Çin'in dışındaki ülkelerde zavallı yaratıklar olarak düşünülür; kuşkuculardan, kendilerininkine tümüyle karşıt olan düşüncelere sahip kişilerden daha çok nefret edilir. Günlük yaşamın bu konularda fikir sahibi olmayı gerektirdiği ve daha rasyonel davranmanın toplum yaşamını olanksız kılacağı düşünülür. Ben bunun tam tersine inanıyorum; nedenini de açıklamaya çalışacağım.

1920 sonrasındaki işsizlik sorununu ele alalım. Siyasal partilerden biri, bunun sendikaların suçu olduğu kanısındaydı. Bir diğeri, nedenin Kıta Avrupasındaki kargaşa olduğuna inanıyordu. Bir üçüncüsü de, bunların rolü olduğunu kabul etmekle beraber, sıkıntının temel nedenini, İngiltere Bankası'nın sterlin değerini yükseltme politikasına bağlıyordu. Bana anlatıldığına göre, uzmanların çoğu bu üçüncü partiye mensuptu; ama partide uzmanlar dışında kimse de yoktu. Politikacılar parti edebiyatlarına uygun olmayan görüşlere ilgi duymazlar; sıradan insanlarsa felaketleri düşmanların

entrikalarına atfetmeyi yeğlerler. Sonuçta da insanlar konu ile ilgisi olmayan şeyler için veya o şeylere karşı savaşırlar. Rasyonel düşünce sahibi birkaç kişiye ise, hiç kimsenin hislerine hizmet etmediklerinden, kulak asılmaz. Bu üçüncü partinin, yandaş toplamak için insanları İngiltere Bankası'nın kötü olduğuna inandırması; işçileri kendi saflarına çekmek için İngiltere Bankası yöneticilerinin sendika hareketine düşman olduğunu göstermesi; Londra Piskoposu'nu saflarına almak için de bu yöneticilerin "ahlaksız" olduklarını göstermesi gerekirdi. Para konusunda tutumlarının yanlış olması da tüm bunların bir sonucu olarak görülürdü.

Bir başka örnek ele alalım. Sosyalizmin insan doğasına ters düştüğü sık sık dile getirilir. Bu sav sosyalistler tarafından, karşıtlarından aşağı kalmayan bir şiddetle reddedilir. Bu konu, ölümü çok büyük bir kayıp olan Dr. Rivers'ın University College'de verdiği bir derste irdelenmiş ve ölümünden sonra yayınlanan Psychology and Politics (Psikoloji ve Politika) kitabında yer almıştır. Bildiğim kadarıyla, bu konunun bilimsel denebilecek tek tartışması da budur. Yazar, sosyalizmin Melanesia'da insan doğasına ters düşmediğini gösteren bazı antropolojik veriler ortaya koymakta; sonra da, Melanesia'da insan doğasının Avrupa'daki ile aynı olup olmadığını bilmediğimize işaret etmekte ve sosyalizmin Avrupa insanının doğasına ters düşüp düşmediğini anlamanın tek yolunun onu denemek olduğu sonucuna varmaktadır. Ulaştığı bu sonuç nedeniyle İşci Partisi'nden adaylığa istekli olması ilginçtir. Ancak bu adayın, politik tartışmaları genellikle saran hırs ve öfke havasını artırıcı bir etki yapmayacağı kuşku götürmez.

Şimdi de, insanların serinkanlılıkla tartışmada güçlük çektikleri bir konuya, evlilik törelerine el atacağım. Her ülkede insanların büyük bir bölümü, kendilerininkinden farklı olan evlilik törelerinin ahlaka aykırı olduğuna inanmışlardır; bu görüşe karşı çıkanların ise kendi sorumsuz yaşam tarzlarını hakli kılmayı amaçladıklarına. Hindistan'da geleneklere göre dul kadınların yeniden evlenmeleri, akılalmaz ölçüde korkunç birşey sayılır. Katolik ülkelerde boşanmak çok büyük bir günah olarak düşünülürken evlilikte sadakat kurallarına yapılan bazı ihlaller, en azından erkeklerce yapılmışsa, hoşgörüyle karşılanır. Amerika'da boşanmak kolaydır, ama evlilik dışı ilişkiler şiddetle kınanır. Müslümanlar, bize çok aşağılayıcı gelen çok eşliliğe inanır. Bütün bu farklı görüşler aşırı bir şiddetle savunulur ve bunlara karşı gelenler çok acımasızca cezalandırılır. Ancak yine de, bu ülkelerden hiç kimse kendi ülkesindeki törenin insan mutluluğuna katkısının diğerlerinden daha çok olduğunu göstermek için en ufak bir çaba sarfetmez.

Bu konuda yazılmış herhangi bir bilimsel çalışmaya, örneğin Westermarck'ın History of Humcın Marriage (İnsan Evliliği Tarihi) adlı kitabına baktığımızda, benimsenmiş önyargılı yaklaşımdan çok farklı olan bir hava ile karşılaşır, insan doğasına ters geleceğini sandığımız birçok geleneğin var olduğunu görürüz. Çok eşliliğin, saldırgan erkeklerin kadınlara zorla kabul ettirdiği bir örf olarak açıklanabileceğini düşünürüz.

Peki, bir kadının birden fazla kocasının olduğu Tibet gelenekleri için ne söylenebilir? Tibet'i görenler oradaki aile yaşamının en az Avrupa'daki kadar uyumlu olduğu konusunda bize güvence veriyorlar. Bu tür yazılardan birkaçını okumak konuya açık kalplilikle yaklaşan herkesi tam bir kuşkuculuğa yöneltecektir; çünkü öyle görünüyor ki, bir evlilik geleneğinin bir diğerinden daha iyi veya daha kötü olduğunu söylememizi sağlayan herhangi bir veri mevcut değil. Yerel kurallara karşı gelenlere hoşgörüsüzlük ve acımasızlık içermeleri dışında ortak bir yanları yok. Günahın coğrafi birşey olduğu anlaşılıyor. Bu sonuçtan hemen başka bir sonuç ortaya çıkıyor: "Günah" gerçek olmayan yanıltıcı bir kavramdır ve onu cezalandırmak için uygulanagelen zulüm gereksiz birşeydir. Çoğu kimseye hoş gelmeyen de işte bu sonuçtur. Çünkü vicdan rahatlığıyla yapılan zulüm moralistler için bir zevktir. Cehennemi de bu nedenle icadettiler.

Milliyetçilik de kuşku götürür konularda ateşli inanç sahibi olmanın bir uç örneğidir. Şunu rahatça söyleyebilirim: Büyük Savaşın tarihini günümüzde ele alan bilimsel bir tarihçinin yazdıklarında, eğer bunlar savaş sırasında yazılmış olsalardı, çarpışan ülkelerin her birinde tarihçinin hapse atılmasına neden olacak ifadeler bulunması kaçınılmazdır. İnsanların kendileri hakkındaki gerçeklere tahammül gösterdikleri, Çin dışında, hiçbir ülke yoktur. Gerçekler normal zamanlarda sadece kabalık olarak, savaş halinde

ise suç olarak algılanırlar. Birbirinin karşıtı katı inanç sistemleri oluşur; bu sistemlere yalnızca aynı ulusal eğilimi taşıyanların inanmaları, bunların yapay olduğunu açıkça ortaya koyar. Ancak bu inanç sistemlerine mantık uygulamak, vaktiyle dinsel dogmalara mantık uygulamanın günah olduğu kadar günahtır. Bu tür konularda kuşkuculuğun neden kötücül olduğunu açıklamaları istendiğinde insanların verdikleri yanıt, mitlerin savaşı kazanmaya yardım ettiği, bu nedenle de rasyonalizmi benimseyen ulusların başkalarını öldüremeyeceği, tersine, kendilerinin öldürüleceği, yolundadır. Yabancılara tümden iftira yoluyla insanın kendisini korumasının utanç verici olduğu düşüncesi, bildiğim kadarıyla, şimdiye dek Quaker'ler (17. yüzyıl ortalarında kurulan, savaşa ve askerliğe karşı, hıristiyan oldukları halde kiliseye gitmeyen, Dostlar Derneği üyeleri.(Ç.N.)) dışında ahlaki destek bulamamıştır. Rasyonel bir ulusun savaşa hiç girmemenin yollarını bulabileceği öne
sürüldüğünde alınan yanıt ise genellikle hakaretten ibarettir.

Rasyonel bir kuşkuculuğun yayılmasının etkileri ne olabilir? İnsanoğlu ile ilgili olaylar güçlü tutkulardan kaynaklanır; bu da onları destekleyen birtakım mitlerin doğmasına yol açar. Psikanalizciler bu sürecin kişisel görünümünü, vesikalı ve vesikasız deliler üzerinde incelemişlerdir.

Bazı aşağılamalara maruz kalmış bir kişi kendisinin İngiltere Kralı olduğu yolunda bir kuram benimser ve kendisine bu yüce konumunun gerektirdiği saygı ile davranılmamasını mazur göstermek için de zekice işlenmiş birsürü açıklama icadeder. Bu örnekte, komşuları onun bu hayallerine sıcak bakmazlar ve kendisini bir tımarhaneye kapatırlar. Fakat o kendi büyüklüğünü değil de ulusunun veya sınıfının veya mezhebinin büyüklüğünü ileri sürerse, görüşleri, dışarıdan bakan tarafsız bir kişiye tımarhanede karşılaşılanlar kadar abes gelse bile, birçok yandaş kazanır; bir siyasal veya dinsel önder olur. Bu yolla, kişisel delilikle benzer kuralları izleyen bir toplumsal delilik gelişir. Kendini İngiltere Kralı sanan bir deli ile tartışmanın tehlikeli olduğunu herkes bilir; fakat tek başına olduğu için onun hakkından gelinebilir. Bütün bir ulus bir kuruntuya kapıldığı zaman, savlarına karşı gelindiğinde kapıldıkları öfke tek bir delininkiyle aynıdır; fakat o ulusun aklını başına getirecek tek şey savaştır.

Entellektüel etkenlerin insan davranışını ne ölçüde etkilediği konusunda ruhbilimciler arasında büyük görüş ayrılıkları vardır. Burada birbirinden tamamen ayrı iki soru söz konusudur: (1) İnançlar, eylemlerin nedeni olarak, ne ölçüde etkindirler? (2) İnançlar ne ölçüde mantıksal açıdan yeterli delillerden kaynaklanırlar ve kaynaklanabilirler? Bu iki soruda söz konusu olan entellektüel faktörün etkisine ruhbilimciler, sıradan insanların vereceklerinden çok daha küçük bir yer vermekte uyum içindedirler; ancak bu genel uyum alanı içinde önemli ölçüde derece farkları yer almaktadır. Bu iki soruyu sırayla ele alalım.

(1) İnançlar eylemlerin nedeni olarak ne ölçüde etkindirler? Bu soruyu kuramsal olarak değil, sıradan bir insanın sıradan bir günde yaşadıklarını ele alarak tartışacağız. Güne sabah yataktan kalkmakla başlar. Büyük olasılıkla bunu hiçbir inancın etkisi olmadan, alışkanlık nedeniyle yapar. Kahvaltı eder, trenine biner, gazetesini okur, işyerine gider; bütün bunları yine alışkanlık nedeniyle yapar. Geçmişte bu alışkanlıkları edindiği bir dönem olmuştur; en azından işyerinin seçiminde inancın bir etkisi vardır. Belki de vaktiyle o işyerinde teklif edilen işin, bulabileceği en iyi iş olduğunu düşünmüştür. Çoğu kişide mesleği ilk seçtiği zaman inancın bir rolü olmuştur; bu nedenle de, o seçimin yol açtığı herşeyde inancın payı vardır.

Eğer küçük bir görevli ise iş yerinde etkin irade kullanmaksızın ve inancın açık katkısı olmaksızın, sadece alışık olduğu şekilde davranmayı sürdürebilir. Sütunlarla rakamı toplarken uyguladığı aritmetik kurallarına inandığı düşünülebilir. Ancak bu doğru değildir; bu kurallar salt bedensel alışkanlıklardır; bir tenis oyuncusunda olduğu gibi. Bu alışkanlıklar, onların doğru olduklarına dair bilinçli bir inanç nedeniyle değil, bir köpeğin arka ayakları üzerinde durarak yiyecek istemeyi öğrenmesi gibi öğretmeni hoşnut kılmak için gençlikte edinilmiş alışkanlıklardır. Bütün eğitimin bu türden olduğunu söylemiyorum; ancak üç R öğreniminin (Okuma, Yazma, Aritmetik) çoğu kesinlikle öyledir.

Söz konusu kişi iş yerinde bir ortak veya bir yönetici konumundaysa günlük işleri arasında bazı zor yönetimsel kararlar alması gerekebilir.
Bu kararlarda inancın da bir etkisi bulunması olasıdır. Bazı hisselerin yükselip bazılarının düşebileceğine veya falan kişinin güvenilir olduğuna, falanın da iflas eşiğinde olduğuna inanmaktadır. Bu inançlar doğrultusunda kararlar alır.

Salt alışkanlıkla değil, inandığı şeylere göre davrandığı içindir ki bir sekreterden daha üstün bir kişi olarak düşünülür ve çok daha fazla para kazanır -tabii eğer inandığı şeyler doğru çıkarsa.

Eylem nedeninin inançtan kaynaklandığı durumlar özel yaşamı için de aynı ölçüde geçerlidir. Normal zamanlarda, karısına ve çocuklarına davranışlarını alışkanlıklar veya alışkanlıkla değişime uğramış olan içgüdü yönetecektir. Önemli durumlarda -evlenme teklif ederken, oğlunu hangi okula göndereceğine karar verirken veya karısının kendisine sadık olup olmadığından kuşkulandığında- salt alışkanlığın etkisiyle davranamaz. Evlenme teklifinde yalnızca içgüdüsü veya hanımın zengin olduğu sanısı etken olabilir. Eğer kararda içgüdü etken olmuşsa, kuşkusuz, hanımın her türlü erdeme sahip olduğuna inanır. Bu da ona, kararının bir nedeni gibi gelebilir; ancak gerçekte bu da içgüdünün değişik bir etkisinden başka bir şey değildir ve içgüdü tek başına eylemin yeterli nedenidir.

Oğluna okul seçerken izlediği yol büyük olasılıkla önemli iş kararları alırken izlediğinin aynıdır; burada da inanç önemli bir rol oynar. Karısının sadakatsizliği hakkında bir bilgi edinmişse davranışı büyük olasılıkla salt içgüdüsel olacaktır; ancak bu içgüdü sonradan olacakların temel nedenini de oluşturan bir inanç etkisiyle harekete geçmiştir.

Demek oluyor ki, inançlar eylemlerimizin yalnızca ufak bir bölümünden doğrudan sorumlu olsalar da sorumlu oldukları eylemler en önemli olan ve yaşamımızın genel yapısını belirleyen eylemler arasında yer alır. Siyasal ve dinsel eylemlerimiz özellikle inançlarımızla bağıntılıdır.

(2) Şimdi ikinci sorumuza geliyorum. Bu soru iki yönlüdür: (a) İnançlar gerçekten ne ölçüde kanıtlara dayanır? (b) Öyle olmaları ne ölçüde olanaklı veya arzu edilen birşeydir?

(a) İnançların kanıtlara dayanma oranı onlara inananların sandıklarından çok daha düşüktür. Oldukça rasyonel bir eylem ele alalım: zengin bir işadamının parasal yatırım yapması. İşadamının, örneğin Fransız Frankının iniş çıkışı konusundaki görüşünün, politik eğilimine bağımlı olduğunu görürsünüz; ve de bu görüşü öylesine benimsemiştir ki parasını o yolda riske sokmaktan kaçınmaz. İflas olaylarında, çoğu kez, felaketin nedeninin bazı duygusal etkenlerden kaynaklandığı ortaya çıkar. Politik görüşler, onları açıklamaları yasaklanmış olan devlet görevlilerine ait olanları dışında, nadir olarak kanıtlara dayanırlar. Bazı istisnalar kuşkusuz vardır. Yirmi beş yıl önce başlamış olan gümrük resimleri reformu tartışmalarında sanayicilerin çoğunun desteklediği taraf, kendi gelirlerini artıracak taraftı. Bu, görüşlerinin gerçekten kanıtlara dayandığını gösteriyor; ancak, ifadelerinde bunu ima eden en ufak bir şey yoktu. Freudcular bizi "rasyonalize etme" süreciyle,
yani gerçekte irrasyonel olan bir görüş veya karar için kendimize rasyonel görünen nedenler uydurma süreciyle tanıştırdı. Ancak, özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde "irrasyonalize etme" denebilecek bir de ters süreç var.

Kurnaz bir kişi bir sorunun lehinde ve aleyhinde olan yönleri az veya çok bilinç-altı bir yolla, bencil bir açıdan değerlendirebilir (İnsanın kendi çocuklarının söz konusu olması dışında, bencil olmayan düşünceler çoğu zaman bilinç-altına inmezler). Bilinç-altının yardımıyla sağlam bir bencil karara vardıktan sonra kişi nasıl büyük fedakarlıklarla kamu yararını gözettiğini gösteren büyük büyük laflar uydurur veya başkalarından alıntılar yapar. Bu lafların, sahibinin gerçek nedenlerini belirttiğine inananlar o kişinin gerçek kanıtları değerlendirebilmekten yoksun olduğunu da düşünecektir; çünkü, o kişinin eylemleri, kamu yararına olan bir şeye yol açmayacaktır. Bu durumdaki bir kişi, olduğundan daha az rasyonel görünür. Daha da ilginç olanı, onun irrasyonel yönünün bilinçli, rasyonel yönünün ise bilinç-dışı olmasıdır. İngiliz ve Amerikalıları bu denli başarılı kılan da bu özelliktir.

Kurnazlık, gerçek olduğu zaman, insan doğasının bilincinden çok bilinç-dışına ait bir şeydir ve sanırım ki iş aleminde başarı için gereken en önemli özelliktir. Ahlaki açıdan ise, her zaman bencil olduğu için, küçümsenen bir özelliktir; bununla birlikte insanları en kötü suçlardan alıkoymayı da başarabilir. Bu özellik eğer Almanlarda var olsaydı sınırsız denizaltı harekatına girişmezlerdi; eğer Fransızlarda var olsaydı Ruhr'da yaptıklarını yapmazlardı; eğer Napolyon'da olsaydı Amiens Antlaşması'ndan sonra tekrar savaşa girmezdi. Bazı istisnaları olsa da, ortaya şöyle bir genel kural koyabiliriz: İnsanlar neyin kendi yararlarına olduğu konusunda yanılırlarsa, akla uygun olduğunu sandıkları tutum, başkaları için, gerçekten akla uygun olan tutumdan çok daha fazla kötülüğe yol açar. Bu nedenle, insanları kendi çıkarlarını iyi değerlendirecek duruma getiren her şey yararlıdır. Ahlaki nedenlerle, kendi çıkarlarına ters olduğuna inandıkları şeyleri yaptıkları halde çok zengin olmuş sayısız insan vardır.

Örneğin ilk-dönem Quaker'lerden bazı dükkan sahipleri, başkalarının sürekli olarak yaptığı gibi her müşteriyle
pazarlık etmek yerine, sattıkları mallar için kabul edebilecekleri en düşük miktardan daha çok para istememe yolunu tutmuşlardır. Bu kararı almalarının nedeni, razı olduklarından çok para istemeyi yalan söylemek saymalarıydı. Ancak müşteriye sağlanan bu kolaylık öylesine büyüktü ki herkes onların dükkanlarına koştu; sonuçta zengin oldular (Bunu nerede okuduğumu unuttum; ancak, belleğim beni yanıltmıyorsa güvenilir bir kaynaktı). Aynı amaca açıkgözlülük yaparak da ulaşmak olanaklıydı; ancak hiç kimse yeterince açıkgöz değildi. Bilinç-dışımız göründüğünden daha kötü niyetlidir. Bu nedenle, ahlaki gerekçelerle, kendi yararlarına ters düşen şeyleri bilerek yapan kişiler kendi yararlarına olanı tam olarak yapan kişilerdir. Onların arkasından, şiddetli duyguları olabildiğince safdışı ederek, kendi yararlarını bilinçli ve rasyonel olarak düşünmeye çaba gösterenler gelir. Üçüncü olarak, içgüdüsel olarak açıkgöz olan kişiler gelir. Bunlar başkalarının mahvolmasını amaçladıkları yollarda kendilerini mahvederler. Bu son grup Avrupa nüfusunun yüzde doksanını kapsar.

Biraz konu dışına çıkmış görünebilirim; ancak açıkgözlülük dediğimiz bilinç-dışı mantığını bilinçli türlerinden ayırmam gerekliydi. Normal eğitim yöntemlerinin bilinç-dışına hiçbir belirgin etkisi yoktur. Öyleyse, açıkgözlülük bugünkü teknik olanaklarımızla öğretilebilir birşey değildir. Yalnızca alışkanlıktan kaynaklanan ahlak dışında, ahlakın da bugünkü yöntemlerle öğretilmesi olanaksız görünüyor; en azından, ben şahsen sıkça öğütlenen kişilerde iyiye doğru bir etki farketmedim. Bu nedenle, günümüzde bilinçli olarak yapılmak istenen her ıslahatın rasyonel yollar kullanarak yapılması zorunludur. İnsanlara açıkgöz veya erdemli olmayı nasıl öğreteceğimizi bilmesek de onlara rasyonel olmayı öğretmeyi bir ölçüde biliyoruz: Eğitimden sorumlu olanların her konuda uyguladıklarının tam tersini yapmak bunun için yeterlidir. Gelecekte, iç salgı bezleriyle oynayarak, salgılarını azaltıp çoğaltarak, erdem yaratmayı da öğrenebiliriz. Ancak günümüzde rasyonalizmi yaratmak erdem yaratmaktan daha kolaydır -rasyonalizm sözcüğü ile, eylemlerimizin etkilerini önceden tahmin etme sürecinde bilimsel düşünme alışkanlığını kastediyorum.

(b) Bu, bizi şu soruya getiriyor: İnsanların eylemleri ne ölçüde rasyonel olabilir veya olmalıdır? Önce "olmalı mı" sorusunu ele alalım. Kanımca rasyonalizmin uygulama alanını belirleyen kesin sınırlar vardır; yaşamın en önemli bölümlerinden bazıları mantığın işe karışmasıyla mahvolurlar. Leibniz son yıllarında bir muhabire yaşamında yalnız bir kere, o da elli yaşındayken, bir bayana evlenme teklif ettiğini anlatmış; sonra da şunu eklemiş: "Şükürler olsun ki düşünmek için zaman istedi. Bu bana da düşünme fırsatı verdi ve teklifimi geri aldım." Davranışının çok rasyonel olduğu kuşku götürmez; ancak beğendiğimi söyleyemem.

Shakespeare "deli, aşık ve şair"i "yoğunlaşmış hayal gücü" olarak biraraya getirir. Sorun deliyi salıverip aşık ve şairi bir arada tutmaktır. Bir örnek vereceğim: 1919 yılında Old Vic'de oynanan The Trojan Women (Truvalı Kadınlar) oyununu seyrediyordum. Büyüyünce ikinci bir Hector olur korkusuyla Greklerin Astyanax'ı öldürdükleri, dayanılmaz ölçüde acıklı bir sahne vardır. Tiyatroda bütün gözler yaşlıydı; seyirciler Greklerin bu gaddarlığını akılalmaz buluyorlardı.

Ama orada ağlayan bu insanlar, aynı anda, aynı gaddarlığı Euripides'in bile hayal gücünü aşan bir ölçüde kendileri uyguluyorlardı. Kısa bir süre önce, ateşkesten sonra Almanya'ya uygulanmakta olan ablukayı uzatan ve Rusya'ya da abluka öngören kararı alan bir hükümete -büyük çoğunluğu- oy vermişlerdi. Bu ablukaların çok sayıda çocuğun ölümüne neden olduğu biliniyordu; ama düşman ülkelerin nüfusunun azalmasını arzuluyorlardı: çocuklar, Astyanax gibi, büyüyüp babalarının yolundan gidebilirlerdi. Şair Euripides seyircilerin hayalinde aşık'ı canlandırmıştı. Ancak tiyatro kapısında aşık ve şair unutulmuşlardı; ve kendilerini iyi yürekli ve erdemli sayan bu bay ve bayanların siyasal eylemleri deli'nin (çıldırmış katil kişiliğinde) egemenliğine girmişti.

Aynı zamanda deli'yi de alıkoymadan şair ve aşık'ı alıkoymak olanaklı mıdır? Her birimizin içinde onların üçü de değişik ölçülerde mevcuttur. Bunlar, birisi kontrol altına alındığında diğer ikisinin yok olmasını gerektirecek ölçüde, birbirlerine bağlı mıdırlar? Öyle olduğunu sanmıyorum. Hepimizin içinde mantıktan esinlenmeyen eylemlerle tüketilmesi gereken bir miktar enerji olduğuna inanıyorum; bu, çıkış yolunu, koşullara göre sanatta, tutkulu aşkta veya tutkulu nefrette bulur. Saygınlık, düzen ve rutin -yani modern endüstri toplumunun demir gibi katı disiplini- sanatsal dürtüyü köreltmiş ve aşkı verimli, özgür ve yaratıcı olmak yerine bunalıma veya gizliliğe mahkum etmiştir.

Haset, gaddarlık ve nefret hemen bütün piskoposlar sınıfı tarafından takdis edilirken, özellikle özgür olmaları gereken şeyler baskı altında tutulmuştur. İçgüdüsel yapımız iki bölümden oluşur; birisi kendimizin ve çocuklarımızın yaşamını geliştirmeye, diğeri ise rakip gördüğümüz kişilerin yaşamını engellemeye yönelir.

Birincisi yaşama aşkını, sevgiyi ve psikolojik olarak sevginin bir kolu olan sanatı içerir; ikincisi de rekabeti, milliyetçiliği ve savaşı. Geleneksel ahlak birincisini bastırmak, ikincisini yüreklendirmek için herşeyi yapar. Gerçek ahlak bunun tam tersini gerektirirdi. Sevdiklerimizle ilgili davranışlar içgüdüye güvenle bırakılabilir. Akıl kapsamına alınması gerekli olan ise nefret duyduğumuz kişilere karşı olan davranışlardır.

Günümüz dünyasında etkin olarak nefret ettiklerimiz bizden uzak olan gruplar, özellikle de yabancı uluslardır. Onları soyut olarak algılarız ve gerçekte nefretin ta kendisi olan eylemleri, adalete olan aşkımız ve benzeri yüce amaçlar için yaptığımızı ileri sürerek kendimizi kandırırız. Bu gerçeği bizden saklayan perdeyi ancak, büyük ölçüde kuşkuculukla kaldırabiliriz. Bunu ve kıskançlık çılgınlığının tedavisini gerçekleştirdikten sonra, kıskançlıklara ve sınırlamalara dayalı olmayan, dopdolu bir yaşam arzusuna ve başka insanların birer engel değil, birer yardımcı olacağının idrakine dayalı yeni bir ahlak oluşturmaya başlayabiliriz. Bu ütopik bir beklenti değildir; Elizabeth İngilteresinde kısmen gerçekleşmişti. Eğer insanlar bir başkasının mutsuzluğu peşinde koşmak yerine kendi mutluluklarının peşine düşmeyi öğrenirlerse, bu beklenti hemen yarın gerçekleşebilir. Bu, hiç de uygulanmayacak kadar sert bir ahlak töresi değildir; ama benimsenmesi dünyayı cennete dönüştürebilir.

Düşler ve Gerçekler

1

Arzularımızın inanışlarımız üzerindeki etkisi herkesçe bilinen ve gözlenen bir olgudur; ancak bu etkinin niteliği çoğu zaman yanlış algılanır. İnançlarımızın büyük bölümünün bazı rasyonel temellere dayandığını; arzunun ise yalnız arada bir işi karıştırdığını varsaymak alışkanlık haline gelmiştir.
Bunun tam karşıtı gerçeğe daha yakın olsa gerek. Günlük yaşamla ilgili inançlarımızın büyük bir bölümü arzularımızın şekilleşmesinden ibarettir; ancak orada burada bazı izole noktalarda, gerçeğin sert darbesiyle doğru yola yöneltilirler.
İnsan genelde bir düş aleminde yaşar; dış dünyadan gelen aşırı zorlayıcı bir etkiyle bir an için uyanır; ancak çok geçmeden düş aleminin tatlı uykusuna yeniden dalar. Freud geceleri gördüğümüz düşlerin, büyük ölçüde, arzularımızın görüntü şeklinde gerçekleşmesi olduğunu göstermiş; bunun, gündüz gördüğümüz

düşler için de aynı ölçüde doğru olduğunu söylemiştir. İnançlar dediğimiz gündüz düşlerini de buna eklemesi yerinde olurdu.

Doğru olduğuna inandığımız şeylerin bu rasyonel olmayan kökenini göz önüne serecek üç yöntem vardır: deli ve isterik kişilerin incelenmesinden yola çıkıp, giderek bu hastaların temelde normal sağlıklı kişilerden pek az farklı olduğunu ortaya koyan psikanaliz yöntemi; ikincisi, en değerli görüşlerimizin rasyonel kanıtlarının ne kadar zayıf olduklarını gösteren kuşkucu filozofların yöntemi; son olarak da, insanları genel olarak gözlemleme yöntemi. Ben yalnız bu sonuncusu üzerinde duracağım.

Antropologların uzun çalışmalarından öğrendiğimize göre, en ilkel insanlar anlamadıklarının farkında oldukları olaylarla karşılaştıklarında cahilliklerinin bilinci içinde çırpınıp durmazlar; tersine, bütün önemli eylemlerini yönetecek ölçüde sıkıca bağlandıkları sayısız inançları vardır. Bir hayvanın veya savaşçının etini yemekle, kurbanın yaşarken sahip olduğu erdemleri elde edebileceklerine inanırlar. Birçoğu, kabile reisinin adını ağızlarına almanın insanı hemen öldürecek büyük bir günah olduğuna inanır, hatta ismin bir hece olarak yer aldığı bütün sözcükleri değiştirecek kadar ileri giderler. Örneğin John adında bir kralınız varsa Jonquil yerine George-quil
veya dungeon yerine dun-george demeniz gerekir. Tarım düzeyine geldiklerinde yiyecek üretimi nedeniyle hava durumu önem kazanıyor; bazı büyülerin yağmur getireceğine veya ufak ateşler yakmakla güneş açacağına inanılıyor. Bir kişi öldürüldüğünde kanının veya hayaletinin öç almak için öldüreni izlediğine, onun ancak yüzü kırmızıya boyama veya matem tutma gibi basit yöntemlerle aldatılabileceğine inanıyorları. Bu inancın ilk bölümünün öldürülmekten korkanlardan, ikinci bölümünün de öldürenlerden kaynaklandığı açıkça görülüyor.

Rasyonel olmayan inançlar ilkel insanlara özgü değildir. İnsan ırkının büyük bir bölümü bizimkilerden farklı olan, bu nedenle de doğal olarak, aslı esası bulunmayan dinsel inançlara sahiptir.

Önyargısız herhangi bir insan için rasyonel bir sonuca varmanın olanaksız olduğu birçok konuda politikayla ilgilenen ama politikacı olmayan kişiler çok güçlü kanılara sahiptirler.

Çekişmeli bir seçimde görev alan gönüllüler hep kendi taraflarının kazanacağına inanırlar; kaybetme olasılığına işaret eden birçok neden bulunmasının
bir önemi yoktur. 1914 sonbaharında Alman ulusunun çok büyük bir bölümünün Almanya'nın zaferinden kesinlikle emin olduğu kuşku götürmez. Bu örnekte gerçek işe karışmış, düşleri altüst etmiştir. Alman olmayan bütün tarihçilerin önümüzdeki yüz yıl boyunca yazmaları önlenebilseydi yine düşler canlanır, sadece başlangıçtaki zaferler anımsanır ve savaşın sonunda yaşanan felaketler unutulurdu.

Nezaket, bir kişinin, kendisinin veya çevresindekilerin meziyetlerine ilişkin görüşlerine saygılı olma alışkanlığıdır. Herkes, her gittiği yerde, rahatlatıcı bir kanılar bulutu ile sarılmıştır; bu kanılar, yazın uçuşan sinekler gibi, kendisiyle beraber hareket eder. Bunların bazıları kişiseldir; kişiye, kendi erdemlerinden ve üstünlüklerinden, arkadaşlarının sevgisiden ve tanıdıklarının saygısından, mesleğinin parlak geleceğinden, pek iyi olmayan sağlığına karşın tükenmeyen enerjisinden söz ederler. Onun ardından ailesinin olağanüstü yüceliği hakkındaki inançlar gelir: babasının şimdilerde ender rastlanan dürüstlüğü ve çocuklarının şimdiki modern ana-babalarda bulunmayan bir disiplinle yetiştirmiş olması; oğullarının okul sporlarında herkesi nasıl geride bıraktığı; kızının kendini uygunsuz bir evliliğe atacak kızlardan olmadığı gibi. Daha sonra, ait olduğu toplumsal sınıf hakkındaki inançları gelir. Toplumdaki konumuna bağlı olarak bu sınıf bütün sınıflar içinde ya sosyal açıdan en iyisidir; ya en bilgilisidir, ya da ahlak yönünden en değerlisidir -her ne kadar bu değerlerden birincisinin ikincisinden, ikincisinin de üçüncüsünden daha çok aranılan nitelikler olduğu konusunda herkes hemfikir ise de. Ulus konusunda da, hemen herkes kendi ulusu hakkında rahatlatıcı kuruntular besler. "Yabancı uluslar ne yazık ki ısrarla kendi bildikleri gibi davranıyorlar." Mr. Podsnap bu sözleriyle insan kalbinin en köklü duygularından birini dile getirmiş oluyordu.

Son olarak da genel olarak insanlığı, mutlak olarak veya karşılaştırmayla "hayvani yaratıklar"dan üstün tutan kuramlara geliyoruz: İnsanın ruhu vardır, ama hayvanın yoktur; insan "rasyonel bir hayvan"dır. Aşırı acımasız veya anormal bir eylem "hayvan gibi", veya "vahşi" olarak nitelenir (halbuki böyle eylemler kesinlikle insanlara özgüdür, Tanrı insanı kendi görüntüsünden yarattı ve evrenin nihai amacı İnsan'ın mutluluğudur.

Böylece, bizi rahatlatan aşamalı bir inançlar dizisine sahip bulunuyoruz: kişiye ait olanlar, ailesi ile paylaştıkları, sınıfında veya ulusunda yaygın olanlar, son olarak da bütün insanlığa aynı ölçüde hoş gelenler. Bir kimseyle iyi ilişkilerimiz olmasını istiyorsak onun inandıklarına saygı göstermemiz beklenir. Bu nedenle de insanların yüzlerine karşı, arkalarından konuştuğumuz gibi konuşmayız. Bu fark, onların bizim kişiliğimizden olan farkları arttıkça daha da belirginleşir. Kardeşimizle konuşurken ana-babalar konusunda bilinçli bir nezaket göstermeye gerek görmeyiz. Yabancı ülke insanlarıyla konuşurken nazik olma gereği doruk noktasındadır ve yalnız kendi vatandaşlarına alışık olanlara dayanılmaz ölçüde sıkıcı gelir.

Bir keresinde, ülkesinden hiç çıkmamış bir Amerikalıya İngiliz Anayasası'nın birkaç önemsiz noktada Amerikalılarınkinden daha iyi olabileceğini söylemiştim. Hemen büyük bir öfkeye kapıldı; bu türden bir düşünceyi daha önce hiç duymamış olduğundan, bir kimsenin gerçekten böyle bir şey düşünebileceğini aklı almamıştı. İkimiz de nezaketi ihmal etmiştik; sonuç da bir felaket olmuştu.

Sosyal amaçlı toplantılarda nezakette kusur her ne kadar hoş değilse de mitleri yok etme bakımından çok yararlıdır. Doğal kanılarımızı düzeltmenin iki yolu vardır; biri, zehirli bir mantarı yenebilir bir mantar sanıp sonuçta acı çekmek gibi, gerçekle yüzleşmek; diğeri de kanılarımızın, gerçek olgulara değil, diğer insanların inançlarına ters düşmesi durumudur. Bazıları domuz eti yemenin helal, dana eti yemenin haram olduğunu düşünür; başkaları ise tam tersine inanır. Bu görüş ayrılığı çoğu zaman kan dökülmesine yol açmıştır. İkisinin de belki gerçekten günah olmadığı yolunda rasyonel bir görüş yavaş yavaş oluşmaya başlamış bulunuyor. Nezaket ile yakından bağıntılı olan alçakgönüllülük, kendimizi ve kendimizde olan şeyleri, karşımızdakilerden veya onlarda bulunan şeylerden üstün tutmuyor gibi davranmayı gerektirir. Bu hüner sadece Çin'de tam olarak anlaşılmıştır.

Bana anlattıklarına göre, Çin'de bir Mandarin'e karısının ve çocuklarının sağlığını sorarsanız size şöyle cevap verirmiş: "Zatıalilerinin sormaya tenezzül buyurdukları o pasaklı aşağılık kadın ve iğrenç yumurcakları tam bir sağlık içindedirler." Ne var ki, böyle incelikler sakin ve dingin bir yaşam tarzı gerektirir; iş ve politika dünyasının hızlı ve önemli ilişkilerinde ise bu olanaksızdır. Başka insanlarla olan ilişkiler, en başarılı olan kişiler dışında kalan herkesin mitlerini birer birer yıkmaktadır. Kişisel övünçleri kardeşler, aile övünçlerini okul arkadaşları, sınıfsal övünçleri politika, milli övünçleri de savaşlar ve ticari başarısızlıklar ortadan kaldırmaktadır. Ancak insan olmanın övüncü varlığını sürdürür; ve sosyal sohbetler sırasında, mit-yaratma yetisi bu alanda serbestçe at koşturur. Bilim bu tür hayallerin düzeltilmesinde bir ölçüde etkilidir. Ancak bu düzeltme hiçbir zaman kısmi olmaktan öteye gidemez; çünkü biraz safdillik olmazsa bilimin kendisi de çöker.

2

İnsanların kişisel ve sınıfsal düşleri gülünç olabilir; ancak toplumsal düşler insanlık çemberi dışına çıkamayan bizler için hüzün vericidir. Astronominin
ortaya koyduğu Evren çok büyüktür. Teleskopla gördüklerimizin ötesinde daha neler var, bilemiyoruz; ancak bilebildiğimiz kadarı akılalmaz büyüklüktedir. Samanyolu bu bilinebilen evrende çok küçük bir yer kaplar. Bu ufak bölümün içindeki Güneş Sistemi sonsuz küçüklükte minik bir benek, gezegenimiz ise beneğin mikroskopik bir noktasıdır. Bu nokta üzerinde, karmaşık yapılı ve kendilerine özgü fiziksel ve kimyasal özellikleri olan, su ve saf olmayan karbon karışımı minik topaklar birkaç yıl sürüklenir durur; ta ki bileşimi oluşturan elementlere tekrar ayrılıp yok olana kadar. Vakitlerini iki iş arasında bölüştürürler: kendilerinin yok olma anını ertelemek ve telaşlı bir

çaba ile, kendi türlerinden olan başkaları için bu anı çabuklaştırmak. Doğal sarsıntılar belirli aralıklarla binlercesini, hatta milyonlarcasını yok eder; hastalık daha birçoğunu vaktinden önce alıp götürür. Bu olaylar felaket olarak değerlendirilir; ancak insanlar aynı yok edişi kendi çabalarıyla başarırlarsa çok sevinir ve Tanrı'ya şükranlarını sunarlar. İnsan yaşamının fiziksel olarak var olabileceği süre Güneş Sistemi'nin toplam ömrünün çok ufak bir bölümüdür. Ancak insanların birbirlerini yok etme çabalarıyla, bu süre dolmadan da kendi sonlarını getireceklerini düşündüren nedenler var. Dışarıdan bakıldığında insan yaşamı böyle görünüyor.

Yaşama böyle bir bakışın dayanılmaz olduğunu, bunun, insanların var olmalarını sağlayan içgüdüsel enerjiyi yok edeceğini söyleyenler var. Onların buldukları kaçış yolu din ve felsefedir.

Dışdünya her ne kadar yabancı ve duyarsız görünse de, bizi teselli edenlerin verdikleri güvenceye göre, görünüşteki bu çatışmaların gerisinde bir uyum vardır. İlk nebuladan bu yana süregelen uzun gelişimin, en son aşama olarak insanoğluna eriştiği varsayılmaktadır. Hamlet çok ünlü bir yapıttır; ancak onu okuyanların pek azı Birinci Denizci'nin "Tanrı sizi kutsasın, efendim" şeklindeki dört sözcükten oluşan rolünü anımsar. Yaşamdaki tek uğraşları bu rolü oynamak olan bir topluluk düşünelim; onların Hamlet'lerle, Horatio'larla, ve hatta Guildenstern'lerle hiç bir temasları olamayacak bir şekilde izole edilmiş olduklarını varsayalım. Bu kişiler Birinci Denizci'nin dört sözcüğünün bütün oyunun temelini oluşturduğu yolunda bir takım edebi eleştiriler icadetmezler miydi? İçlerinden biri öteki rollerin de belki aynı ölçüde önemli olabileceğini öne sürseydi, onu aşağılama veya dışlamayla cezalandırma yoluna gitmezler miydi? Evrende insanoğlunun yaşamı Birinci Denizci'nin Hamlet'te aldığı rolden çok daha az yer tutmaktadır. Ancak sahnenin arkasındaki oyunun gerisini dinlememiz olanaksızdır; oyunun konusu ve kişileri hakkında da çok az şey biliyoruz.

İnsanlık denince onun bir temsilcisi olarak daha çok kendimizi düşünürüz. Bu nedenle de insanlık konusunda olumlu hisler besler, korunmasını önemli buluruz. Nonkonformist (İngiltere Kilisesi'nden ayrılmış bir tarikatın mensubu. (Ç.N.)) bakkal Mr. Jones kendisinin ölümsüzlüğe layık olduğundan emindir; bunu kendisinden esirgeyecek bir evrenin de dayanılmaz ölçüde kötü olduğu kanısındadır. Ancak şekere kum karıştıran ve pazar günleri kiliseyi ihmal eden Anglikan (İngiltere Kilisesi mensubu. (Ç.N.)) rakibi Mr. Robinson'u düşündüğünde, evrenin gereğinden fazla merhametli davrandığı görüşündedir. Mutluluğunun eksiksiz olması, Mr. Robinson için yakılacak bir cehennem ateşine bağlıdır. Bu şekilde hem insanın evrensel önemi korunmuş, hem de dost ve düşman arasındaki yaşamsal farklılık evrensel merhametin zaafı yüzünden ortadan kalkmamış olur. Mr. Robinson da aynı kanıdadır; ancak roller değişmiş olarak. Sonuçta herkes mutludur.

Korpenik'ten önceki çağlarda insan-merkezli dünya görüşünü savunmak için felsefi oyunlara gerek yoktu. Gök kubbesinin dünya çevresinde döndüğü gözle görülüyordu; dünyada da insan, çevresindeki bütün hayvanlara hükmetmekteydi. Ancak dünya merkezi konumunu yitirince insan da bulunduğu doruktan indirildi. Bunun üzerine, bilimin "kabalığını" düzeltecek bir metafiziğe gerek duyuldu. Bu görev de "idealist" denilen kişilerce yerine getirildi. Onlara göre maddesel dünya gerçek olmayan bir görünümden ibarettir; gerçek olan ise Akıl veya Ruh'tur; o, filozofun akıl ve ruhundan üstündür; tıpkı filozofun sıradan insandan üstün olduğu gibi. "İnsanın evi gibisi yoktur" deyiminin tersine, bu düşünürler bize her yerin kendi evimiz gibi olduğu güvencesi verirler. En iyi olan her şeyimizde, yani söz konusu filozofla paylaştığımız her şeyde, evrenle uyum içindeyiz. Hegel bize evrenin, onun dönemindeki Prusya Devleti'ne benzediği güvencesini de verir; onun İngiliz ardılları da evreni daha çok iki meclisli plütokratik bir demokrasiye benzetirler. Bu görüşler için öne sürülen gerekçelerde, bunların insancıl özlemlerle olan bağıntısı, o görüşün sahiplerinden bile gizlenecek biçimde kamufle edilmiştir: bu gerekçeler görünüşte mantık ve önermelerin tartışılması gibi kuru kaynaklardan çıkarılmıştır. Ancak hep tek bir doğrultuda yanlışlar yapılmış olması, özlemlerin etkisini açığa vurmaktadır. Bir aritmetik toplaması yaparken insanın kendi lehine yanlış yapması, aleyhine olanı yapmasından daha olasıdır. Bunun gibi,

bir kimsenin mantık yürütürken kendi özlemleri yönünde yanlışlar yapması, özlemlerine ters olan yönde yanlışlar yapmasından daha olasıdır. Demek oluyor ki, soyut düşünür olarak adlandırılan kişilerin incelenmesinde, kişiliklerinin anahtarı yaptıkları yanlışlardan anlaşılabilir.

Çok kişi insanların icadettiği sistemlerin, gerçek olmasalar bile zararsız ve rahatlatıcı olduklarını ve onlara dokunulmaması gerektiğini savunur. Ancak onlar gerçekte zararsız değildirler ve insanları önlenebilecek acılara katlanmaya yönelttikleri için getirdikleri rahatlık çok pahalıya malolmaktadır. Yaşamdaki kötülükler kısmen doğal nedenlerden, kısmen de insanların birbirlerine olan düşmanlığından kaynaklanmaktadır.

Eskiden rekabet ve savaşlar, yiyecek sağlamak için gerekliydi; bu yiyecekler de sadece galip gelenlerce elde edilebiliyordu. Şimdi bilim sayesinde doğal güçlere egemen olma yoluna girildiğine göre, insanlar birbirlerini yenmek yerine kendilerini doğayı fethetmeye adarlarsa herkes daha rahat ve mutlu olur. Doğanın bir dost, bazen de başka insanlarla kavgalarımızda bir müttefik olarak takdim edilmesi, insanın dünyadaki gerçek konumunu belirsizleştirmekte ve insanoğlunun kalıcı mutluluğunu sağlayacak yegane savaşım olan bilimsel güç arayışına giden çabaları saptırmaktadır. Bütün bu faydacı gerekçeler yanında gerçekdışı inançlara dayalı bir mutluluk arayışının yüce ve yetkin bir yönü yoktur. Dünyadaki gerçek konumumuzu korkusuzca algılamakta tam bir mutluluk, ve mit duvarları arkasına saklananların görebileceklerinden çok daha canlı bir dram vardır. Düşünce dünyasında, kendi fiziksel güçsüzlükleriyle yüzleşmeye hazır olanların açılabilecekleri "engin denizler" vardır. Bütün bunlardan daha önemli olarak da gün ışığını karartan, insanları kavgacı ve acımasız yapan Korku'nun zulmünden kurtuluş vardır. Dünyadaki konumunu olduğu gibi görme yürekliliği göstermeyen hiç kimse bu korkudan kurtulamaz; kendisine, kendi küçüklüğünü görme olanağı vermeyen hiç kimse muktedir olduğu yüceliğe erişemez.

Bilim Boş-İnanlı mıdır?

Modern yaşam iki yönden bilim temeline oturmaktadır. Hepimiz ekmek parası, rahatımızı sağlayan araçlar ve eğlence gereksinimlerimizi karşılamada bir bakıma bilimsel buluş ve keşiflere bağımlıyızdır. Öte yandan son üç yüzyıl içinde bilimsel görüşle ilintili olan bazı zihinsel alışkanlıklar bir avuç üstün yetenekli kişiden giderek toplumun büyük bir bölümüne yayılmıştır. Yeterince uzun süreler gözönüne alındığında, bilimin bu iki özelliğinin birbiriyle bağıntılı olduğu görülür; ancak her ikisi de, ötekisi olmadan yüzyıllarca var olabilirler. Bilimsel düşünce tarzı onsekizinci yüzyıl sonlarına kadar günlük yaşamı pek etkilemedi; çünkü sınai teknolojide devrim yapan büyük buluşlara henüz yol açmamıştı. Öte yandan, bilimin getirdiği yaşam tarzı, bilimin sadece pratikteki bazı uygulamalarını öğrenmiş toplumlarca da benimsenebilir. Böyle toplumlar başka yerlerde keşfedilmiş makineleri yapabilir, kullanabilir ve hatta onlarda bazı ufak tefek gelişmeler gerçekleştirebilir. Ortak insanlık zekası bir gün yozlaşsa bile, bilimin sağladığı teknik ve günlük yaşam, büyük olasılıkla, nesiller boyu var olmayı sürdürebilir. Ancak bu durum sonsuza dek süremez; çünkü eğer bir felaket sonucu ciddi şekilde zedelenirse bir daha yerine gelmesi olanaksızdır.

Demek oluyor ki, olumlu ya da olumsuz, bilimsel görüş insanlık için önemli bir konudur. Sanat alanında olduğu gibi bilimsel görüşün kendisi de iki yönlüdür. Yaratanlar ile değerlendirenler aynı kişiler değildir ve birbirinden farklı zihinsel alışkanlıklar gereksinirler. Her yaratıcı gibi bilimsel yaratıcı da entellektüel bir yolla ifade edilen güçlü duygulardan esinlenir; bu ifade açıklanmamış bir inancı da içerir; eğer bu inanç olmasa bilimci belki de pek bir şey başaramaz. Değerlendiricinin böyle bir inanca gereksinimi yoktur; o her şeyi yerli yerinde görür; kendince gerekli noktaları değerlendirir; belki de yaratıcıyı kendisine kıyasla kaba ve ilkel bir kişi olarak düşünür. Uygarlık daha yaygın ve daha olağan bir aşamaya geldiğinde değerlendirenin düşünce tarzında, yaratıcı olabilecek kişilere karşı bir hükmetme eğilimi başgösterir. Sonuçta söz konusu uygarlık Bizanslaşır ve geriye dönük bir hal alır. Bilimde bu tür bir gelişim başlamakta gibi görünüyor. Öncülere güç veren inanç, özünden çürümeye başlamıştır.

Rusya, Japonya ve Yeni Çin gibi Uzakdoğu ülkeleri bilimi hala onyedinci yüzyıldaki çoşku ile karşılamaktadır. Batılı uluslar halklarının çoğunluğu da böyledir. Ancak başrahipler, kendilerinin resmen adandıkları bu ibadetten artık usanmaya başlamışlardır. Vaktiyle dinibütün genç Luther, hastalıktan kurtulmak için Kapitol'de Jüpiter'e kendi adına öküz kurban edilmesine ses çıkarmayan serbest-düşünceli Papa'ya saygılarını sunmuştu. Bunun gibi, günümüzde de kültür odaklarından uzakta olanlar bilime, onun kahinlerinin artık duymadıkları saygıyı beslemektedir. Bolşeviklerin "bilimsel" maddeciliği de, vaktiyle ilk dönem Alman Protestanlarında olduğu gibi, bu sofuluğu dost düşman herkesin yenilik sayacağı bir şekil içinde devam ettirmeye yönelik bir çabadır.

Ancak onların Newton'un öğretilerine hararetle ve harfi harfine bağlı olmaları, Batı'nın "burjuva" bilimcileri arasında kuşkuculuğun yayılmasını hızlandırmaktan başka sonuç vermemiştir. Tennessee gibi, devletin bilim-öncesi bir aşamada kalmış olduğu yerler dışında, bilim devlet tarafından tanınan ve teşvik edilen bir faaliyet olarak siyasal açıdan tutucu bir nitelik almıştır. Günümüz bilimadamlarının çoğunluğunun temel imanı statükoyu korumanın önemine dayanmaktadır. Bunun sonucunda bilim için hakettiğinden fazlasını ileri sürmemek ve diğer tutucu güçlerin, örneğin dinin, istemlerini yerine getirmek konularına aşırı yatkındırlar.

Ancak bu bilimciler büyük bir zorlukla karşı karşıyadırlar. Bilimcilerin çoğunluğunun tutucu olmasına karşın bilim hala dünyadaki en hızlı değişim aracıdır. Asya'daki, Afrika'daki ve Avrupa'nın sanayi toplumlarındaki değişimin yol açtığı heyecan, tutucu görüşlü kişilerde çoğu kez hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Bundan da bilimin değeri konusunda, Büyük Rahiplerin kuşkuculuğuna da katkıda bulunan tereddütler ortaya çıkmaktadır. Bu kadarla kalsa önemli olmayabilirdi. Ancak durum gerçek-entellektüel sıkıntılarla daha da ağırlaşmıştır. Bu zorlukların, eger aşılmazlarsa, bilimsel keşif çağını sona erdirmeleri olasılığı vardır. Bu hemen bir anda oluverecek demek istemiyorum. Rusya ve Asya, Batı'nın yitirmekte olduğu bilimsel imanı bir yüzyıl daha sürdürebilirler. Ancak eninde sonunda, bu inanca karşı öne sürülen savın reddedilemeyeceği ortaya çıkarsa bu, herhangi bir nedenle bir an için, usanç duyan insanları ikna edecek, bu kimseler bir kere inandıktan sonra da eski mutlu güvencelerine bir daha kavuşamayacaklardır. Bilimsel imana karşı ileri sürülen bu sav, bu nedenle, büyük bir titizlikle incelenmelidir.

Bilimsel imandan söz ederken bilimin, esas itibariyle, doğru olduğu yolundaki bir mantıksal sonucu kastetmiyorum. Daha az rasyonel olan ama daha heyecan verici bir şeyi, yani kişinin büyük bir bilimsel kaşif olmasına yol açan inanç ve duygular sistemini kastediyorum. Soru şudur: bilimsel keşifler için gereken zihinsel güce sahip insanlar arasında bu türden duygu ve inançlar var olmayı sürdürebilirler mi?

Yeni yayınlanmış çok ilginç iki kitap bize bu problemin yapısını anlamada yardımcı olacaktır. Bunlar Burtt'un Metaphysical Foundations of Modern Science (Modern Bilimin Metafiziksel Temelleri) (1924) ve Whitehead'in Science and the Modern World (Bilim ve Çağdaş Dünya) (1926) adlı kitaplarıdır. Bu kitapların ikisi de çağdaş dünyanır. Kopernik Galileo ve Newton'dan esinlenmiş
olduğu düşünce sistemlerini eleştirmektedir -birincisi hemen hemen tümüyle tarihsel açıdan, ikincisi hem tarihsel hem de mantıksal açıdan. Dr. Whitehead'in kitabı daha önemlidir; çünkü yalnız eleştirel değil, aynı zamanda yapıcıdır; ayrıca geleceğin bilimi için, insanlığın bilimdışı özlemleri yönünden de doyurucu olacak bir entellektüel temel bulmayı amaçlamaktadır. Dr. Whitehead'in teorisinin hoş diyebileceğimiz bölümleri için öne sürdüğü mantıksal argümanları kabul edemem. Bilimsel kavramların yeni bir entellektüel yapılanmaya gereksinimi olduğunu kabul etmekle beraber bu yeni kavramların entellektüel olmayan duygularımıza eskileri kadar itici geleceğini ve bu nedenle yalnızca bilim lehinde güçlü önyargısı olanlarca kabul edilecekleri yolundaki görüşe de katılıyorum. Şimdi ileri sürülen tezin ne olduğunu görelim.

İşe tarihsel bakış açısıyla başlayalım. Dr. Whitehead "Nesneler arasında düzen, özellikle de bir doğa düzeni'nin var olduğu hakkında yaygın bir içgüdüsel inanç olmadan yaşayan bilim de olamaz," diyor. Ona göre bilim ancak

böyle bir inanca sahip olan insanlarca yaratılabilirdi; bu nedenle de inancın başlangıçtaki kaynağı bilim-öncesi dönem olmalıydı. Bilimin gelişmesi için gerekli olan karmaşık zihinsel yapının oluşmasında başka öğelerin de katkısı olmuştu. Whitehead, Greklerin yaşama bakış açısının daha çok dramatik olduğunu, bu nedenle de başlangıçtan çok sonu vurguladığını, bunun da bilim açısından sakıncalı olduğu ileri sürüyor. Öte yandan, Grek tragedyası, olayların doğa yasalarının zorunlu sonucu olarak ortaya çıktığı yolundaki Kader kavramının oluşmasına yardımcı olmuştur. "Grek tragedyasındaki Kader, çağdaş düşünce sisteminde Doğa düzenine dönüşmüştür." Gerekirci (necessitarian) görüş Roma hukuku ile desteklenmiştir. Roma Devleti (hiç olmazsa teoride), Doğulu despotlardan farklı olarak keyfi değil, önceden belirlenmiş kurallara göre hareket etmişti. Bunun gibi, hıristiyanlık da Tanrı'nın yasalar uyarınca hareket ettiği inancındaydı; her ne kadar bu yasaları Tanrı'nın kendisi koysa da. Bütün bunlar bilimsel düşünce biçiminin zorunlu bir ögesi olan Doğal Yasalar kavramının oluşmasını kolaylaştırmıştır.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyıl öncülerinin çalışmalarını esinleyen bilim-dışı inançlar Dr. Burtt tarafından övgüye değer bir biçimde ortaya konmuştur; kendisi bunun için, pek az bilinen birçok orjinal kaynaktan yararlanmıştır. Örneğin Kepler, gençliğinin kritik bir döneminde, Zerdüşt dininden olanların Güneş'e tapma şeklindeki ibadetlerini kısmen benimsemiş gibidir. "Özellikle Güneş'in tanrılaştırılması ve ona yaraşır konumun evrenin merkezi olduğu yolundaki düşünceler Kepler'i, gençlik coşkusu ve coşkulu hayal gücünün etkisiyle, yeni sistemi kabule yöneltmiştir." Bütün Rönesans dönemi boyunca hıristiyanlığa karşı, esas itibariyle Pagan çağı uygarlığına duyulan hayranlıktan kaynaklanan bir tür düşmanlık var olmuştur.
Bu düşmanlık, kural olarak açıkça dile getirilemediyse de örneğin, fiziksel belirlenimcilik (determinizm) içerdiği gerekçesiyle Kilise'nin kınadığı astrolojinin yeniden canlanmasına yol açmıştır.

Hıristiyanlığa karşı olan bu başkaldırı bilimle olduğu kadar boş-inanla da ilintilidir ve Kepler örneğinde olduğu gibi bazen her ikisiyle de içiçedir.

Eskiçağ'da yaygın olmayan, Ortaçağ'da ise hiç görülmeyen çok önemli bir öğe daha vardır: "çözülemeyen ve tekrarlanan" olgulara duyulan ilgi.
Rönesans öncesinde olgulara karşı merak duyulması kişilere özgüydü; örneğin İmparator 2. Frederick ve Roger Bacon. Ancak Rönesans döneminde bu merak aydınlar arasında birden yaygınlaştı. Montaigne'de bu, Doğal Yasalara ilgi duymaksızın var olan bir meraktır; bu nedenle de Montaigne bir bilim adamı değildir. Bilim uğraşı, kendine özgü bir genel ve özel ilgiler karışımını içerir; özel durum, genel durumu aydınlatabileceği umuduyla incelenir. Ortaçağ'da özel durumun, teorik olarak, genel ilkelerden çıkarılabileceği düşünülürdü; Rönesans döneminde genel ilkeler gözden düştü ve eski çağlara olan tutku özel olaylara karşı güçlü bir ilgiye yol açtı. Bu ilgi Grek, Roma ve skolastik geleneklere göre eğitilmiş beyinlerde, sonunda Kepler ve Galileo gibi bilimsel kişiliklerin ortaya çıkışını olanaklı kılan düşünsel atmosferi yarattı. Doğaldır ki bu atmosfer onların çalışmalarını sarmalamış ve günümüzdeki izleyicilerine kadar gelmiştir. "Bilim, kökenini Rönesans sonlarının tarihsel başkaldırısından hiç ayırmamıştır; daha çok, ilkel bir inanca dayalı, rasyonalizm-karşıtı bir hareket olarak sürmüştür. Gerek duyduğu uslamlama sistemini, tümdengelim yöntemini uygulayan Grek rasyonalizminin yaşayan bir yadigarı olan matematikten almıştır. Bilim felsefeyi reddeder.
Başka bir deyişle, inancını haklı kılmaya veya açıklamaya hiç gerek duymamış, Hume'un onu yadsımasına da sessizce kayıtsız kalmıştır."

Emekleme dönemindeyken onu beslemiş olan boş-inanlardan ayırırsak bilim var olmayı sürdürebilir mi? Bilimin felsefeye karşı gösterdiği kayıtsızlık, kuşkusuz, bilimin şaşırtıcı başarısı nedeniyledir. Bilim, insanın güçlü olduğu duygusunu kuvvetlendirmiş; bu nedenle de, teolojik geleneklerle kimi zaman çatışmasına karşın, genelde iyi kabul görmüştür. Ancak son zamanlarda, kendi iç sorunları onu felsefeyle ilgilenmeye yöneltmiştir. Bu, özellikle uzay ve zamanı bir uzay-zaman düzeninde birleştiren görecelik teorisi için söz konusu olmuştur. Bunun yanısıra, sürekli olmayan harekete gereksinimi varmış gibi görünen kuantum teorisi için de geçerlidir. Yine, bir başka alanda, fizyoloji ve biyokimya, felsefeyi canalıcı bir noktasında tehdit eden psikolojinin alanına el uzatmaktadır. Dr. Watson'un davranışçılığı bu saldırının bir öncü kuvvetini oluşturmakta; felsefi gelenek için saygılı sayılamayacak şeyler içermekte; buna karşın kendine özgü yeni bir felsefeye

de gerek duymaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı bilim ve felsefenin bu soğuk savaşı sürdürmeleri artık olanaksızdır; düşman ya da dost olmak zorundadırlar. Bilim, temelleri konusunda felsefenin ona yönelttiği soruları yanıtlayamazsa dost olamazlar. Dost olmaları durumunda ise birbirlerini yok ederler; yalnız birinin tek başına alana egemen olması artık olanaksızdır.

Bilimin felsefi açıdan kendini kanıtlaması için Dr. Whitehead iki şey önermektedir. Bir yandan yeni bazı kavramlar ortaya atmaktadır ki onlar sayesinde görecelik ve kuantum fiziği, eski katımadde kavramında yapılacak bölük pörçük değişikliklerle elde edilecek sonuçlara göre, zihinsel bakımdan daha doyurucu olan bir yapılanma olanağı bulacaktır. Eserin bu bölümü henüz arzu edilen ölçüde geliştirilmiş olmamakla beraber geniş anlamıyla bilim kapsamına girmektedir ve bizleri bazı olgular hakkındaki teorik bir yorumu bir başkasına tercih etmeye yönelten alışılmış kanıtlama yöntemine de olanak vermektedir.

Tekniğinin zor olduğunu belirtmek dışında bu konuya değinmeyeceğim. Şu anda ilgilendiğimiz konu yönünden önemli olan, Dr. Whitehead'in eserinin daha felsefi olan bölümüdür. Bize sadece daha iyi bir bilim önermekle yetinmeyip, aynı zamanda Hume'dan bu yana bir anlamda rasyonel olmayan geleneksel bilimi rasyonel kılacak bir de felsefe öneriyor. Bu felsefe temelde Bergson'unkine çok benzer. Burada karşılaştığım zorluk şudur: Dr. Whitehead'in yeni kavramları, normal bilimsel ve mantıksal sınamalara olanak veren formüllerle ifade ediliyorlarsa da öne sürdüğü felsefeyi gerektirmiyorlar gibi görünüyor.

Bu nedenle felsefesi kendi içerdiği değerlere göre kabul edilmelidir. Onu, eğer doğru ise, bilimi haklı kıldığı (justification) için kabul etmemeliyiz; çünkü tartıştığımız sorun bilimin haklı kılınmasının olanaklı olup olmadığıdır. Onu olduğu gibi, bize gerçekten doğru gelip gelmediği bakımından incelemeliyiz; ancak bunda da kendimizi eski kargaşa ile yüzyüze buluyoruz.

Şimdi sadece tek bir nokta, ama çok önemli bir nokta üzerinde duracağım. Bilindiği gibi Bergson geçmişin bellekte yaşamayı sürdürdüğü, hiç bir şeyin asla gerçekten unutulmadığı kanısındadır. Bu noktalarda Dr. Whitehead onunla hemfikir görünüyor. Bu şairane bir ifade olarak çok hoş olmakla beraber, benim düşünüşüme göre, olayları bilimsel netlikle dile getirdiği kabul edilemez. Geçmişteki bir olayı -diyelim ki Çin'e varışımı- anımsıyorsam, yeniden Çin'e vardığımı söylemem sadece mecazi bir ifadedir. Anımsadığım zaman bazı sözcükler ve imgeler belirir. Bunların anımsadığım şeylerle nedensellik ve benzerlik ilişkisi vardır ve bu benzerlik genellikle mantıksal yapı benzerliğinden öte bir şey değildir. Anının, geçmişteki olayın varlığını sürdürmesi olduğunu söylesek bile bu, olayın kendisi ile anısı arasındaki ilişki hakkındaki bilimsel soruya bir yanıt oluşturmaz. Çünkü öyle söylesek bile, yine de, aradan geçen sürede olayın değiştiğini kabul etmek zorundayız; bu sefer de değişimin hangi bilimsel yasalar uyarınca gerçekleştiği sorusuyla karşı karşıya kalırız. Anıyı yeni bir olay olarak veya oldukça değişmiş eski bir olay olarak adlandırmanın bilimsel problem açısından bir farkı yoktur.

Hume'dan bu yana bilim felsefesinde yer alan iki büyük skandal nedensellik ve tümevarımdır. Bu iki yönteme hepimiz güveniriz; ancak Hume bu inancın hiçbir rasyonel temele dayanmayan, bilinçsiz bir inanç olduğu yolunda bir kanı uyandırmıştır. Dr. Whitehead kendi felsefesinin Hume'a bir yanıt olanağı sağladığına inanıyor. Kant da aynı şeyi düşünmüştü. Ben her ikisini de kabul edemiyorum. Ancak herkes gibi ben de bir yanıt olması gerektiğine inanmaktan da kendimi alamıyorum. Bu durum derin bir rahatsızlık kaynağıdır; bilim ile felsefe karıştırılmaya devam ettikçe rahatsızlık artacaktır. Bir yanıt bulunabileceğini ummak durumdayız; ancak ben yanıtın bulunmuş olduğuna inanamıyorum.

Bilim günümüzdeki durumuyla kısmen olumlu, kısmen de olumsuz olarak düşünülebilir. Bize çevremizi düzenleme gücü vermesi ve küçük de olsa önemli bir azınlık için zihinsel doyum olanağı sağlaması bakımından da olumludur. Olumsuzdur; çünkü ne kadar maskelemeye çalışsak da insan eylemlerini, teorik olarak, önceden tahmin etme olanağını içeren bir gerekirciliği varsaymakta, bu bakımdan da sanki insanın gücünü azaltmaktadır. Doğal olarak insanlar bilimin olumlu yönünü alıkoyup olumsuz yönünden kurtulmayı arzular; ancak bunu başarma çabaları şimdiye dek boşa

çıkmıştır. Nedensellik ve tümevarıma inancımızın irrasyonel olduğunu vurgularsak, bilimin doğru olup olmadığını bilmediğimiz ve bize onu olumlu kılan, çevremize egemen olma olanağının her an yok olabileceği sonucuyla karşılaşırız. Ancak bu sonuç tümüyle teorik olup, çağdaş bir insanın uygulamada benimseyeceği birşey değildir. Öte yandan bilimsel yöntemin savlarını kabul edersek nedensellik ve tümevarımın, herşeye olduğu gibi, insan iradesine de uygulanabilir olduğunu kabulden kaçınamayız. Yirminci yüzyılda fizik, fizyoloji ve psikoloji alanlarındaki gelişmeler bu sonucu güçlendirmektedir. Sonunda öyle görünüyor ki, bilimin rasyonel kanıtlaması teorik olarak yetersiz ise de, bilimin olumsuz yönlerini bırakıp olumlu olanlarını alıkoymamızı sağlayan bir yöntem mevcut değildir. Durumun mantığıyla yüzleşmekten kaçınarak kuşkusuz bunu başarabiliriz. Ancak o zaman dünyayı anlamayı amaç edinmiş olan bilimsel keşif dürtüsünü de daha kaynağında kurutmuş oluruz. Geleceğin bu karmaşık probleme daha doyurucu bir çözüm getirmesini umalım.

İnsan Rasyonel Olabilir mi?

Kendimi hep bir rasyonalist olarak düşünürüm; ve bana göre bir rasyonalist, insanların rasyonel olmasını isteyen kişidir. Rasyonellik günümüzde birtakım sert eleştirilere uğramış bulunuyor; öyle ki, ne anlama geldiğinin bilinmesi, bilinmesi durumunda da insanların elde edebilecekleri bir şey olup olmadığını kestirmek zordur. Rasyonelliği tanımlama sorununun biri teorik, öteki de pratik olmak üzere iki yönü vardır: Rasyonel düşünce nedir? Rasyonel davranış nasıldır? Faydacılık (pragmatizm) kanıların irrasyonel olduğunu, psikanaliz de davranışların irrasyonel olduğunu vurgular.
Bu iki yaklaşım çoğu kimseyi, düşünce ve davranışların olumlu bir şekilde uyum gösterecekleri ideal bir rasyonelliğin var olmadığı görüşüne yöneltmiştir. Bu da şöyle bir sonuca yol açar görünmektedir: Eğer siz ve ben değişik kanılara sahipsek, bunu tartışmanın ya da tarafsız bir kişinin hakemliğine başvurmanın yararı yoktur. Yapabileceğimiz tek şey, parasal ve askeri gücümüz ölçüsünde, etkili konuşma, reklam, ya da savaş yollarıyla birbirimizle mücadele etmektir. Böyle bir bakış açısının çok tehlikeli, uzun dönemde ise uygarlık için yokedici nitelikte olduğu kanısındayım. Bu nedenle, rasyonellik idealinin, onu yok edeceği düşünülen fikirlerden etkilenmediğini, düşünce ve yaşama bir yol gösterici olarak eskiden taşıdığı bütün önemi koruduğunu göstermeye çalışacağım.

Önce kanıların rasyonelliğini ele alalım. Bunu, basit olarak, bir kanaate varmadan önce, konuyla ilgili bütün kanıtları dikkate alma olarak tanımlıyorum. Rasyonel bir kişi kesinliğin olanaklı olmadığı durumlarda olasılığı en kuvvetli olan görüşe en büyük ağırlığı verir, yabana atılamayacak ölçüde olasılığı olanları da varsayım olarak aklında tutar; çünkü bunların tercihini gerektiren bazı kanıtlar sonradan ortaya çıkabilir. Doğaldır ki burada, gerçeklerin ve olasılıkların çoğu durumda nesnel bir yöntemle -yani iki dikkatli kişiyi aynı sonuca götürecek bir yöntemle- saptanabileceği varsayılmaktadır. Bu varsayım sık sık sorgulanmaktadır. Çok kimse aklın tek işlevinin kişinin kendi özlem ve gereksiniminin doyumunu kolaylaştırmak olduğunu söylemektedir. Pelebs Ders Kitapları Komitesi'nin yayınladığı Outline of Psychology (Psikolojinin
Anahatları) kitabında (sayfa 68) "Zihin her,seyden çok bir taraf tutma aracıdır. İşlevi kişiye ya da türe yararlı olacak eylemlerin gerçekleşmesini ve daha az yararlı olanlarının engellenmesini güven altına almaktır," denilmektedir.
Ancak aynı yazarlar yine aynı kitapta (sayfa 123) ve yine italik harflerle "Marksistlerin inancı ile dinsel inanç arasındaki fark pek derinlerdedir; dinsel inanç özlem ve gelenek temeline, diğeri ise nesnel gerçeklerin bilimsel analizine dayanır," demektedirler. Eğer amaçları kendilerini Marksist inancı seçmeye yönelten şeyin akıl olmadığını öne sürmek değilse, bu sözler akıl için söylemiş oldukları sözlerle çelişmektedir. Amaçları ne olursa olsun "nesnel gerçeklerin bilimsel analizinin" olanaklı olduğunu kabul ettiklerine göre, nesnel anlamda rasyonel olan görüşlerin de olanaklı olduğunu kabul etmeleri gerekir.

İrrasyonel bir bakış açısı öneren daha bilge yazarlar, örneğin faydacı filozoflar, bu kadar kolay açık vermiyorlar. Onlar, kanılarımızın, doğru olmaları için uymaları gereken nesnel gerçek diye bir şeyin var olmadığını ileri sürüyorlar. Onlar için kanılar yalnızca varolma savaşında

kullandığımız silahlardır ve insanın yaşamını sürdürmesine yardımcı olanlarına "doğru" denilmelidir. Bu görüş İ.S. altıncı yüzyılda, budizm Japonya'ya ilk eriştiği zamanlar, Japonya'da yaygın olan görüştü. Yeni dinin doğruluğundan kuşku duyan iktidar, deneme olarak, saray mensuplarından birine bu dini kabul etmesini emretti; eğer bu kişi başkalarından daha başarılı olursa yeni din herkesçe kabul edilecekti. Bu yöntem faydacıların bütün din tartışmalarında -günümüze uyum sağlayacak değişikliklerle- benimsedikleri yöntemdir; ancak ben, insanı zenginliğe, bütün öteki dinlerden daha çabuk götürdüğü anlaşılan Museviliğe geçen bir kimse duymadım.

Faydacılar "doğru"yu bu şekilde tanımlasalar da günlük yaşamda zaman zaman ortaya çıkan ve bu denli incelikli olmayan sorunlarda hep çok değişik bir standart uygularlar. Bir cinayet davasının jürisinde yer alan bir faydacı, kanıtları herhangi bir insan gibi değerlendirecektir; ancak eğer kendisine özgü ölçütü uygulayacak olsa, toplumda kimin idam edilmesinin daha karlı olacağını düşünmesi gerekir. Tanım gereği o kişi cinayetin de suçlusudur; çünkü başka birisinin değil de onun suçlu olduğuna inanmak daha yararlı, bu nedenle de daha "doğru"dur. Bu tür faydacılık ne yazık ki bazen gerçekten uygulanıyor. Amerika ve Rusya'da bu tanıma uygun "düzmece suçlamalar" yapıldığını duymuştum. Ancak böyle durumlarda, gerçeği gizlemek için hiç bir çaba esirgenmiyor; başarılı olunamazsa da rezalet çıkıyor. Gizleme için gösterilen bu çaba, bir cinayet olayında polisin bile nesnel gerçeğe inandığını göstermektedir. Bilimde aranan da bu türden -çok alelade ve tatsız- bir nesnel gerçektir. İnsanlar, onu bulma umudunu taşıdığı sürece, dinde aranan gerçek de bu türdendir. İnsanlar ancak dinin gerçek olduğunu doğrudan kanıtlamaktan umut kestiği zamandır ki, onun sözümona yeni-moda bir anlamda "gerçek" olduğunu kanıtlamaya koyulmuşlardır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse, irrasyonalizm, yani nesnel gerçeği yadsımak, hemen her zaman, hiçbir kanıtı olmayan birşeyde ısrar etmek; ya da çok sağlam kanıtları olan birşeyi yadsımak arzusundan kaynaklanır. Ancak, yatırım yapmak gibi, bir hizmetçi tutmak gibi pratik konularda hep nesnel gerçeğe olan inanç egemen olur. Eğer herhangi bir konudaki inancımızın doğru olup olmadığı gerçek olgularla sınanabiliyorsa, başka konularda da aynı sınama yapılmalıdır. Bunun uygulanmadığı durumlar bizi bilinemezciliğe (agnostisizme) götürür.

Konuları göz önüne alındığında bu düşünceler kuşkusuz çok yetersiz kalmaktadır. Gerçek olguların nesnelliği sorunu, filozofların şaşırtmacaları nedeniyle çok zorlaşmıştır. Bu konuyu başka bir yerde daha detaylı olarak ele almış bulunuyorum. Şimdilik, gerçek olguların var olduğunu, bunların bazılarının bilinebildiğini, diğer bazıları için ise bilinen gerçek olgulara göre bir olasılık derecesi saptanabileceğini varsayacağım. Ancak kanılarımız çoğu kez gerçeklere ters düşer; hatta belirli kanıtlara göre bir şeyin olası olduğunu söylediğimizde bile, aynı kanıtlara göre o şeyin olası olmadığı da söylenebilir. Bu durumda rasyonelliğin kuramsal yanı, gerçek olgulara ilişkin kanılarımızı özlemlere, önyargılara, geleneklere değil, kanıtlara dayandırmaktan ibarettir. Rasyonel bir kimse, konuya bağlı olarak, bir hukukçudan ya da bir bilimciden farksızdır.

Bazı kimseler, insanların en çok değer verdiği kanılarının tuhaf, hatta çılgınca denebilecek kökenlerine dikkat çekerek psikanalizin, kanılarımızın rasyonel olmasının olanaksızlığını saptadığını düşünürler. Psikanalize derin bir saygım vardır ve son derece yararlı olabileceğine inanırım. Ancak Freud ve ardıllarına esin kaynağı olan bakış açısı bir ölçüde gözden kaçırılmaktadır. Onların yöntemlerinin temel amacı, tedavi etmeye, isteri ve çeşitli türden akıl bozukluklarını iyileştirmeye yöneliktir. Savaş sırasında ortaya çıkan savaş nevrozunun en etkili tedavi yönteminin psikanaliz olduğu kanıtlanmıştır. Rivers'ın daha çok "mermi şoku" hastalarıyla olan deneyimlerine dayanarak yazdığı Instinct and Unconscious (İçgüdü ve Bilinçötesi) kitabında, açıkça kabullenilmediği zaman korkunun yol açtığı kötü etkiler çok güzel bir şekilde incelenmektedir. Bu etkiler, doğal olarak, çeşitli tiplerde felçler, görünürde fiziksel olan hastalıklar gibi, daha çok zihinsel olmayan türdendir. Şimdilik bunlarla ilgilenmeyeceğiz; konumuz zihinsel bozukluklardır. Delilerdeki kuruntuların çoğunun içgüdüsel engellemenin bir sonucu olduğu ve tümüyle zihinsel yollarla -yani hastaya, anısını baskı altında tuttuğu gerçekleri anımsatmak yoluyla- tedavi edilebildikleri anlaşılmıştır. Bu çeşit bir tedavi ve onu çağrıştıran durum, hastanın yitirmiş olduğu sağlıklı bir ruh

halinin var olduğunu ve unutmayı en çok istedikleri de dahil olmak üzere, bütün işe yarar gerçekleri bilinç yüzüne çıkarmakla bunun tekrar kazanılabileceğini
varsayar. Bu, bazı kişilerce ısrarla önerildiği üzere, irrasyonelliği karşı koymadan kabullenme yönteminin tam tersidir.

Bu kişilerin tek bildiği, yalnız psikanalizin, irrasyonel kanıların etkinliğini ortaya çıkardığıdır; onun amacının bu etkinliği belirli bazı tıbbi yöntemlerle azaltmak olduğunu unuturlar veya gözardı ederler. Benzer bir yöntemle delilikleri pek belirgin olmayan kişilerin irrasyonel tutumları da tedavi edilebilir; yeter ki hastalar kendi kuruntularını paylaşmayan bir hekimin tedavisine rıza göstersinler. Ancak, cumhurbaşkanları, bakanlar, önemli şahsiyetler bu koşulu nadiren yerine getirirler; ve tedavi görmeden yaşamlarını sürdürüp giderler.

Buraya kadar rasyonelliğin teorik yönünü ele aldık. Şimdi üzerinde duracağımız pratik yönü ise daha da büyük bir zorluk sergiler. Pratik konulardaki
fikir ayrılıklarının iki kaynağı vardır: Birincisi tartışmacıların arzuları arasındaki farklılık, ikincisi de arzularını gerçekleştirme araçlarını değerlendirmedeki farklılıktır. İkinci tür farklılıklar gerçekte teoriktir; ancak sonuçları açısından uygulamaya dönüktürler. Örneğin bazı yetkililer ilk savunma hattımız için savaş gemileri gerektiğini ileri sürerken, diğerleri de uçakların gerekliliğini vurgular. Burada önerilen sonuç, yani ulusal savunma konusunda bir farklılık yoktur; fark, bunun hangi araçlarla yerine getirileceğindedir. Bu nedenle tartışma salt bilimsel bir yöntemle çözümlenebilir;
çünkü anlaşmazlığa neden olan fikir ayrılığı gerçeklerle; geçmiş veya gelecek, kesin veya olası gerçeklerle ilgilidir. Buna benzer bütün durumlarda söz konusu olan, her ne kadar uygulamaya yönelik bir konuysa da, teorik olarak nitelendirdiğimiz türden bir rasyonellik işe karışır.

Ancak bu sınıfa dahil edebileceğimizi düşündüğümüz birçok olayda, uygulamada büyük önem taşıyan bir zorluk ortaya çıkmaktadır. Belirli bir şeyi yapmak isteyen bir kimse, böyle yapmakla yararlı saydığı bir sonuca ulaşacağına kendini inandırır; o arzusu olmasaydı böyle bir inanç için hiç bir neden olmayacağını bilse bile. Gerçekler ve olasılıklarla ilgili konulardaki yargıları da, kendisininkine karşıt arzuları olan bir başka kişininkinden çok farklı olacaktır.

Herkesin bildiği gibi kumarbazlar uzun dönemde kesinlikle kazandıracak sistemler konusunda irrasyonel inançlarla doludurlar. Politikayla ilgilenenler kendi partilerinin başkanının, rakip politikacıların düzenbazlığına düşmeyeceğine kendilerini inandırırlar. Yönetmeyi sevenler halk tabakasına koyun sürüsü gözüyle bakmanın onların yararına olduğunu düşünürler; sigaradan hoşlananlar sigaranın sinirleri yatıştırdığını, alkolden hoşlananlar da alkolün zihni uyardığını söylerler. Bu tür gerekçelerin yol açtığı yargılar, olayların değerlendirilmesinde önlenmesi zor olan yanılgılara yol açar. Alkolün sinir sistemi üzerindeki etkisi konusunda yazılmış bilimsel bir makale bile çoğu kez, satır aralarında içerdiği kanıtlarla, yazarın alkole karşı kişisel tutumunu açığa vurur; her iki olasılıkta da, olaylara kendi alışkanlığını destekleyici bir gözle bakmak eğilimi vardır. Bu tür düşünceler politika ve din konularında büyük önem taşır.

Çoğu kimse politik görüşlerini belirlerken toplumun iyiliği isteğiyle yola çıktığını düşünür; ancak on kişiden dokuzunun politik eğilimi onun geçimini nasıl kazandığına bakarak kestirilebilir. Bu durum bazı kimseleri bu tür konularda objektif davranılamayacağı, karşıt eğilimli sınıflar arasında şiddetli rekabet dışında bir yöntem bulunamayacağı görüşünü savunmaya; birçoklarını da gerçekten öyle olduğuna inanmaya yöneltmiştir.
Psikanaliz işte böyle konularda yararlıdır; çünkü insanların o zamana kadar bilinç-altında olan önyargılarının farkına varmalarını sağlar.
Bize kendimizi, başkalarının bizi gördüğü gibi görmemize olanak veren bir teknik; ayrıca, bu görünümümüzün sandığımız kadar da haksız olmadığını gösteren bir neden sağlar. Bu yöntem, olgulara bilimsel yaklaşım alışkanlığı ile birlikte yaygın olarak öğretilirse insanları, gerçek olayları değerlendirme ve eylemlerin olası etkileri hakkındaki inançları konusunda, daha rasyonel olmalarını olanaklı kılar. Eğer insanlar bu konularda

anlaşmazlığa düşmezse, geri kalan anlaşmazlıklara uyumlu çözümler bulabilecekleri
hemen hemen kesindir.

Ancak yine de tümüyle zihinsel yöntemlerle çözümlenemeyecek bir tortu kalacaktır. Bir kimsenin arzuları başka bir kişininkiyle tam tamına uyum içinde olmaktan çok uzaktır. Borsada iki rakip şu veya bu eylemin etkileri konusunda tümüyle aynı fikirde olabilirler; ancak bu pratikte de uyuma yol açmaz; çünkü ikisi de ötekinin zararı pahasına zengin olmayı arzu etmektedir. Ancak bu durumda bile, doğacak olumsuz sonuçların büyük bölümü rasyonellik sayesinde önlenebilir. Yüzünü beğenmediği için öfkeyle burnunu kesen bir kişinin davranışının irrasyonel olduğunu söyleriz. İrrasyoneldir; çünkü duygularına kapılarak o anda şiddetle hissettiği arzusunu yerine getirmekle, kendisi için uzun vadede daha önemli olan özlemlerinin engelleneceğini unutmuştur. İnsanlar rasyonel olsalardı, kendilerine neyin yararlı olduğunu şimdikinden çok daha doğru olarak görürlerdi.

Eğer bütün insanlar bilinçli olarak kişisel çıkarları doğrultusunda davransalardı dünya da şimdiki durumuna kıyasla bir cennet olurdu. Hareketlerimizi yönlendirme açısından kişisel çıkarlardan daha iyi birşey olmadığını söylemiyorum; ancak kişisel çıkarın da, başkalarının iyiliği için özveride bulunma örneğinde olduğu gibi, bilerek gözetildiğinde, bilmeden gözetildiği durumdakinden daha iyi olduğunu düşünüyorum. Düzenli bir toplumda, başkalarının zararına olan bir şeyin, onu yapan kişinin çıkarına olması pek enderdir. Bir insan rasyonellikten uzaklaştığı ölçüde, başkalarını inciten şeylerin kendisini de inciteceğini göremez; çünkü nefret ve haset onu körleştirmiştir. Bu nedenle, bilerek gözetilen kişisel çıkarın en yüce ahlak ilkesi olduğunu savunmuyorsam da, eğer yaygın olarak benimsenirse dünyanın şimdi olduğundan çok daha iyi bir dünya olacağında ısrar ediyorum.

Günlük yaşamda rasyonellik, sadece o anda güçlü olan arzularımızı değil, içinde bulunulan duruma ilişkin bütün isteklerimizi anımsama alışkanlığı olarak tanımlanabilir. Fikirlerin rasyonelliğinde olduğu gibi bu da bir ölçü sorunudur. Tam bir rasyonellik, kuşkusuz, erişilmesi olanaksız bir idealdir. Bununla beraber, bazı insanları deli olarak nitelediğimiz sürece, bazı insanların diğerlerinden daha rasyonel olduğunu varsaydığımız ortadadır. Dünyadaki elle tutulur her türlü iyiye gidişin, pratik ve teorik rasyonalizmin güçlenmesinden kaynaklandığı kanısındayım. Altruistik (Kendi yararını gözetmeksizin başkalarının iyiliğini düşünme; bencilliğin karşıtı.(Ç.N.))
bir ahlak öğütlemek, bana biraz da yararsız görünüyor; çünkü böyle bir öğüt onu zaten
benimsemiş olanlar dışında kimseye çekici gelmeyecektir. Ancak rasyonelliği öğütlemek biraz farklıdır; çünkü, bizim kendi arzularımız her ne ise, rasyonellik genellikle onları gerçekleştirmemize yardımcı olur. Bir kimse, aklının arzularını algıladığı ve onlara egemen olduğu ölçüde rasyoneldir. Sonuç olarak inanıyorum ki, en önemli şey aklımızın eylemlerimize egemen olmasıdır; bilim, birbirimize zarar verme olanaklarını artırdıkça toplumsal yaşamın sürmesini olanaklı kılan da bu olacaktır. Eğitim, basın, politika, din -kısacası dünyanın en etkili güçleri- şu anda irrasyonellikle eleledir. Bu güçler Kral Demos'u yoldan çıkarmak için ona övgüler yağdıran kişilerin elindedir. Çare, gerçekleştirilmesi çok zor olan sosyal ve siyasal değişimlerde değil; bireylerin komşuları ve dünya ile olan ilişkilerine daha akıllıca ve dengeli bir bakış açısı getirme çabalarında yatmaktadır. Dünyamızın çekmekte olduğu sıkıntıların çözümünü, günden güne yaygınlaşmakta olan rasyonalizmde aramamız gerekir.

Yirminci Yüzyılda Felsefe

Ortaçağ'ın sonlarından bu yana felsefenin sosyal ve politik önemi giderek azalmıştır. Ortaçağ'ın en büyük filozoflarından olan William Ockham (1300-1349), Keiser (962-1806 yıllarında Kutsal Roma Hükümdarlarına verilen ünvan. (Ç.N.)) tarafından Papa'ya karşı broşürler yazmak üzere tutulmuştu.
O dönemlerin en ateşli sorunları okullarla ilgili tartışmalardı. Onyedinci yüzyılda felsefede görülen gelişmelerin tümü Katolik Kilisesine muhalefetle az çok bağlantılıydı. Malebranche (1638-1715) gerçi bir rahipti; ancak şimdilerde rahipler onun felsefesini kabulden menedilmişlerdir. Locke'un

(1632-1704) ardılları onsekizinci yüzyıl Fransasında, Bentham (1748-1832) yanlıları ondokuzuncu yüzyıl İngilteresinde, politikada çoğunlukla aşırı tutucu görüşleri benimsemişler; çağdaş liberal burjuva görüşünün de yaratıcısı olmuşlardır. Ancak felsefi ve politik görüşler arasındaki karşılıklı ilişki zamanla daha belirsiz bir duruma gelmektedir. Hume (1711-1776) felsefede aşırı tutucu olduğu halde politik yönden bir Tory (Şimdiki adı Muhafazakar Parti olan İngiliz siyasal partisi mensubu. (Ç.N)) idi. Yalnızca, Devrim'e kadar bir Ortaçağ ülkesi olan Rusya'da politika ve felsefe arasında açık bir ilinti var olmayı sürdürdü. Bolşevikler materyalist, Beyazlar ise idealisttirler.
Tibet'te bu ilinti daha da güçlüdür; devlet yönetiminde en büyük ikinci kişi "baş metafizikçi" olarak adlandırılır. Başka yerlerde felsefe artık böylesine saygın bir konumdan yoksundur.

Yirminci yüzyıl akademik felsefesi başlıca üç grupta toplanmış bulunuyor. Birincisi genellikle Kant (1724-1804), bazen de Hegel (1770-1830) yanlılarını içine alan klasik Alman felsefesidir. İkinci grup, pragmatistler ile Bergson'dan oluşur. Üçüncü grupta ise bilim yanlıları yer alır; bunlara göre felsefede ne özel bir gerçek çeşidi, ne de ona erişmeyi sağlayan belirli bir yöntem vardır. Bunlara kısaca gerçekçiler (realistler) denebilir; ancak aralarında bu sıfata tam olarak uymayan çok kişi vardır. Bu farklı ekoller arasındaki ayrım belirgin değildir; ve kişiler bazı konularda birine, bazı konularda da diğerine mensup olabilirler. William James (1842-1910) hem gerçekçiliğin hem de pragmatizmin kurucusu sayılabilir. Dr. Whitehead'in son kitapları gerçekçilerin yöntemlerini uygulayarak, az çok Bergsoncu denilebilecek bir metafiziğin savunmasını yapar. Birçok filozof, epeyce bir mantık gösterisinden de kaçınmayarak, Einstein'ın doktrinlerinin Kant'ın zaman ve uzayın öznel olduğu yolundaki kanısına bilimsel bir temel oluşturduğu görüşünü benimsemektedir. Görülüyor ki olgulardaki belirginlik, mantıktaki belirginlik kadar net değildir. Bununla beraber, mantıktaki belirginlik, düşüncelerin sınıflandırılmasını olanaklı kılan bir çerçeve oluşturması açısından yarar sağlar.

Alman idealizmi yirminci yüzyıl boyunca savunmada kalmıştır. Yeni ekolleri profesör olmayan kişilerin önemli bulduğu kitaplar temsil etmiştir. Bu kitaplar hakkındaki eleştirilere göre değerlendirme yapan bir kimse, bu ekollerin diğerlerinden etkin olduğunu düşünebilir. Ancak, Amerika'da olmasa bile, Almanya, Fransa ve İngiltere'de felsefe öğretenlerin çoğunluğu hala klasik geleneğe bağlıdırlar. Bu gruba dahil olan bir gencin iş bulması, dahil olmayan birine göre çok daha kolaydır. Klasik geleneğe karşı çıkanlar ise "Alman" olan her şeydeki kötülükte bu felsefenin de payı olduğunu ve Belçika'nın işgalinden de bir anlamda sorumlu olduğunu göstermeye çalıştılar. Ancak onu destekleyen öylesine ünlü ve saygılı kişilerdi ki bu saldırılar başarılı olamazdı. Bu kişilerden ikisi, Emile Boutroux ve Bernard Bosanquet, ölümlerine kadar uluslararası toplantılarda sırasıyla Fransız ve İngiliz felsefelerinin resmi sözcülüğünü yapmışlardır.

Dinci ve tutucu kesimler de hıristiyanlığa aykırı akımlara ve devrimlere karşı kendilerini savunmada daha çok bu ekolden yararlanmaktadırlar. Bunlar statükoculara özgü güç ve zaaflara sahiptirler; gelenekten kaynaklanan güç ile yeni düşünce yokluğundan kaynaklanan zaafa.

İngilizce konuşulan ülkelerde bu konuma yirminci yüzyıl başlarından az önce gelinmiştir. Ben ciddi olarak felsefe çalışmaya 1893 yılında, Mr. Bradley'in Appearance and Reality (Görünüm ve Gerçek) kitabının çıktığı yılda başladım. Mr. Bradley Alman felsefesinin İngiltere'de de kabulü için savaşanlardan biriydi; yaklaşımı ise geleneksel inançları savunanlardan çok başkaydı. Onun Logic (Mantık) ve Appearance and Reality kitapları, çağdaşlarım üzerinde olduğu gibi bende de çok derin bir etki yapmıştı. Onlarda ileri sürülen tezlerle uzun süreden beri uyuşmadığım halde bu kitaplara büyük saygı duyarım.

Hegel yanlılarının görüşleri, gerçek dünya hakkında bizlere sadece mantığın çok şeyler anlatabileceği inancına dayanır. Mr. Bradley de bu düşünceye katılmaktadır. Görünürdeki dünyanın kendi kendisiyle çeliştiğini; bu nedenle de aldatıcı olduğunu; gerçek dünyanın ise, mantıksal olma zorunluluğu yüzünden, şaşırtıcı bazı özelliklere sahip olmasının doğal olduğunu öne sürmektedir. Gerçek dünya zamanda ve uzayda olamaz; birbiriyle

içiçe ilintili çeşitli şeyler içeremez; ayrı ayrı benlikler içeremez; hatta bilme olgusundaki özne ve nesne arasındaki ayrılık şeklinde bir bölünme içeremez. Bu nedenle o, düşünceden ve istemden çok duyguya benzeyen bir şeyle bağlantılı olan, zamandan bağımsız, tek bir Mutlak'tan ibarettir. Şu dünyamız bütünüyle bir görüntüdür; ve de üstünde oluyor gibi görünen şeylerin gerçekte bir önemi yoktur. Bu doktrin ahlak kavramını yok edebilir. Ancak ahlak duygusaldır; mantıkla bağdaşmaz. Gerçekten de Hegel yanlıları, temel ilkeleri olarak, Hegel felsefesini doğru kabul ederek davranmamız gerektiğini ısrarla vurgularlar; ancak şunu gözden kaçırıyorlar: eğer bu felsefe doğru ise nasıl davrandığımızın da hiç önemi yoktur.

Bu felsefe iki yönden eleştirilmişti. Bir yanda mantıkçılar vardı; bunlar Hegel'in yanlışlarına dikkat çektiler; ilişkilerin ve çokluğun, zaman ve uzayın gerçekte kendileriyle çelişir şeyler olmadığını ileri sürdüler. Öte yanda da mantık ürünü bir dünyada var olan kalıplaşmayı ve düzenliliği beğenmeyenler vardı; onların başında da William James ve Bergson yer alıyordu. Bu
iki ayrı eleştirinin yandaşları, önemli olmayan bazı rastlantısal durumlar dışında, mantıksal açıdan birbirlerine aykırı düşmüyorlardı; ancak mizaçları farklıydı ve başka başka bilgilerden esinleniyorlardı. Bunun yanısıra ilgi alanları da farklıydı; birinin ilgisi akademik, ötekinin ise insancıldı. Akademik açıdan bakanlara göre Hegelcilik doğru değildi; insancıl açıdan bakanlara göre ise hoş değildi. Doğal olarak bu ikinciler daha yaygın bir başarıya ulaştılar.

İngilizce konuşulan dünyada Alman idealizminin tahttan indirilmesinde en büyük etken William James olmuştur. Bunu Psychology (Psikoloji) adlı eserinde söyledikleriyle değil, yaşamının son yıllarında ve ölümünden sonra yayınlanan bir dizi küçük kitapta ortaya koyduklarıyla başarmıştır. 1884 yılında Mind dergisinde yayınlanmış olup ölümünden sonra basılan Essays in Radical Empiricisim (Radikal Deneycilik Üzerine Denemeler) kitabında yer alan bir makalesinde (sayfa 276-8) kişisel eğilimini olağanüstü bir sevimlilikle dile getirmektedir:

"Bizler temelde kuşkucu olmadığımıza göre, çeşitli inançlarımızın arkasında yatan güdüleri birbirimize açıkta itiraf edebiliriz. Ben kendiminkini içtenlikle itiraf ediyor ve bütün güdülerimin mantıksal değil, estetik türden olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. İnceden inceye detaylı olan evren, yanılmaz ve kusursuz enginliğiyle sanki nefesimi kesiyor. Olanakları olmayan gerekliliği, özneleri olmayan ilişkileri sanki bana hiçbir çekince hakkı bırakmayan bir anlaşma yapmışım, veya daha doğrusu, sanki diğer konuklardan kaçarak sığınabileceğim kişisel bir odası olmayan büyük bir sahil pansiyonunda yaşamak zorunda kalmışım hissini veriyor. Ayrıca günahkarlarla ferisiler (Yazılı yasalara ve örf hukukuna titizlikle uymayı öngören eski bir Musevi tarikatı mensubu. (Ç.N.)) arasındaki eski anlaşmazlığın da bu konuyla bir ilişkisi olduğunu açıkça görmekteyim. Bildiğim
kadarıyla, Hegelcilerin hepsi kendini beğenmiş ukalalar değildirler; ancak öyle sanıyorum ki bütün kendini beğenmiş ukalalar geliştikçe sonunda Hegelci oluyorlar. Aynı cenaze için tören yapmak üzere yanlışlıkla çağrılan iki papazla ilgili bir fıkra vardır: Önce birisi gelir ve duada Ben Yeniden-dirilişim; ben Yaşamım sözcüklerinden öteye gidemeden ikincisi içeri girer: O da Yeniden-diriliş benim, Yaşam benim, diye bağırır. İnceden inceye felsefesi, gerçekte var olduğu haliyle, çoğumuza bu papazı çağrıştırır. Korkunç derinlikleri, bilinmeyen akıntılarıyla ağır ağır nefes alan engin, bilinçsiz Kozmos'u temsil etmek için fazla sıkı düğmeli olduğu söylenebilir.

William James gibi, Hegelciliği bir sahil pansiyonuna benzeten başka bir

kimse olmadığına bahse girilebilir sanırım. Bu makale 1884 yılında hiçbir etki yaratmadı; çünkü o zamanlar Hegelcilik giderek artan bir saygınlık görmekteydi; filozoflar da kendi mizaçları ile kanıları arasında bir bağlantı olabileceğini kabullenmeyi hala öğrenmemişlerdi. 1912'de (ikinci baskı tarihi) ortam çeşitli nedenlerle değişmiş bulunuyordu. William James'in öğrencileri üzerindeki etkisi de bu nedenlerden biridir. Yazıları dışında onu sadece yüzeysel olarak tanıdım; ancak, onun doğasında, görüşlerini oluşturmakta katkısı olan üç öğenin ayırdedilebilir olduğu kanısındayım. Bunlardan, zaman açısından en sonda, felsefi katkı açısından ise en önde geleni, gördüğü fizyoloji ve tıp eğitiminin etkisidir. Bu ona esinlerini Platon'dan, Aristoteles'ten, ve Hegel'den alan tümüyle yazınsal filozoflara kıyasla daha bilimsel ve biraz da materyalist bir eğilim vermiştir.

Özgür iradeyi irdelediği bölüm gibi önemli birkaç bölüm dışında Psychology kitabında bu öge egemendir. Felsefi yapısındaki ikinci etken, babasından geçen ve kardeşinde de var olan mistik ve dindar eğilimdir. Bu eğilim onun Will to Believe (İnanma Arzusu) kitabına ve psişik araştırmalara olan ilgisine yol açmıştır. Üçüncü etken, yine kardeşiyle paylaştığı aşırı titiz yapısından kurtulup yerine Walt Whitman usulü demokratik bir yaklaşım benimsemek için, New Englandlı benliğinin bütün içtenliğiyle giriştiği bir çabadır. Yukarıdaki alıntıda hiç bir kişisel odası olmayan pansiyondan duyduğu dehşet (Walt Whitman buna bayılırdı), titiz yapısını açıkça ortaya koyuyor. Demokratik olma arzusu da kendisini bir ferisi değil bir günahkar yerine koymasında görülmektedir. Bir ferisi olmadığı kesindi; ancak en az günah işlemiş kimselerden biri olsa gerek. Bu konudaki tutumu her zamanki alçakgönüllülüğüne pek de uymamaktadır.

En kusursuz insanlar genellikle bu kusursuzluklarını birbiriyle bağdaşmaz sayılan bazı özelliklerin karışımına borçludurlar; bu, çağdaşlarının çoğunun farkettiğinden daha önemli bir kişi olan James için de geçerlidir. Kendisi faydacılığı, dinsel umutları bilimsel varsayımlar olarak ifade etmenin yöntemi olarak savundu; ve, madde ile ruh arasındaki karşıtlığı, bunlardan birine üstünlük tanımadan önlemenin bir aracı olarak "bilinç" diye bir şeyin var olmadığı yolundaki devrimci bir görüşü benimsedi. Felsefesinin bu iki bölümünde farklı yandaşları oldu. Birincisini Schiller ve Bergson, ikincisini yeni gerçekçiler destekledi. Ünlüler arasında yalnızca Dewey (1859-1952) her ikisinde de ona katılıyordu.

Farklı tarihçeleri ve farklı bağlantıları olduğu için bu iki bölümün ayrı olarak ele alınmaları gerekir. James'in yapıtlarından Will to Belieue 1897, Pragmatism 1907 tarihlidir. Schiller'in Humanism, Dewey'in Theories in Logical Theory (Mantık Teorisi Üzerinde İncelemeler) kitapları ise 1903 tarihlidir. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında felsefe dünyası faydacılık konusuyla canlanmıştı; daha sonraları aynı beğenilere hitap eden Bergson onun tahtına geçti. Faydacılığın üç kurucusu kendi aralarında büyük farklılıklar gösterirler; James, Schiller ve Dewey'i bu felsefenin, sırasıyla dinci, edebi ve bilimsel temsilcileri olarak tanımlayabiliriz. Çünkü James her ne kadar çok-yönlü idiyse de faydacılıkta, onun dindar yönü kendine bir çıkış yolu bulmuştur.

Şimdi bu farklılıkları bir yana bırakarak savı bir bütün olarak ele alalım. Savın temeli belli bir tür kuşkuculuktur. Geleneksel felsefe, dinin temel savlarını kanıtladığı iddiasındaydı. Bu felsefenin karşıtları ise bu kanıtlamanın geçersiz olduğunu kanıtlayabileceklerini; veya, en azından Spencer (1820-1903) gibi, bunların kanıtlanamaz olduğunu kanıtlayabileceklerini iddia ettiler. Ancak, eğer bunlar kanıtlanamazlarsa geçersizlikleri de kanıtlanamaz gibi görünüyordu. Spencer gibi kişilerin çok sağlam saydıkları birçok sav; nedensellik, hukukun üstünlüğü, belleğin genel güvenirliği, tümevarımın geçerliği gibi doktrinler bu durumdaydı. Bütün bunlar rasyonel bir bakış açısından bilinmezcilik (agnostisizm) kapsamına girmeli, hüküm vermekten kaçınılmalıdır. Çünkü, görebildiğimiz kadarıyla bunlar doğruluğu veya yanlışlığı kanıtlanabilir şeyler değildirler. James, pratik kişiler olarak, eğer yaşamayı sürdüreceksek, bu konularda kuşku içinde kalmamızın olanaksız olduğu savını ileri sürdü. Örneğin, geçmişte bizi beslemiş olan yiyeceklerin gelecekte bizi zehirlemeyeceklerini varsaymamız gerekir. Bazen de yanılırız; ve de ölürüz. Bir fikrin doğruluğu onun "gerçek-olgu'larla" uyum içinde olup olmasıyla sınanamaz; çünkü bu

gerçek-olgulara hiçbir zaman ulaşamayız. Sınama onun yaşamımızı iyileştirmedeki ve arzularımızı gerçekleştirmedeki başarısını ölçmekle yapılır. Bu bakış açısıyla James Varieties of Religious Experience (Dinsel Deneyimlerde Çeşitlilik) kitabında dinsel inançların çoğunlukla bu sınamayı başarıyla geçtiğini; bu nedenle de "doğru" olarak nitelendirilmeleri gerektiğini göstermeye çalıştı. Ona göre, en genel kabule kavuşmuş olan bilimsel teorilere de ancak bu anlamda "doğru" denebilir: uygulamada geçerli sonuçlar verirler; haklarında bildiğimiz tek şey de budur.

Bu görüşün bilim ve dinin genel varsayımlarına uygulanması konusunda söylenecek çok şey vardır. Geçerli olmanın anlamı dikkatle tanımlanır ve yalnızca gerçeğin, gerçekten bilinmediği durumların söz konusu olması koşulu eklenirse, o zaman bu konularda bu savla tartışmaya gerek yoktur. Ancak, şimdi gerçek doğruyu saptamanın zor olmadığı daha basit örnekleri ele alalım. Bir şimşek çaktığını gördünüz. Gök gürültüsünü duymayı bekleyebilirsiniz; veya ışığın, gürültüsü duyulamayacak kadar uzakta olduğunu düşünebilirsiniz; ya da bu konuyu hiç düşünmezsiniz. En akla yakını bu sonuncu olasılık olmakla beraber ilk iksinden birini seçtiğinizi varsayalım. Gök gürültüsünü işittiğinizde düşüncenizin doğruluğu ya da yanlışlığı ortaya çıkmış olur. Bu da size sağlanan bir avantaj veya dezavantaj nedeniyle değil, bir "gerçek-olgu nedeniyle, yani gök gürültüsünü duyup duymama olgusuyla gerçekleşir. Faydacılar dikkatlerini, daha çok, hakkında deneyim sahibi olduğumuz olgularla doğrulanamayan inançlar üzerinde toplarlar. Günlük uğraşlar hakkındaki inançlarımızın çoğunun -örneğin filanca kişinin adresinin filanca olduğu- doğru olup olmadığı, deneyimlerimizle ortaya çıkarılabilir; ve bu gibi durumlarda bir faydacının kullandığı ölçütlere gerek yoktur. Yukarıdaki gök gürültüsü örneğinde olduğu gibi, birçok durumda bu ölçütün uygulanma olanağı yoktur; çünkü doğru olan inancın yanlış olana göre pratik bir avantajı bulunmadığı gibi, ikisi de başka birşey düşünmek kadar yarar sağlamaz. Günlük yaşamda karşılaştıklarımıza değil de "büyük" örneklere sempati duymak felsefecilerin ortak bir kusurudur.

Faydacılık, nihai felsefi gerçeği içermese de bazı önemli meziyetlere sahiptir. Birincisi bizim ulaşabileceğimiz gerçeğin yalnızca insani gerçek olduğunu; bu gerçeğin de, insani olan her şeyde olduğu gibi yanılınabilir ve değişebilir olduğunu görmesidir. İnsana özgü olanlarının dışında kalan olaylar gerçek değil, gerçek-olgulardır (belirli türlerden). Gerçeklik inançlara özgü bir özelliktir, inançlar da psikolojik olaylardır. Bundan başka, inançların olgularla olan bağlantılarında mantığın varsaydığı sistematik basitlik yoktur; buna da işaret etmiş olması faydacılığın ikinci meziyetidir. İnançlar belirsiz ve karmaşıktır; kesin tek bir olguya değil, birçok ve belirsiz türden olgularla ilintilidirler. Bu nedenle, mantığın sistematik önermelerinden farklı olarak, inançlar doğru veya yanlış gibi iki mutlak karşıt değil, doğru ve yanlışın bir karışımıdır. Hiçbir zaman siyah ya da beyaz değildirler; grinin değişik tonlarını taşırlar. "Gerçek"ten büyük bir saygıyla söz edenler gerçek-olgu dan söz etseler ve önünde eğildikleri saygın özelliklerin insan inançlarında bulunmadığını görseler daha yerinde olur. Bunun teorik olduğu kadar pratik yararları da vardır. Çünkü insanlar "gerçeği" kendilerinin bildiklerini sandıkları için birbirlerine zulmederler. Psikanalitik açıdan bakıldığında, insanların büyük saygıyla söz ettikleri herhangi bir "büyük ideal"in, gerçekte düşmanlarına eziyet etmek için buldukları bir bahane olduğu söylenebilir.

Uygulamada ise faydacılığın daha da karanlık bir yönü ortaya çıkıyor. Bu felsefeye göre, doğru olan inanç çıkar sağlayan inançtır. Ceza yasalarıyla oynayarak bir inanç kazançlı hale getirilebilir. Onyedinci yüzyılda protestan ülkelerde protestanlık, katolik ülkelerde de katoliklik avantajlıydı. Enerjik insanlar hükümeti ele geçirip kendilerinden farklı düşünenleri cezalandırarak "gerçek" üretebilirler. Bu sonuçlar faydacılığın içine düştüğü abartıdan kaynaklanmaktadır. Gerçeklik faydacıların işaret ettiği gibi, bir derece sorunu ve salt beşeri olayların, yani inançların bir niteliği ise, bu bir inançta var olan doğruluğun derecesinin salt beşeri koşullara bağımlı olması anlamına gelmez. İnançlarımızdaki doğruluk derecesini artırırken bir ideale yaklaşmaktayız. Bu ideali de gerçek, yani ancak çok sınırlı ölçüde kontrolümüz altında olan, bir gezegenin üzerinde ya da yüzeyine yakın bir yerindeki bazı önemsiz koşullarla ilişkili gerçek-olgu saptamış olur. Faydacıların kuramı reklamcıların uygulamalarının bir soyutlamasıdır. Reklamcı, hapların gerçek değerinin, kutu başına bir guinea olduğunu tekrar

tekrar söyleyerek insanları altı-peni ödemeye ikna eder (1 guinea = 42 tane altı peni); böylece de söylediklerini, daha az güvenle söylendiği duruma göre, gerçeğe yakınlaştırmış olur. Bu tür insan ürünü "gerçek" örnekleri ilginçtir; ancak kapsamları çok sınırlıdır. Bunların kapsamlarını genişletmekle insanlar kendilerini çılgın bir propagandaya kaptırır, bu çılgınlık da sonunda savaş, salgın hastalık, kıtlık şekillerinde kendini gösteren acı gerçeklerle birdenbire son bulur. Avrupa'nın yakın tarihi bu tür bir faydacılığın yanlışlığını ortaya koyan bir ibret dersidir.

Bergson'un faydacı görüş yanlısı olarak alkışlanması tuhaftır; çünkü yüzeysel olarak onun felsefesi faydacıların tezinin tam tersidir. Faydacıların öğretisine göre gerçeğin ölçütü yararlılık olduğu halde Bergson bunun tam tersini öğretir. Pratik gereksinmelerle şekillenmiş olan aklımız, dünyanın çıkarımıza olmayan bütün yönlerini yok sayar ve gerçeğin algılanmasını engeller. "Önsezi" denilen bir yeteneğimiz olduğunu; istersek onu kullanabileceğimizi; ve onun, en azından teorik olarak, gelecek için olmasa da, geçmiş ve şimdiki zaman hakkında her şeyi bilmemizi sağlayabileceğini öne sürer. Bu kadar bilgiyi taşımak pek elverişli olmayacağı için, işlevi unutmak olan bir beyin geliştirdik. Beyin olmasaydı her şeyi hatırlayacaktık; onun bir süzgeç gibi çalışması sayesinde genellikle yalnızca yararlı olan şeyleri ve yanlışları hatırlıyoruz. Bergson'a göre fayda hataların kaynağıdır ve gerçeğe ancak pratik yararın tümüyle dışlandığı mistik düşünceyle erişilebilir. Ancak yine de, faydacılar gibi, eylemi akıl yürütmeye, Othello'yu Hamlet'e tercih eder. Önsezi ile Desdemona'yı öldürmenin, akıllıca davranarak kralın yaşamasına izin vermekten daha iyi olduğu kanısındadır. Faydacıların ona bir yandaş gözüyle bakmalarının nedeni budur.

Bergson'un Donnes Immediates de la Conscience (Bilincin Dolaysız Verileri) kitabı 1898'de, Matiere et Memoire (Madde ve Bellek) kitabı da 1896'da yayınlandı. Ancak onun büyük ünü 1907'de yayınlanan L'Evolution Creatrice (Yaratıcı Evrim) ile başladı -bu kitap diğerlerinden daha iyi olduğu için değil, daha az tartışma ve daha çok retorik içerdiği, böylece de daha ikna edici olduğu için. Bu kitap baştan sona hiçbir tartışma, dolayısıyla da tatsız tartışmalar içermez; sadece, düşgücünü okşayan şiirsel resimler çizer. İçinde bizi, öngördüğü felsefenin doğru mu yanlış mı olduğu sorusuna götüren hiçbir şey yoktur. Önemsiz sayılamayacak bu soruyu Bergson başkalarına bırakmıştır. Ancak kendi felsefesine göre böyle yapmakta haklıdır da; çünkü gerçek, akılla değil önseziyle elde edilir; bu nedenle de bir tartışma konusu değildir.

Bergson'un felsefesinin büyük bölümü geleneksel mistisizmin biraz yeni bir dille ifadesinden ibarettir. Farklı şeylerin gerçekte farklı olmadığı, ancak analitik akıl tarafından öyle algılandığı yolundaki doktrin Parmenides (İ.S. beşinci yüzyıl)'ten Mr. Bradley (1846-1924)'e kadar bütün Doğu ve Batı mistiklerinde görülür. Bergson iki yolla bu sava bir yenilik havası getirmiştir. İlk olarak, "önsezi" ile hayvanların içgüdüleri arasında bir bağlantı kurar. Bir Ammophila arısının, içine yumurtalarını bıraktığı larvayı etkisiz hale getirecek, ama öldürmeyecek bir şekilde sokabilmesini sağlayan şeyin önsezi olduğunu ileri sürmektedir (Bu talihsiz bir örnektir; çünkü Dr. ve Mrs. Peckham bu zavallı arının şaşkın bir bilimciden daha kusursuz davranmadığını göstermişlerdir). Bu yaklaşım onun savlarına modern-bilim havası vermekte ve, verdiği örneklerle dikkatsiz kişilerde, görüşlerinin en son biyolojik araştırmalara dayandığı sanısının uyanmasını sağlamaktadır. İkinci olarak, nesnelerin analitik zekaya göründükleri durumlarındaki ayrılığa "uzay" adını, onların önseziye görünümlerinin yorumlanmasına da "zaman" ya da "süre" adını vermektedir. Bu da onun "zaman" ve "uzay" hakkında kulağa çok hoş ve derin gelen, ancak bu sözcüklerin normal anlamlarınca çağrıştırılan birçok şey söylemesine olanak vermektedir.
"Uzay"da olan şey olarak tanımlanan "madde" kuşkusuz aklın yarattığı bir kurgudur; öyle olduğu da, kendimizi önsezinin bakış açısına uyarlayınca hemen görülür.

Felsefesinin bu bölümünde Bergson, ifade tarzı dışında, Plotinus (İ.S. 205-270)'a hiçbir şey eklememiştir. Bu ifade biçiminin keşfedilmesi gerçekten büyük bir yeteneğin sonucuysa da bu yetenek bir filozofunkinden çok bir ortaklık yöneticisinin yeteniğidir. Ancak ona yaygın bir popülerlik kazandıran, felsefesinin bu bölümü değildir. Bu popülerliği elan vital (yaşama coşkusu) ve gerçek oluşum savlarına borçludur. Onun getirdiği önemli

ve ilginç yenilik zamanın ve ilerlemenin gerçek olduğu inancını mistisizm ile birleştirmesindedir. Bunu nasıl başardığını görmek için biraz zaman harcamaya değer.

Geleneksel mistisizm derin düşünceye dayanır; zamanın gerçek dışı olduğuna inanır; ve temelde bir tembel insan felsefesidir. Mistik aydınlanmanın başlangıcı "ruhun karanlık gecesi"dir; bu da insanın günlük eylemlerinde umutsuzca engellendiği, veya bazı nedenlerle onlara olan ilgisini yitirdiği zamanlar ortaya çıkar. Eylem böylece söz konusu olmaktan çıkınca o da kendini derin düşünceye verir. Koşullar elverdiğinde kendimize olan saygıyı korumamızı sağlayacak inançlara sarılmak, özbenliğimizin bir yasasıdır. Psikanalitik yazın bu yasanın çarpıcı örnekleriyle doludur. Böylece, derin düşünceye yönelen kişi, çok geçmeden, bunun yaşamın gerçek amacı olduğunu; gerçek dünyanın günlük işlerle uğraşan kişilerden gizlendiğini keşfeder. Geleneksel mistisizmin diğer savları da bu temelden çıkarılabilir. Büyük mistiklerin belki de ilki olan Lao-Tze (İ.Ö. 604-531)'nin, kitabını bir gümrük binasında bagajının muayene edilmesini beklerken yazdığı rivayet edilir. Kitap tahmin edilebileceği gibi, her türlü eylemin yararsız olduğu savı ile doludur.

Bergson ise mistisizmi eyleme, "yaşam"a, gelişmenin gerçekliğine inanan ve bu dünyada bulunmaktan düş kırıklığına uğramamış olan kişilere uyarlamayı amaçladı. Mistik, genel olarak, mizaç bakımından hareketli, ancak hareketsizliğe zorlanmış olan kişidir; vitalist de mizaç yönünden hareketsiz, ancak eyleme romantik bir hayranlık duyan kişidir. 1914 öncesinde dünya böyle insanlarla, "Kırık Kalpler Yuvası" insanlarıyla doluydu. Bu insanların mizaçlarının temelinde can sıkıntısı ve kuşkuculuk vardır. Bu da heyecan tutkusuna ve irrasyonel bir inanca özlem duymaya yol açar. Sonunda bu inancı buldular; o da görevlerinin insanları birbirine kırdırmak olduğu inancında saklıydı. Ancak 1907'de bu çıkış yolu daha bulunmamıştı; Bergson ise bu boşluğu iyi doldurdu.

Bergson görüşlerini bazen yanlışlığa yol açabilecek bir dille ifade etmiştir; çünkü kurgusal olarak tanımladığı şeylerden, arada bir, onların gerçek olduklarını düşündürecek bir şekilde söz eder. Eğer bu yanlış anlaşılabilecek şeyleri bir yana bırakırsak zaman savı sanırım şöyledir: Zaman ayrı ayrı anlar ya da olaylar serisi değil, gerçekte sürekli bir oluşumdur. Bu gelişme sırasında geleceği önceden görmek olanaksızdır; çünkü gelecek, gerçekten yenidir ve bu nedenle de kestirilemez. Ağacın büyümesinde oluşan içiçe halkalar gibi gerçekten vuku bulan her şey kalıcıdır (bu benzetme ona ait değildir). Yani dünya hiç durmadan daha dolu ve daha zengin olacak şekilde gelişir. Vuku bulan her şey önsezinin katıksız belleğinde saklanır; beyindeki bellek ise, tersine, aldatıcıdır. Önsezi belleğindeki bu saklama "kalıcılık"tır; yeni yaratma güdüsü de elan vital'dir. Önsezinin katıksız belleğindekileri tekrar su üstüne çıkarmak bir kendini eğitme konusudur. Bunun nasıl yapılacağı anlatılmıyor; herhalde Yogi'lerin yaptığına benzer bir şekilde olsa gerek.

Eğer Bergson'un felsefesine mantık gibi yeterince ulu olmayan bir şey uygulamaya kalkışılırsa bu değişim felsefesi bazı sıkıntılarla karşılaşır. Bergson, zamanı birbirinden bağımsız parçalardan oluşan bir seri olarak gören matematikçileri aşağılamaktan hiç usanmaz. Ancak, eğer dünyada onun öne sürdüğü gibi, gerçek yenilik gerçekten de varsa -eğer yoksa onun felsefesi çekici özelliklerini yitirir- ve eğer dünyaya gerçekten gelen her şey kalıcı ise -kalıcılık savının yalın özü de budur- daha önceki bir zamandaki toplam varlık daha sonra gelen herhangi bir zamandaki toplamın bir parçası olur. Bütün ile parça arasındaki bu ilişki nedeniyle, dünyanın farklı zamanlardaki toplam durumları bir seri oluşturur ve bu da matematikçilerin
aradığı ve Bergson'un reddettiği serinin bütün özelliklerine sahiptir. Dünyanın daha sonraki durumlarında devreye giren unsurlar eski unsurların dışında değilse gerçek bir yenilik yoktur; yaratıcı gelişim bir şey yaratmamıştır; biz de Plotinus sistemine geri dönmüş oluruz. Bergson'un bu ikilem karşısında vardığı yanıt şudur: olan şey, her şeyin değiştiği ve yine de aynı kaldığı bir "gelişim"dir. Bu kavram sıradan insanların anlamayı umudedemeyecekleri ölçüde derin bir gizemdir. Temelinde mantık değil, mistik inanca çağrı yatar; ancak biz inancın mantıktan üstün olduğu alanlara, onun peşisıra gidemeyiz.

Bu arada, birçok yerde "gerçekçilik" adı verilen bir felsefe gelişti. Gerçekte bu felsefenin özelliği yöntem olarak analizci, metafizik olarak da çoğulcu (plüralist) olmasıdır. Bu felsefe tam olarak gerçekçi değildir; çünkü bazı yönleri Berkeley (1685-1735) idealizmi ile uyum içindedir. Kant ve Hegel idealizmi ile bağdaşmaz; çünkü bu sistemlerin temel aldığı mantığı reddeder. Bu felsefe James'in görüşünü gittikçe daha çok benimsemeye ve onu geliştirmeye yönelmektedir: dünyanın temel içeriği ne maddesel ne de zihinseldir; madde ve aklın kendisinden yapıldığı daha basit ve daha temel bir şeydir.

Doksanlı yıllarda, çok yaşlı filozoflar dışında, Alman idealizmine karşı durmakta kararlı olan yegane sima James'di. Schiller ve Dewey kendilerini duyurmaya daha başlamamışlardı; James bile felsefede pek de ciddiye alınması gerekmeyen bir psikolog olarak görülüyordu. Ancak 1900 yılı ile birlikte Alman idealizmine karşı bir ayaklanma başladı. Bu karşı gelme faydacı bakış açısından değil, ciddi teknik nedenlerden kaynaklanıyordu. Almanya'da Frege'nin övgüye değer çalışmalarının (bu çalışmalar 1879'da başlamış, ancak son yıllara kadar hiç okunmamışlardı) yanısıra, Husserl'in 1900'da yayınlanan anıtsal bir eseri olan Logische Untersuchungen (Mantık İncelemeleri) kitabı kısa sürede büyük etkiler doğurmaya başladı. Meinong'un Ueber Annahmen (Varsayımlar Hakkında-1902) ve Gegenstands-theorie und Psychologie (Nesne Kuramı ve Nesne Psikolojisi-1904) aynı yönde etkili oldular. G.E. Moore ve ben, benzer görüşleri savunmaya başladık. Onun Nature of Judgement (Hükümlerin Yapısı) makalesi 1899'da, Principia Ethica (Etik İlkeleri) 1903'te yayınlandı. Benim yazdığım Philosophy of Leibniz (Leibniz Felsefesi) 1900'de, Principles of Muthematics (Matematik İlkeleri) 1903'te basıldı. Fransa'da da aynı tür felsefe Couturat tarafından güçlü bir şekilde temsil edildi.

Amerika'da William James'in radikal görgücülüğü (ampirizmi) -faydacılığı içermeden- yeni mantıkla karışarak Yeni Gerçekçilerin felsefesini doğurdu. Bu felsefe, yukarıda sözü geçen Avrupa'daki çalışmalardan biraz daha sonra, ancak daha devrimci nitelikte ortaya çıktı. Yalnızca Mach'ın Anczlyse der Empfindungen (Sanıların Analizi) bu felsefenin öğretilerinin bir kısmını daha önceden haber vermişti.

Böylece başlayan yeni felsefe henüz son şeklini almamış, bazı bakımlardan hala olgunlaşmamıştır. Bundan başka, savunucuları arasında bir hayli görüş ayrılıkları vardır. Bazı bölümlerinin anlaşılması oldukça güçtür. Bütün bu nedenlerle onun çarpıcı bazı özelliklerini belirtmekten öte yapılabilecek bir şey yoktur.

Yeni felsefenin birinci özelliği yeni bir felsefi yöntem geliştirme; ya da öyle bir yöntem kullanarak yeni bir tür bilgi getirme gibi iddiaları terketmesidir. Felsefeyi temelde bilimden farklı olarak görmez; sadece, problemlerinin genel olmasıyla ve deneysel kanıtların henüz bulunmadığı alanlarda varsayımlar oluşturmasıyla özel bilimlerden ayrılır. Bütün bilgileri bilimsel bilgi olarak; bilimsel yöntemlerle saptanıp kanıtlanabilen bilgi olarak kabul eder. Daha önceki felsefenin genellikle yaptığı gibi, bütün evreni kapsayan sonuçlar bulmayı, veya her şeyi içeren bir sistem kurmayı amaçlamaz. Kendi mantığına dayanarak, dünyanın bölük pörçük, karman çorman görünen doğasını reddetmek için bir neden olmadığına inanır. Dünyayı "organik" olarak ele almaz; şu anlamda ki, tek bir kemiğe bakarak nesli tükenmiş bir hayvanın iskeletini zihnimizde canlandırabildiğimiz gibi, yeterince anlaşılmış bir parçayı ele alarak ondan bütünün anlaşılabileceğini düşünmez. Özellikle de Alman idealistlerinin yaptığı gibi, bilginin yapısından, bir bütün olarak dünyanın doğasını çıkarmaya çalışmaz. Bilgiye, mistik bir anlamı ve kozmik önemi olmayan herhangi bir doğa olgusu gözüyle bakar.

Yeni felsefe başlangıçta üç temel kaynağa dayanıyordu: bilgi teorisi, mantık ve matematik ilkeleri. Kant'tan bu yana bilgi bizim onu bilmemizle bir değişime uğrayan, bu nedenle de bilgimizden kaynaklanan bazı özelliklere sahip, karşılıklı bir etkileşim olarak algılanmıştır. Ayrıca, bilinmeyen bir şeyin var olabilmesinin mantıksal bakımdan olanaksız olduğu kabul edilmiştir (Kant buna katılmamıştır). Bu nedenle, bilindikleri için sahip olunan nitelikler her şeyde bulunması zorunlu olan özelliklerdir. Bu yolla,

yalnızca bilginin koşullarını inceleyerek gerçek dünya hakkında çok şey öğrenebileceğimiz ileri sürülmüştü. Yeni felsefe, tam tersine, kural olarak, bilginin bilinen şeyi hiç etkilemediğini, ve hiç kimsenin bilmediği şeylerin var olmaması için en ufak bir neden olmadığını kabul etmektedir. Bunun sonucu olarak, bilim teorisi evrenin gizemlerine giden kapının sihirli anahtarı olmaktan çıkmıştır ve bizler de bilimin zahmetli ve ağır ilerleyen araştırmalarına geri dönmüşüzdür.

Bunun gibi, mantıkta da organik görüşün yerini atomizm almıştır. Daha önce, her şeyin öz doğasının, diğer her şeyle olan ilişkisinden etkilendiği; böylece, bir şey hakkında tam bilginin tüm evren hakkındaki tam bilgiye bağımlı olduğu düşüncesi kabul görmekteydi. Yeni mantık, bir şeyin öz karakterinin, onun başka şeylerle olan ilintilerini mantıksal olarak bulmamız olanağını bize sağlamadığı görüşündedir. Bir örnek bu noktayı açıklığa kavuşturacaktır. Leibniz (1646-1716) bir yazısında, Avrupa'daki bir adamın karısının Hindistan'da ölmesi durumunda, karısının öldüğü anda adamın öz-doğasında bir değişim olacağını öne sürer (Bu konuda modern idealistlerle aynı düşüncededir). Sağduyu da, karısını kaybettiğini öğreninceye kadar adamın öz-doğasında bir değişim olmayacağını söyler. Yeni felsefe bu görüşü benimsemiştir; bunun da sonuçları ilk göründüğünden çok daha ötelere uzanır.

Matematik ilkelerinin, her zaman felsefe ile önemli bir bağlantısı olmuştur. Matematik büyük ölçüde kesinliği olan önsel bilgiler içerir; filozofların
çoğu da önsel bilgiye çok heveslidirler. Elealı Zeno (İ.Ö. beşinci yüzyıl)'dan bu yana idealist eğilimli filozoflar matematikçilerin gerçek matematiksel doğruya ulaşamadıklarını; filozofların daha iyisini yapabileceklerini göstermek için çelişkiler üreterek matematikçileri gözden düşürmeye uğraşmışlardır.

Kant felsefesi bu türden birçok şey içerir; Hegel felsefesi ise daha fazlasını. Ondokuzuncu yüzyılda matematikçiler Kant felsefesinin bu yönünü çürüttüler. Kant'ın deney-üstü (transcendental) estetik hakkındaki matematiksel savları Lobatchevski (1793-1856)'nin Euclid-dışı geometriyi icadetmesiyle temelinden sarsıldı; Weierstrass (1815-1897) sürekliliğin sonsuz-küçükleri içermediğini kanıtladı; George Cantor (1845-1918) bir süreklilik, bir de sonsuzluk teorisi geliştirerek filozofların pek de işlerine gelen bütün eski paradoksları ortadan kaldırdı. Frege aritmetiğin mantığın bir sonucu olduğunu gösterdi; Kant ise bunu reddetmişti. Bütün bu sonuçlar normal matematiksel yöntemlerle elde edildiler ve bir çarpım tablosu kadar da kesindirler. Filozoflar bu duruma, söz konusu yazarların yapıtlarını okumayarak karşılık verdiler. Sadece yeni felsefe bu yeni sonuçları özümsedi; böylece de sürmekte olan bilgisizliğin yandaşlarına karşı kolay bir tartışma zaferi kazandı.

Yeni felsefe sadece eleştirel değil, yapıcıdır; ama bilimin yapıcı olduğu anlamda, yani adım adım ve deneyerek. Özel bir yapılanma yöntemi vardır; o da, matematiğin yeni bir kolu olan ve felsefeye diğer bütün geleneksel kollardan daha yakın olan, matematiksel mantıktır. Matematiksel mantık, belli bilimsel savların felsefe yönünden hangi sonuçlara yol açtığını, nelerin varsayılması gerektiğini ve aralarında ne gibi bağlantılar olduğunu bulmaya, daha önce hiçbir zaman olmadığı ölçüde olanak sağlar. Bu yöntem sayesinde matematik ve fizik felsefesi çok büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Fizikteki sonuçların bir kısmı Dr. Whitehead (1861-1947)'in son üç çalışmasında ortaya konulmuştur.

Yöntemin diğer alanlarda da aynı ölçüde verimli olacağını ummak için yeterli neden vardır; ancak bu, burada ele alınamayacak kadar teknik bir konudur. Modern çoğulcu felsefenin büyük bir bölümü önermelerin mantıksal analizinden esinlenmiştir. Bu yöntem önceleri gramer kurallarına büyük önem verilerek uygulandı. Örneğin, Meinong şunu ileri sürüyordu: "yuvarlak kare yoktur," diyebildiğimize göre, yuvarlak kare diye bir şey var olmalıdır -her ne kadar o, var olmayan bir şey olsa da. Bu satırların yazarı başlarda bu tür usavurmalara bağışık sayılmazdı. Ancak 1905'te "betimleme" kuramı sayesinde bundan nasıl kaçınacağını keşfetti.

Bu kurama göre, "yuvarlak kare yoktur," dediğimizde yuvarlak kareden söz

edilmediği anlaşılıyor. Yuvarlak kare gibi saçma konularla zaman harcamak anlamsız bulunabilir; ne var ki, bu gibi konular çoğu kez mantık teorilerini sınamak için en iyi yöntemi oluşturur. Birçok mantık teorisi saçma sonuçlara yol açmakla suçlanırlar. Öyleyse, mantıkçı da bu anlamsız sonuçları görmeli ve onlara karşı tetikte bulunmalıdır. Çoğu laboratuvar deneyleri konuyla ilgisini bilmeyen kişilere önemsiz görünür; saçmalıklar da mantıkçının deneyleridir.

Yeni felsefe ilk dönemlerinde, önermelerin mantıksal analizleriyle uğraşırken Platon ve Ortaçağ gerçekçiliğinden güçlü izler taşıyor, soyutların da somutlarla aynı tür varlığa sahip olduğunu kabul ediyordu. Kendi mantık sistemi kusurlardan arındıkça felsefesi de yavaş yavaş bu görüşten kurtuldu. Geriye de sağduyuya çok ters gelecek bir tortu kalmadı.

Yeni felsefenin ilk dönemlerinde en etkilenen bilim matematik olduysa da günümüzde en büyük etkisi fizik üzerinedir. Bu durum, en başta uzay, zaman, madde kavramlarını değiştiren Einstein'ın çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Görecelik teorisini açıklamanın yeri burası olmamakla beraber onun felsefi sonuçlarından biraz söz etmek kaçınılmazdır. Görecelik teorisinde felsefi bakış açısından özellikle önemli olan iki öge şunlardır: (1) İçinde evrendeki bütün olayların kendi yerlerini aldığı, her şeyi kucaklayan tek bir zaman yoktur. (2) Fiziksel olguların tarafımızdan gözlenmesi sürecinde geleneksel, ya da öznel (sübjektif) ögeler, her ne kadar önceleri sanıldığından daha fazla olsalar da, Tensor hesabı denilen matematiksel yöntemle yok edilebilirler. Aşırı teknik olması nedeniyle bu son konuya girmeyeceğim.

Zaman konusuna gelince, ilk olarak, felsefi spekülasyonlarla değil, deneysel sonuçların gerektirdiği ve matematiksel bir formülle ifade edilen bir teoriyi ele aldığımız unutulmamalıdır. Montesquieu'nün teorileriyle Amerikan Anayasası arasındaki fark ne kadarsa, bu ikisi arasındaki fark da o kadardır. Ortaya çıkan şudur: Belli bir madde parçacığıyla birlikte hareket eden bir gözlemcinin bakış açısından, bu parçacığa etki yapan olayların belirli bir zaman sıralaması olduğu halde, farklı yerlerdeki madde parçacıklarına etki yapan olaylar her zaman belirli bir sıraya sahip değildirler.

Daha açık bir örnek alalım: Eğer bir ışık sinyali dünyadan güneşe gönderilir ve tekrar dünyaya yansıtılırsa, gönderildikten 16 dakika kadar sonra dünyaya varacaktır. Bu 16 dakika içinde dünyada gerçekleşen olaylar ışık sinyalinin güneşe varmasından ne daha önce, ne de daha sonra yer almıştır. Güneşe ve dünyaya göre olası her yönde hareket eden, bu 16 dakika içinde dünyadaki olayları ve sinyalin güneşe varmasını izleyen gözlemciler olduğunu; bütün bu gözlemcilerin ışığın hızını dikkate aldıklarını ve zamanı tam olarak doğru gösteren kronometreleri olduğunu varsayalım. O zaman, bazı gözlemciler bu 16 dakika içinde dünyada geçen herhangi bir olayın ışık sinyalinin güneşe varmasından önce, bazıları aynı anda, bazıları da daha sonra gerçekleştiği sonucuna varacaklardır. Hepsi de aynı ölçüde haklı ya da aynı ölçüde haksızdırlar. Fiziğin tarafsız bakış açısından bakıldığında, bu 16 dakika içinde dünyada geçen olaylar ışık sinyalinin güneşe varmasından ne daha önce, ne daha sonra, ne de eş zamanlıdır. Bir cisimdeki bir A olayında ve başka bir cisimdeki B olayında, eğer ışık A'dan B'ye doğru ilk olay olduğu anda -A'nın saatine göre- yola çıkıp daha sonraki olay olduğu anda -B'nin saatine göre varmışsa, bir cisimdeki A olayının başka bir cisimdeki B olayından daha önce olduğunu söyleyemeyiz. Veya, bu iki olayın zaman sıralaması gözlemciye göre değişecek ve bu nedenle de fiziksel bir gerçeği temsil etmeyecektir.

Işık hızına yakın hızdaki şeyler yaşantımızda yaygın olsaydı, fiziksel dünya bilimsel yöntemlerle başedilemeyecek ölçüde karmaşık olurdu; biz de hala büyücü-hekimlerle yetinmek durumunda kalırdık. Ama eğer fizik daha önce keşfedilmiş olsaydı, bu fizik Einstein fiziği olmak zorunda olurdu; çünkü Newton fiziğinin uygulama olanağı olmadığı açıkça görülürdü. Radyoaktif maddeler ışık hızına yakın hızla hareket eden parçacıklar salarlar. Yeni görecelik fiziği olmadan bu parçacıkların davranışları açıklanamazdı. Eski fiziğin kusurlu olduğu konusunda kuşku yoktur; bunun "yalnızca küçük bir kusur" olduğunu söylemek de felsefi yönden bir mazeret değildir.

Farklı yerlerde gerçekleşen olaylar için, belli sınırlar içinde, belirli bir zaman sıralaması olmadığı gerçeğine kendimizi alıştırmalıyız. "Uzay" ve "zaman" denilen iki ayrı kavram yerine bir "uzay-zaman" kavramının ortaya atılmasına yol açan da işte bu gerçektir. Evrensel olarak düşündüğümüz zaman, gerçekte "yerel zaman"dır; dünyanın hareketine bağımlı olan bir zaman için "evrenseldir" demek, Atlantiği geçerken saatlerini değiştirmeyen bir geminin evrensellik iddiasından farksızdır.

Bütün günlük kavramlarımızda zamanın oynadığı rolü düşündüğümüzde, fizikçilerin yaptığı şeyin ne olduğunu düş gücümüzü kullanarak gerçekten algılayabilirsek, bakış açımızın çok derinden etkileneceği ortadadır. "İlerleme" kavramını ele alalım: Zaman-sıralaması rastgele olursa, zaman ölçümü için kabul edilen düzene bağlı olarak, bir ilerleme veya gerileme olacaktır. Kuşkusuz, uzaydaki uzaklık kavramı da değişmiştir:
Dakik ölçümler için olanaklı her aygıtı kullanan iki gözlemci, eğer göreceli olarak hızlı hareket halinde iseler, iki yer arasındaki uzaklık için farklı değerler bulacaklardır. Uzaklık kavramının kendisinin çok belirsizleştiği açıkça görülüyor; çünkü uzaklık boş uzaydaki noktalar -bu noktalar hayalidir- arasında değil, somut şeyler arasında olmalıdır; belirli bir zamandaki uzaklık olmalıdır; çünkü herhangi iki cismin arasındaki uzaklık sürekli değişir. Belirli bir zaman öznel bir kavramdır; gözlemcinin nasıl hareket ettiğine bağlıdır. Belirli bir zamandaki bir cisimden artık söz edemeyiz; sadece bir olaydan söz edebiliriz.

İki olay arasında, herhangi bir gözlemciden bağımsız olan "aralık" denilen belirli bir ilişki vardır. Farklı gözlemcilerce yapılan analizlerle bu aralığın uzay ve zaman bileşenleri hesaplandığında sonuçlar farklı olacaktır; ancak bu analizlerin hiçbir nesnel geçerliliği yoktur. Aralık, nesnel bir fiziksel gerçektir; ancak onun uzay ve zaman bileşenlerine ayrıştırılması nesnel değildir.

Bizim eski, alışılmış "katı madde" kavramının da varlığını artık sürdüremeyeceği ortadadır. Bir madde parçası belirli yasalara bağımlı olan bir olaylar dizisinden başka bir şey değildir. Madde kavramı, filozofların töz (substance) kavramının geçerliliği konusunda hiçbir kuşkuları olmadığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Madde, uzay ve zamanda var olan töz, akıl ise sadece zaman içinde var olan töz idi. Daha sonraları, töz kavramı metafizikte berraklığını kaybetti; ama fizikte varlığını sürdürdü. Çünkü bir zararı yoktu -görecelik ortaya çıkıncaya kadar. Töz, geleneksel olarak, iki ögeden oluşan bir kavramdır.

Birincisi tözün bir önermede, yüklem olarak değil, yalnız özne olarak yer alabileceği yolundaki mantıksal özelliktir. İkincisi de zaman içinde kalıcı olması, Tanrı için ise, tümüyle zaman dışında olmasıydı. Bu iki özellik arasında bir bağıntı gerekli değildir. Ancak bunun farkına varılmamıştı; çünkü fizik, madde parçalarının ölümsüz olduğunu, teoloji de ruhun ölümsüz olduğunu öğretiyordu. Bu nedenle, her ikisinin de tözün her iki özelliğini taşıdığı düşünülüyordu.

Ancak şimdi fizik bizi çok kısa ömürlü olaylara, mantıksal anlamda töz olarak, yani yüklemi olmayan özneler olarak bakmaya zorluyor. Tek bir kalıcı varlık sandığımız bir madde parçası, tıpkı sinemada kalıcı görünen nesneler gibi, gerçekte bir dizi varlıktır. Akıl için de aynı şeyi söylememek için bir neden yoktur; kalıcı benlik, kalıcı atom kadar düş ürünü gibidir. Her ikisi de, birbirleriyle ilginç ilişkileri olan olaylar dizisinden ibarettir.

Modern fizik bizlere Mach ve James'in, zihinsel ve fiziksel dünyaların "içeriğinin" birbirinin aynı olduğu yolundaki önerilerini şekillendirme olanağı veriyor. "Katı madde"nin düşüncelerden ve kalıcı egodan çok farklı olduğu açıktır. Ancak eğer madde ve ego uygun olaylar dizileri iseler, onların aynı şeyden yapılmış olduklarını düşünmek çok daha kolaydır. Bundan başka, şimdiye kadar aklın en belirgin özelliği olarak görünen öznellik, ya da bir görüşe sahip olma, şimdi fiziğe de yayılmış ve akıl içermediği ortaya çıkmıştır; farklı konumlardaki fotoğraf makinaları "aynı" olayı görüntüler; ancak çıkan fotoğraflar birbirinden farklıdır. Modern fizikte kronometreler ve cetveller bile özneleşmektedir; doğrudan gösterdikleri şey, fiziksel bir

durum değil, fiziksel durumla olan ilişkileridir. Böylece fizik ve psikoloji birbirlerine yakınlaşmış, akıl ve madde arasındaki eski ikilik (dualizm) ortadan kalkmıştır.

Modern fiziğin eski veya popüler anlamdaki "kuvvet" diye bir şey tanımadığına da dikkat çekmek yerinde olur. Eskiden güneşin dünya üzerinde bir "kuvvet" uyguladığını düşünürdük. Şimdi ise şöyle düşünüyoruz: uzay-zaman güneşin yakınlarında öyle şekillenmiştir ki dünya böyle hareket etmeyi diğer bütün yollara göre daha az zahmetli bulmaktadır. Modern fiziğin büyük ilkesi "en az eylem ilkesi" (principle of least action) yani bir yerden bir yere giderken cismin en az eylem içeren yolu seçmesi ilkesidir (Eylem teknik bir terimdir; ancak anlamı bizi şimdilik ilgilendirmiyor).
Gazeteler ve güçlü görünmek isteyen bazı yazarlar "dinamik" sözcüğünü kullanmaktan hoşlanırlar. Dinamik biliminde "dinamik" olan hiçbir şey yoktur; tersine bu bilim her şeyin bir evrensel tembellik yasasından çıkarılabileceğini dile getirir. Ayrıca, bir cismin hareketini "idare eden" başka bir cisim diye bir şey de yoktur. Modern bilimin evreni "büyük yasalar" ve "doğal kuvvetler"den söz edenlerin değil, daha çok Lao-Tze'nin evrenine benzer.

Modern çoğulculuk ve gerçekçilik felsefeleri bazı bakımlardan eski felsefelerden daha az şeyler sunuyorlar. Ortaçağ'da felsefe teolojinin bir yardımcısıydı; günümüzde bile kitap kataloglarında aynı başlık altında yer alırlar. Dinin büyük doğrularını kanıtlamanın genellikle felsefenin görevi olduğu düşünülmüştür. Yeni gerçekçilik onları kanıtlayabileceğini, hatta yanlış olduklarını kanıtlayabileceğini söylemez. Onun amacı sadece, bilimlerin temel ereklerini açıklığa kavuşturmak ve çeşitli bilimlerin bir sentezini yaparak dünyanın, bilimin incelemeyi başardığı bölümünün, geniş kapsamlı bir görünümünü elde etmekten ibarettir.

Daha ötelerde ne olduğunu bilmez; cehaleti bilgiye dönüştürecek bir tılsımı yoktur. Anlayanlara entellektüel coşkular sunar; ancak çoğu felsefenin yaptığı gibi insanların büyüklük duygularını okşamaya kalkışmaz. Eğer biraz yavan ve teknik ise, bunun suçunu, şair ve mistiklerin arzu ettikleri gibi değil de, matematiksel çalışmayı seçen evrene atar. Bu belki üzülecek bir şey; ancak bir matematikçinin bu üzüntüye katılmasını beklemek de haksızlık olur.

Makineler ve Duygular

Makineler mi duyguları, yoksa duygular mı makineleri yok edecek? Bu soru uzun zaman önce Samuel Butler tarafından Erewhon'da ortaya atılmış ve makine imparatorluğunun büyümesiyle de gittikçe daha güncel bir hal almıştır.
İlk bakışta, makineler ile duygular arasında neden bir karşıtlık olması gerektiği sorusunun yanıtı açık değildir. Her normal erkek çocuk makinelere bayılır; büyüyüp güçlendikçe de onları daha çok sever. Japonlar gibi uzun ve yetkin bir sanat geleneğine sahip uluslar, ilk karşılaştıklarında, Batı'nın mekanik yöntemlerinin büyüsüne kapılır ve bizleri olabildiğince çabuk taklit etmeye can atarlar. Eğitim görmüş ve dünyayı dolaşmış bir Asyalıyı hiçbir şey "Doğu'nun bilgeliği"nden, ya da Asya uygarlığının geleneksel erdeminden söz edilmesi kadar sinirlendiremez; kendini oyuncak otomobiller yerine bebeklerle oynaması istenmiş bir erkek çocuk gibi hisseder. Ve her erkek çocuk gibi, oyuncak otomobil yerine gerçeğini ister, ezilebileceğini hiç düşünmeden.

Makineler henüz yeniyken, birkaç şair ve estetikçiyi saymazsak, Batı'da da aynı coşku vardı. Ondokuzuncu yüzyıl kendini daha çok mekanik ilerleme nedeniyle öncekilerden daha üstün sayardı. Peacock (Thomas Love Peacock (1785-1866): İngiliz şair ve romancı. (Ç.N.)) gençliğinde "buhar beyinli toplum" ile alay eder; çünkü kendisi bir yazın adamıdır ve ona göre uygarlığı Grek ve Romalı yazarlar temsil ederler. Ancak, o dönemde yaygın olan eğilimlerden uzak olduğunun da farkındadır. Doğaya dönüşleri ile Rousseau'nun (Jean Jacques Rousseau (1712-1778): Fransız yazar, filozof ve toplum teorisyeni. (Ç.N.) müritleri, Ortaçağlılıkları ile Göl Şairleri (Göl Şairleri: İngiltere'de Göller Bölgesi'nde yaşamış İngiliz şairleri Wordsworth (1770-1850), Coleridge (1772-1834) ve Southey (1774-1843). (Ç.N)), News from Nowhere (Olmayan Ülkeden Haberler) (zamanın hep haziran olduğu ve herkesin

harman kaldırdığı bir ülke) kitabı ile William Morris: (William Morris (1834-1896): İngiliz şair, ressam ve sosyalist. (Ç.N.) bunların hepsi tümüyle duygusal ve tepkisel olan bir çıkışı temsil ederler. Makinelere karşı duygusal olmayan rasyonel bir karşıtlığı ilk ortaya koyan Samuel Butler olmuştur. Ancak bu onun için belki de bir jeu d'esprit'den (kelime oyunundan) başka bir şey değildi -bunun köklü bir kanı olmadığı kesindir. Onun gününden bugüne, en çok makineleşmiş uluslardan çok kişi Erewhon-vari' bir görüşü içtenlikle benimseme eğilimindedir; yani bu görüş, uygulanmakta olan sanayi yöntemlerine karşı olanların tavırlarında, açık veya kapalı şekilde, kendini gösterir.

Makinelere tapılır, çünkü güzeldirler; değer verilir, çünkü güç sağlarlar; onlardan nefret edilir, çünkü çok çirkindirler; onlardan tiksinilir, çünkü kölelik getirirler. Bu tutumlardan birinin "doğru" ötekinin "yanlış" olduğunu düşünmeyelim. Bu, insanların kafası olduğu doğrudur ama ayakları olduğu yanlıştır demeye benzer; gerçi Lilliputluların bu soruyu Gulliver hakkında tartıştıkların kolayca düşleyebiliriz. Bir makine Binbir Gece Masallarındaki Cin gibidir; sahibi için güzel ve yararlı; düşmanları için çirkin ve tehlikeli. Ancak günümüzde hiç bir şeyin kendisini bu denli belirgin bir yalınlıkla göstermesine izin verilmez. Makine sahibinin, ondan uzakta oturduğu, gürültüsünü işitmediği, gözleri rahatsız eden atık yığınlarını görmediği, zararlı dumanlarını koklamadığı doğrudur; eğer makineyi görmüşse, o da çalıştırılmaya başlamadan önce, çıkardığı toz ve sıcaktan rahatsız olmasına gerek kalmadan, gücü ya da bir saat gibi işlemesini gururla seyrettiği zamandır. Makineye, onunla yaşayıp onunla çalışanların görüş açısından bakması istenirse de cevabı hazırdır. Makinenin çalışması sayesinde bu insanların, büyük dedelerinden daha fazla -çoğu zaman çok çok daha fazla- şey satın alabildiklerine dikkat çekebilir. Öyleyse, hemen herkesçe yapılan bir varsayımı kabul edersek, büyük dedelerinden daha mutludurlar.

Bu varsayıma göre insanları mutlu eden, maddi şeylere sahip olmaktır. İki odası, iki yatağı ve iki ekmeği olan bir kişinin bir odası, bir yatağı ve bir ekmeği olan kişiden iki kat mutlu olduğu; kısacası, mutluluğun gelirle orantılı olduğu düşünülmektedir. Bazı kişiler, her zaman da tam içtenlikle olmadan, din ve ahlak adına bu fikre karşı çıkar; ama vaazlarının dokunaklılığı sayesinde gelirleri artarsa ona da sevinirler. Benim karşı çıkmak istemem din ya da ahlak bakımından değil, psikoloji ve yaşamın gözlemlenmesi açısındandır.

Eğer mutluluk gelirle orantılı ise makinenin üstünlüğü kuşku götürmez; değil ise sorunun tümüyle irdelenmesi gerekir. İnsanların fiziksel gereksinimleri, ayrıca bir de duyguları vardır. Fiziksel gereksinimler karşılanmamışsa, onlar önceliklidir; ama eğer karşılanmışlarsa, bir insanın mutlu ya da mutsuz olmasını saptamada, gereksinimlerle bağlantısı olmayan duygular önem kazanır. Bugünkü sanayi toplumlarında zorunlu fiziksel gereksinimleri karşılanmamış pek çok kadın, erkek ve çocuk vardır; onlar bakımından mutluluğun ilk koşulunun gelir artışı olduğunu inkar etmiyorum. Ancak öyle kimseler azınlıktadırlar; hepsinin yaşamsal gereksinimlerini sağlamak da zor değildir. Ben onlar hakkında değil, yaşamlarını sürdürmek için gerekenden fazlasına sahip olanlar -sadece çok fazlasına değil, aynı zamanda biraz fazlasına sahip olanlar- hakkında konuşmak istiyorum.

Hemen hepimiz, gelirimizi artırmayı gerçekte neden isteriz? İsteklerimiz ilk bakışta maddi şeyler gibi görünebilir. Gerçekte ise bunları daha çok komşularımızı etkilemek için isteriz. Daha iyi bir mahallede daha büyük bir eve taşınan bir adam karısını "daha iyi" insanların ziyaret edeceğini; eski ve yoksul komşularla ilişkilerin artık kesilebileceğini düşünür. Oğlunu iyi bir okula ya da pahalı bir üniversiteye gönderdiğinde, ödediği yüksek harçlara karşılık kazanılacak sosyal saygınlığı düşünerek kendini teselli eder.

Amerika'da olsun Avrupa'da olsun bütün büyük şehirlerde bazı mahallelerdeki evler, sadece kibar insanlar arasında revaçta oldukları için, öteki mahallelerdeki aynı nitelikleri taşıyan evlerden daha pahalıdır. En güçlü tutkularımızdan biri de başkalarının takdir ve saygısını kazanma arzusudur. Bugünlerde takdir ve saygı, zengin görünen insanlara karşı duyulmaktadır. İnsanların zengin olmak istemelerinin başlıca nedeni budur. Paraları ile

satın aldıkları mallar ikinci dereceden önem taşır. Örneğin, bir resmi ötekinden ayırdedemeyen ve uzmanlar yardımıyla eski ustaların bir galeri dolusu resmini toplamış olan bir milyoneri ele alalım. Aldığı yegane zevk, başkalarının onların kaça mal olduğunu bilmesidir. Halbuki dergilerin Noel sayılarındaki dokunaklı posterlerden daha dolaysız ve daha çok zevk alabilir; ancak o yolla egosu için aynı doyumu elde edemez.

Bütün bunlar başka türlü de olabilir; birçok toplumda olmuştur da. Aristokratik dönemlerde insanlara soylarına bakarak değer biçilirdi. Tuhaf gelebilir ama Paris'te bazı çevrelerde insanlar resim ve edebiyat alanlarındaki yetkinlikleri nedeniyle değerli görülürler. Bir Alman üniver sitesinde, insan, bilgisinden dolayı takdir edilir. Hindistan da ermişlik, Çin de bilgelik saygınlık uyandırır. Bu değişik örneklerin incelenmesi tanımızın doğru olduğunu gösteriyor; çünkü hepsinde insanların büyük bir yüzdesi, yaşamlarını sürdürecek ölçüde sahip olduklarında, paraya karşı ilgisizdirler. Ancak onlar da çevrelerinde saygınlıklarını sağlayacak meziyetlere sahip olmayı yürekten arzu ederler.

Bu örneklerin önemi, günümüzdeki zenginlik özleminin insan doğasından gelmemesinde, çeşitli sosyal kuruluşlarca ortadan kaldırılabilir olmasında yatar. Yasa gereği hepimizin geliri aynı olsaydı komşularımızdan üstün olmanın başka yollarını arardık; maddi şeylere sahiplenmeye olan şimdiki şiddetli arzularımızın çoğu da son bulurdu. Bu arzular rekabet niteliği taşıdıklarından, rakibimize üstünlük sağladığımız zaman bize mutluluk, ona da aynı ölçüde acı verir. Gelirlerde yapılacak genel bir artış rekabet açısından bir avantaj sağlamaz; bu yüzden de rekabetten kaynaklanan bir mutluluk vermez. Kuşkusuz, satın alınan şeyleri kullanmaktan bir ölçüde zevk de alınır; ancak, gördüğümüz gibi bu, zenginliği isteme nedenimizin önemsiz bir bölümüdür. Arzumuz rekabete dayalı olduğu sürece zenginliğin artması, ister genel olarak ister belli konularda, sonuçta insan mutluluğunu artırmaz. -Makinelerin mutluluğu artırdığını savunacaksak, yukarıdaki nedenlerden dolayı makinelerin getirdiği maddi refah artışı, mutlak yoksulluğu önlemede kullanıldıkları durumlar dışında, önemli bir etken değildir. Yoksulluğu gidermek için kullanılmalarını gerektiren zorunlu bir neden de yoktur.

Nüfusun durağan olması halinde yoksulluk makine olmadan da önlenebilir; Fransa bunun bir örneğidir; orada Amerika'dan, İngiltere'den ve savaş öncesi Almanya'sından çok daha az makine olduğu halde yoksulluk çok azdır. Tersine, makinenin çok olduğu bir yerde yoksulluk da çok olabilir.

Bunun da örnekleri yüz yıl kadar öncesi İngilteresinin sanayi bölgeleri ile bugünkü Japonya'dır. Yoksulluğun önlenmesi makineye değil başka etkenlere bağlıdır -kısmen nüfus yoğunluğuna, kısmen de siyasal koşullara. Serveti artırmanın yoksulluğu önleme dışında fazla bir değeri yoktur.

Makineler bizi insan mutluluğunun önemli ögeleri olan iki şeyden, doğal davranma rahatlığından ve çeşitlilikten yoksun bırakır. Makinelerin kendilerine özgü bir işleyişleri ve kendilerine özgü vazgeçilmez istemleri vardır: pahalı bir fabrikası olan bir kimse onu sürekli çalıştırmak durumundadır. Duygular açısından, makinenin yarattığı en büyük sıkıntı onun düzenliliğidir. Ve doğaldır ki makineler açısından da, duygularda bulunan en büyük kusur, tersine, düzensiz olmalarıdır. Kendilerini "ciddi" sayan kişilerin düşüncelerine makineler egemen olduğundan bu kişilerin bir insan hakkında dile getirecekleri en büyük övgü onun makine gibi olması; yani güvenilir, dakik, kesin olmasıdır. Artık "düzensiz" bir yaşam kötü bir yaşamla eş anlamlı olmuştur. Bergson'un felsefesi bu görüşe karşı bir protestoydu; entellektüel açıdan çok sağlam olmamakla beraber sanırım, insanların gittikçe daha çok makineye dönüştürülmelerine karşı duyulan sağlıklı bir endişeden esinlenmişti.

Yaşamımızda, makineleşmenin egemenliğine karşı içgüdülerimizin şimdiye kadar gösterdiği başkaldırı talihsiz bir doğrultuya yönelmiştir. İnsanlar toplum halinde yaşamaya başladığından bu yana savaş dürtüsü her zaman var olmuştur. Ancak bu, geçmişte, günümüzdeki kadar yoğun ve kahredici değildi. Onsekizinci yüzyılda İngiltere ve Fransa dünya egemenliğini elde etmek için sayısız savaşlara girdiler; ancak birbirlerini hep sevip saydılar. Esir subaylar, kendilerini esir alanların sosyal yaşantılarına katıldı; ziyafetlerde onur konukları oldular.

1665'te Hollanda ile yaptığımız savaşın başlarında, Afrika'dan gelen bir kişi Hollandalıların orada yaptıkları zulmü anlatmıştı. Biz -İngilizler bu hikayenin düzmece olduğuna kendimizi inandırdık; adamı cezalandırdık ve Hollandalıların yalanlamasını yayınladık. Son savaşta olsaydı o adama şövalyelik verir, söylediklerinin doğruluğuna kuşkuyla bakanları da hapse atardık. Modern savaşlarda vahşetin artması üç yönden makinelerin etkisine bağlanabilir. İlk olarak, daha büyük ordular kurulmasına olanak sağlarlar. İkinci olarak, insanların daha alt düzey duygularına hitabeden ucuz yayınları kolaylaştırırlar. Üçüncü olarak -bizi ilgilendiren de bu noktadır- insan doğasının derinlerinde yatan, içinden geldiği gibi ve kuralsız yaşamak isteyen yönünü baskı altında tutarlar; Bu, belirsiz bir huzursuzluğa yolaçar; bu huzursuzluktan kurtulmanın olası yolu olarak da akıllara savaş fikri gelir.

Son savaş gibi büyük bir kargaşayı yalnızca politikacıların makineleşmesine yüklemek yanlış olur. Belki Rusya için böyle bir açıklama yerinde olabilir. Rusya'nın isteksiz savaşmasının ve barışı sağlamak için devrim yapmasının bir nedeni de budur. Ancak İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yaygın savaş arzusunun -1917'de- önünde hiçbir hükümet duramazdı. Bu tür bir genel isteğin içgüdüsel bir temeli olmalıdır ve ben şahsen günümüzdeki savaş yanlısı güdülerin artmasının, modern yaşamdaki düzenlilik, monotonluk ve güdümlü yaşamanın yolaçtığı -genellikle bilinç-dışı- hoşnutsuzluktan kaynaklandığına inanıyorum.

Bu duruma makineleri yok ederek çare bulamayacağımız açıktır. Böyle bir yöntem tepkisel olur ve uygulama olanağı hiç yoktur. Günümüzde makineleşmenin beraberinde gelen sakıncaları önlemenin tek yolu, çalışma aralarında heyecan verici uğraşlar için olanak sağlayarak monotonluğu kırmaktır. Alplere tırmanma yoluyla yaşamlarını tehlikeye atma olanağı bulsalar çoğu insanın savaş özlemi de yok olur. Tanımak mutluluğuna eriştiğim en gayretli ve yetenekli barış gönüllülerinden biri, yazlarını Alplerin en tehlikeli doruklarına tırmanarak geçirmeyi adet edinmişti. Eğer çalışan herkese yılda bir aylık zaman vererek kendi arzusu doğrultusunda, uçak kullanmak öğretilse; veya Büyük Sahra'da zümrüt aramaya yöneltilse; ya da kendi insiyatifini kullanacağı herhangi başka bir tehlikeli ve heyecan verici uğraşa olanak sağlansa, yaygın savaş arzusu sadece kadınlarla ve eli ayağı tutmayanlarla sınırlı kalır. Bu kişileri de barışçıl yapacak bir yöntem bilmediğimi itiraf ederim; fakat eğer işi ciddiyetle ele alırsa, bilimsel psikolojinin bir yöntem bulacağından eminim.

Makineler yaşam tarzımızı değiştirmiştir ama içgüdülerimizi değil. Bunun sonucunda uyum bozukluğu yaşanmaktadır. Duygu ve içgüdü psikolojisi henüz bebeklik evresinde. Psikanalizle bir başlanıç yapılmış bulunuyor; ancak bu sadece bir başlangıç. Psikanalizden öğrendiklerimize göre şu gerçeği kabul edebiliriz ki, insanların hareketlerinde yöneldikleri amaçlar, bilinçli olarak seçtikleri amaçlar değildir; bu bütünüyle irrasyonel birtakım fikirleri de beraberinde getirir ve insanlara neden öyle yaptıklarının farkında olmaksızın, bu amaçların peşinden gitme olanağı verir. Ancak, geleneksel psikanaliz çok çeşitli olan ve kişiden kişiye değişen bilinç-dışı amaçlarımızı gereğinden çok basitleştirmiştir.

Yakın zamanda sosyal ve siyasal olguların bu bakış açısından anlaşılması; böylece de insan doğasına ışık tutması umulur.
Anarşik güdülerimizle başetmek için istem kullanmak ve zararlı eylemlere dış yasaklar koymak elverişli yöntemler değildirler. Elverişsiz olmalarının nedeni de bu güdülerin Ortaçağ efsanelerindeki Şeytan kadar çok kılığa girebilmeleri ve bu kılıklardan bazılarının en aklı başında olanları bile yanıltmasıdır. Elverişli olacak tek yöntem önce içgüdüsel doğamızın gereksinimlerini saptamak; sonra da onları karşılamanın en zararsız yolunu aramaktır. Makinelerin en çok engellediği şey içten geldiği gibi davranmak olduğuna göre, yapılabilecek tek şey fırsat sağlamaktır; fırsatı değerlendirmek de kişinin isteğine bırakılmalıdır. Bu, kuşkusuz, bir hayli masraf gerektirir; ama bu bedel bir savaşın giderleriyle kıyaslanamaz.
Bilim fiziksel dünyanın yasalarını kavramakta harikalar yaratmıştır; ama şimdiye kadar, kendi doğamızı, yıldızların ve elektronların doğasına kıyasla çok daha az anlamış bulunuyoruz. Bilim, insanın doğasını anlamayı öğrendiğinde, makinelerin ve fiziksel bilimlerin yaratamadığı mutluluğu

yaşamımıza getirebilir.

Davranışçılık ve Değerler

Ciddi bir Amerikan dergisinde dünyada bir tek davranışçı olduğu, onun da Dr. Watson (John Broadus Watson (1878-1958): Amerikalı Psikolog. (Ç.N) olduğu yolunda bir ifadeye rastlamıştım. Ben, çağdaş düşünceli olan ne kadar insan varsa o kadar da davranışçı olduğunu söylerdim. Bu, davranışçıların üniversitelerde daha yaygın olduğu, ya da bizzat benim bir davranışçı olduğum anlamına gelmez -Rusya ve Çin'i gördükten sonra, zamana ayak uyduramamış olduğumu farkettim. Ancak nesnel (objektif) özeleştiri beni çağdaşlaşmamın yerinde olacağını kabule zorluyor. Bu makalede, benim gibi, bilimde çağdaş olan şeyleri kabul ettikleri halde, yaşamaya değer şeyler konusunda kendini Ortaçağlılıktan kurtaramayan kişilerin karşılaştıkları bazı güçlükleri ortaya koymak istiyorum. Davranışçılığın yalnızca değerler ile olan mantıksal ilişkisini değil; ana hatlarıyla benimsenmesi durumunda bu doktrinin sıradan insanlar üzerindeki etkisinin ne olacağını da sorgulamak istiyorum.

Davranışçılık, psikanaliz gibi bir çılgınlık haline henüz gelmemiştir; ancak bir gün gelirse, popüler şekli, kuşkusuz, Dr. Watson'un öğretilerinden değişik olacaktır -popüler Freudculuk Freud'dan ne kadar farklıysa o kadar farklı.

Davranışçılığın popüler versiyonu sanırım şöyle bir şey olacak: Eskiden hissetmek, bilmek ve istemek gibi üç işlevi yürütebilen akıl diye bir şeyin var olduğu düşünülürdü. Şimdi ise, akıl diye bir şeyin var olmadığı, yalnızca bedenin var olduğu kesinlik kazanmıştır. Bütün eylemlerimiz bedensel süreçlerden ibarettir. "Hissetme" özellikle iç salgı bezleri gibi iç organlarla ilgili bir olaydır. "Bilme" gırtlağın hareketlerinden ibarettir. "İsteme" ise uzun kaslara bağımlı bütün diğer hareketlerden oluşur. Geçenlerde, ünlü bir entellektüel ile bir dansöz evlendiğinde, onların birbirlerine uygunluğu konusunda kuşkularını dile getirenler oldu. Bir davranışçının bakış açısından bu kuşku yersizdir; biri kol ve bacak kaslarını, öteki de gırtlak kaslarını geliştirmiştir.

Demek oluyor ki, mesleğin farklı dallarında olmakla beraber, her ikisi de birer akrobattır.
Yapabildiğimiz tek şey bedenimizi hareket ettirmek olduğuna göre, bu öğretinin popüler yandaşlarının, bundan, vücudumuzu olabildiğince çok hareket ettirmemiz gerektiği sonucuna varmaları beklenebilir. Bu noktada göreceliğe ilişkin bazı güçlükler ortaya çıkacaktır. Bedenin değişik bölümleri birbirlerine göre mi hareket edecektir; yoksa beden bir bütün olarak içinde bulunduğu araca göre mi hareket edecektir? Veya, erdemin ölçütü dünyaya göre olan hareket midir? İdeal insan birinciye göre bir akrobat; ikinciye göre, aşağıya doğru hareket eden bir yürüyen merdivenden yukarıya koşan bir insan; üçüncüye göre de, yaşamını bir uçak içinde geçiren insandır. Ortaya çıkacak anlaşmazlıklarda hangi ilkeye göre karar verileceğini bilmek kolay değildir; ancak ben şahsen pilotlardan yanayım.

En güçlü ülkelerdeki en güçlü kesimlerde egemen olan, insanın kusursuzluğu anlayışının değişik biçimlerine bakarsak, davranışçılığın temelde var olan inançlara teorik bir gerekçe sağlamaktan öteye gitmediği sonucuna varırız. Beden eğitimine inananlara ve bir ulusun "erkekliğinin" onun sporculuğuna bağlı olduğu görüşünü benimseyenlere göre akrobat ideal insandır; İngiliz yönetici sınıfında yaygın olan görüş de böyledir. Yürüyen merdivenlerden yukarıya koşan kişi, zevklerden uzak durabilmek koşuluyla, kasları geliştirmeyi en yüce erdem olarak gören hıristiyanların beau ideal'idir. Bu, YMCA'in (YMCA: Genç Erkekler Hıristiyan Birliği. (Ç.N.)) Çin'de yerleştirmeye çalıştığı ve yöneticilerimizin egemenliğimiz altında olan bütün ırklar ve sınıflar için uygun bulduğu görüştür. Pilot, mekanik güç kullananlara özgü, daha aristokratça bir idealin temsilcisidir. Ancak, bütün bunların üstünde, Aristoteles'in hareketsiz-olan-hareket ettiricisini anımsatan yüce bir kavram vardır. Ona göre, merkezde hareketsiz duran bir ulu varlık vardır; geriye kalan her şey ve herkes onun çevresinde değişik hızlarla dönerler ve böylece o kişiye mutlak en büyük göreceli hareketi sağlarlar. Bu merkezde olma rolü süpermenlerimiz için, özellikle de finans kesimi mensupları için

ayrılmıştır.

İnsanın kusursuzluğu konusunda Greklerden ve Ortaçağ'dan günümüze kadar gelen değişik bir kavram daha vardır; ancak makinelerin düş gücüne egemen olması sonucu ortaya çıkan görüş yavaş yavaş onun yerini almaktadır. Kanımca bu eski görüş mantıksal olarak, davranışçılıkla bağdaştırılabilir;
ancak, psikolojik açıdan, sade vatandaşın davranışıyla bağdaştırılamaz. Bu eski görüşe göre hissetmek ve bilmek eylem kadar önemlidir; sanat ve derin düşüncenin, uzayda büyük miktarda kütlenin yerini değiştirmek kadar övgüye değer olduğu düşünülür. Cheribum (Tevrat'ta adı geçen bir melek. (Ç.N)) Tanrı'yı sever, Seraphim (İncil'de adı geçen üç çift kanatlı melek. (Ç.N.)) Tanrı'yı derin düşünce yoluyla anlamaya çalışır; onların yüce kusursuzlukları da bunda yatar. Bu ideal tümüyle statiktir. Cennette ilahiler söylenip arp çalındığı doğrudur. Ancak her gün aynı ilahiler söylenir; arpların yapısında hiçbir gelişmeye izin yoktur. Böyle bir yaşam çağdaş insana sıkıcı gelir. Teolojinin ilgi yitirmesinin bir nedeni de, cenneti her gün gelişen makinelerle donatmamasında yatar; Milton5 cehennem için bunu başarmıştı.

Her etik sistemin bir tür non sequitur'a (önerme veya kanıtlara uygun olmayan sonuç) dayandığı söylenebilir. Filozof önce nesnelerin doğası hakkında yanlış bir teori icadeder; bundan da, kendi teorisinin yanlış olduğunu gösteren eylemlerin kötü eylemler olduğu sonucunu çıkarır. İlk olarak geleneksel hıristiyanlığı ele alalım. Her şey her zaman Tanrı'nın iradesine tabi olduğundan, günahkarlığın Tanrı iradesine karşı gelmek olduğunu iddia eder. Hegel yandaşlarına gelince, onlar da evrenin kusursuzca örgütlenmiş, uyum içindeki parçalardan oluştuğunu; bu nedenle, kötülüğün bu uyumu azaltan davranışlar bütünü olduğunu iddia ederler. Ne var ki, uyum metafiziksel bir sorun olduğu halde uyum dışı davranışların nasıl olanaklı olduğunu anlamak zordur. Fransız halkı için yazan Bergson, davranışları ile kendisine karşı çıkanları ahlaki suçlamadan daha korkunç birşeyle, yani gülünç olmayla tehdit ediyor. Önce insanların asla mekanik davranmadıklarını gösteriyor; sonra da gülme üzerine yazdığı kitabında (Lczughter) bizi güldüren şeyin mekanik olarak davranan bir insan görmek olduğunu ileri sürüyor. Bu demektir ki, Bergson felsefesinin yanlış olduğunu gösteren bir şey yaparsanız o zaman ve ancak o zaman gülünç olursunuz.

Umarım bu örnekler metafiziğin, herhangi bir etik sonuca yol açamayacağını, varabileceği tek sonucun, kendi yanlışlığının yol açtığı aşağıdaki sonuç olduğunu açıkça göstermiştir: Eğer metafizik doğru olsaydı günah olarak tanımladığı eylemler olanaksız olurdu.

Bu açıklamaları davranışçılığa uygulayarak şu sonucu çıkarıyorum: Etik sonuçları varsa ve olduğu ölçüde metafiziğin yanlış olması gerekir;
öte yandan, doğru ise de davranışlarla hiçbir ilişkisi olamaz. Popüler davranışçılığa -tam anlamıyla bilimsel şekline değil- bu açıdan baktığımızda onun yanlış olduğuna ilişkin çeşitli kanıtlar buluyorum. İlk olarak, eğer destekleyicileri herhangi bir etik sonucu olmadığını düşünselerdi, hemen hepsi bütün ilgilerini yitirirlerdi.

Burada bir ayrım yapma gereği doğuyor. Doğru bir doktrinin pratik sonuçlar doğurması olasıdır; ama etik sonuçlar yaratması olanak dışıdır.
İki madeni para atarak çalıştırılan bir makineden siz tek bir para atarak birşey almak isterseniz gerçeğin pratik bir sonucu olur; yani bir para daha atmanız gerekir. Ancak hiç kimse bu sonucu "etik" olarak değerlendirmez; bu sadece arzumuzu nasıl gerçekleştirebileceğimizle ilgilidir. Bunun gibi, Dr. Watson'un kitabında bu başlık altında işlendiği şekliyle davranışçılığın, özellikle eğitim alanında pek çeşitli ve önemli sonuçları vardır. Eğer bir çocuğa belirli bir şekilde davranmayı öğretmek istiyorsanız, örneğin Freud'un değil de Dr. Watson'un öğütlediği yola başvurmanız çoğu zaman akıllıca olur. Ancak bu da etik değil, bilimsel bir konudur. Etik, sadece, bir eylem belli bir hedefi amaçladığı zaman; veya bazı eylemler, getirdikleri sonuçlara bakılmaksızın, iyi ve kötü olarak sınıflandırıldıkları zaman söz konusu olur.

Burada davranışçılığın -mantığa ters düşse de- sözcüğün gerçek anlamında bir ahlak kuralı koyma eğiliminde olduğu sonucuna varıyorum.
Konu şöyle görünüyor; yapabileceğimiz tek şey maddeyi hareket ettirmek olduğuna göre, olabildiğince çok şey hareket ettirmeliyiz; bu nedenle

sanat ve düşünce maddeyi harekete geçirmeye yardımcı oldukları ölçüde değerli sayılırlar. Bu, günlük yaşam için aşırı ölçüde metafiziksel bir ölçektir; pratik ölçek ise gelirdir. Dr. Watson'dan aşağıdaki alıntıyı ele alalım: "Kişilik, karakter ve yeteneği değerlendirmede en önemli öğelerden biri, kanımca, bir kimsenin yıllık başarısının tarihçesidir. Bunu, kişinin değişik işlerde kaldığı süreler ve gelirindeki yıllık artışlarla nesnel olarak ölçebiliriz...

Eğer bu kişi bir yazarsa, yazılarına ödenen ücretin yıllara göre bir grafiğini çizmek isteriz. Eğer otuz yaşındayken yazıları için önde gelen dergilerden kelime başına aldığı ortalama ücret, yirmi dört yaşındayken aldığının aynı ise, onun sudan bir yazar olması, daha öteye de gidemeyeceği olasıdır."

Bu ölçütü, Buda, İsa ve Muhammed'e; Milton ve Blake'e uygularsak, bu kişilerin değerleri hakkındaki görüşlerimizde ilginç değişiklikler yapmak gerektiğini görürüz. Daha önce değinilenler dışında bu alıntıda iki ahlaki özdeyiş saklıdır. Bir -kusursuzluk kolayca ölçülür olmalıdır; iki -yasalarla uyumlu olmalıdır. Bunların ikisi de etiği fiziğe dayalı bir sistemden elde etmeye çalışmanın doğal sonuçlarıdır. Yukarıdaki paragrafta Dr. Watson'un öne sürdüğü etik, benim kabul edebileceğim etik değildir. Erdemin gelirle orantılı olduğuna; kalabalığa uyum sağlamakta güçlük çekmenin günah olduğuna inanmam olanaksızdır. Yoksul ve aksi bir kişi olduğumdan, bu konularda önyargılı düşündüğüm kuşku götürmez; bunun bilincinde olmama rağmen düşüncelerim yine de değişmiyor.

Şimdi de davranışçılığın bir başka yönünü, eğitim konusundaki görüşlerini ele alacağım. Burada, eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, bu konudaki görüşleri kusursuz görünen Dr. Watson'dan alıntı yapamıyorum. O eğitimin daha sonraki aşamalarına değinmiyor; benim en çok kuşku duyduğum konular ise orada. Açık bir şekilde davranışçı olmamakla beraber davranışçılıkla ilintili görüşten çokça etkilenmiş olan bir kitabı ele alacağım: The Child: His Nature and His Needs (Çocuk: Doğası ve Gereksinimleri)
6. Bu kitap temelde, psikolojik yönden çok değerli olması nedeniyle oldukça takdir ettiğim bir kitaptır; ancak bana göre, estetik ve etik yönden eleştiriye açıktır. Estetik eksikliği göstermek için aşağıdaki bölümü alıyorum (sayfa 384):

"Yirmi beş yıl önce öğrencilere on ila on beş bin kelimenin nasıl yazıldığı öğretiliyordu. Son yirmi yılda yapılan araştırmalar göstermiştir ki, tipik bir lise mezununun, okul çalışmalarında, eğer özel ve teknik sözcük bilgisi gerektiren teknik bir işle ayrıca uğraşmıyorsa, daha sonraki yaşamında da üç bin sözcükten fazlasını öğrenmesine gerek yoktur. Tipik bir Amerikalı, mektuplarında ve gazetelere yazdığı yazılarda çoğu zaman bin beş yüzden fazla değişik sözcük kullanmamaktadır; çoğu kişi ise bunun yarısından fazlasını hiç kullanmaz. Bu gerçeklerden dolayı günümüzde, okullardaki yazın kuralları dersleri günlük yaşamda kullanılan sözcüklerin, otomatik olarak yazılabilecek şekilde, iyice öğretilmeleri ilkesine göre düzenlenmekte; daha önceleri öğretilen ve belki de hiç kullanılmayan
teknik ve alışılmış sözcükler eğitim programından çıkarılmaktadır. Bugünkü yazın derslerinde hiç bir sözcüğe, belleği geliştirmek bakımından yararlı olacağı düşüncesiyle, yer verilmemektedir."

Son cümlede, ezberleme yanlısı eski gerekçenin yanlışlığını ortaya koymak için, psikolojiye yerinde bir yardım çağrısı yapılıyor. Anlaşılan ezberleme belleği geliştirmiyor. Öyleyse, hiçbir şey, o şeyin bilinmesi gerekliliği dışında bir gerekçeyle ezberlenmemelidir. Bunu belirledikten sonra yukarıdaki alıntının akla getirdiği bazı şeyleri irdeleyelim.
İlk olarak, bir şeyin nasıl yazılacağını bilmenin hiçbir yararı yoktur. Shakespeare ve Milton doğru heceleyemezlerdi; Maria Corelli ve Alfred Austen ise bunu yapabilirlerdi. Doğru heceleme, biraz, "eğitimli"yi "eğitimsiz"den ayırdetmenin kolay bir yolu olarak, snopça nedenlerle; biraz, iyi giyinmek gibi, kalabalığın baskısıyla; biraz da, doğal-yasa düşkünü kimselerin, kişisel özgürlüğün hala var olmayı sürdürdüğü bir alan görmekten acı duymalarına bağlı olarak aranan bir şeydir. Hiç olmazsa, yazılı basının, sözcükleri alışılmış biçimde yazması gerektiği düşünülürse bu amaç için okuyucu sağlamak her zaman olanaklıdır.

İkinci olarak, Çin dışındaki ülkelerde yazı dili, edebiyatın bütün estetik güzelliğini içeren konuşma dilinin yerini almıştır. İnsanlar, dilin güzel olabileceği ve olması gerektiği duygusunu korudukları çağlarda yazın kurallarına pek aldırmazlardı; ama telaffuza dikkat ederlerdi. Şimdilerde üniversite eğitimi görmüş kişiler bile en sıradan sözcükler dışındaki sözcükleri telaffuz etmeyi bilmiyorlar; ve bu nedenle de şiirlerin çoğunu vezne uygun olarak okuyamıyorlar. Profesyonel edebiyat öğrencileri dışında, kırk yaşının altında olup da bazı şiirleri veznine uygun olarak okuyabilecek belki de tek bir Amerikalı yoktur. Eğer eğitimde bir ölçüde, estetik de söz konusu ise çocuklara heceleme öğretileceğine yüksek sesle okuma öğretilmesi gerekir. Eskiden aile reisinin İncil'i yüksek sesle okuması bu gereksinimi çok iyi giderirdi; ancak şimdilerde bu uygulamanın nesli neredeyse tükenmiştir.

Doğru telaffuzu öğrenmek önemli olduğu gibi, estetik yönden, geniş bir sözcük bilgisi de gereklidir. Yalnızca bin beş yüz sözcük bilenler, basit konular ve şansın yaver gittiği ender durumlar dışında, kendilerini tam olarak ve güzel bir şekilde ifade edemezler. Bugünkü Amerikan nüfusunun yarısı eğitimi için, Shakespeare'in harcamış olduğu zaman kadar zaman harcar; ama sözcük sayısı onunkinin onda birine ancak varır. Yine de, onun sözcükleri, ticari başarı sağlamak zorunda olan oyunlarında kullanıldığına göre, zamanın sıradan vatandaşları tarafından da anlaşılıyor olmalıydı. Çağdaş görüşe göre, eğer kişi kendisini anlaşılır kılabiliyorsa dile yeterince hakim sayılır; eski görüşte ise, kişinin konuşma ve yazma dilinde estetik zevk sağlaması aranırdı.

Bu satırların yazarı gibi, pratik nedenlerle davranışçılığın bilimsel yanını kabul edip, etik ve estetik sayılan sonuçlarını reddeden bir kişi sonunda nereye varır? Dr. Watson'u çok takdir ederim; kitaplarını da son derece önemli bulurum.

Günümüzde teorik uğraşların en önemlisinin fizik, sosyal olguların en önemlisinin sanayileşme olduğu görüşündeyim. Ama yine de, "yararsız" bilgiye ve haz vermek dışında bir amacı olmayan sanata hayranlık duymaktan kendimi alamıyorum. Sorun mantıksal değildir; çünkü gördüğümüz gibi, eğer davranışçılık doğruysa, hangi amaç için ne gibi araçlar kullanılacağını göstermeye yardım etme gibi ikincil konular dışında, değer yargılarına ilişkin konularda bir etkisi olamaz. Sorun, geniş anlamda politiktir: İnsanoğlunun büyük bölümünün hata yaptığı kesin ise, doğru önermelerden yanlış sonuçlar çıkarmak mı, yoksa yanlış önermelerden doğru sonuçlar çıkarmak mı daha iyidir? Bu tür bir problemin çözümü yoktur. Tek doğru çözüm, sanırım sıradan insanlara mantık öğretmek; böylece onlara yalnızca doğru görünen sonuçlara varmaktan kaçınma olanağı vermektir.

Örneğin, Fransızların "mantıklı" olduğu söylendiğinde kastedilen şudur: bir önermeyi kabul ediyorlarsa; incelikli mantıktan yoksun bir kişinin, yanlış olarak bu önermeden çıkaracağı yanlış her türlü sonucu da kabul ederler. Bu en istenmeyecek türden bir özelliktir; İngilizce konuşan uluslar geçmişte, genel olarak, bu duruma diğer uluslardan daha az düşmüşlerdir. Ancak, bu duruma düşmemeye devam edeceklerse eskiden olduğundan daha çok felsefe ve mantık öğrenmelerine gerek olduğunu gösteren işaretler vardır. Eskiden mantık çıkarım yapma sanatıydı. Şimdi ise, doğal olarak, yapma alışkanlığında olduğumuz çıkarımların ender olarak doğru olduğu anlaşıldığından, mantık da bir çıkarım yapmaktan sakınma sanatı olmuştur. Bu nedenle mantığın, okullarda insanlara akıl yürütmemeyi öğretmek amacıyla öğretilmesi gerektiğine inanıyorum. Çünkü akıl yürütürlerse yanlış yürütecekleri kesin gibidir.

Doğu'nun ve Batı'nın Mutluluk İdealleri

Wells'in Zaman Makinesi'ni herkes bilir; makine, ona sahip olan kişinin zaman içinde ileriye veya geriye gitmesini, geçmişin neye benzediğini, geleceğin nasıl olacağını şahsen görmesini sağlar. İnsanlar Wells'in makinesinin sağladığı yararların birçoğunun, günümüzde de, dünyanın çeşitli yerlerine seyahat ederek sağlanabileceğini pek farketmiyorlar. New York'a ya da Chicago'ya giden bir Avrupalı geleceği, eğer ekonomik bir felaket ortaya

çıkmazsa Avrupa'nın ulaşması olası geleceği görecektir. Öte yandan, eğer Asya'ya gidecek olursa geçmişi görecektir. Bana anlatıldığına göre Hindistan'da Ortaçağ'ı, Çin'de (1920) onsekizinci yüzyılı görecektir.

Eğer George Washington yeryüzüne geri gelseydi, yarattığı ülke onu da şaşırtırdı. İngiltere'de biraz daha az, Fransa'da ise ondan daha da az yabancılık çekerdi. Ancak Çin'e ulaşmadan kendini tam olarak ülkesinde hissetmezdi. Hayali yolculukları boyunca ilk kez orada, "yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı"na hala inanan, bunları Bağımsızlık Savaşı'nın Amerikalılarına benzer şekilde algılayan insanlarla karşılaşırdı. Çin'e cumhurbaşkanı olması da sanırım pek uzun zaman almazdı.

Batı uygarlığı Kuzey ve Güney Amerika'yı, Rusya dışındaki Avrupa'yı ve özerk İngiliz dominyonlarını içine alır. Bu uygarlıkta Amerika başı çeker; Batı'yı Doğu'dan ayırdeden bütün özellikler en çok Amerika'da belirgin ve gelişmiş durumdadır. İlerlemeyi doğal karşılamaya alışkınız: Son yüzyılda gerçekleşen değişimlerin daha iyiye doğru olduğundan, iyiye doğru başka değişimlerin de hep süregeleceğinden hiç kuşku duymuyoruz. Savaş ve onun sonuçları Kıta Avrupasında bu güvenli inanca bir darbe indirdi; insanlar 1914 öncesine, yüzyıllar boyu tekrar dönmeyecek bir altın çağ gözüyle bakmaya başladılar.

İyimserliğin uğradığı bu sarsıntı İngiltere'de daha hafif, Amerika'da ise daha da hafif olarak gerçekleşti. İçimizde, ilerlemeyi doğal karşılama alışkanlığında olan kişilerin, bizim yüz elli yıl önce bulunduğumuz konumda olan Çin gibi bir ülkeyi ziyaret etmeleri ve geçirdiğimiz değişikliklerin bize gerçek bir iyileşme getirip getirmediğini kendi kendilerine sormaları özellikle ilginç olacaktır. Herkesin bildiği gibi Çin uygarlığı, Confucius'un İsa'dan beş yüz yıl önce yaygınlaşan öğretilerini temel almıştır. Grekler ve Romalılar gibi Confucius da insan toplumunun gelişmesinin doğa gereği olduğu görüşünde değildi; tersine, çok eski çağlarda hükümdarların bilge kişiler olduğuna ve de insanların, yozlaşmış günümüzün hayranlık duyduğu ancak ulaşamadığı ölçüde mutlu olduklarına inanıyordu. Bu kuşkusuz bir yanılgıydı. Ama ne olursa olsun Confucius, çağının diğer hocaları gibi, hep yeni başarılar peşine düşmek yerine, belli bir nitelik düzeyini koruyan kararlı bir toplum yaratılmasını amaçlıyordu. Bu konuda, şimdiye kadar gelmiş geçmiş herkesten daha başarılı oldu. Kişiliği o çağlardan günümüze dek Çin uygarlığına damgasını vurmuştur.

Onun zamanında Çin bugünkü topraklarının yalnız küçük bir bölümünü kaplıyordu ve birbirleriyle çarpışan eyaletlere bölünmüş durumdaydı. Çinliler, bunu izleyen üç yüz yıl içinde şimdi Çin olarak bilinen topraklara yayıldılar ve son elli yıla gelinceye kadar yüzölçümü ve nüfus bakımından dünyanın en büyüğü olan bir imparatorluk kurdular. Barbarların işgallerine, Moğol ve Mançu hanedanlarına ve arada yaşanan uzun veya kısa süreli iç savaş ve karışıklıklara karşın Confucius'un sistemi varlığını sürdürdü; beraberinde sanat, edebiyat ve uygar bir yaşama biçimi getirdi. Batı ve batılılaşmış Japonya ile temaslar sonucunda bu sistem ancak yeni yeni çökmeye başlamıştır.

Bu kadar olağanüstü bir varolma gücüne sahip bir sistemin pek üstün nitelikleri olması gerekir; saygı ve ilgimizi de hakeder. Bu sistem kelimenin bizim algıladığımız anlamında bir din değildir; çünkü doğa üstü veya mistik inançlarla bir ilişkisi yoktur. Tamamen ahlaki bir sistem olmakla beraber kuralları, hıristiyanlığın kurallarından farklı olarak, sıradan insanların uygulayamayacağı ölçüde yüce değildir. Confucius'un öğretileri, temelde, modası geçmiş onsekizinci yüzyıl "beyefendi" idealine benzer şeylerdir. Deyişlerinden biri bunu açıklamaktadır (Lionel Giles'in Sayings of Confucius - Confucius'un Deyişleri-'nden alıntı): "Gerçek beyefendi hiçbir zaman kavgacı değildir. Eğer ortada kaçınılmaz bir rekabet varsa, bu bir atış-yarışması gibi çözümlenir. Burada bile, yerini almadan önce ve kaybettikten sonra rakibini kibarca selamlar; kaybetmişse ceremesini de çeker. Böylece, çekişirken bile gerçek beyefendiliğini korur."

Çoğunlukla, bir ahlak hocasından beklendiği gibi, sorumluluktan, erdemden ve bu tür şeylerden söz eder; ancak kişiyi, doğaya ve doğal sevgiye aykırı olan herhangi bir şeye zorlamaz. Bu da aşağıdaki konuşmada görülüyor:

"She Dükü Confucius'a şunları söyledi: Ülkemizde dürüst bir adam var. Babası bir koyun çaldı ve oğlu ona karşı tanıklık etti. Confucius şöyle yanıtladı: Bizim ülkemizde dürüstlük bundan farklı bir şeydir. Baba oğlunun suçunu, oğlan da babasının suçunu gizler. Gerçek dürüstlük ancak böyle davranışlarda bulunur." Confucius her şeyde, hatta erdem konusunda bile, ılımlı bir kişiydi. Kötülüğü iyilikle yanıtlamamız gerektiğine inanmazdı. Bir keresinde kötülüğe iyilikle karşılık verme ilkesi hakkındaki düşüncesi sorulduğunda yanıtı şu olmuştu: "O zaman iyiliğin karşılığı ne olacak? Haksızlığa adaletle, iyiliğe iyilikle karşılık vermelisiniz." Onun zamanında Çin'de kötülüğe iyilikle karşılık verme ilkesi, öğretileri hıristiyanlığa Confucius'unkinden daha yakın olan taoistlerce öğütleniyordu. Taoizmin kurucusu Lao-Tze (Confucius'un daha yaşlı bir çağdaşı olduğu sanılır) şöyle diyor: "İyiye iyi, iyi olmayana da, onu iyiliğe yöneltmek için, yine iyi davranmalıyım. İnanç sahibi olanlara saygı duyarım; olmayanlara da saygı duyarım; çünkü belki bu yolla onlar da inanç sahibi olurlar. Bir insan kötü bile olsa onu dışlamak doğru olabilir mi? Kötülüğe iyilikle karşılık veriniz." Lao-Tze'nin bazı sözleri Dağdaki Vaaz'ın (İsa tarafından müritlerine verilen, hıristiyanlığın temel ilkelerini içeren vaaz. (Ç.N)) bazı bölümlerine inanılmaz derecede benzer. Örneğin şöyle diyor:

"Alçakgönüllü olanlar oldukları gibi kalacaklardır. Eğriler düzeltilecektir. Boşlar doldurulacaktır. Yıpranmışlar yenilenecektir. Yoksullar başarılı olacaktır. Çok fazla şeye sahip olanlar yollarını şaşıracaktır."

Lao-Tze'nin değil de Confucius'un ulusal bilge haline gelmesi Çin'e has bir özelliktir. Taoizm de varlığını sürdürdü: ancak cahil halk arasında ve sihir niteliğinde. Onun öğretileri İmparatorluğu yöneten uygulamacılara hayal ürünü gibi geliyordu. Confucius'un öğretileri ise sürtüşmeleri önleme bakımından çok iyi hesaplanmıştı.

Lao-Tze eylem karşıtı bir sav öğütlüyor, şöyle diyordu: "İmparatorluk, işlerin kendi doğal haline bırakılmasıyla kazanılmıştır. Her zaman birşeyler yapmak zorunda olan kimseler imparatorluk sahibi olmaya layık değildirler." Ancak, doğal olarak, Çin'in yöneticileri Confucius'un, kendine hakim olma, hayırseverlik, nezaket ilkelerini yeğlediler; aynı zamanda, bilge hükümetlerin sağlayacağı yararlara büyük önem verdiler. Beyaz ırka mensup modern ulusların hepsinin yaptığı gibi, kuramsal olarak bir tür ahlak sistemini, uygulamada ise başka bir ahlak sistemini benimsemeyi Çinliler hiçbir zaman akıllarına getirmediler. Onlar her zaman kendi kuramlarına uygun davranmışlardır demek istemiyorum; ancak öyle davranmaya çaba göstermişler, kendilerinden de öyle davranmaları beklenmiştir. Halbuki hıristiyan ahlak kurallarının büyük bir bölümünün, bu günahkar dünyada uygulanamayacak ölçüde yücelik öngördüğü, genelde kabul edilen bir husustur.

Gerçekte, bizim yanyana giden iki tür ahlak sistemimiz vardır: birisi öğütlediğimiz ama uygulamadığımız ahlak; öteki de uyguladığımız ama sadece arasıra öğütlediğimiz ahlak. Mormonizm dışındaki bütün dinler gibi hıristiyanlık da Asya kökenlidir. Hıristiyanlık, ilk yüzyıllarında, Asya mistisizmine özgü olan bireycilik ve öbür-dünya kavramlarına ağırlık vermiştir. Karşı-koymama doktrini bu açıdan bakıldığında bir anlam taşıyordu. Ancak hıristiyanlık güçlü Avrupa prensiplerinin resmi dini olunca bazı metinlerin sözcük anlamına göre algılanmaması gerekli görüldü.

Öte yandan, "Sezar'ın hakkını Sezar'a veriniz" gibilerinden bazı ifadeler çok yaygınlaştı. Günümüzde ise rekabete dayalı sanayinin etkisiyle, karşı-koymama ilkesine en ufak bir eğilim aşağılanmakta, herkesin kendi yolunda gitmesi beklenmektedir. Uygulamada, geçerli olan ahlak ilkemiz mücadele yoluyla elde edilen maddi başarıdır ve bu husus bireyler için olduğu kadar uluslar için de geçerlidir. Bunun dışındaki her şey bize safdillik ve saçma olarak görünür.

Çinliler bizim ne teorik ne de pratik ahlak kurallarımızı benimsiyorlar. Teoride, kavganın yerinde olacağı durumların varlığını; uygulamada ise bu hale çok ender rastlandığını kabul ediyorlar. Bizlere gelince, teorik olarak, dövüşmeyi gerektirecek hiç bir durum olamayacağını; pratikte ise, bu durumların sık sık ortaya çıktığını düşünüyoruz. Çinliler de bazan kavga ederler; ancak savaşçı bir ırk değillerdir. Savaşta olsun iş yaşamında olsun başarıyı uzun boylu övmezler. Geleneksel olarak, öğrenmeye herşeyden çok değer verirler; ondan sonra, ve genellikle onunla birlikte, inceliğe ve nezakete.

Çok uzun yıllar boyunca, Çin'de yönetim görevlerine atamalar yarışma sınavı yoluyla yapılmıştır. İki bin yıl boyunca, babadan oğula geçen bir aristokrasi var olmadığı için (bunun tek istisnası Confucius ailesidir, aile reisine Dük denir) bilim, salt kendisi için topladığı saygının yanısıra, feodal Avrupa'da güçlü soylulara gösterilene benzer bir saygıya kavuşmuştur. Ancak, eski bilim çok dar kapsamlıydı; Çin klasiklerinin ve onların ünlü yorumcularının, eleştiriden uzak olarak öğreniminden ibaretti. Batı'nın etkisiyle coğrafya, ekonomi, jeoloji, kimya vb.'nin eski çağların ahlak öğretilerinden daha pratik yararları olduğu farkedildi. Yeni Çin (yani Avrupa standartları doğrultusunda eğitim görmüş olan gençler) çağdaş gereksinimlerin farkındadır ve belki de, eski geleneklere yeterince saygı duymamaktadır. Ancak yine de, en modern olanları bile, az sayıda istisna dışında, ılımlılık, nezaket ve barışçılık gibi geleneksel erdemlerini korumaktadırlar. Önümüzdeki birkaç on-yıllık süre içinde Batı'dan ve Japonlardan alınan dersler sonunda bu erdemlerin varlıklarını sürdürmeleri ise kuşku götürür.

Eğer Çinliler ile aramızdaki farkı tek bir cümle ile özetlemem gerekirse şunu söyleyebilirim ki, temelde, zevk almayı amaç edinmişlerdir; bizler ise, temelde, güçlü olmayı. Biz diğer insanlara ve Doğa ya karşı güçlü olmaktan hoşlanıyoruz. Bunlardan ilki için güçlü devletleri, ikincisi için de Bilimi geliştirdik. Çinliler bu tür uğraşlar için fazlasıyla tembel ve fazlasıyla yumuşak huyludurlar. Onlara tembel demek yalnız bu anlamda doğrudur. Rusların olduğu türden tembel değildirler; yani geçimlerini kazanmak için çok çalışırlar. Patronları onları olağanüstü çalışkan bulur. Ancak onlar Batı Avrupalılar ve Amerikalılar gibi, boş durmaktan sıkıldıkları için veya salt koşuşturmayı sevdikleri için çalışmazlar. Geçimlerine yetecek kadar kazandıklarında
onunla yetinirler; daha çok çalışarak kazançlarını artırmaya çaba göstermezler. Tiyatroya gitmek, çaylarını içerek sohbete dalmak, eski çağlardaki Çin sanatına hayranlık duymak veya güzel manzaralı yerlerde dolaşmak gibi eğlencelerle zaman geçirmek konusunda yetenekleri sonsuzdur. Bizim düşünce tarzımıza göre insanın yaşamını böyle geçirmesi gereğinden çok rehavet ifade eder; bizler her gün bürosuna giden bir insana, orada yaptığı işler zararlı da olsa, daha çok saygı duyarız.

Beyazlar için Doğu'da yaşamanın belki de kötü bir etkisi oluyor. Ancak itiraf etmeliyim ki, Çin'i tanıdıktan sonra tembelliğe insanların toplu olarak sahip olabilecekleri en iyi özellik olarak bakmaya başladım. Çalışkanlık sayesinde gerçi bazı şeyler kazanıyoruz; ancak bu başardığımız şeylerin sonuç olarak bir değer ifade edip etmediği, sorgulanmaya değer. Üretimde eşsiz beceriler geliştiriyoruz. Ürettiklerimizin de bir bölümünü gemiler, otomobiller, telefonlar ve lüks ve hızlı yaşamın başka gereçleri olarak kullanıyoruz; bir bölümünü ise birbirimizi toplu halde öldürecek silahlar, zehirli gazlar ve uçaklara ayırıyoruz. Çok iyi bir yönetim ve vergi sistemimiz var. Bu vergilerin de bir bölümü eğitim, sağlık ve benzeri yararlı şeyler için, geriye kalanı da savaş amaçları için kullanılmaktadır.

Günümüz İngilteresinde milli gelirin en büyük bölümü geçmiş ve gelecek savaşlara ayrılmakta, yararlı şeylere ise ancak bundan geri kalan bölüm harcanmaktadır. Kıta Avrupasındaki ülkelerin çoğunda oran daha da kötüdür. Benzersiz etkinlikte bir polis örgütümüz var. Bunun bir bölümü suçu ortaya çıkarmak ve önlemek için, bir bölümü de yeni, yapıcı siyasal düşünceleri olan kişileri hapse atmak için kullanılıyor. Son zamanlara kadar Çin de bunların hiçbiri yoktu.

Sanayi otomobil veya bomba yapamayacak kadar verimsiz, devlet kendi

vatandaşlarını eğitemeyecek ve başka ülke insanlarını öldüremeyecek kadar etkisiz; polis haydutları veya bolşevikleri yakalamayacak kadar güçsüzdü. Bunların sonucu olarak Çin'de, hiçbir beyaz adamın ülkesinde bulunmayan ölçüde, herkes için özgürlük; ufak bir azınlık dışındaki bütün insanların fakir olduğu düşünüldüğünde çok çarpıcı olan, yaygın bir mutluluk vardı. Orta sınıftan bir Çinli ile orta sınıftan bir Batılının olaylara bakış açılarını karşılaştırdığımızda iki farklılık göze çarpar: Birincisi, Çinlilerin yararlı bir amaca hizmet etmeyen hiçbir eyleme değer vermemeleri; ikincisi, kendi itilerimizi kontrol altında tutup başkalarınınkine karışmayı ahlaklılık saymamalarıdır. Bunların birincisini daha önce tartışmış bulunuyoruz; ancak ikincisi de sanırım aynı ölçüde önemlidir.

Ünlü sinolog Profesör Giles'ın "Confucianizm ve Karşıtları" konusunda Gifford'da verdiği konferanslarda savunduğu görüşe göre, hıristiyan misyonerlerin Çin'deki başarılarının başlıca engeli, doğuştan günahkarlık doktrini olmuştur. Uzak Doğu'da çoğu misyonerler tarafından hala öğretilmekte olan kalıplaşmış hıristiyan doktrinine göre hepimiz günahkar olarak, sonsuza dek cezalandırılmayı hakedecek ölçüde günahkar olarak doğmuşuzdur. Çinliler bu savın, beyazlar için geçerli olmasını kolaylıkla kabul edebiliyorlar. Ancak kendi ana-babalarının ve büyük ana-babalarının cehennem ateşinde yandığı söylendiğinde kızıyorlar. Confucius insanların iyi olarak doğduğunu, eğer sonradan günahkar olurlarsa bunun kötü örneklerden ya da kötü terbiyeden kaynaklandığını öğretmişti.

Batı'nın geleneksel katı inançları ile bunun arasındaki farklılığın Çinlilerin bakış açısı üzerinde derin etkisi vardır.
Bizde, ellerinde ahlak meşalesi taşıdığı varsayılan kişiler, kendilerini normal zevklerden mahrum eden ve bunun acısını başkalarının zevklerine karışarak çıkaran kişilerdir. Bizim erdem anlayışımızda başkalarının işine burun sokma özelliği vardır: Bir kimse eğer kalabalığın rahatını bozmuyorsa onun olağanüstü iyi bir insan olabileceğini düşünmeyiz. Bu bizim Günah anlayışımızdan kaynaklanıyor.

Bu tavır yalnızca özgürlükleri kısıtlamakla kalmıyor; ikiyüzlülüğe de yol açıyor. Çünkü geleneksel ölçütlere uyum sağlamak çoğu kişiye fazlasıyla güç geliyor. Çin de ise durum böyle değildir. Orada ahlak kuralları olumsuz yönde değil, olumlu yöndedir. İnsanın ana-babasına saygılı, çocuklarına şefkatli, fakir akrabalarına cömert ve herkese nazik davranması beklenir. Bunlar da gerçekleştirilmesi çok zor beklentiler değildir; halkın çoğunluğu tarafından gerçekten uygulanır. Sonuç da, galiba, çoğumuzun yerine getiremediği bizim ölçütlerimize göre daha olumludur.

Günah kavramının yokluğunun bir başka sonucu da insanların, aralarındaki görüş ayrılıklarını, Batı'da olduğundan daha fazla, mantığa ve tartışmaya açık tutma eğiliminde olmalarıdır. Bizde fikir ayrılıkları hemen bir "ilke" sorununa dönüşür: iki taraf da diğer tarafın kötü olduğunu, ona katılmanın suçluluğu paylaşmak demek olduğunu düşünür. Bu da anlaşmazlıkları şiddetlendirir ve uygulamada hemen kuvvete başvurmayı akla getirir. Çin'de kuvvete başvurmaya hazır silahlı kuvvetler var olmuşsa da onları kimse, hatta askerlerin kendileri bile ciddiye almamıştır. Hemen hemen kansız denebilecek savaşlar yapmışlar, bizim Batı'daki daha şiddetli çatışmalarımızdan edindiğimiz deneyimlere bakılırsa, beklenenden çok daha az zarar vermişlerdir. Sivil yönetim de dahil olmak üzere halkın çoğunluğu sanki bu generaller ve orduları hiç yokmuş gibi günlük yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Günlük yaşamda anlaşmazlıklar, çoğunlukla üçüncü bir kişinin dostça arabuluculuğu ile çözümlenir. Kabul gören ilke uzlaşmadır; çünkü her iki tarafın da aşağılanmaması gereklidir. Bazı yönleri yabancılara komik gelse bile, bu görünüşü-kurtarma ilkesi son derece değer verilen ulusal bir kurumdur; sosyal ve siyasal yaşamı, bizdekinden çok daha az acımasız kılar.

Çin sisteminde tek bir kusur, ama önemli bir kusur vardır ve bu da sistemin, Çin'in daha kavgacı uluslara karşı koymasını engellemesidir. Bütün dünya Çin gibi olsaydı bütün dünya mutlu olurdu. Diğer uluslar kavgacı ve kuvvetli olduğu sürece, Çinliler de, eğer ulusal bağımsızlıklarını koruyacaklarsa, artık dış dünyadan soyutlanmış olmadıkları için, bizim kötülüklerimizi bir ölçüde taklit etme zorunda kalacaklardır. Bu taklidin bir gelişme olduğunu sanıp gururlanmaya kalkışmamalıyız.

İyi İnsanların Yol Açtıkları Kötülükler

1

Yüz yıl kadar önce herkesin çok kötü bir insan olarak tanıdığı Jeremy Bentham adında bir filozof yaşadı. Daha çocukken adını ilk duyduğum anı bugüne kadar hiç unutmadım. Bu, Muhterem Peder Sydney Smith'in, Bentham'ın insanların ölmüş büyükannelerinden çorba yapmaları gerektiğini düşündüğü yolundaki sözlerini duyduğum andı. Böyle bir uygulama bana aşçılık yönünden olduğu kadar ahlak yönünden de tatsız gelmişti. Bu nedenle Bentham hakkında kötü bir kanaat edinmiştim. Bu sözlerin, saygıdeğer insanların erdem uğruna söyleme alışkanlığında oldukları sorumsuz yalanlardan biri olduğunu çok sonraları keşfettim. Bundan başka, Bentham'a karşı gerçek suçlamanın ne olduğunu da anladım. Aşağı yukarı şöyle bir şeydi:

"İyi" insanı, iyilik yapan insan olarak tanımlamıştı. Aklı başında bir okuyucunun hemen anlayacağı gibi bu tanımlama gerçek ahlak ilkelerini altüst eden birşeydi. Bir iyiliğin, ondan yararlanan kişiye duyulan sevgiden kaynaklanıyorsa erdemli olmadığını, sadece ahlak kurallarından esinlenmişse erdemli olduğunu ortaya koyan Kant'ın düşüncesi çok daha yücedir. Aynı kurallar, doğaldır ki, ters yönde, acımasız hareketlere de yol açabilir. Erdemli olmanın ödülünün erdemin kendisi olduğunu biliyoruz. Bundan galiba şu sonuç çıkıyor ki, ona katlanmak da onun cezasını oluşturmaktadır. Bu nedenle Kant, Bentham'dan daha yüce bir moralisttir ve erdemi erdem olduğu için sevdiğini söyleyen herkes onun tarafını tutar.

Bentham'ın kendi iyi insan tanımına göre davrandığı doğrudur: çok iyilik yapmıştır. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarındaki kırk yıl, İngiltere'nin maddi yönden, fikir ve ahlak yönlerinden inanılmaz ölçüde ilerleme gösterdiği yıllardır. Bu dönemin başlarında, daha önce aristokrasiyi temsil eden Parlamento'yu, orta sınıfı temsil eder duruma getiren Reform Yasası çıkmıştır.

Yasa İngiltere'de demokrasiye doğru atılan adımların en zoru olmuştur. Hemen arkasından da, Jamaica'da köleliğin kaldırılması gibi, başka önemli reformlar gelmiştir. Bu dönemin başında adi hırsızlığın cezası asılarak idamdı. Çok geçmeden ölüm cezası yalnız adam öldürme ve vatana ihanet suçlarıyla sınırlandırıldı. Yiyecek fiyatlarını korkunç sefalete yol açacak ölçüde artıran Hububat Yasaları 1846'da yürürlükten kalktı. 1870'de zorunlu eğitim getirildi. Victoria dönemini kötülemek bugün moda haline gelmiştir; ama ben bizim çağımızın, onların çağının yarısı kadar iyi not almasını dilerim. Ancak şimdiki konumuz bunlar değil. Gelmek istediğim nokta şudur: o yıllardaki ilerlemenin çok büyük bir bölümünün Bentham'ın etkisi sayesinde gerçekleştiği kabul edilmelidir. Geçen yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de yaşayan insanların onda dokuzunun, Bentham olmasaydı yaşayabileceklerinden daha mutlu yaşadıkları kuşku götürmez. Felsefesi öylesine yalındı ki, ona yaptıklarının bir gerekçesi olarak bakmış olabilir. Bizler, şimdiki daha aydın çağımızda, onun fikirlerinin abes olduğunu görebiliriz. Ancak, Bentham'ınki gibi pek de onurlu olmayan bir faydacılık ilkesini reddetme nedenlerine bir göz atmak bizi yüreklendirebilir.

2

Hepimiz "iyi" insandan ne anladığımızı biliriz. İdeal iyi insan içki ve sigara içmez, küfretmez, yalnız erkeklerin bulunduğu bir toplantıda orada hanımlar varmış gibi konuşur, kiliseye aksatmadan gider, her konuda isabetli fikirleri vardır. Haksızlığa karşı derin bir nefret duyar ve Günah'ı cezalandırmanın bizim acı bir görevimiz olduğunu bilir. Yanlış düşünmeye karşı daha da büyük bir nefret duyar ve genellikle orta yaşlı başarılı yurttaşlarının benimsediği görüşlerin isabetli olup olmadığını sorgulayan kişilerden gençleri korumanın bir devlet görevi olduğu kanısındadır. Titizlikle yürüttüğü mesleki faaliyetleri yanında hayır işlerine de hayli zaman ayırır: yurtseverliği ve askeri eğitimi teşvik eder; işçilerin ve onların çocuklarının çalışkan, serinkanlı ve erdemli olmalarını destekleyebilir ve bunu o konulardaki başarısızlıkların gereğince cezalandırılmasını sağlayarak yapar; belki bir üniversitenin

mütevelli heyeti üyesidir ve yıkıcı fikirleri olan profesörlere görev vermeyerek eğitime yönelecek saygısızlığı önler. Kuşkusuz, her şeyden çok da, dar anlamıyla "kişisel ahlakı" kusursuzdur.

Bu anlamda "iyi" olan bir adamın, genelde, "kötü" bir adamdan daha çok iyilik yaptığı kuşku götürür. "Kötü" adam ile yukarıda tanımlananın tersi olan adamı kastediyorum. "Kötü" bir adam sigara, arada bir de içki içer; hatta damarına basıldığında ağzını bile bozabilir. Sohbetleri her zaman ağza alınacak türden değildir; güzel havalarda bazı pazar günleri kiliseye gitmek yerine kırlarda dolaşır. Yıkıcı fikirleri de vardır; örneğin, barış istiyorsanız savaşa değil barışa hazırlanmanız gerektiğini düşünebilir. Hatalara karşı tutumu bilimseldir; tıpkı arıza yapan otomobiline olan tutumu gibi. Vaazların ve hapis cezasının, patlak bir otomobil lastiğinin tamirine yararı neyse, kötü alışkanlıkları düzeltmekte de yararının o kadar olduğunu iddia eder. Yanlış düşünce konusunda daha da terstir. Ona göre "yanlış düşünme" sadece düşünme, "doğru düşünme" de sözcükleri papağan gibi tekrarlamaktır. Bu durum, onun her türden garip fikirleri olan kişilere yakınlık duymasına yol açar.

Çalışma saatleri dışında yaptıkları, sadece hoşlandığı şeylerle uğraşmaktan; ya da, daha kötüsü, iktidar sahiplerinin rahatına dokunmayan bazı önlenebilir kötülükler konusunda huzursuzluk yaratıp ortalığı karıştırmaktan ibarettir. Ve hatta olasıdır ki, "kişisel ahlak" konusundaki bazı kusurlarını, gerçekten erdemli olan kişiler gibi özenle gizlemez; kendini, dürüst olmanın iyi bir örnek olmaktan daha iyi olduğu gibi yanlış bir düşünce ile savunur. Sıradan ve saygın bir vatandaşın sözünü ettiğimiz bu niteliklerin bir veya birkaçını taşıyan bir kişi hakkındaki kanaati olumsuzdur; bu nedenle bir hakim, bir öğretmen veya bir vali gibi yetkileri olan görevler almasına izin verilmez. Bu tür işler yalnız "iyi" insanlara açıktır.

Bütün bu durum son zamanlara özgüdür. Cromwell zamanında Püritenlerin kısa süren egemenliği sırasında da durum böyleydi ve onlar tarafından Amerika'ya aşılanmıştı. İngiltere'de tekrar ortaya çıkışı Fransız Devrimi'nden sonra, Jacobinizm'e -yani şimdilerde Bolşevizm diyebileceğimiz şeye- karşı mücadelede yararlı olabileceği düşüncesiyle olmuştur. Wordsworth'ün yaşamı bu değişikliğe bir örnektir.

Gençliğinde Fransız Devrimi'ne yakınlık duymuş, Fransa'ya gitmiş, güzel şiirler yazmış ve evlilik dışı bir kızı olmuştu. Bu dönemde "kötü" adamdı. Daha sonra "iyi" oldu; kızını terketti, doğru ilkeler edindi ve kötü şiirler yazdı. Coleridge de benzer bir değişimden geçmiştir: kötü olduğu zaman Kubla Khan'ı yazdı; iyi olduğu zamanlar da teolojik yazılar.

İyi şiirler yazdığı zamanlar "iyi" olan bir şair örneği bulmak zordur. Dante yıkıcı propaganda yaptığı gerekçesiyle sınır dışı edilmişti. Sonelerine bakarak hüküm verilirse Amerikan göçmen bürosu yetkililerince Shakespeare'e New York'da karaya çıkma izni verilemezdi. "İyi" insanın özünde hükümet yanlısı olması yatar. Bu nedenle Milton, Cromwell'in egemenliği döneminde iyi, ondan önce ve sonraki dönemlerde kötü bir kişiydi; ancak şiir yazması bu önceki ve sonraki dönemlere rastlar -gerçekten de şiirlerinin çoğu bir bolşevik olarak idam edilmekten kıl payı kurtulduğu sonraki dönemde yazılmıştır. Donne, St.Paul Katedrali ruhani meclis başkanlığına getirildikten sonra erdemli oldu; ancak bütün şiirleri daha önce yazılmıştı ve bu nedenle, atanması bir skandala yol açtı. Swinburne gençliğinde, özgürlük için savaşanları öven Songs Before Sunrise (Şafak Öncesi Şarkılar)'ı yazdığı dönemde kötü adamdı; yaşlılığında, aşağılık tecavüzlere karşı özgürlüklerini savundukları için Boerlere oldukça saldırgan yazılar yazdığı zaman ise, erdemli bir kişiydi. Örnekleri artırmaya gerek yok; günümüzde geçerli olan erdem ölçütlerinin iyi şiir üretmekle bağdaşmadığına işaret eden yeterince söz söylenmiş bulunuyor.

Aynı şey başka alanlarda da geçerlidir. Hepimiz biliriz ki Galileo ve Darwin kötü kişilerdi. Ölümünden yüz yıl sonrasına kadar Spinoza'nın çok günahkar bir adam olduğu düşünülüyordu. Descartes kovuşturmaya uğrayacağı korkusuyla yurt dışına kaçmıştı. Hemen bütün Rönesans sanatçıları kötü insanlardı. Daha hafif konulara gelince, önlenebilir ölümlere karşı çıkanlar mutlaka kötü kişilerdi. Ben Londra'nın bir bölümü

çok zengin, bir bölümü de çok yoksul olan bir bölgesinde oturdum. Burada bebek ölümü oranları anormal derecede yüksektir ve zenginler rüşvet veya yıldırma yoluyla yerel yönetimi ellerinde tutarlar. Zenginler güçlerini kamu sağlığı ve bebeklere yardım giderlerini azaltmak; düşük ücretle yarı-zamanlı çalışacak sağlık görevlisi tutmak için kullanırlar. Zenginlerin sofralarının zenginliğini yoksulların çocuklarının yaşamından daha önemli saymayan hiç kimse o yöredeki önemli kişilerin saygısını kazanamaz.

Dünyanın bildiğim her yerinde aynı şey geçerlidir. Bunlara bakarak, iyi bir insanı oluşturan nitelikleri basite indirgeyebiliriz: İyi insan, düşünceleri ve eylemleri iktidar sahiplerine hoş gelen kişidir.

3

Geçmişte kötü oldukları halde maalesef yüceliğe erişmiş olan insanlar üzerinde durmamız hayli üzücü oldu. Şimdi de, daha iç açıcı bir konu olan erdemli insanlara geçelim.

3. George tipik bir erdemli kişiydi. Pitt (1759-1806): 1783-1801 ve 1804-1806 yıllarında başbakanlık yapan İngiliz devlet adamı) ondan katoliklere özgürlük vermesini istediğinde -o dönemde katoliklerin oy hakları yoktu- taç giyme töreninde yaptığı yemine ters düşeceği düşüncesiyle bunu reddetti. Onlara özgürlük vermenin iyi bir şey olduğu gerekçesine uyarak yanılgıya düşmekten haklı olarak kaçındı. Ona göre sorun yararlı olup olmamak değil, soyut olarak "doğru" olup olmamaktı. Amerika'nın bağımsızlık istemine yol açan siyasette onun politikaya müdahalesinin payı büyüktür; ancak müdahalesi her zaman en yüce amaçlardan kaynaklanmıştır.
Aynı şey, çok dindar olan ve düşüşüne kadar Tanrı'nın kendi tarafında olduğuna içtenlikle inanmış ve -bildiğim kadarıyla- kişisel kötülüklerden tamamen arınmış bir kişi olan sabık Kaiser için de söylenebilir. Ama yine de, insanların acı çekmesine ondan daha çok yol açmış olan başka bir günümüz insanı bulmak kolay değildir.

İyi insanlar politikacılara bazı yararlar sağlarlar. Bu yararların başında da, başkalarının kuşku uyandırmadan işlerini yürütmelerine olanak veren bir duman perdesi oluşturmaları gelir. İyi insan arkadaşlarının karanlık işler yapabileceğini aklına getirmez; bu onun iyi yönüdür. Halk da bir insanın, iyiliğini kötüleri gizlemek -için kullanabileceğini hiç düşünmez; bu da onun yararlı yönüdür. Kamu gelirlerinin, onları hakeden zenginlerin eline geçmesine itiraz eden dar kafalı halkın söz konusu olduğu her durumda bu iki özelliğin iyi insanı son derece çekici kılacağı ortadadır. Bana söylendiğine göre -ama ben kesinlikle katılmıyorum- iyi insan olan ve bu amaca göre hareket eden bir Amerika Cumhurbaşkanı varmış. İngiltere'de de Whittaker Wright ününün doruğunda olduğu sıralarda, çevresini, erdemleri onun aritmetiğini anlamalarını ve anlamadıklarını farketmelerini önleyen kusursuz soylular doldurmuştu.

İyi insanın işe yaradığı bir başka alan da istenmeyen kişileri skandallarla politikadan uzak tutabilmeleridir. Yüz kişiden doksan dokuzu ahlak kurallarını ihlal eder; ancak bu gerçek, genellikle gün ışığına çıkmaz. Doksan dokuzuncu kişinin yaptığı ortaya çıktığında, yüz kişi içinde gerçekten masum olan bir kişi yürekten duyduğu nefreti dile getirir; öbür doksan sekizi de, kendilerinden de kuşkulanılabilir korkusuyla, onun peşinden giderler. Bu nedenle, hoşa gitmeyen görüşleri olan bir kimse politikaya atılıyorsa, toplumun geleneksel kurumlarını korumayı amaç edinmiş olan kişilerin, açığa vurulduğunda yeni politikacının kariyerini sona erdirecek birşeyler bulana kadar o kimsenin özel yaşamını geriye doğru adım adım kurcalamaları yeterlidir. O zaman üç seçenekleri olacaktır: gerçekleri açıklayarak onun bir utanç bulutu içinde gözlerden uzaklaşmasını sağlamak; veya açıklama tehditleriyle onu politikadan çekilmeye zorlamak; ya da şantaj yoluyla kendilerine iyi bir gelir sağlamak. Bu seçeneklerden ilk ikisi halkı korur; üçüncüsü de halkı koruyanları korur. Bu nedenle her üçü de övülmeye değer; her üçünü de olanaklı kılan iyi insanların varlığıdır.

Şimdi de örneğin zührevi hastalık konusunu ele alalım. Bunun önceden alınacak uygun önlemlerle hemen hemen tamamen önlenebileceği bilinmektedir. Ancak iyi insanların çabalarıyla bu bilgi mümkün olduğunca dar bir alana yayılır ve uygulanmasında her türlü engel yaratılır.

Sonuçta günah yine "doğal" cezasına çarptırılır ve yine İncil'in emirleri uyarınca çocuklar babalarının günahlarını çekmeyi sürdürürler. Bunun tersi olsaydı durum ne kadar da korkunç olurdu. Çünkü eğer günah cezalandırılmazsa, yaptıkları günah değilmiş gibi davranacak kadar ahlaksız kişiler ortaya çıkabilirdi; ve eğer ceza masumları da kapsamazsa o denli korkutucu olmazdı. Bu nedenle, bilim adamlarının edindikleri derme çatma bilgilere rağmen, Doğa'nın bizler daha cehalet çağındayken koyduğu katı ceza yasalarının bugün bile işlemesini sağlayan bu iyi adamlara ne kadar minnettar olsak azdır.

Acılara neden olsun veya olmasın, kötü bir eyle"min kötü olduğunu, doğru düşünen herkes bilir. Ancak herkesin salt ahlak kurallarına uygun hareket etmesi olanaklı olmadığına göre, erdemin güvence altına alınması açısından, günahı acının izlemesi çok arzulanan birşeydir. İnsanların günahlara bilim öncesi çağlarda verilen cezalardan kaçınma yollarını öğrenmeleri engellenmelidir. Hayırsever insanlar bizleri bu tehlikeli bilgilerden korumamış olsalar da fiziksel ve zihinsel sağlığın korunması konusunda ne çok bilgi sahibi olabileceğimizi düşünmek beni dehşete düşürüyor. İyi insanlar bir de kendilerini katlettirerek yararlı olabilirler. Almanya Çin'in Shantung eyaletini iki misyonerin orada öldürülmesi sayesinde ele geçirmiştir. Saraybosna'da öldürülen Arşidük sanırım iyi bir insandı; ona ne kadar minnettar olsak azdır! Eğer o şekilde ölmeseydi savaş çıkmayabilirdi; dünya demokrasi için güvenli bir hale gelemezdi; militarizm yıkılmazdı; şimdi de İspanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan ve Rusya'daki askeri despotizmin keyfini çıkarıyor olmazdık.

Şaka bir tarafa, kamuoyunca genellikle kabul gören "iyilik" ölçütleri dünyayı daha mutlu kılmak için düşünülmüş şeyler değildir. Bunun çeşitli nedenleri vardır; başlıcası da gelenektir.

Ondan sonra en güçlü neden olarak egemen sınıfların sahip olduğu, haksız güçler gelir. İlkel ahlak kuralları tabu kavramından çıkmışa benziyor; bunlar başlangıçta tamamen boş-inan durumdaydılar ve tamamen zararsız olan bazı eylemler -örneğin kabile reisinin tabağından yemek yemek- bilinmez yollarla felakete yol açtıkları düşüncesiyle yasaklanmıştı. Yasaklar bu şekilde başladı ve başlangıçta varsayılan nedenler unutulduktan sonra da insanların duyguları üzerinde etkisini sürdürdü. Günümüzde geçerli olan ahlak kurallarının büyük bir bölümü hala bu türdendir: bazı davranış biçimleri, etkilerinin kötü olup olmadıklarına bakılmaksızın, dehşet hissi uyandırırlar. Birçok olayda, dehşet uyandıran bu davranış gerçekten de zararlıdır; öyle olmasaydı ahlak ölçütlerimizi düzeltme gereksinimi daha yaygın kabul görürdü.

Örneğin, uygar bir toplumda cinayetin hoşgörüyle karşılanmayacağı ortadadır; ancak cinayetin yasaklanmasının kökeninde yatan şey, tümüyle boş-inandır. Öldürülen kişinin kanının -veya daha sonra hayaletinin- öç almak isteyeceği ve yalnız suçluyu değil, ona yakınlık gösteren herkesi cezalandıracağı düşünülüyordu. Cinayetin yasaklanmasının boş-inan niteliği şundan da anlaşılıyor ki, belli dini ayinlerle kan suçundan temizlenmek olanaklıydı; başlangıçta bu ayinlerin amacı ise, hayaletin kendisini tanımaması için suçlunun kılık değiştirmesini sağlamaktı. En azından Sir J. G. Frazex'in teorisi böyledir. Pişmanlığın, suçu "arındırmasından" söz ederken yaptığımız mecaz çok eski zamanlarda kan lekelerini temizlemek için yıkama yapılmasından kaynaklanmaktadır. "Suç" ve "günah" gibi kavramların çok eski çağlardaki bu uygulama ile ilişkili duygusal bir kökeni vardır.

Rasyonel bir ahlak kuralı cinayet konusunda bile olaya değişik bir açıdan bakacak; hastalık için olduğu gibi, suç, ceza ve kefaret yerine önleme ve iyileştirme ile ilgilenecektir. Günümüzde ahlak ilkeleri boş-inan ve rasyonalizmin garip bir karışımıdır. Cinayet çok eski bir suçtur; ona uzun yıllar ötesine uzanan nefret ve korkunun oluşturduğu bir sis perdesi arkasından bakarız. Sahtekarlık modern bir suçtur; onu rasyonel bakış açısıyla ele alırız. Sahtekarları cezalandırırız; ama onları, canilere yaptığımız gibi, tuhaf yaratıklar olarak dışlamayız. Teoride nasıl düşünürsek düşünelim, toplumsal yaşamda erdemi, birşeyi yapmak olarak değil, yapmamak olarak algılarız. "Günah" olarak adlandırılan şeylerden kaçınan bir kimse, başkalarının yararına hiçbir şey yapmasa da, iyi insandır. İncil'de telkin edilen tutum kuşkusuz bu değildir: "Komşunu kendini sevdiğin gibi sev"

olumlu bir yönergedir. Ancak bütün hıristiyan toplumlarda bu emre uyan kişi kovuşturulur; en azından yoksulluk, genellikle hapis ve bazen de ölümle cezalandırılır. Dünya haksızlıklarla doludur. Ödülleri ve cezaları verecek konumda olanlar da bu haksızlıklardan yarar sağlayanlardır. Ödüller eşitsizlik için çok ustaca gerekçeler bulanlara, cezalar ise ona çare arayanlara verilir. Komşusunu içtenlikle seven bir kimsenin halkın yergisinden uzun süre kaçınabileceği bir ülke bilmiyorum. Fransa da savaştan hemen önce Fransa'nın en iyi yurttaşı olan Jean Jaures öldürülmüş, katil ise, bir kamu hizmeti yaptığı gerekçesiyle, beraat etmişti. Bu çok çarpıcı bir örnektir; ancak bu tür şeyler dünyanın her yerinde olagelmektedir.

Geleneksel ahlakı savunanlar onun kusursuz, olmadığını bazen kabul ederler; ancak herhangi bir eleştirinin ahlakı toptan çökerteceğini ileri sürerler. Eleştiri olumlu ve yapıcıysa bu çöküntü gerçekleşmez; ancak, bir anlık bir zevkin ötesinde birşey için yapılmamış olması koşuluyla. Bentham'a dönersek, o ahlak kurallarına temel olarak "en çok insanın en fazla mutluluğu"nu savundu. Bu ilke doğrultusunda davranan bir kimsenin, yalnız geleneksel kurallara uyan bir kişiye göre çok daha çetin bir yaşamı olacaktır.

Kendisini ezilmişlerin savunucusu yapacak ve böylece güçlülerin düşmanlığına hedef olacaktır. Gücü elinde tutanların saklamak istediği gerçekleri açıklayacak; şefkate gereksinimi olanları ondan mahrum etmek için uydurulmuş yalanları reddedecektir. Böyle bir davranış gerçek ahlakın çöküşüne yol açmaz. Resmi ahlak her zaman olumsuz ve baskıcı olmuştur; "yapmayacaksın" der ve kuralların yasaklamadığı eylemlerin etkisini araştırmaya gerek görmez. Bütün büyük mistikler ve din öğreticileri böyle bir ahlak anlayışına boşuna karşı gelmişlerdir: müritleri onların en açık beyanlarını bile dikkate almamışlardır. Bu nedenle, onların yöntemlerinin büyük ölçüde bir iyileşmeye yol açması pek olası görünmüyor.

Düşünce ve bilimdeki ilerlemenin bu konuya katkısı, sanırım, daha umut verici olacaktır. İnsanlar yavaş yavaş şunun bilincine varacaklardır ki, kurumları haksızlık ve nefret temeline dayalı olan bir dünya, mutluluğu yaratma olasılığı en büyük olan bir dünya olamaz. Son savaş az sayıda kişiye bu dersi öğretmiştir; eğer beraberlikle sonuçlanmasaydı daha fazlasını da öğretebilirdi. Bizler için gerekli olan, yaşama sevinci, gelişmenin getireceği mutluluk ve olumlu başarılar üzerine kurulmuş bir ahlaktır; yasak ve baskı temeline değil. Bir insan eğer mutluysa, coşkuluysa, cömertse ve başkalarının mutluluğuna seviniyorsa "iyi" insan sayılmalıdır. Bu durumda, ufak tefek kabahatler pek de önemsenmemelidir. Fakat sömürü ve gaddarlık yoluyla servet kazanan bir kişiye, şimdi "ahlaksız" olarak nitelediğimiz kişiler gibi bakmalıyız; düzenli olarak kiliseye gitse de, kötülükle elde ettiği kazancının bir bölümünü kamu amaçlarına bağışlasa da aynı şekilde değerlendirilmelidir.

Bunu sağlamak için, önemli kişiler arasında hala geçerli olan boş-inan ve baskı karışımı bir "erdem" yerine, ahlak sorunlarına karşı rasyonel bir tutum getirmek yeterlidir. Günümüzde mantıksal düşünce hafife alınmaktadır; ancak ben yine de uslanmaz bir rasyonalist olmakta direniyorum. Mantık belki zayıf bir güç olabilir; ama değişmezdir ve hep aynı yönde işler. Mantıksızlığın kuvvetleri ise boş yere didişerek birbirlerini yok eder. Bu nedenle mantıksızlığın -her taşkınlığı, sonunda mantık yanlılarını güçlendirir ve insanlığın yegane gerçek dostlarının onlar olduğunu tekrar tekrar gösterir.

Püritenizmin Dönüşü

Savaş sırasında bütün ülkelerin iktidarları, halkın işbirliğini sağlamak için, rüşvet verircesine, alışılmamış ödünler vermeye gerek duydular. İşçi ücretleri artırıldı, Hindulara onların da insan ve kardeş oldukları söylendi, kadınlara oy hakkı tanındı; gençlere de, yaşlıların ahlak adına onlardan hep esirgedikleri masum zevkler için izin çıktı. Savaşı kazandıktan sonra ise galipler geçici olarak sağlanmış olan bu avantajları geri alma çabasına girdiler. 1921 ve 1926'daki kömür grevlerinde işçiler sindirildi; Hindular değişik kararlarla eski konumlarına gönderildi; kadınların oy hakları geri alınamadıysa da, Parlemento kararlarında tersi tavsiye edildiği halde evlenen kadınlar işten atıldılar. Bütün bunlar "politik" konulardır;

başka deyişle, İngiltere'de bu konularla ilişkisi olan sınıfları temsil eden seçmen grupları, Hindistan'da da örgütlü pasif direnişçiler vardır. Buna karşılık, kadın olsun erkek olsun, insanların kimseye zarar vermeyen zevklerinde özgür olmaları gerektiğini savunacak örgütlü herhangi bir grup yoktur. Bu nedenle püritenler ciddi bir muhalefetle karşılaşmamış; bu zalimliklerinin politik bir konu olduğu düşünülmemiştir.

Püriteni, şu şekilde tanımlayabiliriz: bazı eylemlerin, başkaları üzerinde gözle görülür kötü bir etkisi olmasa bile, özünde günah olduğuna; günah olduğu için de etkili her yolla -olanak varsa ceza yasası ile, bu olmazsa ekonomik baskıyla desteklenen kamuoyu yoluyla- engellenmesi gerektiğine inanan kişidir. Bu, eski çağlara ait bir görüştür; belki de ceza hukukunun doğuşu bu yüzdendir. Ancak başlangıçta yasaların faydacı temeli ile bağdaşıyordu: bazı suçların, o suçları hoşgörü ile karşılayan toplumlara karşı olan tanrıları öfkelendirdiğine, bu nedenle de toplum için zararlı olduklarına inanılıyordu. Bu bakış açısı Sodom ve Gomorrah (İncil'de halklarının günahkarlığı yüzünden ilahi yangınla harab olan iki komşu şehir.) hikayesinde somutlaşmıştır. Bu hikayeye inananlar, o şehirlerin yok edilmelerine yol
açan suçları cezalandıran yasaları, faydacı nedenlerle haklı görebilirler. Ancak günümüzde püritenlerden bile bu görüşe katılanlar azdır. Londra Piskoposu bile, Tokyo'daki depreme orada oturanların belirli bir günahlarının neden olduğunu ileri sürmedi. Bu nedenle söz konusu yasalar, sadece intikam amaçlı ceza teorisi ile savunulabilir: bazı günahlar, onları işleyenlerden başkasına zarar vermese de, suçluya acı çektirmeyi görevimiz yapacak kadar iğrençtirler. Bu görüş Benthamizmin etkisiyle ondokuzuncu yüzyılda gücünü yitirmişti.

Ancak, liberalizmin gerilemesiyle yitirdiği önemi son yıllarda yeniden kazandı ve Ortaçağ'dakinden aşağı kalmayan bir acımasızlık tehlikesi, işaretlerini vermeye başladı.

Bu yeni hareket gücünü çoğunlukla Amerika'dan almaktadır ve savaşın tek galibinin Amerika olmasının sonuçlarından biridir. Püritenizmin gelişimi ilginçtir. Onyedinci yüzyılda İngiltere'de kısa bir süre egemen olmuş; ancak, sıradan vatandaş kütlesini öylesine bezdirmiştir ki, onun tekrar hükümeti kontrol etmesine izin vermemişlerdir. İngiltere'de baskı altında kalan püritenler Amerika'da önce New England'da, sonra da Orta Batı'da koloniler kurdular. Amerikan İç Savaşı, İngiliz İç Savaşı'nın bir devamıydı. Güney eyaletleri çoğunlukla püriten karşıtlarının yerleşim bölgesiydi. Ancak İngiliz İç Savaşı'nın tersine, savaş püriten partisinin kalıcı zaferiyle sonuçlandı. Bunun sonucunda dünyanın en güçlü devleti Cromwell'in Ironside'larının
görüşlerini miras alan kişilerin kontrolü altına girdi.

Püritenizmin insanlığa yaptığı hizmetleri teslim etmeden sadece kusurları üzerinde durmak haksızlık olur. İngiltere'de onyedinci yüzyıldan başlayarak son yıllara kadar krallığın ve aristokrasinin despotluğuna karşı demokrasiden yana olmuştur. Amerika'da, kölelerin özgürlüğünü savunmuş ve Amerika'nın bütün dünyanın demokrasi şampiyonu olmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bunlar insanlığa yapılan büyük hizmetlerdir; ancak geçmişte kalmışlardır. Günümüzün sorunu, siyasal demokrasiden çok, azınlıklara özgürlük verilmesi ile düzenin bağdaştırılmasıdır.

Bu sorun püritenizminkinden değişik bir bakış açısı, ahlaki heyecandan çok hoşgörü ve yaygın bir karşılıklı anlayış gerektirir. Yaygın karşılıklı anlayış püritenlerde hiçbir zaman güçlü olmamıştır. Püritenlerin en önemli zaferlerinden, yani İçki Yasağı'ndan söz etmeyeceğim. Her ne ise, Yasak karşıtları itirazlarını pek de bir ilke sorunu yapamazlar; çünkü onların da çoğunluğu, aynı ilke sorununa yol açan kokain yasağını desteklerler.

Fanatikliğin her türüne olduğu gibi, püritenliğe yapılan pratik itiraz, bazı kötülükleri diğerlerinden çok daha kötü olarak niteleyip onların ne pahasına olursa olsun bastırılması gerektiğini savunmasıdır. Fanatik bir kişi, gerçekten kötü olan bir hareketin, eğer gerektiğinden fazla şiddetle bastırılacak olursa, daha da büyük başka kötülüklere yol açacağını görmez. Müstehcen yayınlara karşı konulmuş olan yasayı buna bir örnek olarak gösterebiliriz. Hiç kimse müstehcenlikten hoşlanmanın aşağılık bir şey

olduğunu, ya da bu yayınların zarar verdiğini reddetmez. Ancak, bu yayınlar yasa yoluyla ortadan kaldırmaya kalkışılırsa birçok değerli şey de onunla birlikte yasaklanmış olur. Birkaç yıl önce, ünlü bir Hollandalı ressamın bazı resimleri bir İngiliz müşteriye postayla gönderilmişti. Posta idaresi yetkilileri, onları iyiden iyiye inceleme zevkine erdikten sonra, müstehcen olduklarına karar verdiler (Devlet memurlarının sanat değerlerinden anlaması da beklenemez). Bu nedenle onları imha ettiler; müşteri de hiçbir tazminat alamadı.

Yasa, posta idaresine postayla gönderilen şeylerden müstehcen bulduklarını imha yetkisi vermektedir; kararlarına itiraz da edilemez. Püriten yasalarla ilgili sakıncalara daha önemli bir örnek de doğum kontrolüdür. "Müstehcen"liğin kesin bir yasal tanımlamaya elverişli olmadığı ortadadır. Mahkemelerdeki uygulamada bu, "yargıcı şoke eden herhangi bir şey" anlamına gelmektedir. Doğum kontrolü konusundaki bilgiler pahalı bir kitapta uzun sözcükler ve dolambaçlı tümcelerle verilmişse sıradan bir yargıç bundan şoke olmaz; ama ucuz bir broşürde, eğitimsiz insanların anlayacağı sade bir dille anlatılmışlarsa durum farklıdır. Bu yüzden, günümüz İngilteresinde doğum kontrolü konusundaki bilgiler eğitim görmüş insanlara verilirse yasaldır; yoksul kesime verilirse de yasalara aykırıdır. Oysa bu bilgiler en çok yoksul kesim için önemlidir. Görülüyor ki, tıp kitapları gibi birkaç belirli konu hakkında yayınlanmış olanları dışında yasa, yayınlanan eserin amacını hiç dikkate almıyor. Yalnız şuna bakılıyor: eğer bu kitap edepsiz bir çocuğun eline geçerse ona zevk verir mi? Eğer verirse, içerdiği bilgilerin sosyal bakımdan önemi ne olursa olsun, hemen yok edilmelidir. Bunun sonucu olarak zorla yaratılan bilgisizliğin verdiği zarar akılalmaz ölçüdedir. Yoksulluk, kronik kadın hastalıkları, sakat çocuk doğumları, aşırı nüfus artışı, püriten yasa koyucularca, birkaç yaramaz çocuğun olası zevklerinden daha önemsiz kötülüklerdir.

Yürürlükte olan yasanın yeterince etkili olmadığı da düşünülmektedir. The Times gazetesinin 17 Eylül 1923 tarihli sayısında yazıldığı gibi, Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde düzenlenen Müstehcen Yayınlar Uluslararası Konferansı, Amerika'da ve Milletler Cemiyeti'ne üye bütün ülkelerde yasaların daha sertleştirilmesi yolunda tavsiye kararı almıştır. Anlaşıldığına göre bu hayırlı çalışmanın en gayretli üyesi de İngiliz delegesidir. Çok geniş kapsamlı yasalar için gerekçe olarak kullanılan bir başka konu da beyaz kadın ticaretidir. Buradaki gerçek kötülük çok ciddidir ve tam anlamıyla ceza hukuku kapsamına girer. Gerçek kötülük, cahil genç kadınların yalan vaadlerle yoldan çıkarılıp, sağlıklarının çok ciddi tehlikelere açık olduğu, kölelik koşullarına sürüklenmeleridir. Bu, temelde bir Çalışma sorunudur.

İşyeri Güvenliği Yasası'nda, Yük Vagonları Yasası'nda olduğu gibi ele alınmalıdır. Ancak bu konu, beyaz kadın ticareti kötülüklerinin hiç söz konusu olmadığı durumlarda da, kişisel özgürlüklere yapılan çirkin müdahalelere mazeret olarak kullanılmıştır. Birkaç yıl önce İngiliz gazetelerinde, birisinin bir fahişeye aşık olup onunla evlendiği haberi çıkmıştı. Habere göre, bir süre mutlu yaşadıktan sonra kadın eski mesleğine dönmeye karar verir. Bunu ona kocasının önerdiği, ya da bu işi onayladığını belirten hiçbir kanıt yoktur; sadece, kocasının hemen kavga çıkarıp onu kapı dışarı atmadığı bilinmektedir. Adam bu suçundan dolayı kırbaçlanıp hapse atılmış, cezası da o zamanlar yeni yasalaşmış olan ve hala yazılı yasalar sicilinde yer alan bir yasaya göre verilmiştir.

Amerika'ya gelince, benzer bir yasaya göre metres tutmak yasaya aykırı değil, ama onunla bir eyaletten bir başkasına seyahat etmek yasaya aykırıdır. Bir New Yorklu, metresini Brooklyn'e götürebilir, ama Jersey City'ye götüremez. Sade vatandaş için bu iki eylem arasındaki ahlaksızlık farkını anlamak zordur.

Milletler Cemiyeti de bu konuda daha sert yasalar getirilmesine çalışmaktadır. Bir süre önce Milletler Cemiyeti Komisyonu'ndaki Kanada delegesi, yaşı ne olursa olsun bir kadının, kocası ya da anne veya babasından biri eşlik etmedikçe, vapur yolculuğu yapmasına izin verilmemesini önerdi. Bu öneri kabul edilmedi; ancak hangi yolda ilerlediğimizi çok iyi gösteriyor. Bu tür eylemler bütün kadınları "beyaz köle"ye indirgemektedir. Kadınlar, bazılarının "ahlaksızlık" amacıyla kullanma riski olmadan, hiçbir

özgürlüğe sahip olamazlar. Bu reformcuların tek mantıksal amacı çarşaf peçe olabilir.

Püriten görüşe karşıt olarak ileri sürülen daha genel bir görüş daha var. İnsan doğası değişmediği sürece, insanlar yaşamdan biraz zevk almak arzusundan vazgeçmezler. Zevkleri, pratik olarak, kabaca iki gruba ayırabiliriz: temelde duygulardan kaynaklananlar ve temelde zihinsel olanlar. Geleneksel bir ahlakçı birincileri aşağılayarak ikinci tür zevkleri üstün tutar; ya da, daha doğrusu, ikincileri zevk olarak düşünmediği için aşağılar. Onun bu sınıflandırması, kuşkusuz, bilimsel açıdan savunulamaz; zaten çoğu durumda kendisi de kuşku içindedir. Sanattan duyulan haz duygusal mıdır, yoksa zihinsel mi? Platon ve bazı rahipler gibi gerçekten hoşgörüsüzce, sanatı in toto (tümüyle) reddeder.

Az çok geniş görüşlü ise, bir "ruhani amaç"a yönelik olması koşuluyla, sanatı hoşgörüyle karşılar; bu da genellikle kalitesiz sanat demektir. Tolstoy bu görüştedir. Evlilik de başka bir sorunlu konudur. Katı ahlakçılar onu esefle karşılarlar; daha az katı olanlar, genellikle hoş olmadığı için överler; hele onu çözülemez yapmayı başarmışlarsa.
Ancak, benim üstünde durmak istediğim nokta bu değil. Bu, bir püritenin elinden gelen her şeyi yaptıktan sonra geriye kalan zevklerin, mahkum ettiği zevklerden daha zararlı olduğunu belirtmek istiyorum. Kendimize zevk veren şeylerden sonra en çok keyiflendiğimiz şey, başkalarının zevk almasını önlemek; ya da, daha genel olarak, güç sahibi olmaktır. Sonuçta, püritenizmin egemenliği altında yaşayanlar güç sahibi olmaya aşırı düşkün olurlar. Halbuki güç duygusu, içkiye ya da püritenlerin karşı olduğu herhangi bir şeye düşkün olmaktan çok daha fazla kötülüğe yol açar. Doğaldır ki, güçlü olma tutkusu erdemli kişilerde kendini iyilik yapma tutkusu şeklinde gizler. Ancak bunun sosyal etkileri pek az farklıdır; bu, kurbanlarımızı, düşmanımız oldukları için değil, günahkar oldukları için cezalandırıyoruz demekten başka bir şey değildir. Her iki durumda da sonuç zulüm ve savaştır.

Ahlaki öfke çağdaş dünyanın en zararlı kuvvetlerinden biridir. Daha da kötüsü, bu gücün propagandayı elinde tutanlarca kötü amaçlar için saptırılabilmesidir.

Sanayinin gelişmesiyle ekonomik ve siyasal örgütlenmenin artması da kaçınılmaz olmuştur. Eğer sanayileşme bir çöküntüye uğramazsa, daha da artması kaçınılmaz olacaktır. Dünya gittikçe daha kalabalıklaşmakta, komşularımıza bağımlılığımız da gittikçe daha güçlü hale gelmektedir.
Bu koşullar altında, toplumu açıkça ilgilendirmeyen konularda birbirimizin işine karışmamayı öğrenmezsek yaşam dayanılmaz olacaktır. Birbirimizin özel yaşamına saygı duymayı ve ahlak ölçütlerimizi başkalarına zorlamamayı öğrenmek zorundayız. Püritenler kendi ahlak ölçütlerinin yegane ahlak ölçütü olduğunu düşünürler. Başka çağların, başka ülkelerin, hatta kendi ülkelerindeki başka grupların, kendilerininkinden farklı ahlak ölçütleri olduğunu; kendilerinin püriten olmaya hakları olduğu kadar onların da kendi ölçütlerini seçmeye hakları olduğunu anlamamaktadırlar. Ne yazık ki, kendi zevklerinden vazgeçmenin doğal bir sonucu olan güç tutkusu püritenleri başkalarından daha etkili kılmakta; onların karşı durmalarını zorlaştırmaktadır. Umalım ki daha kapsamlı bir eğitim ve insan doğası hakkında daha çok bilgi sayesinde, bizim pek erdemli efendilerimizin hızı giderek azalsın.

Politikada Kuşkuculuk Gereksinimi

Dünyanın İngilizce konuşan bölümünün tuhaf özelliklerinden biri de siyasal partilere olan olağanüstü ilgi ve güvendir. İngilizce konuşan insanların çok büyük bir bölümü, belirli bir partinin iktidarda olması durumunda çektikleri sıkıntıların çözümleneceğine gerçekten inanır. Sarkacın salınımının nedeni budur. Bir kişi bir partiye oy verir, ama mutsuzluğu sürer; bunun üzerine de millenium'u (Kıyametten önceki, mutluluk ve refahın süreceğine inanılan bin yıllık dönem. (Ç.N)) getirecek olanın öteki parti olduğu sonucuna varır. Bütün partilerin büyüsünden kurtulduğunda ise artık ölümün eşiğinde yaşlı bir kimsedir; gençliğinin inancını oğlu devam ettirir ve tahterevalli hareketi böylece sürüp gider.

Eğer politikada işe yarar birşeyler yapmak istiyorsak politik sorunlara

tamamen değişik bir açıdan bakmamız gerektiğini belirtmek isterim. Demokrasilerde bir parti iktidara gelmek için ulusun çoğunluğunun ilgi duyacağı çağrılar yapmak zorundadır. Tartışmalarımız sırasında açıklanacak olan nedenlerden dolayı, şimdiki demokratik sistemde, geniş ölçüde başarılı olan bir çağrının zarar getirmemesi neredeyse olanaksızdır. Bu nedenle, büyük bir siyasal partinin yararlı bir programa sahip olması pek olası değildir. Eğer yararlı yasalar çıkarılacaksa bunların parti-hükümeti dışında bir mekanizma ile çıkarılması zorunludur. Böyle bir mekanizmanın demokrasi ile nasıl bağdaştırılacağı da günümüzün en öncelikli sorunlarından birisidir.

Günümüzde politik sorunlar konusunda birbirinden çok farklı iki tür uzman vardır. Bir yanda partilerin politikacıları; öte yanda da çoğunlukla bürokrat olan uzmanlar ve onlarla birlikte ekonomistler, finans kesimi, tıp bilimcileri, vb. Bu iki uzman sınıfının herbirinin özel becerileri vardır. Politikacının becerisi insanları, kendi yararlarına olduğuna inandıracak şeylerin ne olduğunu kestirmek; uzmanların becerisi ise, halkın inandırılması koşuluyla neyin gerçekten yararlı olduğunu saptamaktır. (Bu koşul elzemdir; çünkü, değerleri ne olursa olsun büyük tepkilere yol açan önlemler nadiren yarar sağlar.) Demokrasilerde politikacının gücü, sokaktaki adama doğru gibi görünen fikirlere sahip çıkmasına bağlıdır. Politikacılardan, uzmanlarca isabetli bulunan fikirlerin iyi fikirler olduğunu savunma yüce gönüllülüğünü beklemek boşunadır. Çünkü bunu yaparlarsa meydanı başkalarına kaptırırlar. Öte yandan, başkalarının ne düşündüklerini kestirmek için gerekli olan sezgisel beceri, bizzat kendi fikirlerini oluşturma konusunda becerileri olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle en yetenekli olanlarının çoğu (parti politikacılığı bakımından), çoğunluğun iyi saydığı ama uzmanların kötü olduğunu bildiği önlemleri içtenlikle savunmak durumunda kalırlar. Bu nedenle politikacılara, kaba deyimiyle rüşvet almamayı öğütlemek dışında, tarafsız olmaları yolunda uyarılarda bulunmanın hiçbir yararı yoktur.

Parti politikacılığının var olduğu her yerde, bir politikacının çağrısı belli bir kesime, rakibinin çağrısı da karşıt kesime yöneliktir. Politikacının başarısı kendi kesimini çoğunluğa dönüştürmesine bağlıdır. Bütün kesimlere aynı ölçüde çekici gelecek önlemler öteki partilerce de benimsenebilecek; bu nedenle de parti-politikacısına bir yararı olmayacaktır. Sonuçta politikacı bütün dikkatini, rakibini destekleyenlerin çekirdeğini oluşturan kesimin hoşlanmadığı önlemler üzerinde yoğunlaştırır. Bundan başka, bir öneri her ne kadar övgüye değer olursa olsun, meydan konuşmalarında sokaktaki adama inandırıcı gelecek mantıktan yoksun ise onun politikacıya bir yararı olmaz.

Böylece, parti politikacılarının ağırlıkla vurguladıkları önlemler şu iki koşulu yerine getirmek zorundadır: (1) Ulusun bir kesiminin yararına hizmet ediyor görünmelidirler; (2) Bunun için verilen kanıtlar olabildiğince basit olmalıdır. Kuşkusuz bu hususlar savaş hallerinde geçerli değildir. Çünkü o zaman dış düşmanlarla olan anlaşmazlıklar karşısında parti anlaşmazlıkları askıya alınır. Savaş sırasında politikacının hüneri normal politikadaki kararsız seçmenin yerine geçen tarafsız ülkelere yönelir. Beklendiği gibi son savaş, demokrasinin tarafsızlara hitap etme konusunda harika bir eğitim sağladığını gösterdi. Savaşı demokrasinin kazanmasının başlıca nedenlerinden biri de bu olmuştur. Gerçi barışı kaybetmiştir; ama bu başka bir konudur.

Politikacıların özel becerisi hangi tutkuların en kolay tahrik edilebileceklerini, tahrik olunduklarında da politikacının kendisine ve çevresine vereceği zararın nasıl önleneceğini bilmekten ibarettir. Politikada da para için geçerli olana benzer bir Gresham Yasası vardır: Bunlardan daha yüce hedefleri amaçlayan kimseler bir kenara atılırlar -ihtilallerde olduğu gibi idealizmin güçlü bir kişisel hırsla birleştiği hareketlerin yer aldığı ender zamanlar dışında. Dahası, politikacılar, rakip gruplara bölünmüş olduklarından ulusu da bölmeye çalışırlar; eğer savaşta ulusu başka bir ulusa karşı birleştirme şanslılığına erişmemişlerse. Bu kimseler "anlamı olmayan ses ve öfke" düsturuyla yaşarlar. Açıklaması zor olan, veya bölünme (uluslar arasında veya bir ulus içinde) içermeyen, ya da politikacıların bir sınıf olarak gücünü azaltacak hiçbir şey üzerine eğilemezler.

Uzman'a gelince, ilginç denecek ölçüde değişik bir tiptir. Kural olarak, politik güç amaçlayan bir kimse değildir. Politik bir soruna karşı doğal tepkisi, neyin popüler olacağını değil, neyin yararlı olacağını araştırmaktır. Belirli konularda olağanüstü teknik bilgi sahibidir. Bir kamu görevlisi ise veya büyük bir işletmenin başında bulunuyorsa, bireyler hakkında hayli deneyimlidir; nasıl davranacaklarını iyi değerlendirir. Bütün bunlar olumlu özelliklerdir ve uzmanlık alanına giren konulardaki görüşlerinin saygıyla karşılanmasını sağlar.

Ancak, genellikle, bunlara karşılık oluşturan bazı kusurları da vardır. Özel konularda uzman olduğundan bölümünün önemini abartabilir. Eğer uzman bir dişçiye, bir göz hastalıkları uzmanına, bir kalp uzmanına, bir akciğer uzmanına, bir sinir uzmanına vb. ardarda giderseniz onların her biri size kendi alanlarındaki rahatsızlıkların nasıl önleneceği hakkında değerli öğütler verirler. Eğer hepsinin de öğütlerini yerine getirirseniz yirmi dört saatinizin tümünü sağlığınızı korumakla geçirir, bu sağlığınızdan yararlanmaya ise hiç zamanınızın kalmadığını görürsünüz. Politika uzmanlarıyla da kolaylıkla aynı şey olabilir; hepsinin sözü dinlenirse ulusun normal yaşamını sürdürmeye vakti kalmaz.

Becerikli kamu görevlisinin ikinci bir kusuru onun perde arkasından ikna yöntemini kullanmak zorunda olmasından kaynaklanır. Ya insanları makul olmaya ikna olasılığını aşırı abartacaktır; ya da sinsi yöntemlerle politikacıları, ne yaptıklarını anlamadan çok önemli yasaları geçirmeye ikna edecektir. Bürokrat genellikle birinci hatayı gençliğinde, ikincisini de orta yaşlılıkta yapar.

Uzmanın üçüncü bir kusuru, eğer yönetici yetkilerine sahipse, popüler tutkuları değerlendirememesidir. Bir komisyonun önerilerini genellikle iyi anlar; ancak bir kalabalığı anlayamaz. İyi niyetli ve bilgili herkesin yararlı olduğunu kabul edeceği bir önlem saptadığında şunu göremez ki, eğer bu önlem halk önünde açıkça savunulursa, ondan zarar görecek güçlü kişiler halkı, söz konusu öneriyi savunan kişiyi linç etmeye varacak bir ölçüde galeyana getirebilir.

Söylendiğine göre, Amerika'da büyük patronlar sevmedikleri kişilerin peşine detektif takarlar, ve eğer kişi olağanüstü uyanık değilse, kısa sürede, onu yola getiren düzenler çevirirlermiş. Tabii sonunda o kişi ya politikasını değiştirmek zorunda kalır, ya da basında ahlaksız bir insan olarak teşhir edilir. İngiltere'de bu yöntemler henüz o ölçüde gelişmiş değildir; ancak olasıdır ki çok geçmeden gelişecektir. Hiçbir kötülük olmadığı zaman bile, çoğu kez toplumsal heyecan, hazırlıksız olanları şaşırtacak ölçülere varır.

Herkes Hükümet'in giderlerini azaltmasını genellikle ister; ancak hiçbir kısıntı çoğunlukça hoş karşılanmaz; çünkü bazı kimseler işlerini kaybederler ve halkın sempatisini toplarlar. Çin'de onbirinci yüzyılda Whan An Shih adında bir kamu görevlisi vardı. İmparatoru ikna ettikten sonra sosyalizmi getirme işine girişti. Ancak düşüncesiz bir anında okumuşlar takımını (o günün Northcliffe" Yayıncılarını) gücendirdi, yerinden uzaklaştırıldı ve modern zamanlara kadar, bütün Çin tarihçileri tarafından kınandı. Dördüncü bir kusur bununla bağlantılıdır; yani uzmanların, alınacak yönetimsel önlemlerin halk tarafından kabul görmesinin önemini küçümsemeleri ve halka hoş gelmeyen bir yasanın uygulama zorluklarını bilmezlikten gelme eğiliminde olmaları. Tıp adamları, iktidarda olsalar, yapacakları yasalara uyulmak koşuluyla, bulaşıcı hastalıkları yok edici çareleri bulabilirler. Ancak yasalar kamuoyunun çok ilerisinden giderse onlardan kaçınma yolları bulunur. Savaş sırasında yönetimin kolay olması insanların savaşı kazanmak için çok şeyi kabullenmeleri sayesinde gerçekleşmiştir; halbuki normal barış yasalarının böyle güçlü bir çekiciliği yoktur.

Hemen hiçbir uzman salt tembelliği ve ilgisizliği yeterince hesaba katmaz. Bariz tehlikelerden kaçınma zahmetine bir ölçüde katlanırız; ancak, yalnız uzmanın görebileceği tehlikeler için bunu yaptığımız pek söylenemez. Parayı sevdiğimizi düşünürüz; yaz saati uygulaması da bize her yıl

milyonlar kazandırır. Fakat bir savaş önlemi olarak
zorunlu kalıncaya kadar bunu uygulamadık.
Alışkanlıklarımızı gelirimizden daha çok seviyoruz;
çoğu kez hayatımızdan da çok. Bazı alışkanlıklarımızın
zararları konusunda kafa yoran bir insana bu durum inanılmaz gelir.

Uzmanların çoğu galiba şunu farkedemiyorlar: eğer yönetim gücüne
sahip olurlarsa güdüleri onları zorbalığa yöneltecek ve şimdiki sevimlilik
ve yüce fikirliliklerini yitireceklerdir. Koşulların karakterleri
üzerindeki etkisini çok az kimse önleyebilir.

Bütün bu nedenlerden dolayı, iktidarı bürokratlara devrederek
politikacılarımızın kötülüklerinden kolayca kurtulamayız. Ancak yine de,
gittikçe daha karmaşık hale gelen toplumumuzda uzmanların şimdikinden daha
etkili olmaları zorunlu görünüyor. Günümüzde, güçlü içgüdüsel istemler ile
sınai gereksinimler arasında şiddetli bir çatışma var. Gerek kişisel, gerek
maddi çevremiz sanayileşme ile birlikte birdenbire değişti. İçgüdülerimiz
ise pek değişmemiş olsa gerek; düşünce alışkanlıklarımızı bu değişik
koşullara göre uyarlamak için de hemen hiçbir şey yapılmadı. Çalışma
odalarında kunduz besleyen akılsız kişiler, yağışlı hava yaklaşırken, yaşam
ortamları dere kenarları olan kunduzların kitaplarla su setleri
yaptıklarını görürler. Bizler de yeni çevremizle neredeyse aynı uyumsuzluğu
yaşıyoruz. Eğitim sistemimiz bize hala Homeros çağında biyolojik açıdan
yararlı olan özelliklere, şimdi zararlı ve saçma olduklarına aldırmadan,
hayranlık duymayı öğretiyor. Her başarılı politik hareket içgüdüsel olarak
kıskançlığı, rekabeti veya nefreti körüklüyor; asla işbirliğine olan
gereksinimi değil. Bu bizim bugünkü politik yöntemlerimizin doğasında
vardır; endüstri öncesi alışkanlıklarla da uyum içindedir. İnsanların bu
konudaki düşünce alışkanlıkları ancak bilinçli bir gayretle
değiştirilebilir.

Bahtsızlığı bir başkasının kötü niyetine atfetmek doğal bir eğilimdir;
fiyatlar düştüğünde de vurguncunun neden etkisiz olduklarını sorgulamaz.
Ücretlerin ve fiyatların beraberce inip çıktığını da görmez. Eğer kendisi
bir sermayedarsa ücretlerin düşmesini, fiyatların yükselmesini;
eğer işçi ise tersini ister. Para konularında uzman olan birisi
vurguncuların, sendikaların ve sıradan işverenin bu olanlarla pek az
ilişkisi olduğunu açıklamaya çalışırsa herkesi öfkelendirir; tıpkı Alman
zulmünden kuşku duyan birisiymiş gibi. Düşmanımızın elimizden alınmasından
hoşlanmıyoruz; acı çektiğimiz zaman nefret
edecek birilerini arıyoruz. Acıları akılsızlığımız
yüzünden çektiğimizi düşünmek bile çok düş kırıcı;
fakat insanlığı bir bütün olarak aldığımızda
gerçek bu. Bu nedenle de, hiçbir siyasal parti
nefret dışında bir itici güce sahip olamıyor; suçlayacak
birilerinin olması gerekiyor. Eğer falancanın kötülüğü
acılarımızın tek nedeni ise onu cezalandıralım, mutlu
oluruz. Bu tür politik düşüncenin en çarpıcı örneği Versailles
Antlaşması'dır. Ama çoğu kişi Almanların yerini alacak
yeni bir günah keçisi aramaktadır.

Bu noktayı uluslararası sosyalizmi savunan
iki kitabı karşılaştırarak açıklayacağım: Marx'ın
Kapital ve Salter'in Allied Shipping Control
(Müttefik Deniz Taşımacılığı) (Sir Arther Salter
kuşkusuz kendisine sosyalist demez; ama yine
de öyledir) eserleri. Bu iki kitabın, sırasıyla, ekonomik
değişim yanlısı olan bir politikacı ile bir
kamu görevlisinin yöntemlerini temsil ettiğini
varsayabiliriz. Marx'ın amacı, sonunda bütün
partileri bastıracak bir parti yaratmakken Salter'in
amacı da mevcut sistem içinde yetkilileri
etkilemek ve toplumun yararı savı ile kamuoyunu
değiştirmektir.

Marx, sonuç olarak, kapitalizm düzeninde
ücretle çalışanların korkunç yoksulluk çektiğini
kanıtlar. Komünizm altında hiç acı çekmeyeceklerini veya daha

az çekeceklerini kanıtlamaz, kanıtlamaya da çalışmaz. Bu, gerek üslubundan gerek bölümlerin sıralanmasından açıkça anlaşılan bir varsayımdır. İşçi sınıfı önyargısıyla kitabı okumaya başlayan bir okuyucu, okudukça bu varsayımı paylaşacak ve onun kanıtlanmadığını hiç farketmeyecektir. Marx ahlaki sorunlara ilişkin düşüncelerin sosyal gelişme ile herhangi bir ilgisi olduğunu kesinlikle reddeder; bu gelişmenin Ricardo ve Malthus tarafından öne sürüldüğü gibi acımasız ekonomi yasalarından kaynaklandığını varsayar. Ancak Ricardo ve Malthus bu acımasız yasaların kendi sınıflarına mutluluk, çalışan sınıfa da sefalet getirdiğini söylemişlerdi; Marx ise, Tertullian gibi, kendi sınıfı sirklerde gönül eğlendirirken burjuvaların yerlerde köpekler gibi uluyacağı bir gelecekten haberler verir.

Marx her ne kadar insanları iyi ya da kötü olarak ayırmamış, onları sadece ekonomik etkenlerin şekillendirdiğini ifade etmişse de gerçekte burjuvaları kötü kişiler olarak göstermiş, ücret erbabında onlara karşı şiddetli bir nefret uyandırmaya çalışmıştır. Marx'ın Kapital'i temelde, Bryce Raporu gibi, düşmana karşı savaş ateşini körüklemeyi amaçlayan vahşet öykülerinin bir koleksiyonudur. Doğal olarak, düşmanın da savaş ateşini körükler; böylece de, çıkacağını haber verdiği sınıf savaşını başlatır. Marx büyük bir politik güç olmaya, nefreti körüklemesi ve kapitalistleri ahlaki bakımdan iğrenç kişiler olarak göstermeyi başarması sayesinde ulaştı.

Salter'in Allied Shfipping Control kitabında ise bununla taban tabana zıt bir hava görüyoruz. Salter'in, uluslararası sosyalizm sisteminin uygulamasıyla bir süre ilgilenmiş olmak gibi Marx'da bulunmayan bir avantajı vardır. Bu sistem kapitalistleri öldürmek değil, Almanları öldürmek arzusundan ortaya çıkmıştır. Ancak ekonomik konularda Almanlar söz konusu olmadıklarından, Salter'in kitabında arka planda kalırlar. Ekonomik sorun, askerlerin, savaş gereçlerini imal eden işçilerin ve bu gereçlere hammadde sağlayanların çalıştırılmayıp, toplumun geri kalan bölümünün bütün işleri yapmak zorunda kalması gibi bir durumda karşılaşılacak olan sorunla aynıydı. Veya başka bir ifadeyle, sanki birdenbire herkesin daha önce çalıştığının yarısı kadar çalışması emredilmişti.

Savaş deneyimi bu soruna teknik bir çözüm getirmişse de psikolojik bir çözüm getirmemişti. Çünkü savaş, barış zamanında yapılacak işbirliği için, savaş yıllarında Almanlara karşı duyulan nefret ve korkunun yolaçtığı ölçüde destek verecek bir güdü sağlayamamıştır.
Salter şöyle demektedir (sayfa 19):

"Şu anda, profesyonel iktisatçıların, dikkatlerini üzerinde herşeyden çok yoğunlaştırmaları gereken şey herhalde savaş döneminin gerçek sonuçlarının araştırılmasıdır; bu soruna devlet kontrollerine ilke olarak yandaş veya karşıt olma gibi önyargılar taşımadan, tam bilimsel bir açıdan yaklaşmalıdırlar. İlk ağızda ele alacakları olgular normal ekonomik sisteme en azından bir meydan okuma oluşturacak kadar çarpıcıdır. Sonuçlarda çeşitli etkenlerin katkısı olduğu bir gerçektir... Önyargısız profesyonel bir araştırma bunların ve daha başka etkenlerin ağırlığnı tam olarak saptayabilir; belki de yeni örgütleme yöntemlerinden yana çok şeyler bulabilir. Bu yöntemlerin savaş koşullarında sağladığı başarı tartışma götürmez. Ilımlı bir değerlendirme ile ve savaştan önce boş gezen kişilerin üretimini de dikkate alarak denebilir ki, ülkenin üretim gücünün yarısı ile üçte ikisi arasında bir bölümü savaşa veya savaşa yardımcı hizmetlere ayrılmıştı.

Ama yine de bütün savaş süresince İngiltere her türlü askeri çabayı sürdürdü; sivil halkın geçim standardını da dayanılamayacak ölçüde düşük olmayan bir düzeyde, bazı dönem ve bazı sınıflar için ise belki de barış zamanındaki kadar rahat olan bir düzeyde tuttu. Ülke bunu, başka ülkelerden hiçbir yardım almadan yaptı. Ödünç alınmış para ile Amerika'dan yaptığı dışalım, müttefiklerine ödünç verdiği parayla yaptığı dışsatımdan çok daha az oldu. Görüldüğü gibi, hem cari savaş tüketimini hem sivil halkın cari tüketimini üretim gücünün geri kalanıyla, cari üretimiyle karşıladı."

Barış zamanındaki normal ticaret sistemini tartışırken de şunları söylüyor (sayfa 17):

"Barış-zamanı ekonomik sisteminin temeli, hiçbir bilinçli yönlendirme ve kontrolün olmayışıdır. Savaş koşullarının yarattığı zorlayıcı gereksinimler için bu sistemin, en azından o koşullarda, ciddi biçimde yetersiz olduğu ortaya çıktı. Yeni standartlara göre, bilinçsiz ve savurgan kalıyordu. Çok az üretiyordu, yanlış şeyler üretiyordu ve onları yanlış kişilere dağıtıyordu."

Savaşın baskısıyla yavaş yavaş oluşturulan sistem, 1918'de, bütün önemli özellikleriyle, tam bir uluslararası sosyalizm haline geldi. Birlikte hareket eden müttefik devletler gıda ve hammaddelerin tek alıcısı oldu; yalnız kendi ülkelerine değil tarafsız Avrupa ülkelerine de neyin ithal edileceği hakkında tek karar organı haline geldiler. Hammaddeyi kontrolleri altındaki fabrikalara istedikleri gibi dağıttıkları için üretimi de kesin olarak kontrolleri altına aldılar. Gıda maddeleri konusunda ise perakende dağıtımı bile düzenlediler. Yalnız fiyatları değil miktarları da onlar saptıyorlardı. Yetkilerini temel olarak Müttefik Deniz Nakliyat Konseyi kanalıyla kullanıyorlardı; bu Konsey de, sonuç olarak hemen hemen tüm deniz nakliyatını yönetiyor, dolayısıyla da dışalım ve dışsatım koşullarını dikte edebiliyordu. Böylece, bu sistem bütün özellikleriyle daha çok dış ticarette uygulanan bir uluslararası sosyalizm oluşturuyor; ve bu da siyasal sosyalistler için en büyük sıkıntıyı yaratıyordu.

Bu sistemin tuhaf bir yanı da kapitalistlerin muhalefetini çekmeksizin getirilmiş olmasıydı. Toplumun hiçbir önemli kesiminin ne pahasına olursa olsun muhalefetini davet etmemek savaş dönemi politikasının gerekli bir özelliğiydi. Örneğin, deniz taşımacılığında en büyük sıkışıklığın yaşandığı dönemde, sivil toplumda hoşnutsuzluk yaratmak korkusuyla, gıda maddelerinde değil, savaş malzemesinde kesinti yapılması gerektiği savunuldu.

Kapitalistleri dışlamak çok tehlikeli olabilirdi; gerçekten de, yeni sisteme dönüşüm ciddi bir sürtüşme olmadan gerçekleştirildi. Tutum "falan kesimler kötüdür, cezalandırılmaları gerekir" yerine "barış zamanındaki sistem verimsizdi; herkese en az sıkıntı verecek yeni bir sistem oluşturulmalıdır" şeklinde oldu. Ulusal tehlikenin baskısı altındayken, hükümetin gerekli gördüğü önlemlerin onaylanmasını sağlamak normal dönemlerdeki kadar zor değildi. Normal zamanlarda bile, eğer önlemler sınıf karşıtlığı yerine bir idareci bakışıyla sunulurlarsa kabul görmeleri daha az zorlukla karşılaşır.

Savaşta edinilen idari deneyimlere göre, sosyalizmden beklenen avantajların birçoğunun, hükümetin hammaddeleri, dış ticareti ve bankacılığı kontrol altına almasıyla elde edilebileceği görülmektedir. Bu bakış açısı Lloyd'un Stabilizations (İstikrar) adlı değerli kitabında işlenmiştir. Bu kitap, problemin bilimsel açıdan incelenmesi konusunda

kesin bir ilerleme sayılabilir; savaş koşullarının kamu görevlilerini yapmak zorunda bıraktığı deneylerin bu alanda büyük yardımı olmuştur.

Pratik açıdan Sir Arthur Salter'in kitabındaki en ilginç şeylerden biri, uygulamada da en iyi sonuçları veren uluslararası işbirliği yöntemlerinin analizidir. Ülkelerin tek tek kendi başlarına her sorunu ele almaları, sonra da diplomatik temsilciler aracılığıyla diğer devletlerle pazarlığa girişmeleri usülden değildi. Uygulama her sorun için ayrı bir uluslararası uzmanlar komitesi oluşturmak şeklindeydi; sonunda görüş ayrılıkları uluslar arasında değil, mal gurupları arasında oluyordu. Buğday komitesi kömür komitesiyle, vb. mücadele ediyor; ancak her biri hakkındaki tavsiye kararları müttefik ülkelerin uzman temsilcileri arasında yapılan müzakereler sonunda alınıyordu.

Gerçekte durum, Yüksek Savaş Konseyi'nin olağanüstü yetkileri dışında, hemen hemen bir uluslararası sendikalizm gibiydi. Bundan alınacak ders şudur: Başarılı bir uluslararası işbirliği isteniyorsa, bu, ulusal kuruluşların birbiriyle çatışan istemlerini bağdaştıracak tek bir uluslararası yüksek kuruluş yerine, her konuda ayrı ayrı uluslararası örgütlenmeye gidilerek gerçekleştirilmelidir.

Saltex'in kitabını okuyan herkes, savaş sırasında müttefikler arasında kurulan böyle bir uluslararası hükümetin, barış zamanında dünya çapında kurulması durumunda, hemen tüm dünya nüfusunun maddi, fikri ve ahlaki yönlerden yaşam düzeyini yükselteceğini hemen görecektir. Bu, işadamlarına zarar vermez; son üç yılın karlarının ortalaması, onlara emekli maaşı gibi, sürekli gelir olarak vaadedilebilir. İşsizliği, savaş korkusunu, yoksulluğu, kıtlığı ve aşırı üretimi önler. Bu sav ve yöntem Mr. Lloyd'un kitabında açıklanmıştır. Ancak aşikar ve evrensel olan bu avantajlara rağmen, bu tür bir şeyin gerçekleşmesi umudu, eğer olanaklıysa, evrensel devrimci sosyalizmin kurulmasından da çok daha uzak bir olasılıktır. Devrimci sosyalizmin karşılaştığı zorluk onun çok büyük bir muhalefete yol açmasındandır; bürokratların sosyalizminin zorluğu ise çok az destek toplamasındadır. Politik bir atılıma muhalefet, kişinin kendisinin zarar görmesi korkusundan kaynaklanır; destek ise kişinin düşmanlarının zarar göreceği umudu (genellikle bilinç-altı) sayesinde elde edilir.

Bu nedenle, hiç kimseye zarar vermeyen bir politika destek görmez; çok fazla destek gören bir politika ise şiddetli muhalefet uyandırır. Sanayileşme, dünya çapında işbirliği için yeni bir gereksinim yarattı; bir yandan da düşmanlıklarla birbirimizi incitmek için yeni kolaylıklar getirdi. Ancak parti politikasında içgüdüsel olarak olumlu yanıt alan tek hitap tarzı düşmanca duygulara yöneltilen hitaptır; işbirliği gereğini idrak eden kişiler ise güçten yoksundurlar. Eğitim bir nesil boyunca yeni kanallara yöneltilinceye, basın da nefreti körüklemekten vazgeçinceye kadar, günümüzdeki politik yöntemlerle uygulamada yalnızca zararlı politikaların benimsenme şansları bulunuyor.

Ancik politik sistem değişmeden eğitim ve basını değiştirmek için belirgin bir yol da
mevcut değil. Normal yollarla, en azından uzun bir süre için, bu ikilemden çıkış yoktur. Kanımca, bu konuda umabileceğimiz en iyi şey şudur: olabildiğince çoğumuzun, zaman zaman önümüze konulan çekici parti programlarına inanmaktan kesinlikle geri durması, politik kuşkucular olmasıdır. Mr. H.G. Wells'den bu yana birçok aklı başında kişi son savaşın, savaşları sona erdirecek bir savaş olduğuna inanıyordu. Şimdi düş kırıklığına uğramışlardır. Yine birçok aklı başında kişi Marx'ın sınıf savaşının, savaşları sona erdirecek bir savaş olacağına inanmaktadır. Eğer bu savaş gerçekleşirse onlar da düş kırıklığına uğrayacaklardır -tabii aralarında sağ kalan olursa. Herhangi güçlü bir siyasal harekete inanan iyi niyetli herkes uygarlığımızı mahvetmekte olan bu örgütlü mücadelenin sadece uzamasına yardım etmiş olur.

Doğaldır ki, bunu mutlak bir kural olarak öne sürmüyorum; kendi kuşkuculuğumuz hakkında bile kuşkucu olmalıyız. Ancak, eğer siyasal bir partinin sonuçta elde edilecek yarar uğruna büyük zararlara yol açacak bir programı varsa (ki çoğunun vardır), bütün siyasal hesapların belirsizliği göz önüne alındığında, kuşkuculuğa büyük bir gereksinim var demektir.

Psikanalitik -görüş açısından bakıldığında, bu parti programını gerçekten çekici kılan şeyin o arada açtığı kötülükler olduğundan ve sonuçtaki yararın da "rasyonalize etme" türünden birşey olduğundan -kuşku duymakta haksız sayılmayız.

Yaygın bir politik kuşkuculuk mümkündür; psikolojik olarak, düşmanlığımızı başka uluslar veya sosyal sınıflar yerine politikacılar üzerinde yoğunlaştırmak anlamına gelir. Düşmanlıklar ancak politikacılar yoluyla etkili olduğundan, onları hedef alan düşmanlık da psikolojik olarak kişiyi tatmin eder; ancak bunun sosyal açıdan bir zararı olamaz. Bunun Willam James'in arzusunu, "savaşın manevi eşdeğerlisi"ni gerçekleştirmek için gerekli koşulları sağladığını düşünüyorum. Politikayı bazı dalaverecilere (yani sizin ve benim hoşlanmadığımız kişilere) bıraktığı doğrudur; ama bu bir kazanç da olabilir. The Freeman'ın 26 Eylül 1923 s ayısında siyasal dalaverenin yararlarını gösterebilecek bir yazı okudum. İmparatora danışmanlık yapan emekli bir Japon devlet adamıyla arkadaş olan bir İngiliz, ona Çinli tüccarlar dürüst olduğu halde, Japon tüccarların neden dürüst olmadığını sorar ve şu yanıtı alır:

"Bir zamanlar Çin'in siyasal yaşamında pek parlak bir rüşvet dönemi yaşandı; mahkemelerde, alay konusu oldular. Ticareti bu kaos ve durgunluk halinden çıkarmak için Çinli tüccarlar en sıkı ahlak ölçülerini uygulamak zorunda kaldılar. O
günden bu yana, sözleri senet kadar sağlamdır. Japonya'da ise tüccar böyle bir sorunla karşılaşmadı; çünkü bizde belki de dünyanın en iyi hukuk yasaları vardır. Bu nedenle, bir Japonla iş yaparken riskini de göze almalısın." Bu öykü, dürüst olmayan politikacının dürüst olandan daha az zarar verebileceğini gösterir.

"Dürüst politikacı" kavramı pek de basit bir kavram değildir. En kabul edilebilir tanımı şöyledir: politik eylemleri kendi gelirini artırma arzusuyla yönlendirilmeyen kişi. Bu anlamda, Mr. Lloyd George dürüsttür. Bundan sonra politik eylemleri ne parasal amaçlarla, ne de güç edinme veya mevcut gücünü koruma arzusuyla yönlendirilen kişiler gelir. Bu anlamda, Lord Grey dürüst bir politikacıdır. Son ve en dar kapsamlı tanım da şöyledir: Dürüst politikacı, halkla ilişkili eylemlerinde tarafsız olmanın yanında, dostlararası ilişkilerde normal sayılan şeref ve dürüstlük ölçüsünün de çok altına düşmeyen kişidir. Bu anlamda, Lord Morley dürüst bir politikacıydı; en azından, her zaman dürüsttü ve dürüstlüğü onu politikadan uzaklaştırıncaya kadar da politikacıydı. Ancak, en iyi anlamda dürüst olan bir politikacı bile çok zararlı olabilir; örnek olarak da 3. George gösterilebilir.

Akılsızlık ve bilinçsiz önyargı, çoğu kez, görevi kötüye kullanmaktan daha zararlı olur; kaldı ki, dürüst bir politikacı, eğer Devonshire Dükü gibi fazlaca budala değilse, demokrasilerde pek de makbul değildir; çünkü ancak çok budala bir insan, bir ulusun yarısından çoğunun önyargılarını candan paylaşabilir. Bu nedenle, hem yetenekli olan hem de kamunun yararını kollayan bir kişi, eğer politikada başarılı olacaksa, iki yüzlü olmak durumundadır; ancak bu ikiyüzlülük zamanla onun kamu yararını kollama niteliğini yok eder.

Günümüz demokrasisinin kötü yanlarını hafifletmenin bariz bir yolu, kamu görevlilerini çok daha fazla tanıtım yapma ve inisiyatif kullanma yolunda teşvik etmektir. Bu kişilerin kendi başlarına yasa tasarıları hazırlama ve gerekçelerini halka açıklama konusunda yetkileri, bazen de görevleri olmalıdır. Bugünlerde finans ve işçi kesimleri uluslararası toplantılar düzenlemektedirler; ancak, bu yöntemi çok yaygınlaştırmalı ve değişik ülkelerde aynı anda uygulanacak önlemler üzerinde sürekli olarak çalışacak uluslararası bir sekreterya oluşturmalıdırlar. Dünya tarım kuruluşları birbirleriyle doğrudan müzakereler yapmak ve ortak bir politika belirlemek için bir araya gelmelidir. Diğer konularda da benzer çalışmalar yapılabilir. Demokratik parlamentolardan vazgeçmek arzu edilecek birşey değildir; olanağı da yoktur. Çünkü, alınan önlemler başarıya ulaşacaksa uzmanlarca tartışılıp yayınlanmalı ve sıradan vatandaşın benimseyip kabullenebileceği bir nitelik taşımalıdır. Ancak günümüzde, çoğu konuda, sıradan vatandaşın uzmanların etraflıca değerlendirilmiş düşüncelerinden haberleri yoktur; uzmanların hepsinin ya da çoğunluğunun bir görüş üzerinde birleşmesini sağlayacak mekanizma da pek yoktur.

Özellikle de kamu görevlileri bazı durumlar ve politik olmayan yöntemler dışında, görüşlerini halka açıklamaktan men edilmişlerdir. Eğer kararlar uluslararası müzakereler sonucunda, uzmanlarca alınırsa, bu kişiler parti kademelerini aşarlar ve aralarında, şimdi olağan sayılandan çok daha az fikir ayrılığı olduğu görülür. İnanıyorum ki, örneğin uluslararası sermaye ve işçi kesimleri karşılıklı güvensizliklerini aşabilirlerse, gerçekleştirilmesi şu anda ulusal parlamentoların yıllarını alacak olan ve dünyayı sınırsız ölçüde iyiye götürecek olan bir program üzerinde anlaşabilirler. Birlikte hareket ettikleri takdirde onlara direnmek de zordur.

İnsanlığın birçok önemli ortak çıkarı vardır; ancak, mevcut politik mekanizma, değişik uluslar ve çeşitli partiler arasındaki iktidar mücadelesi sonucu ortaya çıkan karmaşa, onları karanlıkta bırakmaktadır. Hiçbir yasal veya yapısal değişiklik gerektirmeyen ve gerçekleştirilmesi çok zor olmayan farklı bir mekanizma, ulus ve parti hırslarını yok eder; dikkatleri düşmanlara zararlı olacak kararlar üzerinde değil, herkese yararlı olacak kararlar üzerinde toplar. Uygarlığı halen tehdit etmekte olan tehlikeden çıkış yolunun yukarıda belirtilen doğrultularda hareket etmekle bulunacağını sanıyorum; yurt içinde parti hükümetleri, yurt dışında da dışişleri diplomasisi ile değil. Bilgi ve iyi niyet olsa da, kendilerini duyuracak uygun araçlara sahip oluncaya kadar, bunların ikisi de aciz kalmaktadır.

Özgür Düşünce ve Resmi Propaganda (1922 Moncure Conway konferansı)

Bugün onuruna toplanmış olduğumuz Moncure Conway yaşamını iki amaca vakfekmişti: düşünce özgürlüğü ve bireyin özgürlüğü. O zamandan bu yana bu iki konuda bazı şeyler kazanılmış, ancak bazı şeyler de kaybedilmiştir. Geçmiş dönemlerdekinden biraz değişik şekillerde olmakla beraber bugün bazı yeni tehlikeler bu iki tür özgürlüğü tehdit etmektedir; ve bunları savunacak güçlü ve uyanık bir kamuoyu oluşturulamazsa, bundan yüz yıl kadar sonra, her iki özgürlükten de şimdikine göre çok daha azı kalmış olacaktır. Bu makalede yeni tehlikeleri vurgulamak ve onlarla nasıl başa çıkılacağını tartışmak istiyorum.

Önce, "özgür düşünce" ile ne kastettiğimizi açığa kavuşturmaya çalışalım. Bu deyimin iki anlamı vardır. Dar anlamıyla, geleneksel dinsel dogmaları kabul etmeyen düşünce demektir. Bu anlamda, hıristiyan veya müslüman veya budist veya şintoist olmayan; ya da herhangi bir akideyi benimsemiş bir topluluğun üyesi olmayan bir kimse "özgür düşünür"dür. Hıristiyan ülkelerde "özgür-düşünür" diye, Tanrı'ya kesin bir şekilde inanmayan insana denir; ancak bu nitelik budist bir ülkede insanı "özgür-düşünür" yapmaya yeterli değildir.

Bu anlamdaki özgür düşüncenin önemini küçümsemek istemiyorum. Ben şahsen bilinen dinlerin hiç birini kabul etmem ve her tür dinsel inancın giderek yok olmasını ümidederim. Dinsel inancın, sonuçta yarar sağladığına inanmıyorum. Bazı zamanlarda ve bazı durumlarda birtakım yararlı etkiler yapmış olduğunu kabul etmekle beraber, insan aklının bebeklik dönemine, şimdi geride bırakmaya başladığımız bir evresine ait olduğu kanısındayım.

"Özgür düşünce"nin bir de, daha da önemli bulduğum, daha geniş bir anlamı vardır. Geleneksel dinlerin yol açtığı zararlar bu geniş anlamdaki özgür düşünceyi engellemiş olmalarıyla bağıntılıdır. Bu geniş anlam, dar anlam kadar kolaylıkla tanımlanamaz; özüne varmak için biraz zaman harcamak yerinde olur.

"Özgür" olan bir şeyden söz ederken onun hangi şeyden özgür olduğunu belirtmezsek söylediklerimizin taşıdığı anlam belirsizleşir. "Özgür" olan şey veya kişi bir dış zorlamayla karşı karşıya değildir. Ne demek istediğimize kesinlik kazandırmak için de bu dış zorlamanın ne türden olduğunu belirtmemiz gerekir. O halde düşünce, çoğu zaman var olan birtakım dış yönlendirici etkenlerden bağımsız ise özgür olur.

Düşüncenin özgür olabilmesi için yok olmaları gereken yönlendirici

etkenlerin bazıları kendilerini açıkça gösterirler; bazıları ise daha yanıltıcı ve belirsiz, daha karmaşıktırlar.

En belirgin olanlarından başlayalım: bazı fikirleri benimsemek veya onlara karşı olmak; ya da bazı konularda birşeye inandığımızı veya inanmadığımızı dile getirmek ceza yaptırımlarına yol açıyorsa düşünce "özgür" değildir. Bu ilkel tür özgürlük bile bugün çok az ülkede vardır. İngiltere'de, küfür yasalarına göre, hıristiyan dinine inançsızlığı dile getirmek yasalara aykırıdır -her ne kadar uygulamada varlıklı kişiler için bu yasa işletilmese de. İsa'nın pasif direniş konusundaki öğütlerini öğretmek de yasalara aykırıdır. O halde, bir kimse eğer suçlu durumuna düşmek istemiyorsa, İsa'nın öğretilerine inandığını kabul etmeli, ama bu öğretilerin ne olduğunu söylemekten kaçınmalıdır.

Amerika'da hiç kimse anarşiye ve poligamiye karşı olduğunu kesin biçimde beyan etmeden ülkeye giremez; girdikten sonra, komünizme inanmaktan da vazgeçmesi gerekir. Japonya'da Mikado'nun tanrısallığına inanmamak yasaya aykırıdır. Görülüyor ki dünya çevresinde yapılacak yolculuk tehlikeli bir yolculuktur. Bir müslüman, bir Tolstoy yanlısı, bir bolşevik veya bir hıristiyan bir yerde suçlu durumuna düşmeden veya önemli gerçekler saydığı şeyler hakkında dilini tutmadan böyle bir yolculuk yapamaz. Doğaldır ki bu kural yalnızca güverte yolcularına özgüdür; yoksa kamara yolcuları istedikleri şeylere inanabilirler; yeter ki patavatsızca saldırılarda bulunmasınlar.

Görülüyor ki, eğer düşünce özgür olacaksa bunun ilk koşulu düşünceyi açıklamaya karşı konmuş olan yasal cezaların kaldırılmasıdır. Her ne kadar çoğu öyle düşünmüyorsa da, büyük ülkelerin hiç biri henüz bu düzeye erişmemiştir. Halen kovuşturma konusu olan fikirler topluma öylesine korkunç ve ahlaksızca geliyor ki, genel hoşgörü ilkesinin onlar için geçerli olması düşünülemez. Ancak bu Engizisyon işkencelerine yol açan bir bakış açısının aynısıdır. Bir zamanlar protestanlık şimdiki bolşeviklik kadar günah sayılıyordu. Bu söylediklerimden dolayı benim bir protestan ya da bolşevik olduğum sonucunu lütfen çıkarmayınız.

Bütün bunlara karşın çağdaş dünyada yasal cezalar düşünce özgürlüğüne engel olan şeylerin en önemsizidir. İki büyük engel ekonomik cezalar ve kanıtların çarpıtılmasıdır. Eğer bir fikrin açıklanması insanın geçimini kazanmasını olanaksız kılıyorsa düşüncenin özgür olmadığı açıktır. Eğer bir tartışmada taraflardan birinin bütün argümanları sürekli olarak olabildiğince çekici gösteriliyor, karşı tarafta olanlarınki ise ancak büyük çabalarla ortaya konabiliyorsa, yine düşüncenin özgür olmadığı açıktır. Bu iki engel özgürlüğün son sığınağı olan (ya da olmuş olan) Çin'in dışında, bildiğim bütün büyük ülkelerde mevcut bulunuyor. Şimdi bu engeller üzerinde; bunların günümüzdeki boyutları, büyüme olasılıkları ve hafifletilme olasılıkları üzerinde durmak istiyorum.

Eğer düşünce inançlar arası rekabete açıksa, yani bütün inançlar açıkça dile getirilebiliyor ve hiçbir yasal veya parasal çıkara ya da kayba konu olmuyorsa düşünce özgürdür diyebiliriz. Bu, değişik nedenlerle, tam olarak gerçekleşemeyecek bir idealdir; ama yine de, ona şimdi olduğundan çok daha fazla yakınlaşma olanağı vardır.

Kendi yaşamımdaki üç olay, günümüz İngilteresinde, terazinin hıristiyanlık kefesinin nasıl ağır bastığını göstermeye yardım edecektir. Bunlardan söz etmemin nedeni, çoğu kimsenin, agnostik (Maddi şeyler dışında, Tanrı hakkında hiçbir şey bilinemeyeceği yolundaki düşünce sistemi. (Ç.N)) fikirlerini açıkça söyleyenlerin hala karşılaştıkları olumsuzlukların hiç farkında olmamasıdır.

İlk olay yaşamımın ilk dönemlerine aittir. Babam bir özgür-düşünürdü. Ben daha üç yaşındayken ölmüş. Boş-inanlara bağlı olmadan yetişmemi istediğinden iki özgür-düşünürü bana vasi tayin etmiş. Ancak mahkeme onun vasiyetini bir yana bırakıp benim hıristiyan inancına göre eğitilmemi sağlamış. Korkarım sonuç beklendiği gibi olmadı; ancak bu yasanın suçu değildir. Eğer benim bir İsa veya Muggleton yanlısı olarak, ya da Seventh Day Adventist (protestanlığın bir mezhebinin İsanın dünyaya gelmesinin yakın olduğuna inanan kolu.) olarak yetiştirilmemi isteseydi, ona engel olmak mahkemenin aklından bile

geçmezdi.
Bir baba her türlü boş-inanın kendi ölümünden sonra çocuklarına aşılanmasına izin verebilir; ama boş-inandan, olanak varsa, uzak tutulmalarını söylemeye hakkı yoktur.

İkinci olay 1910'da oldu. O tarihte bir liberal olarak Parlamento seçimlerine katılmak istedim. Parti yöneticileri de beni bir seçim bölgesi için önerdiler. Liberaller Birliği'nde yaptığım konuşma olumlu karşılandı. Bu durumda adaylığımın kabulü kesin görünüyordu. Ancak ben küçük bir parti yetkili kurulu toplantısında agnostik olduğumu doğruladım. Bana bunun açığa çıkıp çıkmayacağı sorulduğunda, duyulmasının olası olduğunu söyledim. Ara sıra kiliseye gitmeye istekli olup olmayacağım soruldu; olmayacağımı söyledim. Sonunda başka bir adayı seçtiler; o da beklendiği gibi seçimi kazandı. O günden bu yana Parlemento'dadır ve şimdiki (1922) hükümetin de bir üyesidir.

Üçüncü olay bundan hemen sonra yer aldı. Cambridge Üniversitesi'nde Trinity College'e okutman olarak çağrıldım; fellow olarak değil. Aradaki fark parasal değildir. Fellow fakültenin yönetiminde söz sahibidir ve çok ağır ahlaki suçlar dışında sözleşme süresince işten çıkarılamaz. Bana fellow'luk teklif edilmemesinin nedeni dinci grubun, muhaliflerinin oylarının artmasını istemeyişiydi. Sonunda, savaş konusundaki görüşlerimden hoşlanmayarak 1916'da işime son verdiler. Geçimim için okutmanlığa bağımlı olsaydım açlıktan ölmüştüm.

Bu üç olay günümüz İngilteresinde bile özgür-düşünür olduğunu açıklayanların karşılaştıkları çeşitli olumsuzlukları göz önüne sermektedir. Özgür-düşünür olduğunu açığa vuran başka kimseler de, çoğu kez çok daha ciddi nitelikte olan benzer olayların örneklerini verebilir. Açık sonuç şudur ki, mali durumları iyi olmayan insanlar dinsel inançları konusunda açık sözlü olmaya cesaret edemezler.

Kuşkusuz, özgürlüğün tam olmadığı tek alan, ve hatta başlıca alan, din ile sınırlı değildir. Komünizm veya serbest aşk yanlısı bir inanç, kişiyi agnostisizmden çok daha fazla engeller. Böyle görüşlere sahip olmak bir kusurdur; lehlerindeki argümanları ortaya koymak ise çok daha güçtür. Öte yandan, bunların olumlu ve olumsuz yönleri Rusya'da tam tersinedir; ateist, komünist, özgür aşk yanlısı olduğunu beyan etmekle rahat bir yaşama erişilir, güç kazanılır; bu görüşlere karşıt propaganda olanağı ise hiç yoktur. Sonuçta, Rusya'dan bazı fanatikler aslında çok kuşku götüren bazı önermelerin doğruluğundan kesinlikle emindirler. Bu arada, dünyanın geri kalan bölümünde başka bazı fanatikler de aynı ölçüde kuşku götüren, taban tabana zıt önermelerin doğruluğundan kesinlikle emindirler. Böyle bir durumun, her iki tarafta da savaşı, öfkeyi ve zulmü körüklemesi kaçınılmaz olmaktadır.

William James "inanma arzusu" konusunda öğütler vermiştir. Ben, şahsen "kuşku duyma arzusu"nu öğütlemek isterdim. İnançlarımızın hiçbiri tam olarak doğru sayılmaz; hepsinde en azından bir belirsizlik, bir hata gölgesi mevcuttur. İnançlarımızdaki doğruluk payını artırma yöntemlerini herkes bilir. Bunlar da, ilgili bütün tarafları dinlemek, konuya ilişkin bütün olguları saptamaya çalışmak, karşıt görüşte olan kişilerle tartışarak kendi önyargılarımızı kontrol altında tutmak ve yetersiz olduğu ortaya çıkan herhangi bir hipotezi bir yana bırakmaya kendimizi alıştırmaktır. Bu yöntemler bilimde uygulanmaktadır ve bilimsel bir bilgi birikimini oluşturmakta başarılı olmuşlardır.

Bakış açısı gerçekten bilimsel olan bir bilim adamı günümüzde bilimsel bilgi sayılan şeylerde, keşiflerin gelişmesiyle düzeltmelere gerek olacağını tereddütsüz kabul eder. Ama yine de bu bilgi, tümüyle olmasa da, günlük uygulamada yararlanma bakımından, gerçeğe yeterince yakındır. Gerçek bilgiye en yakın şeylerin yalnız bilim alanında bulunabilmesine rağmen, bilimcilerin tutumu kuşku doludur ve zamanla değişebilir.

Din ve politikada ise tam tersi söz konusudur; bilimsel bilgi denebilecek hiç bir şey olmadığı halde, herkes dogmatik bir inanca sahip olmaya kendini zorunlu hisseder ve bu inancın açlık, hapis, savaş pahasına desteklenmesi ve farklı düşüncelerle tartışmalı rekabetten korunması gerektiğine inanır. Eğer bu konularda insanlara geçici olarak agnostik

düşünce yapısı benimsetilebilseydi çağdaş dünyadaki kötülüklerin onda dokuzuna çare bulunabilirdi. Savaşlar da olanaksız olurdu; çünkü her iki taraf da hataların karşılıklı olduğunu görürdü. Zulüm sona ererdi. Eğitim zihni daraltmayı değil, genişletmeyi amaçlardı.

Kişiler, yöneticilerin irrasyonel duygularını kabul ettikleri için değil, o işin ehli oldukları için işe alınırlardı. Rasyonel kuşku tek başına, eğer oluşturulabilseydi, kıyamet öncesinde geleceğine inanılan, İncil'deki bin yıllık refah çağını getirmeye yeterli olabilirdi.

Son yıllarda, görecelik teorisi ve onun bütün dünyada gördüğü kabul, bize, bilimsel kafanın doğası hakkında parlak bir örnek vermiştir. Savaş karşıtı bir Alman-İsviçreli-musevi olan Einstein savaşın ilk yıllarında Alman hükümetince araştırmacı profesör olarak atanmıştı. Onun güneş tutulması hakkındaki hesaplamaları Ateşkes'ten hemen sonra, 1919'da, bir İngiliz gözlem heyeti tarafından doğrulandı. Teorileri geleneksel fiziğin bütün teorik yapısını altüst etti; geleneksel dinamiğe indirdiği darbe hemen hemen Darwin'in Yaradılış'a indirdiği darbe ölçüsünde şiddetli oldu. Kanıtların da teorisini desteklediğinin görülmesi üzerine bütün fizikçiler bu teoriyi hemen benimsediler.
Ancak bu fizikçilerin hiç biri, özellikle de Einstein'ın kendisi, onun söylediklerinin bir son söz olduğunu iddia etmedi. Einstein, sonsuza kadar ayakta kalacak bir dogma anıtı dikmedi. Çözemediği bazı sorunlar hala var. Onun savları da, zamanı gelince, Newton'unkiler gibi, muhakkak bazı değişikliklere uğrayacak. Bilimin gerçek tutumu da dogmatik olmayan bu eleştirel yaklaşımdır.

Eğer Einstein din ve politika alanında, aynı ölçüde yeni olan birşeyler öne sürseydi ne olurdu? İngilizler onun teorisinde Prusyalılık öğeleri bulurlar, yahudi düşmanları buna bir siyonist entrika olarak bakarlar, bütün ülkelerdeki milliyetçiler de bu teoride korkakça bir barışseverliğin izlerini sezip onun askerlikten kaçmak için bir bahane olduğunu ilan ederlerdi. Bütün eski kafalı profesörler ise, yazdıklarının yurda sokulmasını yasaklatmak için Scotland Yard'a başvururdu. Onun tarafını tutan öğretmenler işten atılırdı. Bütün bunlar olurken o da geri kalmış bir ülkenin hükümetini ele geçirir, orada kendisininki dışında bir doktrin öğretilmesinin yasalara aykırı sayılmasını sağlardı; böylece doktrini de kimsenin anlamadığı gizemli bir dogmaya dönüşürdü.

En sonunda doktrinin doğru veya yanlış olduğu, yanında ve karşısında toplanan yeni kanıtlarla değil, savaş alanlarında saptanırdı.
Bu yöntem William James'in, "inanma arzusu" kavramının mantıksal bir sonucudur. Gerekli olan ise inanma arzusu değil, tam tersi olan öğrenme arzusudur.

Eğer rasyonel kuşku koşulunun iyi bir şey olduğu kabul ediliyorsa, dünyada bu kadar çok irrasyonel kesinliğin var olma nedenlerinin araştırılması büyük önem kazanır. Bu kesinliğin büyük kısmı, normal insanda var olan irrasyonellikten
ve safdillilikten kaynaklanır. Ancak doğuştan var olan bu zihinsel ilk-günah tohumu başka faktörlerce de beslenip geliştirilir. Bu faktörlerden üçü içlerinde en etkili olanlarıdır: eğitim, propaganda, ekonomik baskı.

(1) Eğitim. Gelişmiş bütün ülkelerde ilk öğretim devletin sorumluluğundadır. Öğretilenlerden bazılarının doğru olmadığı, onları düzenleyen yetkililerce de bilinir. Yine birçoğunun yanlış olduğu, en azından kuşku götürür olduğu, önyargısız herkes tarafından bilinir. Tarih eğitimini ele alalım.
Tarih ders kitaplarında her ulus yalnızca kendini yüceltmeyi amaçlar. Bir kimse kendi yaşam öyküsünü yazarsa, ondan biraz alçakgönüllü olması beklenir; ama bir ulus kendi yaşamını yazarken, övüncün ve aşırı kendini beğenmişliğin artık sınırı yoktur. Benim çocukluğumda okul kitapları Fransızların fesat, Almanların erdemli olduğunu öğretirdi; şimdi tam tersini öğretiyorlar. Her iki durumda da gerçeğe en ufak bir saygı gösterilmemektedir. Waterloo Savaşı hakkındaki Alman kitaplarında, Wellington'un (Wellington Dükü (1769-1852): Napolyon'a karşı yapılan Waterloo Savaşı'nda İngiliz komutan, general; daha sonra başbakan. (Ç.N.)) savaşı hemen hemen kaybettiği bir sırada Blücher'in (Gebhard Leberecht von Blücher (1742-1819): Waterloo Savaşında Prusyalı general. (Ç.N.)) gelip durumu kurtardığı anlatılır;

İngiliz kitaplarında da Blücher'in pek önemli bir rol oynamadığı. Bu İngiliz ve Alman kitaplarının yazarları gerçeği söylemediklerini kendileri de bilirler. Amerikan okul kitapları eskiden aşırı derecede İngiliz karşıtıydılar; savaştan bu yana aynı ölçüde İngiliz yanlısı oldular.

Her iki durumda da amaçlanan şey gerçek değildi. Başlangıçta olduğu gibi şimdilerde de amaç Birleşik Amerika'da karışık kökenli göçmen çocukları kütlesini "iyi Amerikalı"ya dönüştürmek olmuştur. Bir "iyi Alman" veya bir "iyi Japon" gibi, bir "iyi Amerikalı"nın da daha çok kötü bir insan olması gerektiği kimsenin aklına gelmez. "İyi Amerikalı" dünyadaki en güzel ülkenin Amerika olduğu ve her kavgada coşkuyla desteklenmesi gerektiği inancıyla şişirilmiş bir kadın ya da bir erkektir. Bu önermelerin doğru olması da pekala olasıdır; o zaman rasyonel hiç kimse ona karşı gelmez. Ancak, eğer doğru iseler yalnız Amerika'da değil her yerde öğretilmelidirler. Bu tür önermelere, yücelttikleri ülkeler dışında hiçbir yerde inanılmaması kuşku uyandırıcı bir durumdur. Bu arada, bütün ülkelerde devlet mekanizmaları savunmasız çocukların böyle saçma önermelere inandırılması yolunda işletilmektedir. Bunun sonucu, bu çocukları doğruluk ve hak uğruna savaştıkları sanısıyla, sinsi çıkarları korumak uğruna ölmeyi göze almaya hazır yapmaktır.

Bu da eğitimi gerçek bilgi vermek yerine, insanların efendilerinin arzularına boyun eğmesini sağlayacak şekilde düzenlemenin sayısız yollarından birisidir. İlkokullarda inceden inceye düzenlenen bir kandırmaca sistemi olmadan, demokrasinin kamuflajını korumak olanaksız olurdu.

Eğitim konusunu bitirmeden önce Amerika'dan bir örnek daha vereceğim. -Amerika'nın öteki ülkelerden daha kötü olması nedeniyle değil; onun, en çağdaş ülke olması ve oradaki tehlikelerin hafiflemek yerine ağırlaşma eğilimi göstermeleri nedeniyle. New York eyaletinde, tümüyle özel sermaye ile desteklense bile, eyalet izni alınmadan okul açılamaz. Yeni çıkan bir yasa "iş başındaki hükümetlerin kuvvet, şiddet veya yasal olmayan yollar ile düşürülmesini öğütleyen doktrinlerin öğretilmesine eğitim programları içinde yer verdiği anlaşılan" hiç bir okula bu iznin verilmemesini hükme bağlamıştır. The New Republic dergisi, iş başındaki hükümet derken, şu veya bu hükümet diye bir sınırlama yapılmadığına dikkat çekmektedir. Bu nedenle, savaş sırasında Kaiser hükümetinin güç kullanarak devrilmesini veya, daha sonra, Sovyet hükümetine karşı Kolchak ve Denikin'in desteklenmesini öğreten doktrin de, bu yasaya göre, illegal olacaktır. Bu tür sonuçlar, kuşkusuz, amaçlanmamış, sadece kötü kaleme alınma yüzünden ortaya çıkmıştı.

Gerçekte neyin amaçlanmış olduğu, devlet okullarındaki öğretmenlerle ilgili olarak aynı dönemde çıkarılan bir başka yasadan anlaşılmaktadır. Bu yasa devlet okullarında öğretmenlik yapmak için gerekli olan izin belgelerinin yalnızca "eyalet ve Birleşik Devletler hükümetlerine sadık ve itaatkar" olduklarını tatmin edici bir şekilde kanıtlayan" kişilere verileceğini; nerede ve ne koşulla olursa olsun "eyaletin ya da Birleşik Devletler'in hükümet şeklinden farklı bir hükümet şeklini" savunanlara verilmeyeceğini hükme bağlamaktadır. The New Republic dergisinde yer alan alıntıya göre, bu yasaları hazırlayan komite "şimdiki sosyal sistemi onaylamayan öğretmenin işe devam etmemesi" ve "sosyal değişiklik teorilerine karşı koymaya amade olmayan kimselere, genç ve yaşlı insanları vatandaşlık sorumluluğuna hazırlama görevinin emanet edilmemesi" kuralını koymuştur.

Demek oluyor ki, New York eyaletinin bu yasasına göre, ne İsa ne de George Washington, ahlaki yönden uygun kimselerdir. İsa New York'a gidip "Küçük çocukların bana gelmesine izin verin," deseydi New York Okullar Yönetim Kurulu başkanından şu yanıtı alırdı: "Bayım, sosyal değişim teorilerine karşı koymaya istekli olduğunuzun hiçbir kanıtını göremiyorum. Üstelik bana söylendiğine göre siz, kendi deyiminizle, semavi krallık diye bir şeyi savunuyormuşsunuz. Halbuki, Tanrı'ya şükürler olsun, bu ülke bir cumhuriyettir. Görülüyor ki sizin semavi kıralliğınızın hükümet şekli New York eyaletininkinden esaslı şekilde farklıdır. Bu nedenle, hiçbir çocuğun size gelmesine izin verilemez." Eğer başkan böyle bir yanıt vermekte kusur ederse, yasanın uygulanmasından sorumlu bir görevli olarak, görevini yerine getirmemiş olurdu.

Bu tür yasaların etkileri çok ciddidir. New York eyaletindeki hükümet şekli ve sosyal sistemin bu gezegende var olmuş olanlarının en iyisi olduğunu kabul etsek bile, her ikisinin de daha iyi hale gelmesi olanaklı olabilir. Çok aşikar olan bu savı kabul eden bir kişinin bir eyalet okulunda öğretim yapması yasal olarak olanaksızdır. Görüldüğü gibi, yasa öğretmenlerin ya iki yüzlü, ya da aptal olmalarını emretmektedir.
New York yasası otoritenin tek bir örgüt elinde toplanmasının giderek artmakta olan tehlikesine bir örnek oluşturmaktadır; bu örgütün bir devlet, bir vakıf ya da bir vakıflar federasyonu olması farketmez. Eğitim konusunda otorite, benimsemediği doktrinlerin gençlerce duyulmasını engelleyebilen devletin elindedir. Demokratik bir devletin halktan pek farkı olmadığını düşünen kişilerin hala var olduğunu sanıyorum. Ancak bu bir hayalden başka bir şey değildir.

Devlet değişik amaçlarla bir araya gelmiş olan ve statüko korunduğu sürece iyi bir gelir elde eden
çeşitli görevlilerden oluşan bir topluluktur. Statükoda isteyebilecekleri tek değişiklik bürokrasinin genişlemesi ve gücünün artmasıdır. Bu nedenle, örneğin savaşların yarattığı heyecanı fırsat bilip, kendilerine karşı gelenleri açlığa mahkum etme hakkı da dahil olmak üzere, emirleri altındaki kimseler üzerinde engizisyon benzeri güçler elde etmeleri doğaldır. Zihinsel konularda, örneğin eğitimde, bu durum bir felakettir; gelişme, özgürlük ve entellektüel girişim olanaklarını kökünden yok eder. Bütün bunlar ilköğretimi tümüyle tek bir örgütün idaresine bırakmanın doğal sonucudur.

Dinsel hoşgörüye, bir ölçüde erişilmiştir; çünkü artık insanlar dini eskiden sanıldığı kadar önemli bulmamaya başlamışlardır. Bir zamanlar dinin işgal ettiği yeri alan politika ve ekonomi alanlarında gittikçe artan, ve şu veya bu parti ile sınırlı olmayan bir cezalandırma eğilimi başgöstermiştir.
Rusya'da düşünceye yapılan baskı bütün kapitalist ülkelerdekinden çok daha ağırdır.

Petersburg'da, daha sonraları yoksulluktan ölen ünlü Rus ozanı Alexander Block ile tanışmıştım. Bolşevikler onun estetik dersleri vermesine izin vermişlerdi; ancak konuyu "Marx'çı bakış açısından" öğretmesi koşulundan şikayet ediyordu.

Ritm teorisinin Markisizmle olan bir bağıntısını bulmakta zorlanıyordu; yine de, açlıktan ölmemek için, elinden geleni yapmaya çalışmıştı. Doğal olarak, bolşeviklerin iktidara gelmesini izleyen uzun yıllar boyunca rejimlerinin temelini oluşturan dogmaları herhangi bir şekilde eleştiren bir şey yayınlamak olanaksızdı.

Amerika ve Rusya örnekleri, varmakta olduğumuz sonucu bize açıkça göstermektedir: insanlar politikanın önemi hakkındaki şimdiki fanatik inançlarını devam ettirdikleri sürece, politik konularda özgür düşünce olanaksızdır; Rusya'da olduğu gibi, özgürlük kısıtlamasının bütün öteki alanlara yayılma tehlikesi çok büyüktür. Bizi bu felaketten ancak bir ölçüde politik kuşkuculuk kurtarabilir.

Eğitimden sorumlu bürokratların gençlerin eğitilmesini arzuladıkları sanılmamalıdır. Tersine, onların sorunları, zihinsel yetenek kazandırmaksızın, sadece bilgi aktarmaktır. Eğitimin iki amacı olmalıdır: birincisi okuma-yazma, dil bilgisi, matematik gibi alanlarda kesin bilgiler vermek; ikincisi de, kendi başlarına bilgi edinmeye ve sağlıklı değerlendirme yapmaya olanak veren zihinsel alışkanlıklar kazandırmaktır. Bunlardan birincisine bilgi, ikincisine de zeka (intelligence) diyebiliriz. Bilginin gerek teorik gerek pratik yararlılığı, bilinen birşeydir.

Okumuş bir halk olmadan modern devlet olanaksızdır. Ancak, zekanın sadece teorik yararı olduğu, pratik bir yararı olmadığı kabul edilmektedir. Sıradan kişilerin kendi başlarına düşünmeleri istenmez; çünkü düşünen insanları yönetmek güçtür; yönetimde sorunlar çıkarırlar. Platon'un deyişiyle, yalnız yöneticiler düşünmeli, geri kalanlar sadece itaat etmeli, koyun sürüsü gibi liderlerini izlemelidirler. Bu doktrin, siyasal demokrasinin kabulünden sonra da, çoğu kez bilinç-dışında varlığını sürdürmüş ve bütün ulusal eğitim

sistemlerini temelden sarsmıştır.

Zekayı geliştirmeden bilgi vermeyi en iyi başaran ülke çağdaş uygarlığa son katılan ülke olan Japonya'dır. Japonya'daki ilköğretimin eğitim açısından övgüye değer olduğu söylenir. Ancak, bilgi vermenin yanısıra, Mikado'ya tapmayı öğretmek gibi bir başka amacı daha vardır; bu da, günümüzde çağdaşlaşma öncesi Japonyasında olduğundan çok daha güçlü bir itikattır. Böylece, okullar aynı zamanda hem bilgi vermek hem de boş-inanı geliştirmek için kullanılmış olmaktadır. Biz Mikado'ya tapmaya pek hevesli olmadığımız için, Japon eğitiminde nelerin abes olduğunu açıkça görebiliyoruz. Bizim ulusal boş-inanlarımız bize doğal ve akla uygun geliyor. Bu nedenle onları Japon boş-inanını değerlendirdiğimiz gibi değerlendirmiyoruz. Fakat, dünyayı dolaşmış bir Japon, bizim okullarımızda, Mikado'nun tanrı olduğu inancı kadar akla ters düşen boş-inanlar öğretildiğini söylerse, sanırım yerinde bir gözlem yapmış olur.

Ben şimdilik bu duruma çare aramıyorum; sadece hastalığa bir tanı koymak istiyorum. Eğitimin, rasyonalizmin ve düşünce özgürlüğünün önündeki başlıca engellerden biri olması gibi paradoksal bir durumla karşı karşıyayız. Bu durum, temel olarak devletin eğitim tekelini elinde tutması yüzünden ortaya çıkmaktadır; ancak bu yegane neden değildir.

(2) Propaganda. Bizim eğitim sistemimiz okuyabilen, ancak çoğunlukla olayları değerlendirmeyi ve bağımsız bir görüş edinmeyi beceremeyen gençler yetiştirir. Daha sonra, bu genç insanlar, yaşamları süresince, onları her türlü saçma önermelere inandırmaya yönelik ifadelerin saldırısına uğrarlar. Örneğin Blanks'in hapları her türlü hastalığı iyileştirir; Spitzbergen adaları sıcak ve verimlidir; Almanlar ölülerin cesetlerini yerler. Günümüz politikacıları ve hükümetleri tarafından uygulandığı şekliyle propaganda sanatı reklamcılık sanatından türemiştir. Psikoloji bilimi reklamcılara çok şey borçludur. Bir insanın, kendi mallarının kusursuz olduğunu ısrarla dile getirmekle birçok kişiyi onların kusursuz olduğuna ikna etmesi, eskiden psikologlarca pek olanaklı sayılmazdı. Ancak, deneyimler onların bu konuda yanıldıklarını ortaya koymaktadır.

Halkın topluca bulunduğu bir yerde ayağa kalkıp dünyadaki en alçakgönüllü insan olduğumu bir kez söylesem herkes bana güler. Ama yeterince para bulabilirsem, ve bu sözleri bütün otobüslerde tekrarlar, demiryolları boyunca pankartlara geçirirsem; insanlar, çok geçmeden, benim reklamdan anormal şekilde kaçınan bir kimse olduğuma inanmaya başlarlar. Küçük bir dükkan sahibine "Karşıdaki rakibine dikkat et: senin müşterilerini çeliyor. Dükkandan çıkıp yolun ortasında dursan ve o seni vurmadan sen onu vurmaya çalışsan iyi olmaz mı?" desem, dükkan sahibi benim deli olduğumu düşünür. Fakat aynı sözleri devlet bando eşliğinde ısrarla söylerse küçük dükkan sahipleri gayrete gelirler; sonra da, işlerinin bozulduğunu farkedip şaşırırlar.

Reklamcılarca başarılı olduğu saptanmış yöntemlerle yapılan propaganda, şimdilerde, bütün gelişmiş ülkelerin yönetimlerince benimsenen yöntemlerden biri haline gelmiştir; buna, özellikle de demokratik yollarla kamuoyu oluşturulmasında
başvurulur.

Propagandanın, şimdi uygulandığı şekliyle, birbirinden çok farklı iki kötülüğü vardır. Bir kere, ciddi kanıtlar öne sürmekten çok, inançlarımızın irrasyonel kaynaklarını harekete geçirir. İkinci olarak da, para veya güç kullanarak en çok reklam yapana haksız bir üstünlük sağlar. Bana gelince, ben propagandanın mantıktan çok duygulara hitap ettiği konusunun gereğinden çok abartıldığını sanıyorum. Duygu ve mantık arasındaki çizgi bazılarının düşündüğü kadar kesin değildir. Dahası, kurnaz bir adam, benimsenme olanağı gördüğü herhangi bir konuda, o konu lehinde yeterince rasyonel olan kanıtlar bulabilir.

Gerçek yaşamda karşılaşılan herhangi bir sorunda, lehte ve aleyhte geçerli argümanlar her zaman öne sürülebilir. Gerçeğin göz göre göre saptırılmasına haklı olarak karşı gelmek olanaklıdır; ancak gerçeğin saptırılmasına her zaman gerek de olmayabilir. "Pears sabunu' sözcükleri, hiçbirşey iddia etmedikleri halde insanların bu sabunu satın almalarına neden olmaktadır.

Eğer bu sözcüklerin yazıldığı yerlere onların yerine "İşçi Partisi" yazılsa, ilan parti lehine hiçbir iddiada bulunmadığı halde, milyonlarca insan İşçi Partisine oy vermeye yönelir. Bir anlaşmazlıktaki karşıt taraflar, ünlü mantıkçılardan oluşan bir komite tarafından uygun ve doğru oldukları saptanan deyimler kullanmaya yasa emriyle zorlansalar bile, propagandanın günümüzde uygulandığı şekliyle ortaya çıkan temel sakınca yine de var olurdu. Böyle bir yasanın olduğunu ve aynı ölçüde geçerli önerileri ileri süren iki partiden birinin propaganda giderleri için bir milyon sterlini, ötekinin de yüz bin sterlini olduğunu varsayalım. Daha zengin olan partinin lehindeki kanıtların yoksul olan partinin lehine olanlara göre daha geniş bir kütle tarafından duyulacağı açıktır. Bu nedenle de kazanan, zengin parti olacaktır. Doğaldır ki, partilerden birisi iktidarda ise bu durum daha da belirgin olur. Rusya'da propaganda hemen tümüyle devlet tekelindedir; ama bu gerekli de değildir. Eğer olağanüstü kötü bir durum yoksa, rakiplerine karşı sahip olduğu avantaj onun kazanması için genellikle yeterlidir.

Propagandaya yapılan itirazlar sadece onun, insanların irrasyonel düşüncelerine seslenmesine değil, daha çok, zenginlere ve güçlülere haksız avantajlar sağlamasına yöneliktir. Eğer gerçek düşünce özgürlüğü var olacaksa, değişik görüşler arasında fırsat eşitliğinin olması da zorunludur; fikirler arası fırsat eşitliği de ancak bu amaca yönelik titiz yasalarla elde edilebilir. Bu yasaların çıkmasını beklemek için ise akla uygun hiçbir neden yoktur. Çare, öncelikle böyle yasalarda değil, daha iyi bir eğitim ve daha kuşkucu bir kamuoyunda aranmalıdır. Şimdilik çareler üzerinde durmak istemiyorum.

(3) Ekonomik Baskı. Düşünce özgürlüğü önündeki bu engelin bazı yönlerini daha önce ele almıştım. Şimdi, bu konuyu, önleyici önlemler alınmadığı takdirde gittikçe büyüyen bir tehlike olarak, daha genel hatlarıyla ele almak istiyorum. Düşünce özgürlüğüne karşı ekonomik baskı uygulamanın en çarpıcı örneği Rusya'dır.

Rusya'da, çalışma anlaşması öncesinde devlet, düşüncelerini beğenmediği kişileri açlığa mahkum edebilirdi; ve etti de, örneğin Kropotkin'i. (Rus coğrafyacısı; anarşist) Ancak bu konuda Rusya öbür ülkelerden sadece biraz daha baskındır. Fransa'da Dreyfus (Alfred Dreyfus (1859-1935): Vatana ihanet suçuyla önce mahkum olan, sonra serbest bırakılıp hakları geri verilen Fransız subay. (Ç.N)) davası sırasında herhangi bir öğretmen başlangıçta Dreyfus yanlısı, işin sonunda da karşıtı ise işinden olabilirdi. Günümüz Amerikasında Standard Petrol Şirketi'ni eleştiren bir üniversite profesörünün, ne denli ünlü olursa olsun, iş bulabileceğini pek sanmam. Çünkü bütün üniversite rektörleri Mr. Rockefeller'den ya mali destek alır ya da almayı umar. Amerika'nın her yerinde sosyalistler damgalanmıştır ve çok yetenekli değillerse, iş bulmaları son derece güçtür.

Sanayileşmenin iyice gelişmiş olduğu yerlerde kendini gösteren, tröstlerin ve tekellerin bütün iş kollarını kontrol etme eğilimi işverenlerin sayıca azalmasına yol açmaktadır. Sonuçta, büyük şirketlere boyun eğmeyen kişilerin açlığa sürüklenmesini sağlayan gizli kara-defterler tutmak gittikçe kolaylaşmaktadır. Tekellerin güçlenmesi Rusya'daki devlet sosyalizmine ilişkin kötülüklerin birçoğunu Amerika'da da ortaya çıkarmaktadır. Tek işverenin devlet veya bir tröst olması kişinin özgürlüğü açısından bir fark yaratmaz.

Sanayileşmede en ileri ülke olan Amerika'da ve koşulları Amerika'dakilere benzer olan öteki ülkelerde ise biraz daha az ölçüde olmak üzere, sıradan bir vatandaş, eğer geçimini sağlamak istiyorsa bazı büyük adamların düşmanlığını kazanmaktan kaçınmalıdır. Bu büyük adamların dinsel, siyasal, ahlaki- bazı görüşleri vardır ve kendi çalışanlarının bunları kabul etmelerini, en azından kabul etmiş görünmelerini beklerler. Hıristiyanlığı açıkça inkar eden, veya evlilik yasalarının biraz yumuşatılması gerektiğine inanan, ya da büyük şirketlerin sahip oldukları güce karşı olan bir kişi için Amerika, eğer çok ünlü bir yazar değilse, hiç de huzurlu bir ülke değildir.

Ekonomik örgütlenmenin uygulamada tekelleşme noktasına vardığı bütün ülkelerde, düşünce özgürlüğü üzerinde aynı kısıtlamaların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu nedenle, gelişen dünyamızda özgürlüklerin

korunması, serbest rekabetin gerçekten var olduğu ondokuzuncu yüzyıla göre çok daha güçtür. Aklın özgürlüğüne önem veren herkesin bu durumla tam olarak ve içtenlikle yüzleşmesi; sanayileşme henüz başlangıç çağındayken yeterli olan önlemlerin artık geçersiz olduğunu anlaması gerekir. İki basit ilke, benimsendikleri takdirde, hemen hemen bütün sosyal sorunları çözebilir. Birincisine göre eğitimin amaçlarından biri, insanlara, sadece doğru olduklarına dair bazı mantıksal nedenler bulunan önermelere inanmalarını öğretmek olmalıdır. İkincisi de, bir işe adam alınırken, sadece, o işe uygun olup olmadığına bakılması gerekliliğidir.

Bunlardan önce ikincisini ele alalım: bir kimseye bir görev verilirken, ya da o kişi bir işe alınırken onun dinsel, siyasal, ve ahlaki düşüncelerini dikkate alma alışkanlığı, insanlara fikirlerinden dolayı zulmetmenin çağdaş biçimidir; sonunda da Engizisyon kadar etkili olabilir. Eski özgürlükler, yasal olarak var olsalar da hiçbir işe yaramazlar. Eğer uygulamada bazı fikirler insanı açlığa mahkum ediyorsa, bu fikirlerinin yasalarca cezalandırılmamaları pek zayıf bir tesellidir. İngiltere Kilisesi'ne bağlı olmayan veya politikada alışılagelmişin biraz dışında kalan fikirlere sahip insanların açlıktan ölmelerine karşı toplumda, bir ölçüde duyarlık vardır.

Ancak ateistlerin, Mormonların, (1830'da Amerika'da kurulmuş bir dinsel örgütün üyeleri. (Ç.N.)) aşırı komünistlerin, serbest aşkı savunan kişilerin toplumdan dışlanmasına karşı toplumsal bir duyarlık yok gibidir. Böyle kişilerin zararlı oldukları, onları işe almamanın doğal olduğu kabul edilir. İleri derecede sanayileşmiş bir ülkede, böyle bir tutumun çok etkili bir zulüm oluşturduğunu insanlar henüz pek farketmemektedirler.

Bu tehlike yeterince anlaşılırsa kamuoyunun harekete geçirilmesi, bir kimsenin işe alınmasında onun inançlarının dikkate alınmaması sağlanabilir. Azınlıkların korunmasının yaşamsal önemi vardır. Kurallara en bağlı olanlarımız bile birgün kendilerini azınlıkta bulabilirler. O nedenle, çoğunluğun zulmünün sınırlanmasında hepimizin yararı vardır. Kamuoyundan başka hiçbir şey bu sorunu çözemez. Sosyalizm sorunu biraz daha belirgin hale getirir; çünkü, ender de olsa, bazı işverenlerce sağlanabilen fırsatlar sosyalizmde söz konusu değildir. Sanayi işletmelerinde gerçekleştirilen her büyüme, bağımsız işveren sayısını azalttığından, durumu daha da kötüleştirir. Bu konuda dinsel hoşgörü için verilen savaşla aynı türden bir savaş verilmelidir. Fikirlerdeki sivriliklerin azalması bu savaşta da, öncekinde olduğu gibi, belirleyici etken olabilir. İnsanlar katolikliğin veya protestanlığın mutlak doğru olduğuna inanırlarken onlar uğruna zulüm yapmaktan kaçınmamışlardır.

İnsanlar, bulundukları çağda geçerli olan inanların doğruluğundan kuşkulanmadıkları sürece, onlar uğruna zulüm de yaparlar. Hoşgörülü olmak için, teoride olmasa da, uygulamada bir ölçüde kuşku gereklidir. Bu da bizi eğitimin amaçları hakkındaki ikinci ilkeye götürür.

Eğer dünyada hoşgörü olacaksa, okullarda öğretilmesi gereken şeylerden biri de, kanıtları değerlendirme alışkanlığı, doğru olduklarına dair bir kanıt bulunmayan önermeleri olduğu gibi kabul etmeme alışkanlığı olmalıdır. Örneğin, gazete okuma sanatı öğretilmelidir. Öğretmen, yıllar önce geçmiş ve politik tartışmalara yol açmış olan bir olayı ele almalı; çocuklara önce bir tarafı destekleyen gazetelerde yazılanları, sonra karşı taraftakileri destekleyenlerin yazdıklarını, en sonra da gerçekten ne olup bittiğini tarafsız bir şekilde aktaran yazıları okumalıdır. Deneyimli bir okuyucunun her iki taraftaki önyargılı haberlerden gerçekte ne olduğunu nasıl çıkarabileceğini göstermeli; gazetelerde yazılanların az veya çok gerçek dışı olduğunu öğrencilerin anlamasını sağlamalıdır. Bu öğreti sonunda edinilen kuşkuculuk, iyi niyetli insanların idealist yönlerine seslenen bu türden soytarıların dalaverelerine karşı, ilerideki yıllarda öğrencilere bağışıklık kazandıracaktır.

Tarih de buna benzer bir yöntemle öğretilmelidir. Örneğin, Napolyon'un bütün çarpışmalarda perişan ettiği -resmi bültenlere göre Müttefiklerin Paris surlarına dayanmasıyla Paris halkını şaşkınlığa uğratan 1813 ve 1814 seferleri Moniteur'den okutulmalıdır. Daha ileri sınıflarda, ölümden

korkmamayı öğretmek için, çocuklardan Trotsky'nin Lenin'e kaç kez suikast düzenlediğini saymaları istenmelidir.

Son olarak da öğrencilere hükümetçe onaylanmış bir tarih kitabı verilmeli; Fransızlarla yaptığımız savaşlar hakkında bir Fransız tarih ders kitabında neler yazılmış olabileceğini tahmin etmeleri istenmelidir. Bütün bunlar, bazı kişilerin kamu sorumluluğu aşılayabileceğini sandığı, basmakalıp ahlaki sloganlardan çok daha iyi bir vatandaşlık eğitimi sağlar.

Sanırım, dünyadaki kötülüklerin, akıl kullanmamak kadar ahlaki kusurlardan da kaynaklandığını kabul etmek gerekiyor. Ancak insanoğlu ahlaki kusurları giderecek bir yöntemi şimdiye kadar bulamamıştır; vaazlar ve öğütler eski kötülükler listesine bir de ikiyüzlülüğün eklenmesinden başka bir işe yaramamıştır. Buna karşılık, akıl kullanmak, işinin ehli her eğitimcinin bildiği yöntemlerle kolayca geliştirilebilecek bir özelliktir. Bu nedenle, erdemli olmayı öğretecek bir yöntem keşfedilinceye kadar, ilerleme ahlaktan çok aklın geliştirilmesinde aranmalıdır. Rasyonalizmin önündeki başlıca engellerden biri de kolayca kandırılabilir olmak ve bu anlamdaki bir saflıktır; bu da yaygın kandırma yöntemlerinin öğretilmesiyle büyük ölçüde giderilebilir. Günümüzde bu türden saflık eskiye göre çok daha önemli bir illet haline gelmiştir ve büyük bir sakıncadır. Çünkü eğitimin yaygınlaşmasıyla haber yaymak da çok daha kolaylaşmış; demokrasi sayesinde yanlış haberler çıkarılması iktidardakiler için daha büyük bir önem taşır olmuştur. Gazete tirajlarındaki artışın nedeni de budur.

Eğer, bu iki ilkenin, yani (1) işlerin insanlara yalnızca o işi yapma yetilerine bakılarak verilmesi, (2) eğitimin insanları, kanıtı olmayan önermelere inanma alışkanlığından kurtarmayı amaçlaması ilkelerinin bütün dünyada kabulünün nasıl sağlanacağı sorulursa, bunun yalnızca aydın bir kamuoyu oluşturulmasıyla gerçekleşebileceğini söyleyebilirim. Aydın bir kamuoyu da ancak onun var olmasını isteyenlerin çabalarıyla oluşturulabilir. Sosyalistlerin öne sürdükleri ekonomik değişikliklerin, söz etmekte olduğumuz sakıncaları gidermek konusunda, kendi başlarına etkili olacaklarını sanmıyorum. Kanımca kamuoyu, işverenin, işçisinin iş dışındaki yaşamına karışmamasında ısrarlı olmadığı sürece, politikada ne olursa olsun, ekonomik kalkınma düşünce özgürlüğünü daha da zorlaştıracaktır. Eğer istenirse, eğitim özgürlüğü, devletin işlevini denetleme ve ödenek sağlama ile sınırlayarak, denetimi de kesin şeylerin öğretimine hasretmekle kolaylıkla sağlanabilir.

Ancak bugünkü koşullarda bu da, eğitimi kilisenin ellerine bırakmak demek olur; çünkü, ne yazık ki, onların kendi inançlarını öğretme arzusu, özgür-düşünürlerin kuşkularını öğretme arzusundan çok daha kuvvetlidir. Ancak böyle bir uygulama yine de özgür bir ortam yaratır ve eğer gerçekten isteniyorsa, açık fikirli bir eğitime olanak sağlar. Bundan fazlası da yasalardan beklenmemelidir.

Bu makale boyunca bilimsel bakış açısının yaygınlaştırılması konusunu savundum. Bu da, bilimsel sonuçların bilinmesinden çok farklı birşeydir. Bilimsel görüş insanlığı yeni baştan şekillendirmeyi olanaklı kılar ve bütün sıkıntılarımıza bir çıkış yolu sağlar. Makineleşme, zehirli gazlar, çığırtkan basın gibi bilimin getirdiği bazı şeyler bütün uygarlığımızı yerle bir edecek gibi görünüyor. Bu, bir Marslının aldırmadan gülümseyerek seyredeceği bir çelişki olabilir; ancak, bizim için bir ölüm-kalım sorunudur. Torunlarımızın daha mutlu bir dünyada mı yaşayacakları, yoksa birbirlerini bilimsel yöntemlerle yokedip insanlığın kaderini Papualılara mı bırakacakları, bu sorunun çözümüne bağlıdır.

Toplum İçinde Özgürlük

Topluluklar halinde yaşayan insanlar için özgürlük ne ölçüde olanaklı ve ne ölçüde arzu edilir bir şeydir? Bu genel sorun üzerinde durmak istiyorum.

Konuya tanımlarla başlamak yerinde olacaktır. "Özgürlük" birçok anlamda kullanılan bir sözcüktür; tartışmanın yararlı olması için bunlardan biri üzerinde karar kılmak gerekir.

"Toplum" sözcüğü daha az belirsizdir; ancak onun da bir tanımını yapmak fena olmaz. Sözcükleri hoşumuza giden anlamlarda kullanmanın iyi bir şey olduğunu sanmıyorum. Örneğin, Hegel ve onun ardılları "gerçek" özgürlüğün genelde "ahlak yasası" olarak adlandırılan polise itaat hakkından ibaret olduğunu düşünürler. Kuşkusuz, polis de kendi üstlerine itaat etmelidir. Ancak, bu tanım bize devletin kendisinin nasıl hareket edeceği konusunda yardımcı olmuyor. Bu görüşü savunanlar devletin de temelde ve tanımı gereği kusursuz olduğunu ileri sürerler. Bu anlayış, demokrasinin var olduğu ve hükümet şeklinin siyasal partilere dayandığı ülkelere uygun düşmüyor. Çünkü böyle ülkelerde ulusun belki yarısı hükümetin kötü olduğu kanısındadır. Öyleyse, özgürlük yerine "gerçek" özgürlüğü koyarak işin içinden çıkamayız.

Özgürlük, en soyut anlamıyla, isteklerin gerçekleşmesini önleyen dış engellerin yokluğu demektir. Bu soyut anlamda, gücü en üst düzeye çıkararak, veya istekleri en alt düzeye indirerek özgürlük artırılabilir. Birkaç gün yaşayıp sonra da soğuktan ölen bir böcek bu tanıma göre tam özgür sayılabilir. Soğuk onun isteklerini değiştirebileceği için, olanaksızı başarmak gibi bir isteği bir an bile olmayacaktır. Bu tür bir özgürlüğe kavuşmak insanlar için de olanaklıdır. Sonradan komünizmi benimseyip Kızıl Ordu'da Komiser olan genç bir Rus aristokrat bana İngilizlerin Ruslar gibi fiziksel bir deli-gömleğine gerekleri olmadığını; çünkü onlara zihinsel bir deli-gömleği giydirilmiş bulunduğunu, ruhlarının eli kolu bağlı olduğunu söylemişti.

Galiba bunda bir gerçek payı var. Dostoyevsky'nin konu aldığı kişiler, kuşkusuz, gerçek Ruslara tamı tamına benzemezler. Ancak onlar sadece bir Rusun yaratabileceği kişilerdir; her türlü garip ve şiddetli isteklere sahiptirler, normal bir İngiliz ise bunlardan bağımsızdır -en azından bilinçli yaşamında. Herkesin birbirini boğazlamak istediği bir toplumun daha barışçıl istekleri olan bir toplum kadar özgür olamayacağı ortadadır. O halde, istekleri değiştirmekle de güç artışı kadar özgürlük artışı sağlanabilir. Bu görüşler siyasal düşüncenin her zaman karşılayamadığı bir gereksinime, yani "psikolojik dinamikler" denilebilecek bir gereksinime işaret ediyor. Politikada, insan doğası hep dış koşulların ona uydurulması gereken bir başlangıç noktası olarak kabul edilegelmiştir. Gerçekte ise, dış koşullar insan doğasını değiştirir; karşılıklı etkileşim ile aralarında bir uyum sağlamaya çalışılır. Bir ortamdan alınıp birdenbire bir başka ortama konulan bir kimse özgür değildir. Ama bu yeni ortam, ona alışmış olanlara özgürlükler sağlayabilir. Bu nedenle, özgürlük konusunu, değişen ortamla birlikte isteklerin de değişebileceğini hesaba katmadan ele alamayız.

Bu durum, bu özgürlüğe ulaşmayı bazen daha da güçleştirir. Çünkü yeni bir ortam, eski istekleri gerçekleştirse bile, karşılanması olanaksız yeni isteklere yol açabilir. Birçok yeni gereksinime yol açan sanayileşmenin doğurduğu psikolojik etkiler bu olasılığa örnektir. Kişi bir otomobil alamadığı için hoşnutsuz olabilir; yakında hepimiz birer özel uçağımız olmasını isteyeceğiz. Kişi bilinç-dışı isteklerden dolayı da hoşnutsuz olabilir. Örneğin Amerikalıların da dinlenmeye gereksinimleri vardır; ama onlar bunun farkında değildirler. Bu durumun, Amerika'daki suç dalgasının önemli bir nedeni olduğu kanısındayım.

İnsanların özlemleri değişir nitelikte olsa da, evrensel diyebileceğimiz bazı temel gereksinimler vardır: yemek, içmek, sağlık, giyinme, barınma, seks ve çocuk sahibi olma bunların başlıcalarıdır. Giyinme ve barınma sıcak iklimlerde mutlaka gerekli değildir; ancak tropik bölgeler dışındaki yerlerde listeye alınmalıdırlar. Özgürlük başka şeyler de içerse bile, özgürlük için zorunlu olan bu listedekilerin birinden yoksun olan kişi kesinlikle özgür değildir.

Bu da bizi "toplum"un tanımına götürüyor. Yukarıda sözü edilen asgari özgürlüğün toplum içinde yaşayan bir insan için, bir Robinson Crusoe'dan daha iyi bir şekilde sağlanabileceği açıktır. Gerçekten, cinsellik ve çocuk sahibi olmak temelde toplumsal olaylardır. "Toplum" bazı ortak amaçlar için

işbirliği yapan bireylerin topluluğu olarak tanımlanabilir. İnsanlar açısından en ilkel toplumsal grup ailedir. Ekonomik toplumsal gruplar oldukça eskidir; savaşta işbirliği içinde olan gruplar pek o kadar ilkel sayılmaz. Ekonomi ve savaş, çağdaş dünyada toplumsal birleşmenin başlıca nedenleridir. Aile veya kabileden daha büyük toplumsal birimler sayesinde hemen hepimiz fiziksel gereksinimlerimizi daha iyi karşılayabiliyoruz.

Toplum bu anlamda özgürlüğü artırmıştır. Örgütlü devletin düşmanlarımızca öldürülmemiz olasılığını azalttığı da düşünülür; ancak bu kuşku götürür bir konudur.

Bir insanın isteklerini bir başlangıç noktası olarak alırsak, yani psikolojik dinamikleri gözardı edersek, onun özgürlüğüne karşı olan engellerin iki tür olduğunu görürüz: fiziksel ve toplumsal. Çok basit bir örnek alalım: Toprak insanların yaşaması için yeterli miktarda ürün vermeyebilir; ya da öbür insanlar onların yiyecek bulmalarına engel olabilir. Toplum özgürlük önündeki bu fiziksel engelleri azaltır; buna karşı toplumsal engeller koyar. Ancak burada toplumun isteklerimiz üzerinde yaptığı etkileri dikkate almazsak yanılgıya düşeriz. Karıncaların ve arıların, her ne kadar örgütlenmiş toplumlarda yaşıyorlarsa da, toplumsal görevleri olan eylemleri her zaman kendiliğinden gerçekleştirdikleri varsayılabilir. Aynı şey sürü halinde yaşayan üst türden hayvanların çoğu için geçerlidir. Rivers'a göre Melanesia yerlileri için de geçerlidir. Bu durum büyük ölçüde kolay-etki-altında-kalma ile, ve az çok ipnotizma olayına benzeyen etkenler ile bağıntılıymış gibi görünüyor.

Bu yapıdaki insanlar özgürlüklerini yitirmeden işbirliğine girebilirler; yasalara da pek gerek duymazlar. Tuhaftır ki, yerlilerden çok daha ileri toplumsal örgütlenmeye sahip oldukları halde, uygar insanlar içgüdüsel eylemlerinde daha az toplumsal davranmaktadırlar. Toplumun onların eylemleri üzerindeki etkisi yerlilerde olduğundan çok daha yüzeyseldir. Özgürlük sorununu tartışmalarının nedeni de budur.

En uygar toplumlarda bile toplumsal işbirliğinin içgüdüsel bir nedeni olduğunu yadsımıyorum. İnsanlar komşuları gibi olmak, onlar tarafından sevilmek isterler; taklit ederler ve etki altında kalarak yaygın olan davranış tarzlarını onlar da benimserler. Bununla beraber, insanların uygarlık düzeyi yükseldikçe bu etkenlerin gücü azalıyor gibi. Söz konusu etkenler okul çocuklarında büyüklerde olduğundan çok daha güçlüdürler; genellikle de zeka düzeyi en düşük olanlar üzerinde en büyük güce sahiptirler. Toplumsal işbirliği, sürü içgüdüsü diye adlandırılan şey yerine, bu işbirliğinin yararlarının kavranmasına gittikçe daha çok bağlı olmaktadır. İlkel yerliler arasında kişisel özgürlük sorunu yoktur; çünkü öyle bir gereksinimleri yoktur. Bu sorun uygar insanlar için vardır ve uygarlık arttıkça sorun da daha acil bir hal almaktadır. Özgürlük önündeki fiziksel engellerden kurtulmada devletin yardımcı olabileceğinin giderek açıklık kazanmasına paralel olarak, insanların yaşamlarını düzenlemede devletin oynadığı rol de sürekli artmaktadır. Uygarlaşmayı durdurmadığımız sürece, toplum içinde özgürlük sorununun daha da ağırlaşması olasıdır.

Yalnızca devleti küçültmekle özgürlüğün artırılamayacağı ortadadır. Bir kimsenin istekleri çoğu zaman bir başkasınınkiyle bağdaşmaz; anarşi güçlü için özgürlük, zayıf için de kölelik demektir. Devlet olmasaydı açlık ve çocuk ölümleri nüfus artışını önler, dünya nüfusu şimdikinin onda biri kadar bile olamazdı. Bu da uygar toplumlarda normal zamanlarda var olan toplumsal köleliğin en kötüsünden çok daha vahim olan fiziksel köleliği getirmek demek olurdu. Üzerinde durmamız gereken sorun devletten nasıl kurtulunacağı değil, onun yararlarının, özgürlükleri en az zedeleyecek şekilde nasıl güvenceye alınabileceğidir. Bu da fiziksel ve toplumsal özgürlükler arasında bir denge sağlamak demektir. Daha yalın olarak ifade edersek: daha iyi beslenme ve sağlık için ne ölçüde devlet baskısını göze almalıyız?

Bu sorunun yanıtı, uygulamada, çok basit olan bir başka soruya dönüşür: Sağlık ve yiyeceğe biz mi sahip olacağız, yoksa bir başkası mı? Kuşatma altındaki 1917 İngilteresindeki halkın ne ölçüde olursa olsun devlet baskısına razı oldukları görülür. Çünkü bunun herkesin yararına olduğu

ortadaydı. Ancak bir kimse devlet baskısı altında kalır, yiyecek de bir başkasına giderse soru çok değişik bir görünüm alır. Bu da bizi kapitalizm ile sosyalizm arasındaki tartışmalara götürür. Kapitalizmi savunanlar hep liberalizmin kutsal ilkelerini öne sürerler; bunlar da şu düsturda ifadesini bulur: Şanslılar Şanssızlara zulüm yapmaktan alıkonulmamalıdır.

Bu düstura dayanan laissez-faire (bırakınız yapsınlar) liberalizmi anarşi ile karıştırılmamalıdır. Liberalizm şanssızların cinayet işlemelerini ve silahlı ayaklanmalarını önlemek için yasalara sığındı; cesaret edebildiği ölçüde de sendikalaşmaya karşı geldi; devletin hareket alanını en aza indirdikten sonra, gerisini de ekonomik güç kullanarak başarmayı amaçladı. Liberalizm işverenin işçisine "açlıktan öleceksin" demesine ses çıkarmadı; ama bir işçinin "önce sen bir kurşunla öleceksin" yanıtını haklı bulmadı. Bu iki tehdit arasında, yasal bilgiçlik taslamak dışında, bir ayırım yapmanın saçmalığı ortadadır. Her ikisi de asgari temel özgürlüğü aynı ölçüde ihlal etmektedir; biri ötekinden daha az veya daha çok değil. Bu eşitsizlik yalnız ekonomik alanda var olmakla kalmadı. Kocaların eşleri üzerindeki, babaların çocukları üzerindeki zorbalığını haklı çıkarmak için de özgürlüğün kutsal ilkelerine başvuruldu. Ancak, liberalizmin bu zorbalıklardan birincisini hafifletmeye yöneldiğini de eklemek gerekir. Babaların çocukları üzerindeki, onları fabrikalarda çalıştırmak şeklindeki zorbalığı ise, liberallerin karşı gelmesine rağmen azalmıştır.

Bunlar bilinen şeylerdir; ben de üzerinde uzun boylu durmayacağım. Şimdi şu genel soruya geçmek istiyorum: Toplum bir bireye, başka bir bireyin yararı için değil, toplumun yararı için ne ölçüde karışmalıdır? Ve hangi amaçlar için karışmalıdır?

Her şeyden önce, asgari özgürlüklere sahip olma isteminin, yani yeme, içme, sağlık, barınma, giyim, seks ve çocuk sahibi olma özgürlüklerinin, bütün diğerlerinden öncelikli olduğunu söylemeliyim. Asgari istemler biyolojik yaşamı sürdürmek için, yani arkada çocuklar, torunlar bırakmak için zorunludur. Öyleyse bu saydıklarıma zorunlu olanlar denebilir. Bunların ötesinde olanlara da, koşullara göre, rahatlık ya da lüks yaşam sağlayanlar diyebiliriz. Bir kişinin zorunlu gereksinimleri için başka bir kişinin rahatlık sağlayan olanaklardan mahrum edilmesini a priori haklı bulduğumu belirtmek isterim. Bu, belli bir toplumda, belli bir zamanda politik bakımdan akıllıca, ekonomik bakımdan da olanaklı olmayabilir; ancak özgürlükler öne sürülerek reddedilemez. Çünkü bir kimsenin zorunlu gereksinimlerinden mahrum edilmek yoluyla özgürlüğünü sınırlamak, onu birçok gereksiz şey biriktirmekten alıkoyma ile yapılandan çok daha büyük bir sınırlamadır.

Eğer kabul edilirse, bu bize çok şey sağlar. Örneğin sağlığı ele alalım. Belediye seçimlerinde dikkate alınan hususlardan biri kamu sağlığı, ana ve çocuk sağlığı gibi konulara ne kadar kamu parası harcanacağıdır. İstatistikler bu amaçla yapılan harcamaların hayat kurtarmada önemli etkisi olduğunu göstermektedir. Londra'nın her ilçesinde varlıklı kesimler bir araya gelmiş; bu yöndeki harcamaların artmasını önlemeye, olanak varsa da bir kesintiye gidilmesine çalışmışlardır. Bu, kendi güzel sofralarının ve otomobillerinin sefasını sürdürebilmek için binlerce insanı ölüme mahkum etmekten çekinmedikleri anlamına gelmektedir.

Basın da hemen tümüyle onların kontrolünde olduğundan, kurbanlarının gerçekleri öğrenmesini önlerler. Psikanalizcilerin çok iyi bildikleri yöntemlerle, kendilerini bile gerçeği öğrenmekten alıkoyarlar. Bütün çağlarda bütün aristokrasilerin uyguladığı bu davranışta şaşılacak bir şey yoktur. Benim tek söylemek istediğim, eylemlerinin özgürlük gerekçesiyle savunulamayacağıdır.

Seks ve çocuk sahibi olma hakkını tartışmayacağım. Sadece, bir cinsin diğerinden çok fazla olduğu bir ülkede, mevcut kurumların bu hakları güvence altına almayı pek düşünmediğini, hıristiyanlıktaki asetisizm (din uğruna dünya zevklerinden vazgeçme) geleneğinin, insanları, bu hakkı beslenme hakkı gibi kabul etmekten ne yazık ki alıkoyduğunu söylemekle yetineceğim. İnsan doğasını tanımaya zamanı olmayan politikacılar ise normal kadınları ve erkekleri etkileyen isteklerden akılalmaz ölçüde habersizdirler. Liderleri biraz psikoloji bilen herhangi bir parti seçimleri silme

kazanabilir.

Toplumun, herkesin zorunlu biyolojik gereksinimlerini karşılamak için bireylere müdahalesini bir hak olarak kabul etsem de; bir kişinin, başkasının zararı pahasına olmadan sahip olduğu şeyler konusunda müdahale hakkını kabul edemem. Fikir, bilgi, sanat türü şeyleri kastediyorum. Bir toplumdaki çoğunluğun bir fikri benimsememesi, onlara, o fikri benimseyenlere müdahale hakkını vermez. Aynı şekilde, toplumun çoğunluğu bazı gerçekleri bilmek istemiyorsa, bu, bilmek isteyenleri hapse atma hakkını onlara vermez. Texas'taki aile yaşamı üzerinde, toplum açısından çok değerli bulduğum, uzun bir kitap yazmış olan bir hanım tanıyorum. İngiliz polisi hiç kimsenin hiçbir şey hakkında bir şey bilmesini istemez; bu nedenle sözü geçen kitabı posta ile göndermek yasalara aykırıdır. Psikanalizcilerin, bastırdıkları bazı gerçekleri su yüzüne çıkararak hastalarını çoğu kez iyileştirdiklerini hepimiz biliriz. Toplum da bazı bakımlardan bu hastalara benzer; ancak tedaviye izin vermek yerine, bazı tatsız gerçeklere dikkat çeken doktoru hapse atar. Bu, özgürlüklere müdahalenin en istenmeyen şeklidir. Kişisel ahlak kurallarına müdahale konusunda da aynı şey geçerlidir: bir adam iki kadınla, veya bir kadın iki erkekle evlenmek istiyorsa bu onların sorunudur; başka hiç kimse kendini bu konuda önlem almakla görevli saymamalıdır.

Buraya kadar, özgürlüklere getirilen haklı kılınabilir müdahalelerin hangi sınırlar içinde kalması gerektiğine ilişkin tamamen soyut bazı savları gözden geçirdik. Şimdi de psikolojik yönleri daha ağır basan bazı tartışmaları ele alacağız.

Gördüğümüz gibi, özgürlüğün önündeki engeller iki çeşittir: toplumsal ve fiziksel. Aynı ölçüde özgürlük yitimine yol açan sosyal ve fiziksel engellerden sosyal nitelikte olanı daha zarar vericidir; çünkü insanda öfke uyandırır. Bir çocuk bir ağaca çıkmak ister ve siz de yasaklarsanız çok öfkelenir. Eğer tırmanamayacağını kendisi anlarsa fiziksel olanaksızlığı kabullenir. Öfkeyi önlemek için, özü itibariyle zararlı olan şeylere -bir salgın hastalık sırasında kiliseye gitmek gibi- izin vermek çoğu kez yerinde olur. Öfkeyi önlemek için hükümetler kötü sonuçları doğal nedenlere; muhalefet de,
hoşnutsuzluk yaratmak için, insan kökenli nedenlere atfederler.

Ekmek fiyatları arttığında, hükümet neden olarak o yıl hasatın iyi olmamasını, muhalefet ise vurguncuları gösterir. Sanayileşmenin etkisiyle insanlar kişinin her şeye kadir olduğuna gittikçe daha çok inanır olmuşlardır. Doğal afetleri önlemede insanın yapabileceklerinin sınırı olmadığını düşünürler. Sosyalizm de bu türden bir inançtır: yoksulluğu artık Tanrı'nın bir takdiri olarak değil, insanların budalalık ve acımasızlığının bir sonucu olarak algılıyoruz. Bu durum doğal olarak, işçi sınıfının "üsttekiler"e olan tavrını da etkilemiştir. İnsanın kudretine olan bu inanç bazen çok aşırı olabilir. Aralarında Sağlık Bakanı'nın da bulunduğu birçok sosyalist, nüfus artışı nedeniyle yeryüzünde sadece ayakta durmaya yetecek kadar yer kalsa bile, sosyalizm sayesinde herkes için bol yiyecek bulunacağına inanmış görünüyor. Korkarım, bu bir abartmadır. Ne olursa olsun, insanın mutlak gücüne olan çağdaş inanç, işler ters gittiği zaman duyulan öfkeyi artırmıştır. Çünkü talihsizlikler Tanrı'dan veya Doğa'dan gelmiş olsalar bile artık onlara atfedilmemektedir. Bu durum çağdaş toplumları yönetmeyi eski toplumlara kıyasla daha zorlaştırmıştır.

Yönetici sınıfların olağanüstü dindar olma eğilimleri de bu yüzdendir: Kurbanlarının talihsizliklerini Tanrı'nın takdiri olarak görmek isterler. Bu durum, asgari özgürlüğe müdahaleye gerekçe bulmayı eski günlere göre daha zorlaştırmaktadır. Her ne kadar The Times gazetesi, eski oyunbazlıkları canlandırmaya çalışan ruhban sınıfının gönderdiği mektupları her gün yayınlıyorsa da, bu müdahaleler artık değişmez yasalar şeklinde kamufle edilemezler.

Sosyal özgürlüğe müdahalenin öfke yaratması yanında, onu istenmez kılan iki neden daha vardır. Birincisi, insanların başkalarının iyiliğini istememesi; ikincisi de, bu iyiliğin neleri içerdiğini bilmemeleridir. Belki bu nedenlerden ikisi de temelde aynı şeydir. Çünkü biz bir insanın iyiliğini gerçekten istiyorsak onun nelere gereksinimi olduğunu öğrenmeyi de başarırız. İnsanlar hem kötü, hem bilgisiz oldukları için de zarar verseler,

sonuç aynıdır. Öyleyse ikisini birlikte ele alabilir ve hiçbir kişiye veya sınıfa bir başkasının çıkarlarının emanet edilemeyeceğini söyleyebiliriz. Demokrasi lehindeki savın temelinde yatan da kuşkusuz budur. Çağdaş devlette demokrasi resmi görevliler eliyle yürütülür; yani birey açısından dolaylı ve uzaktır. Resmi görevliler, genellikle, yaşamlarına yön verdikleri halktan uzak bürolarda masa başında çalıştıkları için özel bir tehlike oluştururlar. Örnek olarak eğitimi ele alalım. Öğretmenler çocuklarla temas halinde oldukları için genellikle onları anlarlar ve onlarla ilgilenirler. Ancak öğretmenler, uygulamada deneyimleri olmayan, çocukları belki de küçük başbelası yumurcaklar olarak gören yöneticilerin kontrolü altındadırlar. Bu nedenle yöneticilerin öğretmenlerin özgürlüğüne müdahalesi genellikle sakıncalıdır. Aynı şey başka alanlarda da geçerlidir: Güç paranın nereye sarfedilmesi gerektiğini bilende değil, parayı elinde tutanlardadır.

Buna göre gücü elinde tutanlar genellikle bilgisiz ve kötü niyetlidirler ve bu gücü ne kadar az kullanırlarsa o kadar iyi olacaktır.
Zorlamayı en çok haklı gösteren şey, zorlamaya uğrayan kişinin bu zorlamayı kabullenmesi durumudur. Bu kişi, elinden gelse, görev bildiği şeyi ihmal edecektir. Hepimiz vergi ödemeyi yolların yapılmamasına tercih ederiz; ama eğer bir mucize olur ve vergi tahsildarı bizi gözden kaçırırsa çoğumuz onu varlığımızdan haberdar etmeyiz. Ayrıca, kokainin yasaklanması gibi bazı önlemleri kabul ederiz. Alkol yasağı ise daha kuşku götürür bir önermedir. En iyi örnek çocukların tutumudur. Çocuklar otorite altında olmalıdırlar. Her ne kadar arada bir karşı gelme oyunu oynamaktan hoşlanırlarsa da, bunu kendileri de bilir. Çocukların durumu şu yönden benzersizdir ki, onlar üzerinde otorite sahibi olanlar bazen onları severler de. Durum böyle olunca çocuklar, bazı özel durumlarda karşı gelseler bile, genelde öfkeye karşı öfke duymazlar. Öğretmenlerin tersine, eğitimden sorumlu makamlar bu meziyetten yoksundurlar ve gerçekte çocuklara "yurtseverliği", yani önemsiz nedenlerle ölmeye ve öldürmeye gönüllü olmayı öğreterek, devletin yararına olduğunu düşündükleri şeyler için çocukları feda ederler.

Otorite, kontrol ettiği insanların iyiliğini düşünenlerin elinde olsaydı göreceli olarak zararsız olurdu. Ancak böyle bir durumu güvence altına alacak bir yöntem henüz bilinmemektedir.
Zorlamanın en kötü olduğu durum, kurbanın emredilen işin kötü ve zararlı olduğuna kesin inanması halidir. Bir müslümanı domuz eti, bir hinduyu dana eti yemeye zorlamak, eğer mümkün olsa bile, iğrenç olurdu. Aşı karşıtları aşılanmaya zorlanmamalıdır; bebeklerine aşı yapılmasına zorlanmaları ise başka bir sorudur; ben zorlanmasınlar derdim. Ancak burada söz konusu olan özgürlük sorunu değildir; çünkü her iki durumda da bebeğin fikri sorulmuyor. Sorun devletle ana-baba arasındadır ve hiçbir genel ilke ile bir sonuca varılamaz. Vicdani inançlar nedeniyle eğitime karşı olan ana-babaların çocuklarını eğitimsiz bırakmalarına izin verilmez; ancak yine de genel ilkeler bakımından her iki durum birbirinin aynıdır.

Bir kimsenin, bir başkasının zararına sahip olduğu değerler ile o kimsenin başkasının zararına olmaksızın sahip olduğu değerler arasında ayırım yapmak özgürlük konusundaki en önemli husustur. Eğer hakkım olandan fazla yiyecek tüketirsem bir başkası aç kalır.

Ama eğer anormal denebilecek bir düzeyde matematik öğrenirsem, ve eğer eğitim fırsatlarını tekelime almamışsam, hiç kimseye zararım dokunmaz. Bir nokta daha var: Yiyecek, barınak, giyecek gibi şeyler yaşam için zorunludur; bunların gerekliliği konusunda insanlar arasında fikir ayrılığı ve anlaşmazlık pek yoktur. Bu nedenle demokrasilerde bu konular devlete bırakılmaya elverişlidir. Bütün bu konularda adalet ilkesi egemen olmalıdır. Çağdaş bir demokratik toplumda, adalet eşitlik anlamına gelir. Ancak sınıf hiyerarşisinin var olduğu ve bunun yukarıdakiler kadar aşağıdakilerce de kabul gördüğü toplumlarda adalet, eşitlik anlamına gelmez. Kralın kendilerinden daha çok şatafata sahip olmaması gerektiğini öne sürsem, çağdaş İngiltere'de bile, çalışan kesimin büyük çoğunluğu şoke olur. Bu nedenle adaleti en az haset uyandıracak düzen olarak sınırlamak isterim. Bu, önyargısız toplumlarda eşitlik anlamına gelir; toplumsal eşitsizliğe sıkıca inanan toplumlarda ise bu anlamı taşımaz.

Ancak görüşler, düşünce, sanat, vb. konularda bir kişinin sahip olduğu değerler bir başkasının zararına elde edilmez. Ayrıca, bu alanlarda iyinin ne olduğu da kuşkuludur. Eğer Lazarus kuru ekmek yerken Dives ziyafet sofralarında karın doyuruyor ve yoksulluğun erdemlerinden söz ediyorsa Dives'in ikiyüzlünün biri olduğu düşünülür. Buna karşılık, eğer ben matematikten, bir başkası da müzikten hoşlanıyorsak, birbirimizle çatışmayız; birbirimizin yaptığını övmek de sadece nezakettir. Görüşler konusunda gerçeğe ulaşmanın tek yolu serbest rekabettir.

Liberallerin eski sloganları yanlış alana, ekonomiye uygulanmıştır; onların asıl uygun düştükleri alan zihinsel alandır. Serbest rekabete ticarette değil, fikirlerde gerek vardır. Burada şöyle bir güçlük ortaya çıkıyor: Ticaret alanında serbest rekabetin zayıflamasına paralel olarak, kazançlı çıkanlar ekonomik güçlerini zihinsel ve ahlaki alanlarda kullanmakta, doğru yolda yaşamanın ve doğru düşünmenin geçim sağlamak için bir koşul olmasında ısrarlıdırlar. Bu bir talihsizliktir; çünkü "doğru yolda yaşama" ikiyüzlülük, "doğru düşünme" de budalalık anlamına gelmektedir. Burada şu büyük tehlike söz konusudur: İster plütokrat ister sosyalist yönetim altında olsun, ekonomik baskı her türden zihinsel ve ahlaki gelişmeyi olanaksız kılar. Eğer eylemleri doğrudan, açıkça ve kesin olarak başkalarına zarar vermiyorsa kişinin özgürlüğüne saygı gösterilmelidir. Aksi halde, baskı içgüdümüz, onaltıncı yüzyıl İspanyasına benzeyen, durağan bir toplum oluşmasına yol açar. Bu tehlike gerçek ve büyüktür. Amerika bu yolda öncü durumundadır; ancak biz İngilizlerin, gerekli alanlarda özgürlüğün değerini takdir etmemeniz durumunda, onları izleyeceğimiz hemen hemen kesindir.

Aradığımız özgürlük başkalarına baskı yapma hakkı değil; istediğimiz gibi yaşamak, istediğimiz gibi düşünme hakkıdır, yeterki eylemlerimiz başkalarının da aynı şeyi yapmasını engellemesin.

Son olarak, daha önce "psikolojik dinamikler" dediğim şey hakkında birkaç söz söylemek istiyorum. Tek bir karakterin egemen olduğu bir toplum özgür olma olanağına, birçok karakterden kişilerin oluşturduğu bir toplumdan daha çok sahiptir. Kaplanlardan ve insanlardan oluşmuş bir toplumda fazla özgürlük olamaz; ya kaplanlar ya da insanlar boyun eğer. Bu nedenle beyazların renkli ırkları yönetimleri altında tuttuğu yerlerde hiçbir özgürlük olamaz.

Maksimum özgürlüğe sahip olmak için eğitim yoluyla karakter oluşturmak gereklidir; o zaman insanlar mutluluklarını baskıcı olmayan eylemlerde bulabilirler. Bu da, yaşamın ilk altı yılında karakter oluşturmaya bağlıdır. Bayan McMillan, Deptford'da, özgür bir toplum yaratma yetisine sahip çocuklar yetiştirmektedir.

Onun yöntemleri, zengin ve yoksul, bütün çocuklara uygulanırsa toplumsal sorunlarımızı çözmek için bir nesil yeterlidir. Ancak bilgi aktarmasına ağırlık verilmesi, eğitimde neyin önemli olduğu konusunda bütün partileri duyarsız kılmıştır. İleri yaşlarda istekler sadece baskı altına alınabilir, temelden değiştirilemezler. "Arzunca yaşa ve bırak yaşasın" (live and let live) kuralı erken çocuklukta öğretilmelidir. İnsanlar sadece başkalarının mutsuzluğu pahasına elde edilebilecek şeylere sahip olmayı istemekten vazgeçtiğinde, toplumsal özgürlük önündeki engeller de yok olacaktır.

Eğitimde Özgürlük ve Otorite

Her alanda olduğu gibi eğitimde özgürlük de bir ölçü konusudur. Bazı özgürlükler hoş karşılanmaz. Çocukların herhangi bir şeyi yapmasının kesinlikle yasaklanmamasını; çünkü çocuğun kendi öz-doğasını geliştirmesi gerektiğini savunan bir hanımla tanışmıştım. "Eğer doğası onu bir iğne yutmaya yöneltirse ne olacak?" diye sorduğumda, üzülerek belirtmeliyim ki, yanıt yerine azar işittim. Fakat kendi başına bırakılan her çocuk eninde sonunda ya iğne yutar, ya ilaç şişesinden zehir içer, ya üst kat penceresinden düşer, ya da başka türden zararlı bir sonla karşılaşır.

Biraz daha büyüyünce, erkek çocuklar fırsat bulduklarında yıkanmaktan kaçınır, aşırı ölçüde aburcubur yer, midesi bulanıncaya kadar sigara içer, ıslak ayaklarla dolaşıp soğuk alır vb; dahası, bir Elisha (Elisha:

İncil'de adı geçen bir İsrail peygamberi. (Ç.N)) gibi
karşılık verme yeteneğine sahip olmayan yaşlı beyleri kızdırarak eğlenirler.
Bu nedenlerle, eğitim özgürlüğünü destekleyen bir kişi çocukların gün boyu,
her istediklerini yapabilmeleri gerektiğini kastetmiş olamaz. Bir ölçüde
otorite ve disiplin uygulanmalıdır. Sorun bunun ölçüsünde ve nasıl
uygulanacağındadır.

Eğitim konusu çeşitli yönlerden, devletin, kilisenin, öğretmenin, ana-babanın
ve hatta çocuğun kendisinin -genellikle unutulsa bile- bakış açılarından ele
alınabilir.
Bunların hiçbiri tarafsız değildir; hepsi eğitim idealine katkıda bulunur,
ama olumsuz ögelere de katkı yaparlar. Bunları sırasıyla inceleyip olumlu ve
olumsuz yanları hakkında neler söylenebileceğini görelim.

Çağdaş eğitimin nasıl olması gerektiğine karar veren en güçlü etken olan
devlet ile başlayalım. Devletin eğitimle ilgilenmesi çok yenidir.
Eski ve Ortaçağ'da hiç ilgilenmezdi; Rönesans'tan önce eğitime yalnız kilise
önem verirdi.

Rönesans yüksek öğretime karşı bir ilgi uyandırdı. Bu da, kiliseye bağlı
Sorbonne'a karşı bir denge sağlamayı amaçlayan, College de France
gibi kurumların açılmasına yol açtı. Almanya ve
İngiltere'deki Reformasyon hareketi, lise ve üniversitelerin
"köhne Papalık"ın sığınak yerleri olarak kalmalarını önlemek üzere,
devlette, onları bir ölçüde denetim altına alma eğilimine de
yol açtı; ancak bu ilgi çok sürmedi. Oldukça yeni
olan zorunlu yaygın eğitim hareketine kadar da
devlet sürekli ve belirleyici bir rol üstlenmedi.
Bununla beraber günümüzde, eğitim kurumları
konusunda devlet bütün öteki etkenlerin toplamından
daha çok söz hakkına sahiptir.

Yaygın zorunlu eğitimin ardında yatan çeşitli dürtüler vardı. Onun en
güçlü savunucuları, okuma-yazma bilmenin başlıbaşına arzu edilir bir
şey olduğu, cahil bir toplumun uygar bir ülke için yüzkarası olduğu, eğitim
olmadan demokrasinin olanaksız olduğu gibi duygular taşıyorlardı. Başka
dürtüler de bu duyguları güçlendirdi. Eğitimin ticarette üstünlükler
sağladığı, gençlerde suç oranını azalttığı, gecekondu halkını bir düzen
içine sokmayı olanaklı kıldığı kısa sürede anlaşıldı. Kiliseye karşı
olanlar, devlet eğitiminin kilise ile mücadelede bir olanak sağladığını
gördüler; İngiltere ve Fransa'da bu dürtü oldukça ağır basıyordu.
Milliyetçiler, özellikle Fransa Prusya savaşından sonra, yaygın eğitimin
ulusal gücü artırdığı görüşündeydiler. Ancak, bütün bu saydığımız nedenler
başlangıçta ikinci dereceden önem taşıyorlardı. Yaygın eğitimin benimsenmesinin
ana nedeni okuma-yazma bilmemenin utanç verici olduğu duygusuydu.

Yaygın eğitim bir kere sağlamca kurumlaştıktan sonra, devlet ondan birçok
konuda yararlanma olanağı bulmuştur. Gençleri hem iyi hem de kötü yolda,
daha uysal yapar. Davranışları düzenler ve suç oranını düşürür; kamu yararına
olan toplu eylemleri kolaylaştırır; toplumu bir merkezden yönlendirilmeye
daha açık kılar. Bu olmadan demokrasi yalnızca içi boş bir şekil olarak
kalır. Politikacıların anladığı şekliyle demokrasi bir yönetme biçimidir;
yani insanlara, kendi istediklerini yaptıkları sanısıyla liderlerin
istediklerini
yaptırma yöntemidir. Böylece, devlet eğitimi belirli bir eğilime yönelmiştir.
Bu eğitim gençlere toplumdaki kurumlara saygılı olmalarını, egemen güçleri
işin özüne ilişkin olarak eleştirmekten sakınmalarını, başka uluslara kuşku
ve nefretle bakmalarını -elinden geldiğince- öğretir. Bu eğitim, uluslararası
birlik ruhu ve kişisel gelişme pahasına, ulusal dayanışmayı güçlendirir.
Kişisel gelişmeye verilen zarar otoriteye gereğinden çok yer verilmesinden
kaynaklanmaktadır. Kişisel duygular yerine, daha çok toplumsal duygular
teşvik edilir ve toplumda yaygın olan inançlara karşı gelmek şiddetle
bastırılır.

Tekdüzelik aranılan bir özelliktir; çünkü yöneticiye kolaylık sağlar;
bedelinin zihinsel tembellik olmasının bir önemi yoktur. Meydana gelen
zararlar o denli büyüktür ki, yaygın eğitimin şimdiye kadarki yararlarının
mı yoksa sakıncalarının mı ağır bastığı ciddi olarak sorgulanabilir.

Kilisenin eğitim konusuna bakış açısı, uygulamada devletinkinden pek farklı değildir. Ancak aralarında önemli bir ayrılık vardır: kilise sıradan halkın hiç eğitilmemesini yeğler, onlara ancak devlet dayattığı için eğitim verir. Hem devlet hem de kilise, özgür bir sorgulama karşısında hemen yok olabilecek türden fikirleri aşılamaya çalışırlar. Devletin dogmalarının gazete okuyabilen bir topluma aşılanması daha kolaydır; oysa kilisenin dogmalarının hiç okuma-yazma bilmeyen bir topluma aşılanması daha kolaydır. Devlet ve kilisenin her ikisi de düşünceye düşmandır; ama kilise -açıkça öyle görünmese de- aynı zamanda öğretime de karşıdır. Kilise yetkilileri zihinsel faaliyeti uyarmadan bilgi aktarma tekniğini -çok eskiden Cizvit keşişlerinin öncülüğünü yaptıkları tekniği- geliştirdikçe bu da geçecektir; geçmektedir de.

Çağdaş dünyada öğretmenin kendine özgü bir bakış açısına sahip olmasına nadiren izin verilir. Öğretmen eğitimden sorumlu bir makam tarafından atanır; eğer eğitim yaptığı anlaşılırsa da "kapı dışarı" edilir. Bu ekonomik etken dışında, öğretmenin, belki kendisinin de bilincinde olmadığı bazı eğilimleri vardır. Kiliseden ve devletten de çok disiplin yanlısıdır. Öğrencilerin neleri bilmediğini, işi gereği, kendisi bilmektedir. Bir ölçüde disiplin ve otorite olmazsa sınıfta düzeni sağlamak zordur. Dersten sıkılan bir çocuğu cezalandırmak dersi ilgi çekici yapmaktan daha kolaydır. Dahası, en iyi öğretmenin bile kendi önemini abartması olasıdır. Öğrencilerin, kendisinin uygun bulduğu biçimde birer kişi olacak şekilde yoğrulmalarının olanaklı ve iyi bir şey olduğu kanısındadır.

Lytton Strachey (1880-1932), Dr. Arnold'un Como Gölü kıyısında yürürken "ahlaki kötülükler"
konusunda düşündüklerini anlatır. Onun için "ahlaki kötülük" öğrencilerinde değiştirmek istediği şeylerdi. Bu şeylerin çocukların birçoğunda bulunduğuna inanması, güç kullanılmasını ve kendini sevgiden çok ceza vermekle yükümlü bir hükümdar gibi algılamasını haklı kılıyordu. Bu tutum, değişik dönemlerde değişik şekillerde dile getirilir ve kendini çok önemli görmenin aldatıcı etkisinin farkında olmayan, gayretli her öğretmen için doğal bir davranıştır. Bütün bunlara karşın, eğitimde etkili olan güçler arasında en iyisi yine de öğretmenlerdir. İlerlemeyi de hepsinden çok onlardan beklemek durumundayız.

Öğretmen, bir de okulun ününü düşünür. Bu nedenle öğrencilerinin spor karşılaşmalarında, burs sınavlarında başarı sağlamasını ister; bu ise üstün yetenekli öğrencilere özen göstermesine, ötekilerin de dışlanmasına yol açar. Sıradan öğrenciler için sonuç olumsuzdur. Bir çocuk iyi top oynamasa bile, kendisinin oynaması, iyi oynayanları seyretmesinden çok daha yararlıdır.

Mr. H.G. Wells The life of Sanderson of Oundle (Oundle'lı Sanderson'un Yaşamı) adlı kitabında, gerçekten kusursuz olan bu öğretmenin, normal bir öğrencinin yeteneklerini ortaya çıkarmayan, onları ihmal eden her şeye nasıl karşı çıktığını anlatır. Müdür olarak atandığında, okul kilisesinde yalnız seçme öğrencilerin ilahi söylemesine izin verildiğini görür. Bu seçme öğrenciler bir koro oluşturacak şekilde eğitilmişlerdir; ötekiler de onları dinlerler. Sanderson müzik yeteneği olsun olmasın hepsinin ilahi söylemesinde ısrarlıdır. Bunu yapmakla bir öğretmen için doğal olan, kendi ününü öğrencilerininkinden önde tutma eğilimini aşmış oluyordu. Eğer saygınlık denilen payeyi akıllıca dağıtırsak doğaldır ki bu iki dürtü arasında bir çatışma söz konusu olmaz; öğrencileri için en iyi olanı yapan okul en büyük saygınlığı kazanır. Bu hareketli dünyada göze çarpıcı başarılara önemleriyle orantılı olmayan ölçüde değer verilmekte; bu yüzden de, bu iki dürtü arasındaki çatışmayı önlemek pek de olası görünmemektedir.

Şimdi de ana-babanın bakış açısını ele alacağım. Bu bakış açısı ana-babanın ekonomik durumuna göre değişir. Sıradan bir işçinin, sıradan bir serbest meslek sahibinden çok farklı beklentileri vardır. Ortalama bir işçi, çocuklarıyla
evde daha az uğraşmak düşüncesiyle, onların okula olabildiğince erken başlamasını; kazançlarından yararlanmak için de, okulu olabildiğince çabuk bırakmasını ister.

Kısa bir süre önce, eğitim giderlerini azaltmak isteyen

İngiliz Hükümeti çocukların okula altı yaşından önce başlamamalarını; on üç yaşından sonra da okulda kalmaya zorlanmamalarını gündeme getirmişti. Birinci öneri o ölçüde gürültü kopardı ki geri almak zorunda kalındı; rahatı kaçan annelerin -oy hakkına yeni kavuşmuşlardı- öfkelerine karşı koymak olanaksızdı. Okulu terketme yaşını küçülten ikinci öneriye ise fazla karşı gelen olmadı. Daha iyi eğitim yanlısı parlamento adayları toplantılarda, katılan herkesin alkışlarıyla karşılaşıyorlar, kapı kapı dolaşarak yaptıkları soruşturmalarda ise, politika dışında olan işçilerin -onlar çoğunluktaydı- paralı işlerde çalışabilmeleri için çocuklarının olabildiğince kısa sürede serbest bırakılmasını istediklerini görüyorlardı. İstisnalar ise, genellikle, daha iyi bir eğitimle çocuklarının sosyal basamakta yükselebileceğini umudeden işçilerdi.

Serbest meslek sahiplerinin yaklaşımları bundan çok farklıdır. Kendi gelirleri, ortalamanın üstünde bir eğitim görmüş olmalarına bağlıdır; çocuklarına da bu avantajı sağlamak isterler. Bu amaca ulaşmak için büyük fedakarlıktan kaçınmazlar. Ancak rekabete dayalı günümüz toplumunda genelde ana-babaların istediği, eğitimin kendisinin iyi olması değil, başkalarınınkinden daha iyi olmasıdır. Genel eğitim düzeyinin düşük olması bu işi kolaylaştırdığı için, meslek erbabı kişilerin, işçi çocuklarına yüksek öğrenim olanakları sağlanmasına pek hevesli olmaları beklenemez. Ailesi ne denli yoksul olursa olsun, eğer her isteyen tıp eğitimi görebilirse, bir yandan rekabetin artması, bir yandan da sağlık düzeyinin yükselmesine bağlı olarak doktorların daha az kazanacakları ortadadır. Aynı şey hukuk, devlet memurluğu, vb. için de geçerlidir.

Demek ki meslek sahibi kişi, eğer olağanüstü toplumsal duyarlılık sahibi değilse, kendi çocukları için istediği iyi şeylere toplumun büyük çoğunluğunun sahip olmasını istemez.

Rekabete dayalı toplumumuzda babaların en büyük kusuru çocuklarından, ailelerine saygınlık kazandırmalarını beklemeleridir. Bunun kökleri içgüdülerde yatar ve ancak içgüdülere yönelik çabalarla giderilebilir. Bu kusur, daha küçük ölçüde de olsa, annelerde de görülür. Hepimiz, içgüdüsel olarak, çocuklarımızın başarılarından gurur, başarısızlıklarından da utanç duyarız. Ne yazık ki, bizim koltuklarımızı kabartan başarılar, çoğu zaman istenmeyecek türdendir. Uygarlığın doğuşundan hemen hemen günümüze gelinceye kadar -Çin ve Japonya'da bugün de- çocuklarının kiminle evleneceklerine ana-babalar karar vermişler; çoğunlukla da, olanak buldukça, en zengin gelini veya damadı seçerek onların mutluluğunu feda edegelmişlerdir. Batı dünyasında -Fransa'nın bir bölümü dışında- çocuklar isyan ederek kendilerini bu kölelikten kurtarmışlarsa da ana-babaların içgüdüleri değişmemiştir. Genelde bir babanın çocukları için istediği ne mutluluk ne de erdemdir; o yalnızca maddi başarı arzular. Onların, dostları yanında övünebileceği çocuklar olmasını ister; onların eğitimi için gösterdiği çabalarda bu istek büyük ölçüde egemendir.

Eğer eğitim otorite ile yönetilecekse bu otorite yukarıda değindiğimiz şu güçlerden birisinin veya birkaçının elinde olacaktır: devlet, kilise, öğretmen ve ana-baba. Gördüğümüz gibi, bunlardan hiçbirinin çocuğun iyiliğini yeterince gözeteceğine güvenilemez; çünkü hepsi de, çocuğun kendi iyiliği ile ilgisi olmayan amaçlara yönelmesini istemektedir. Devlet çocuktan ulusal saygınlığı yüceltmesini ve iktidardaki yönetimi desteklemesini bekler. Kilise çocuktan rahiplerin gücünü artırmaya hizmet etmesini bekler.

Rekabetli bir dünyada öğretmen okuluna genellikle devletin ulusuna baktığı gözle bakar ve çocuktan okulu yüceltmesini bekler. Ana-baba çocuktan aileyi yüceltmesini bekler. Başkalarının güttüğü bütün bu amaçlarda, çocuğun kendisi, sırf kendisi yönünden, olanak içi olan her türlü mutluluk ve refaha hakkı olan bağımsız bir kişi olarak, söz konusu değildir; söz konusu olsa bile tam olarak değil. Ne yazık ki, çocuk kendi yaşamını yönlendirecek deneyime sahip değildir; bu nedenle de masumiyetini sömüren sinsi emellere yem olmaktadır. Siyasal bir sorun olarak eğitimin güçlüğü de buradadır. Ancak, önce çocuğun kendi bakış açısından ne söylenebileceğine bir göz atalım.

Kendi başlarına bırakıldığında çocukların çoğunluğunun okuma yazma

öğrenmeyecekleri, yaşamlarının koşullarına daha az uyumlu olarak büyüyecekleri ortadadır. Eğitim kurumlarının var olması ve çocukların bir ölçüde disiplin altında tutulmaları zorunludur. Ancak, hiçbir otoriteye tam güvenilemeyeceğine göre, olabildiğince az otorite kullanmayı amaçlamalı; eğitimde gençlerin doğal arzu ve güdülerinden yararlanma yollarını aramalıyız. Bu, çoğu zaman sanıldığından çok daha olanaklıdır; çünkü, ne de olsa, bilgi edinme arzusu gençlerin çoğunda doğal olarak vardır. Öğretmeye değmeyecek bilgilere sahip olan, bu bilgileri de öğretme yeteneği bulunmayan eğitim uzmanları, gençlerin yaradılışları gereği, eğitimden dehşet duydukları sanısına kapılmışlar; bu yanlış sanıya da kendi eksikliklerini görememeleri yüzünden düşmüşlerdir. Tchekov'un, bir kedi yavrusuna fare tutmayı öğretmeye çalışan bir adamı konu alan, hoş bir öyküsü vardır. Yavru, farelerin peşinden koşmayınca adam onu dövermiş. Sonunda yetişkin bir kedi olduğunda, her fare gördüğünde korkuyla yere siner olmuş. Tchekov şunu ekler: "Bana Latince öğreten de bu adamdı." Kediler de yavrularına fare yakalamayı öğretir; ancak bunun için onların içgüdülerinin uyanmasını beklerler. O zaman yavrular bilginin elde edilmeye değer olduğu bir zamanda annelerine katılırlar; böylece disipline de gerek kalmaz.

Çocuğun yaşamının ilk iki üç yılı, bugüne kadar, eğitimcinin egemenliği dışında kalmıştır; bu yılların da en çok öğrendiğimiz dönem olduğunda bütün uzmanlar görüş birliği içindedir. Çocuklar konuşmayı kendi çabalarıyla öğrenirler. Bir bebeği gözlemlemiş olan bir kimse bu çabanın büyüklüğünü bilir. Bebek dikkatle dinler; dudak hareketlerine bakar; bütün gün ses çıkarma talimleri yapar ve şaşılacak bir çaba gösterir. Kuşkusuz, büyükler de övgülerle onu yüreklendirirler; ama yeni bir sözcük öğrenmediği günlerde onu cezalandırmak akıllarından geçmez. Sağladıkları tek şey fırsat ve övgüdür.

Herhangi bir aşamada daha fazlasının gerekli olduğu da kuşku götürür. Yapılacak şey çocuğa veya gence bilginin edinilmeye değer bir şey olduğunu hissettirmektir. Bu bazen zor olur; çünkü gerçekte bilgi, öğrenmeye değmeyen birşeydir. Bir başka zorluk da, tek bir doğrultuda oldukça çok bilginin yararlı olduğu durumlarda ortaya çıkar; öyle ki, başlangıçta öğrencinin sadece canı sıkılır. Ancak böyle durumlarda zorluk aşılamayacak ölçülerde değildir. Örneğin matematik öğretimini ele alalım.

Oundle'lu Sanderson hemen bütün erkek öğrencilerinin makinelere ilgi duyduğunu farketti ve onlara oldukça gelişmiş makineler yapma olanağı sağladı. Makinelerin yapımı sırasında bazı hesaplar yapmaları gerekti; ve böylelikle, çok hevesli oldukları yapıcı girişimin başarısı için gerekli olan matematiğe karşı da ilgileri gelişti. Bu yöntem pahalıdır; öğretmenin de sabırlı ve becerikli olmasını gerektirir; fakat öğrencinin içgüdüleriyle uyumludur; bu nedenle de daha az can sıkıntısı, daha çok çaba içermesi olağandır. Çaba, hem hayvanlar hem de insanlar için doğaldır; ancak bu içgüdüsel bir itiden kaynaklanan bir çaba olmalıdır. Bir futbol maçı bir değirmen çarkına bağlanıp onu çevirmekten daha çok çaba gerektirir. Ancak bunlardan birisi eğlence, öteki ise bir cezadır. Zihinsel çabanın ancak nadiren zevk verici olduğunu varsaymak yanlıştır. Gerçek olan şudur ki, onun zevkli bir şey olması için bazı koşullar gereklidir; ve de eğitimde bu koşulları yaratmak için son zamanlara kadar bir girişimde bulunulmamıştır. Bu koşulların başlıcaları şunlardır: önce, çözümü arzu edilen bir problemin varlığı, sonra da bir çözüm elde etmenin olanaklı olabileceği umudu.

David Copperfield'in aritmetik öğrenme yolunu anımsayalım:
"Dersler bittikten sonra daha da beteri başlar: korkunç bir aritmetik problemi. Bu benim için hazırlanmıştır ve Mr. Murdstone bana sözlü olarak sorar: Bir peynirciye gidip, her biri dört buçuk penny'den beş bin çift Gloucester peyniri alsam, ne kadar ödeyeceğimi hesapla. Bunun, kızı Miss Murdstone'u içten içe pek sevindirdiğini görürüm. Akşam yemeğine kadar hiçbir sonuç alamadan, hiçbir ipucu göremeden, bu peynirler üzerinde düşünür dururum. Taştahtanın tozları yüzümü kaplamış, tam bir meleze dönmüşken yemekte bana, peynirlere eşlik etmek üzere yalnızca bir dilim ekmek verirler; ben de gecenin geri kalan kısmını utanç içinde cezalı olarak geçiririm."
Bu zavallı çocuktan peynirlere ilgi duyması ya da problemi çözebilmesi beklenemezdi. Eğer belirli büyüklükte bir kutu yapmak isteseydi ve ona yeterince tahta ve çivi almak için harçlığını biriktirmesi söylenseydi

hesap gücü şaşılacak ölçüde kamçılanırdı.

Bir çocuğun çözmesi istenen bir problemde varsayımsal hiçbir öge bulunmamalıdır. Bir zamanlar genç bir çocuğun kendi aritmetik dersini anlattığı bir yazı okumuştum. Öğretmeni şöyle bir problem sormuş: Eğer bir at bir tayın üç katı değerinde ise, tayın fiyatı da 22 pound ise, atın fiyatı ne olur? Çocuk "At hiç düşmüş müydü?" diye sorar. Öğretmen "Bu hiç farketmez" deyince çocuk "Ama James -seyis- bunun çok farkettiğini söylüyor." der. Kuramsal doğruları kavrama becerisi mantık yetisinin en son gelişen aşamasıdır ve çok küçük çocuklardan beklenmemelidir. Biraz konu dışına çıktık; şimdi ana temaya dönelim.

Ben, uygun dürtülerle bütün çocukların entellektüel ilgilerinin harekete geçirilebileceği fikrinde değilim. Bazılarının zekası ortalamanın çok altındadır; onlar için özel yöntemler gerekir. Zeka düzeyleri çok farklı çocukları aynı sınıfa koymak çok sakıncalıdır. Daha zeki olanların iyice bildikleri şeyler anlatılırsa canları sıkılır; daha az zeki olanlar ise henüz kavramadıkları şeylerin temelde bilinen şeyler olarak düşünülmesinden üzüntü duyarlar. Konular ve yöntemler öğrencinin zeka düzeyine göre ayarlanmalıdır. Macaulay Cambridge'de matematik öğrenmeye zorlanmıştı; ancak bunun zaman kaybından başka bir şey olmadığı mektuplarından açıkça anlaşılıyor. Ben de Latince ve Grekçe öğrenmeye zorlanmıştım. Bunu hiç istemiyordum; artık konuşulmayan dilleri öğrenmenin saçma olduğunu düşünüyordum. Yıllar boyu sürecek bu klasik öğrenimden sağlayacağım biraz yararı büyüdüğüm
zaman bir ay içinde elde edebilirdim. En zorunlu olan bilgiler verildikten sonra, eğilimler dikkate alınmalı ve öğrencilere sadece kendilerinin ilgi duyduğu şeyler öğretilmelidir. Bn yöntem, sıkıcı olmak kolaylarına giden öğretmenlere, hele gereğinden çok çalıştırılıyorlarsa, ağır gelir. Bu güçlükler, öğretmenlerin çalışma saatlerini azaltarak, onları öğretme sanatı konusunda eğiterek aşılabilir. Bu eğitim ilkokul öğretmeni yetiştiren okullarda halen verilmektedir; ama
üniversitelerde ve genel okullarda yoktur.

Eğitimde özgürlüğün çeşitli yönleri söz konusudur. İlk olarak öğrenme ve öğrenmeme özgürlüğü gelir. Sonra, ne öğretileceği konusunda özgürlük vardır. Yüksek öğretimde fikir özgürlüğü söz konusu olur. Öğrenme ve öğrenmeme özgürlüğü çocuklukta ancak bir ölçüde kabul edilir. Geri zekalı olmayan herkesin okuma yazma bilmesi güven altına alınmalıdır. Sadece fırsat sağlamakla bunun ne ölçüde gerçekleşebileceği ancak deneyerek anlaşılabilir. Yalnız fırsat yeterli olsa bile, bu fırsat çocuklara ulaştırılmalıdır. Gerekli koşullar yoksa çocukların çoğu sokakta oynamayı yeğlerler. Daha ileri yaşlarda tercihler, örneğin üniversiteye gidip gitmeme, gençlerin kendilerine bırakılmalıdır; bazıları gitmek ister, bazıları istemez. Bu giriş sınavları kadar iyi bir seçim ilkesidir. Derslere çalışmayan hiç kimsenin üniversitede kalmasına izin verilmemelidir. Yıllarını üniversitede
boşuna harcayan zengin gençler hem başkalarının cesaretini kırar, hem de kendileri bir işe yaramamayı öğrenirler. Üniversitede kalabilmek için çok çalışma zorunluluğu getirilirse üniversiteler entellektüel uğraşlardan hoşlanmayan kişiler için çekici olmaktan çıkar.

Ne öğrenileceğine karar verme özgürlüğü şimdikinden çok daha fazla olmalıdır. Konuları birbiriyle olan doğal yakınlıkları bakımından gruplamanın gerekli olduğu kanısındayım. Seçmeli ders sisteminin ciddi sakıncaları vardır; gençleri birbiriyle hiç ilgisi olmayan dersler seçmekte özgür bırakır. Sınırsız mali olanaklarla bir düş ülkesinde, Ütopya da, eğitimi örgütlüyor olsaydım on iki yaşlarındaki her çocuğa klasik bilgiler (Grek ve Latin edebiyatı, sanatı ve kültürü), matematik ve bilim dersleri aldırırdım. İki yıl sonra çocuğun yeteneklerinin hangi yönde olduğu ortaya çıkar, çocuğun hoşlandığı konular güvenli bir gösterge oluştururdu; yeter ki "işin kolayına kaçma"lar olmasın.

On dört yaşından sonra da, istedikleri takdirde belli konularda derinleşmelerine izin verirdim. Bu uzmanlaşma, önceleri çok geniş alanları kapsar, eğitim ilerledikçe daha belirgin sınırlarda yoğunlaşırdı. Her konuda bilgi sahibi olmak çağımızda artık olanaksızlaşmıştır. Gayretli bir kimse biraz tarih ve edebiyat öğrenebilir, ki bunlar da klasik konuları ve çağdaş dilleri bilmeyi gerektirir. Veya matematiğin bazı konularını, veya bir ya da iki bilim dalında bir şeyler öğrenebilir. Ancak her alanda eğitim

ideali artık söz konusu değildir; bilgilerin çoğalması onu yoketmiştir. Çeşitli özgürlükler arasında gerek öğretmenler gerek öğrenciler açısından en önemli olanı düşünce özgürlüğüdür ve bu hiçbir sınırlama gerektirmeyen tek özgürlük türüdür. Bu özgürlüğün var olmadığını göz önüne alarak, lehinde ileri sürülen savları özetlemekte yarar vardır.

Düşünce özgürlüğü lehindeki temel sav bütün inançlarımızın kuşku götürür olmasıdır. Eğer doğru olanı kesin olarak bilirsek onun öğretilmesi de söz konusu olur. Bu durumda da, doğru, özünde var olan akla uygunluk sayesinde, otoriteye başvurulmaksızın öğretilebilir.

Çarpım tablosu hakkında heretik (yerleşmiş kanılara aykırı düşen) düşünceleri olan bir kişinin aritmetik öğretmesini yasaklayan bir yasa çıkarmaya gerek yoktur. Çünkü bu durumda, doğru kendini göstermektedir; cezalarla korunması gerekmez. Devlet bir doktrinin öğretilmesini sağlamak için işe karışıyorsa, nedeni bu doktrinin doğruluğu hakkında kesin kanıt olmamasıdır. Bu demektir ki, öğretilen şey doğru olsa bile, eğitimce dürüst değildir. New York eyaletinde komünizmin iyi olduğunu öğretmek, son yıllara kadar yasaya aykırıydı; Sovyet Rusya'da ise komünizmin kötü olduğunu öğretmek yasaya aykırıdır. Bu görüşlerden birinin doğru, ötekinin yanlış olduğu kuşkusuzdur; ancak hiç kimse hangisinin doğru olduğunu bilmiyor. Ya New York eyaleti ya da Sovyet Rusya doğru olanı öğretiyor, yanlış olanı yasaklıyor; ancak her ikisi de dürüst olarak öğretmiyor. Çünkü her ikisi de kuşku götürür bir önermeyi kesinmiş gibi dile getiriyor.

Doğruluk ile dürüstlük arasındaki fark bu bağlamda çok önemlidir. Doğruluk tanrılara özgüdür; bizim bakış açımızdan ise ancak yaklaşabildiğimiz, fakat ulaşmayı bekleyemeyeceğimiz bir idealdir. Eğitim bize doğruya elden geldiği kadar yakınlaşma yeteneği sağlar; bunun için bize dürüstlük öğretmelidir. Benim kastettiğim dürüstlük görüşlerimizi kanıtlara dayanarak oluşturma ve onlara kanıtların öngördüğü ölçüde güvenme alışkanlığıdır. Bu ölçü hiçbir zaman kesinliğe ulaşamaz; bu nedenle, görüşlerimize ters düşen yeni kanıtları kabule her zaman hazır olmalıyız. Ayrıca, bir kanıya dayanarak yapacağımız eylemlerden, olanak varsa, yararlı olabilecek olanlarını seçmeliyiz; kanımızın kesin doğru olmaması durumunda acı sonuçlara yol açabilecek eylemlerden kaçınmalıyız. Bilimde bir gözlemci, sonuçları "olası hata" değerleri ile birlikte ifade eder.

Bir ilahiyatçı veya politikacının dogmalarındaki olası hata payını belirttiğini, ya da onlarda herhangi bir hatanın var olabileceğini kabul ettiğini duyan var mıdır? Çünkü gerçek bilgiye en yaklaştığımız alan olan bilimde, kişi öne sürdüğü şeyin sağlamlığına rahatça güvenebilir. Buna karşılık, hiçbir şeyin bilinmediği konularda başkalarının bizim görüşlerimize katılmasını sağlamanın alışılagelmiş yöntemleri gürültülü iddialar ve hipnotizmadır. Evrim teorisine karşı geçerli bir savları olduğunu düşünselerdi köktenci dinciler onun öğretilmesini yasal yollarla engellemezlerdi.

İnsanlara politik, dinsel veya ahlaki konularda, kalıplaşmış doktrinleri öğretme alışkanlığının çeşitli olumsuz etkileri vardır. Bunlardan başta geleni, dürüstlüğü zihinsel çaba ile birleştirmiş kişileri öğretmenlik mesleğinden uzaklaştırmasıdır; öğrenciler üzerinde en olumlu ahlaki ve zihinsel etki yapmaları olası olanlar da bu kişilerdir. Üç örnek vereceğim. Birincisi politikadan: Amerika'da bir ekonomi hocasından, en varlıklıların varlığını ve gücünü artırıcı doktrinlerin öğretmesi beklenir. Bunu yapmayacaksa en iyisi, önceleri Harvard'dayken şimdi London School of Economics'in
(Londra Ekonomi Okulu) en değerli hocalarından biri olan Mr. Laski'nin yaptığı gibi, başka bir ülkeye göç etmektir. İkinci örnek din alanından: Kalburüstü seçkin aydınların oldukça büyük çoğunluğu hıristiyan dinine inanmazlar; ancak, gelirlerini kaybetmekten korktukları için bunu kamudan saklarlar. Bu en önemli konuda, düşünceleri ve savları bilinmeye en çok değer olan bu kişilerin çoğu, sessizliğe mahkumdur.

Üçüncü örnek ahlak kuralları konusunda: Hemen bütün erkekler yaşamlarının bir döneminde cinsel kaçamaklar yapmıştır. Bu gerçeği gizleyenlerin gizlemeyenlerden daha suçlu oldukları ortadadır; çünkü işin içine bir de ikiyüzlülük suçu girmektedir. Ne var ki, eğitim kadroları yalnız ikiyüzlülere açıktır.

Geleneksel kalıplara bağlılığın öğretmen karakteri ve seçimi üzerindeki etkileri için bu kadarı yeterlidir. Şimdi öğrenciler üzerindeki etkilere geçiyorum. Bunu zihinsel ve ahlaki olmak üzere iki şekilde ele alacağım. Zihinsel açıdan, uygulamadaki önemi bariz olan bir sorun hakkında birbirinden farklı fikirlerin var olduğunu bilmek bir genç üzerinde uyarıcı bir etki yapar.

Örneğin, ekonomi öğrenen bir genç, bireyciler ve sosyalistler, korumacı ve serbest ticaret yanlıları, enflasyonist ve altın standardı yanlıları tarafından verilen dersler dinlemelidir; farklı ekol yanlılarınca öğütlenen kitapları okumaya teşvik edilmelidir. Böylelikle, fikirler ile bunların dayandığı kanıtları karşılaştırmayı; hiçbir fikrin mutlak doğru olmadığını; insanları, daha önce bildikleriyle uyum içinde olup olmamalarına göre değil, niteliklerine göre değerlendirmeyi öğrenir. Tarih, insanın yalnız kendi ülkesinin bakış açısından değil aynı zamanda yabancıların bakış açısından da öğretilmelidir. Eğer tarih İngiltere'de Fransızlar tarafından, Fransa'da İngilizler tarafından okutulsaydı, iki ülke arasında anlaşmazlık çıkmazdı; herbiri diğerinin bakış açısını anlardı.

Bir genç, soruların bütün yanıtlara açık olduğunu ve bir tartışmanın, ne sonuç verirse versin, sürdürülmesi gerektiğini öğrenmelidir. Bir süre sonra, geçimini kazanmaya başlayınca, günlük yaşamın gerekleri bu tutumu kökten değiştirecektir; ancak o zamana kadar özgürce düşünme zevkini tatması teşvik edilmelidir.

Gençlere geleneksel kalıpları öğretmek ahlaki yönden çok zararlıdır. Sadece, yetenekli öğretmenleri ikiyüzlülüğe sürüklemesi ve bu nedenle kötü bir ahlaki örnek oluşturması değil; daha da önemlisi, hoşgörüsüzlüğü ve sürü içgüdüsünün zararlı yönlerini canlandırması da söz konusudur. Edmund Gosse Father and Son (Baba ve Oğul) kitabında, çocukluğunda, babasının tekrar evleneceğini kendisine nasıl söylediğini anlatır. Çocuk babasının utanç duymasına neden olan birşeylerin var olduğunu farkeder ve sonunda dehşet içinde "Baba, yoksa o kadın bir çocuk vaftizcisi mi?" diye sorar. Öyledir de. Oğul, o ana kadar, bütün çocuk vaftizcilerinin çok kötü kişiler olduğuna inanmıştır. Katolik okullardaki çocuklar protestanların kötü olduğuna, İngilizce konuşulan bütün ülkelerdeki bütün okullardaki çocuklar ateistlerin kötü olduğuna, Fransa'daki çocuklar Almanların, Almanya'daki çocuklar Fransızların kötü olduğuna inanırlar.

Eğer bir okul akıl yoluyla savunulamayan bir görüşü öğretmeyi görevleri arasında sayarsa -hemen bütün okullar bunu yaparlar- karşıt görüşte olanların kötü olduğu izlenimini vermekten de kaçınamaz; çünkü mantığın saldırısını püskürtmek için gerekli olan öfkeyi başka türlü yaratamaz. Bu şekilde, yerleşmiş kalıpları korumak için çocuklar acımasız, hoşgörüsüz, haşin ve saldırgan hale getirilmektedirler. Politik, dinsel ve ahlaki konularda kesin fikirler aşılandığı sürece de bundan kaçınmak olanaksızdır.

Son olarak, bireyde meydana getirilen bu manevi hasarın toplumda yol açtığı tarifsiz zarara değineceğim. Savaş ve zulüm her yerde yaygındır ve bunlar her yerde, okullarda verilen eğitimle olanaklı kılınmışlardır. Wellington, Waterloo Savaşı'nın Eton'un spor alanlarında kazanıldığını söylerdi. Devrim Fransasına açılan savaşın Eton'un sınıflarında kışkırtıldığını söylese daha doğru olurdu. Demokratik çağımızda Eton önemini yitirmiştir; şimdi önemli olan normal ilk ve ortaokullardır. Her ülkede bayraklar açılarak İmparatorluk Bayramı, 4 Temmuz (Amarika bağımsızlık bayramı) kutlamalarıyla, Subay Eğitim Birlikleriyle vs, erkek çocuklara öldürme zevkini, kız çocuklara da öldürme yanlısı erkeklerin en saygıdeğer kişiler olduğu inancını aşılamak için her yola başvurulmaktadır. Yetkililer öğretmen ve öğrencilerin düşünce özgürlüğüne izin verseler, masum çocukların karşı karşıya kaldığı bu manevi çöküntü sistemi de olanaksız olurdu.

Kötülüklerin kaynağı sistematik bir politik disiplin altına alma uygulamasındadır. Eğitimden sorumlu makamlar çocuklara, dinlerin varsayması gerektiği gibi, ruhları kurtarılacak insanlar olarak bakmıyorlar. Onlar çocukları gösterişli ve heybetli sosyal planlarının hammaddesi

olarak görüyorlar; geleceğin fabrika "işçileri", savaşın "süngüleri", ya da bunların benzerleri olarak. Her öğrencinin, kendine özgü hakları ve kişiliği olan, başlı başına bir amaç oluşturduğunu göremeyen; onları sadece bul-yap bilmecesinin bir parçası, taburunun bir eri, devletin bir vatandaşı sayan kimseler eğiticilik yapmaya elverişli değildir. İnsan kişiliğine saygı her sosyal problemde, ama özellikle eğitimde, bilgeliğin ilk koşuludur.

Psikoloji ve Politika

Bu denemede psikolojinin yakın zamanda politika üzerindeki olası etkilerinin niteliği üzerinde durmak istiyorum. Bu anlamda, hem olumlu, hem olumsuz etkilerden söz etmek niyetindeyim.

Politik fikirler mantığa dayanmazlar. Altın standardının kabulü gibi teknik bir konunun kararlaştırılmasının temelinde bile duygusallık vardır; ve psikanilizcilere göre, bu duygusallık kibar bir toplulukta dile getirilecek türden değildir. Yetişkin bir kişinin duyguları, eğitimin yarattığı geniş bir dış kabuğun sarmaladığı bir içgüdü çekirdeğinden oluşur. Eğitimin devreye girmesi, düş gücünü etkilemek şeklinde kendini gösterir. Herkes kendini iyi bir kimse olarak görmek ister; bu nedenle de, hem çabaları hem de kuruntuları, onu başarıya götürecek en iyi olanak olarak gördüğü şeylerin etkisinde kalır. Psikoloji öğrenmekle "iyi insan" kavramımızın değişikliğe uğrayacağını sanıyorum. Eğer öyle olursa, politika üzerindeki etkisinin çok büyük olacağı da ortadadır.

Gençliğinde çağdaş psikolojiyi öğrenmiş olan bir kimsenin Lord Curzon'a, ya da Londra piskoposuna benzeyebileceğinden kuşku duyarım.

Bütün bilimlerin iki tür etkide bulunması söz konusu olabilir. Birincisi, uzmanların, güç sahiplerinin yararlanacağı keşif ve icatlarda bulunmasıdır. İkincisi de, bilimin insanların düş gücünü etkilemesi, bu yolla da kurdukları analojilerde ve beklentilerinde değişiklikler meydana getirmesidir. Tam olarak ifade etmek gerekirse, yaşam tarzını değiştirmek gibi, pek çok sonuçları olan, üçüncü bir etkisi daha vardır. Fiziksel bilimlerde, bu üç tür etki günümüzde iyice belirginleşmiş bulunmaktadır. Uçaklar birinciye örnektir. Makineleşmeye dayalı yaşam görüşü ikinciye, toplumun büyük bölümünün tarım ve kırsal yaşamdan sanayi ve şehir yaşamına geçmesi de üçüncüye örnek gösterilebilir.

Psikolojinin etkilerine gelince, bu alanda hala geleceğe yönelik tahminlere bel bağlamak zorundayız. Geleceğe yönelik tahminler her zaman cüretkardır. Ancak birinci ve üçüncü türden etkiler konusunda, düşsel bakış açısındaki değişikliklere bağlı olan etkilere oranla, daha da cüretkardır. Bu nedenle, ben öncelikle ve daha çok bu iki tür etki üzerinde duracağım.

Biraz tarihe göz atmak konuya yaklaşmakta bize yardımcı olabilir. Ortaçağ da bütün politik sorunlar, analojiler şeklinde ortaya çıkan teolojik savlara göre çözümlenirdi. En önemli çatışma Papa ile İmparator arasındaydı: Papa'nın Güneş, İmparator'un da Ay olduğu kabul edilirdi; böylece, kazanan Papa olmuştu. Papa'nın daha güçlü orduları olduğu için kazandığını söylemek yanlış olur. Papa'nın ordusu, asker toplama görevini üstlenen Fransisken (St. Francis tarafından, 1209 yılında, Orta İtalya'da, Assin kasabasında kurulan mezhep. (Ç.N.)) rahiplerin ileri sürdüğü Güneş-ve-Ay analojisinin gücüne dayanıyordu.

İnsan kütlelerini gerçekten harekete geçiren ve önemli konuları sonuca götüren de bu tür şeylerdir. Günümüzde bazı kişiler toplumu bir makine, bazıları da bir ağaç olarak düşünürler. Faşistler, emperyalistler, sanayiciler ve bolşevikler birinci gruba; anayasa yanlıları, toprak sahipleri veya barışçılar da ikinci gruba girerler. Tartışma Guelfler ve Ghibelline'ler (Ortaçağ İtalyasında, İmparator yanlısı aristokratların siyasal partisi olan Ghibellinelere karşı olan, Papa yanlısı siyasal parti üyeleri. (Ç.N)) tartışması kadar anlamsızdır; çünkü toplum ne ağaçtır ne de makine.

Rönesans'la beraber ikinci bir etken ortaya çıkar: edebiyat, özellikle de klasik edebiyat. Bu etken, çoğunlukla, devlet okullarında ve eski üniversitelerde okumuş olanlar arasında günümüze dek süregelmiştir. Profesör Gilbert Murray'in, ((1866-1957): İngiliz bilgin ve devlet adamı. (Ç.N.)) bir sorun hakkında karar vermeden önce ilk tepkisinin sanki "Euripides (İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Grek tiyatro yazarı. (Ç.N.)) bu konuda ne derdi?" diye sormak olduğunu hissederiz. Bu görüş artık gücünü yitirmiştir. Ancak, Rönesans'ta ve onsekizinci yüzyılın Fransız Devrimi'ne kadarki kesitinde bu görüş egemen olmuştur. Devrimin ünlü hatipleri kendilerini togalar içinde görürler, sürekli olarak da Roma'nın parlak erdemlerinden söz ederlerdi. Montesquieu ve Rousseau gibi yazarlar günümüz yazarlarının herhangi birinin sahip olabileceğinin çok üstünde etkiye sahiptiler. Amerikan anayasasının, Montesquieu'nün İngiliz anayasası olarak düşlediği yasa olduğu söylenebilir. Roma hayranlığının Code Napoleon (Napolyon'un gözetiminde 1804'de yasalaşan Fransız Medeni Kanunu. (Ç.N.)) üzerindeki etkisinin ayrıntılarından söz edecek ölçüde bir hukukçu değilim.

Sanayi devrimi ile yeni bir çağa, fizik çağına girmiş bulunuyoruz. Bilim adamları, özellikle Galileo ve Newton, bu çağın temelini hazırladılar; ancak çağı başlatan, ekonominin tekniğine bilimin girmesi oldu. Makine çok tuhaf bir nesnedir: bilinen bilimsel yasalar uyarınca çalışır (öyle olmasaydı zaten üretilemezdi); kendi dışında, insanla, daha çok insanın fiziksel yaşamıyla ilgili olan belirli bir amacı vardır. Makinenin insanla ilişkisi, Kalvenci teolojide insanın Tanrı ile olan ilişkisinin aynıdır. Sanayileşmenin Anglikanlar değil de Protestanlar ve İngiltere Kilisesi dışındakiler tarafından icadedilmesinin nedeni belki de budur. Makine analojisinin düşünce dünyamız üzerinde derin etkileri vardır. Dünyaya "mekanik" bir bakış açısı, "mekanik" açıklama, vb. deyimler kullandığımızda, bunları fizik yasaları diliyle bir açıklama anlamında kullanırız; ancak, makinenin teolojik yönünü, yani kendi dışında var olan bir amaca yönelik olduğunu da, belki de bilinç-dışı olarak, belirtmiş oluruz. Demek ki, toplumu bir makineye benzetirsek, onun kendi dışında bir tür amacının var olduğunu düşünmekteyiz. Artık onun Tanrı'yı yüceltmek için var olduğunu söylemek bizi tatmin etmiyor. Tanrı ile eş anlamlı sözcükler bulma sıkıntımız da yok: örneğin İngiltere Merkez Bankası, İngiliz İmparatorluğu, Standart Petrol Şirketi, Komunist Parti, vb. Savaşlarımız da bu eş anlamlı sözcükler arasındaki çatışmalardır; yani, Ortaçağ'ın Güneş-ve-Ay sorununun tekrarı.

Fizik biliminin güçlü olması, onun günlük yaşamı büyük ölçüde değiştiren kesin bir bilim dalı olmasından dolayıdır. Bu değişim onun insanı değil, ortamı etkilemesi ile ortaya çıkmıştır. Aynı ölçüde kesin ve insanı doğrudan etkileyen başka bir bilim dalı var olsaydı fizik gölgede kalırdı. İşte psikoloji bir gün böyle bir bilim haline gelebilir. Son zamanlara kadar psikoloji önemsiz bir felsefi laf kalabalığı sayılırdı -gençliğimde edindiğim eğitimsel psikolojik bilgiler öğrenmeye değer şeyler değildi. Ancak şimdilerde psikolojiye iki değişik yaklaşım var ve ikisi de önemli: birisi fizyologların, öteki de psikanalizcilerin yaklaşımı. Bu iki yaklaşımın sonuçları daha belirgin ve kesin hale geldiğinde, insanların bakış açısına da giderek psikolojinin egemen olacağı açıktır.

Buna örnek olarak eğitimi ele alalım. Eskiden yaygın olan görüşe göre eğitime sekiz yaşında ve Latince çekimlerle başlamak gerekiyordu; bu yaş öncesinde neler olduğu önemli sayılmazdı. İşçi Partisi'ne temelde hala aynı görüşün egemen olduğu görülüyor; iktidardayen küçüklere anaokulu açmak yerine, on dört yaş sonrası eğitimi geliştirmeye daha çok önem verdiler.

Dikkati ileri yaştaki eğitim üzerinde yoğunlaştırmak, eğitimin gücüne duyulan güven konusunda kötümserliği de içerir; gerçekten başarabileceği tek şeyin, insanı geçimini kazanır duruma getirebileceği olduğu düşünülür. Ancak bilimsel yaklaşım, eğitime, çok daha erken yaşlarda başlamak koşuluyla, eskiden olduğundan çok fazla güç atfetmektedir. Psikanalizciler eğitime doğumla birlikte başlanmasını isterler; biyologlar ise daha da önce. Bir balığa iki yanda birer göz yerine, ortada tek bir göze sahip olmayı öğretebilirsiniz (Jennings, Prometheus, s. 60). Ancak bunu yapmak için, işe balık doğmadan çok önce başlamanız gerekir. Şimdilik, memelilerin

doğum öncesi eğitimini gerçekleştirmek için birtakım güçlükleri aşmak gerekiyorsa da, ileride olasılıkla bu da başarılacaktır.

Bana "eğitim"i çok garip bir anlamda kullandığımı söyleyeceksiniz. Bir balığın görünümünü çarpıtmak ile bir çocuğa Latince gramer öğretmek arasında ortak olan nedir? Bana, bu ikisinin çok benzer göründüklerini söylemeliyim: ikisi de deneycinin zevki uğruna verilen gereksiz zarardır. Bunun eğitimin tanımı için pek geçerli olduğunu söyleyemem. Eğitimin özü, bir organizmada teknisyenin amaçları doğrultusunda bir değişim -ölüm dışında- elde etmektir. Doğal olarak, teknisyen öğrenciyi geliştirmeyi amaçladığını söyler; ancak bu sözler tarafsız bir bakışla, doğrulanabilir bir gerçeği yansıtmamaktadır.

Bir organizmayı değiştirmenin türlü yolları vardır. Bir gözünü kaybeden balık veya apendiksini aldıran adam örneğinde olduğu gibi, organizmanın anatomisini değiştirebilirsiniz. Metabolizmasını, örneğin ilaçlarla değiştirebilirsiniz. İlişkiler yaratarak alışkanlıklarını değiştirebilirsiniz. Normal öğretim de bu sonuncusunun bir özel halidir. Organizma çok yeni olduğundan, öğretim dışında kalan eğitimde değişim sağlanabilir. Geri zekalılık ile iyot eksikliği arasındaki bağlantı herkesçe bilinir. Belki zeki kişilerin, yeterince temiz olmayan kaplarda oluşan bazı ender bileşimlerin, yiyeceklerine çok az miktarda istenmeden karıştığı kimseler olduğunu bir gün keşfedeceğiz. Ya da, belirleyici etken, belki de annenin hamilelik dönemindeki beslenme yöntemidir. Bu konuda hiçbir şey bilmesem de semenderlerin eğitimi konusunda insanlarınkinden çok daha fazla bilgi sahibi olduğumuzu biliyorum. Bunun temel nedeni de semenderlerin ruhları olmadığını düşünmemizdir.

Erken eğitimin psikolojik yönüne doğumdan önce başlamak pek olanaklı değildir. Çünkü bu eğitim daha çok alışkanlıklar edinilmesiyle ilişkilidir; doğum öncesi alışkanlıklar ise doğum sonrasında, çoğu kez, işe yaramazlar. Ancak ilk yılların karakterin oluşmasındaki çok büyük önemi sanırım kuşku götürmez. Zihinsel konuların beden aracılığıyla ele alınmasını savunanlarla doğrudan ele alınmasını savunanlar arasında, bana göre tümüyle gereksiz olan bir çatışma vardır. Eski ekolden tıp adamları, hıristiyanlığa içtenlikle inandıkları halde, materyalist olma eğilimindedirler; ruhsal bozuklukların bedensel nedenleri olduğuna, tedavinin de bu nedenleri gidererek yapılması gerektiğine inanırlar. Psikanalizciler ise, bunun tersine, hep psikolojik nedenler ararlar ve onlar üzerinde uğraşırlar. Bana göre, bütün bu gereksiz çatışmalar zihin-ve-madde dualizmi ile bağıntılıdır.

Bazen dipte yatan fiziksel nedeni, bazen de dipte yatan psikolojik nedeni bulmak daha kolaydır. Ben, bunların her ikisinin de aynı zamanda var olduğu ve belli bir durum söz konusu olduğunda, en kolay bulunabilecek olanı üzerinde durmanın akıllıca olacağı kanısındayım. Bir vakayı tentürdiyot sürerek, bir başkasını fobiyi ortadan kaldırarak tedavi etmekte bir tutarsızlık yoktur.

Politikaya psikolojik açıdan bakmaya çalıştığımızda, konuya doğal yaklaşım, sıradan insanların temel duygusal dürtülerini ve bunların çevrenin etkisiyle nasıl geliştirilebileceğini araştırarak işe başlamaktır. Yüz yıl öncesinin ortodoks ekonomistleri politikacının dikkate alması gereken yegane şeyin elde etmek güdüsü olduğunu düşünürlerdi. Bu görüş Marx tarafından benimsenmiş ve tarihe ekonomik açıdan getirdiği yorumun temelini oluşturmuştur. Bu görüş fizikten ve sanayileşmekten kaynaklanmıştır ve çağımızda fizik biliminin düş gücünü etkileyen egemenliğinin bir ürünüdür. Günümüzde bu görüşü benimseyenler kapitalistler, komünistler, The Times gazetesi ve yargıçlar gibi saygın kurum ve kişilerdir. Bu son ikisi, işsizlik tazminatıyla geçinen bir adamla evlenmek uğruna kazancını feda eden bir genç kadın görünce şaşkınlıklarını saklayamazlar. Onlara göre mutluluk gelir ile orantılıdır; evde kalmış varlıklı bir bayan evli bir yoksul bayandan daha mutlu olmalıdır. Bu düşüncenin doğru olduğunu göstermek için de evli yoksul bayana acı çektirmek için elimizden gelen herşeyi yaparız.

Psikanalizciler de, ortodoksluğa ve Marksizme karşı, insanın temel dürtüsünün cinsellik olduğunu söylerler. Onlara göre elde etme dürtüsü

hastalık haline gelmiş bir tür cinsel sapıklıktır. Bu görüşün yandaşlarının ekonomik görüşü destekleyenlerden çok farklı davranacağı ortadadır. Bazı patolojik kişiler dışında herkes mutlu olmayı arzular; ancak insanların çoğunluğu mutluluğu nelerin oluşturduğu konusunda o gün yaygın olan teoriyi kabullenir. Eğer zenginliğin mutluluk olduğunu düşünüyorlarsa, cinselliğin zorunlu olduğunu düşünmeleri durumunda davranacaklarından farklı davranacaklardır.
Ben her iki görüşün de tam doğru olmadığı; ancak ikincisinin birincisinden daha az zararlı olduğu kanısındayım. Burada, ortaya çıkan mutluluğun nelerden oluştuğu konusunda doğru bir teorinin önemi ortaya çıkıyor.

Meslek seçimi gibi önemli konularda kişi, büyük ölçüde, teorilerin etkisinde kalır. Eğer yaygın olan teori gerçeğe uygun değilse, başarılı kişiler mutsuz olacak, ama bunun nedenini bilmeyeceklerdir. Bu onları öfkeyle dolduracak, bu öfke de bilinç-dışı olarak kıskandıkları gençleri boğazlama arzusuna yol açacaktır. Çağdaş politikaların çoğu, her ne kadar ekonomik temellere dayanıyor görünseler de, aslında içgüdüsel doyum yokluğundan kaynaklanan öfkeye dayanmaktadır; bu doyum yokluğuna da, büyük ölçüde, revaçta olan hatalı psikolojik görüş neden olmaktadır.

Cinselliğin yeterli olduğunu sanmıyorum. Cinsellik engellendiği zaman, özellikle politikada, önemli bir etken olur. Evlenmemiş yaşlı hanımlar, savaş sırasında, biraz da genç erkeklerce ihmal edilmelerinden kaynaklanan, saldırgan bir tutuma girmişlerdir. Hala da anormal derecede kavgacıdırlar. Ateşkesten hemen sonra trenle Saltash köprüsünden geçerken aşağıda demir atmış birçok savaş gemisi gördüğümü anımsarım. Kompartmandaki iki yaşlıca hanım birbirleriyle "Bunları böyle aylak yatar görmek ne üzücü," diye konuşuyarlardı. Doyurulmuş cinsellik ise politikayı artık etkilemez. Açlık ve susuzluğun politik açıdan daha önemli olduğunu söyleyebilirim.
Ailenin öneminden dolayı, ana-babalık son derece önemlidir. Rivers bunun özel mülkiyetin kaynağı olduğunu bile öne sürmüştü. Ancak ana-baba olmak cinsellikle karıştırılmamalıdır.

Yaşamın korunmasına ve nüfusun artmasına hizmet eden güdüler yanında, genellikle şan şöhret diyebileceğimiz şeyle ilgili başka güdüler de vardır: güç tutkusu, kendini beğenmişlik, ve rekabet. Bunların politikada çok önemli rol oynadığı su götürmez. Eğer politikanın yaşamı çekilmez hale getirmesini istemiyorsak, bu şan şöhret güdüleri dizginlenmeli ve kendi sınırlarını aşmamaları sağlanmalıdır.

Temel güdülerimiz iyi veya kötü değildirler; etik açıdan nötrdürler. Eğitim onların iyi yönde biçimlendirilmesini amaçlamalıdır. Günümüzde bile hıristiyanların pek hoşlandıkları eski yöntem, güdüleri engellemeye yöneliktir; yeni yöntem ise güdüleri, onlardan yararlanacak biçimde şekillendirme yönündedir. Güç tutkusunu ele alalım: Hıristiyanlığın öngördüğü alçakgönüllülüğü öğütlemenin bir yararı yoktur; o sadece bu itiyi ikiyüzlülüğe dönüştürür. Yapılacak şey ona yararlı çıkış yolları sağlamaktır. Doğuştan gelen güdüler binbir yolla tatmin edilebilir -zulüm, politika, ticaret, bilim sanat gibi. Kişi kendi becerisi doğrultusunda bir yol seçerek güç tutkusuna bir çıkış yolu sağlar; gençliğinde edindiği beceri türüne uygun şu veya bu mesleği seçer. Devlet okullarımızın tek amacı yalnız ve yalnız baskı altına alma tekniğini öğretmektir. Bunun sonucu olarak da beyaz ırkın sorumluluğunu yüklenen insanlar yetiştirmektedirler. Eğer bu insanlara bilim yapma olanağı tanınsa çoğu bunu yeğlerdi.

İki konuda ustalaşmış bir kimse genellikle bunlardan daha zor olanı üzerinde çalışmayı yeğler; hiçbir satranççı dama oynamaz. Becerinin erdeme yardımcı olması bu yolla sağlanabilir.

Başka bir örnek olarak korkuyu ele alalım. Rivers tehlike karşısında gösterilen ve her biri belirli koşullarda geçerli olan dört tür tepki sayıyor:

1. Korkma ve Kaçma

2. Öfke ve Dövüşme

3. Şaşırtmaca

4. Paralize olma

Bunlar içinde en iyisinin üçüncüsü olduğu ortadadır; ancak, özel beceri sahibi olmayı gerektirir. İkincisi militaristler, erkek öğretmenler, rahipler, vb. tarafından "cesaret" adı altında övülür. Bütün yönetici sınıflar kendi bireylerinde bu tepkiyi, egemenlikleri altındaki toplumlarda da korkma ve kaçmayı oluşturmayı amaçlar. Aynı şekilde kadınlar da günümüze dek, özenle, ürkek olacak şekilde yetiştirilmişlerdir. İşçi sınıfında taklitçilik ve sosyal uysallık şeklinde kendini gösteren aşağılık kompleksi günümüzde de mevcuttur.

Psikolojinin, güç sahiplerinin eline yeni yeni silahlar vermesi olasıdır. O zaman uysallığı ve ürkekliği yaygınlaştırabilecekler; kitleleri gittikçe daha çok evcil hayvanlara dönüştürebileceklerdir. Güç sahipleri derken sadece sermaye sahiplerini değil, aynı zamanda sendika ve İşçi Partisi'ninkiler dahil, bütün görevlileri kastediyorum. Her görevli, elinde yetki bulunduran herkes, emri altındakilerin uysal olmalarını ister. Bu kimseler, emirleri altındakiler, kendilerinin ihsan etmek lütfunda bulunduğu şeyler için minnettar olacak yerde, nelerle mutlu olacakları konusunda kendileri karar vermek isterlerse, öfkelenirler. Miras yoluyla geçiş ilkesi, geçmişte, yönetici sınıfın çoğunluğunun tembel ve etkisiz kalmasını sağlamıştı. Bu başkalarına şans vermek demekti.

Eğer yönetici sınıf her nesilde kendi çabalarıyla yükselmiş en dinamik kişilerden oluşursa, sıradan ölümlüler için durum çok karanlık olur. Böyle bir dünyada tembellerin, yani başkalarının işine karışmak istemeyenlerin haklarının nasıl savunulacağını kestirmek zordur. Gücün itişip kakışma karşılığında elde edildiği bir dünyada yumuşakbaşlı insanların da bir şansı olacaksa, gençliklerinde korkusuzluğu ve enerjik olmayı öğrenmeleri gerekli gibi görünüyor. Demokrasi belki de geçici bir evredir. Eğer öyleyse, psikoloji, kölelerin zincirlerini perçinlemeye hizmet edecektir. Bu nedenle, demokrasiyi, baskı tekniği kusursuzluğa erişmeden önce, güçlendirmek büyük önem taşımaktadır.

Başlangıçta sözünü ettiğim bilimin üç etkisine geri dönelim. Hükümet şeklinin ne olacağını bilmiyorsak iktidardakilerin psikolojiden nasıl yararlanacaklarını da tahmin edemeyiz. Her bilim gibi psikoloji de yetkililerin eline yeni silahlar, özellikle de eğitim ve propaganda silahlarını verecektir. İleri psikolojik teknikler bunların ikisini de, karşı koymayı olanaksız kılan bir noktaya kadar geliştirebilir. İktidar sahipleri barış istiyorlarsa barışçı, savaş istiyorlarsa savaşçı bir toplum yaratabilirler. Aklı geliştirmek isterlerse akıl, aptallığı geliştirmek isterlerse de aptallık üretebilirler. Bu bakımdan, geleceği kestirmek olanaksızdır.

Psikolojinin, düş gücü üzerine birbirine karşıt iki tür etkide bulunması olasıdır. Bir yandan, gerekirciliğin daha yaygın bir kabul görmesi beklenir. Meteoroloji bilimi, yağmur duasından yarar bekleyenlerin çoğunun rahatını kaçırmıştır; ama iyi kalplilik için dua etmek insanları pek rahatsız etmemektedir. İyi kalpli olmanın nedenleri yağmurun nedenleri kadar iyi bilinseydi aradaki fark da ortadan kalkardı. Bir Harley Street uzmanına birkaç sterlin ödemekle bir ermiş olunabilseydi, kendini kötü emellerden kurtarmak için bir doktor çağırmak yerine dua eden kişi ikiyüzlü olarak nitelenirdi. Gerekirciliğin yaygınlaşmasıyla çabada bir azalma, manevi tembellikte de bir artma olabilir -böyle bir etki mantıksal olmasa da. Bunun bir kayıp mı yoksa bir kazanç mı olacağını kestiremiyorum; çünkü, yanlış psikoloji ile birarada giden manevi çabanın iyiliği mi yoksa kötülüğü mü artıracağını bilmiyorum.

Öte yandan, (psikolojinin düş gücü üzerindeki ikinci tür etkisi sonucu) hem metafiziksel hem de etik maddecilikten kurtuluşa yol açılır. Genelde kabul görmüş ve uygulamada yararlı sonuç vermiş bir bilimin konusunu oluşturdukları için duygular daha çok önemsenirdi. Böyle

bir etki, kanımca, tümüyle yararlı olurdu; çünkü mutluluğun nelerden kaynaklandığı konusunda benimsenmiş olan yanlış fikirleri ortadan kaldırırdı. Psikolojinin keşif ve bulgular yoluyla yaşam biçimimizde yapabileceği değişiklik konusunda bir tahmin yapmaya girişmiyorum; çünkü herhangi bir etki yerine bir başkasının görülmesini beklemek için bir neden göremiyorum. Örneğin, en önemli etki, zencilere, başka hiçbir yeni beceri kazandırmadan beyazlar kadar iyi dövüşmeyi öğretmek olabilir.

Veya, tersine, zencileri doğum kontrolü uygulamaya teşvik etmek için psikolojiden yararlanılabilir. Bu iki farklı olanak birbirinden çok farklı dünyalara yol açar; birinin mi yoksa ötekinin mi gerçekleşeceğini, ya da ikisinin birlikte mi gerçekleşeceğini kestirmenin bir yolu da yoktur.

Son olarak: psikolojinin büyük pratik önemi, sıradan insanlara mutluluğun nelerden oluştuğu konusunda daha doğru bir fikir verecek olmasındadır. İnsanlar gerçekten mutlu olursa haset, öfke ve yıkıcı itilerle dolu olmazlar. Yaşamsal gereksinimler dışında, -en az işçiler için olduğu kadar orta sınıf için de- en büyük gereksinim cinsel özgürlük, çocuk sahibi olmak özgürlüğüdür.

Kendileri mutluluğu kaçırmış olan ve başkaları için de öyle olmasını arzuluyan kötü niyetli insanların engellemesi olmasa, günümüzdeki bilgi birikimi ile, içgüdüsel mutluluğu sağlamak herkes için kolaylaşırdı. Mutluluk yaygın olunca kendi kendisini koruyabilirdi; çünkü günümüzde tüm politikayı oluşturan nefret ve korkuya çağrı yanıtsız kalırdı.

Ancak, psikoloji bilgisi bir aristokrasinin eline geçer ve onun tarafından kullanılırsa, bilinen kötülüklerin devamına ve yoğunlaşmasına yol açacaktır. Dünya, ilk ortaya çıkmasından bu yana görülmemiş ölçüde mutluluk getirebilecek her türlü bilgiyle doludur. Ancak eski uyumsuzluklar, açgözlülük, haset ve dinsel zulüm yolu kapatmaktadır. Sonucun ne olacağını bilmiyorum; fakat bunun insanoğlunun şimdiye kadar karşılaştığı her şeyden daha iyi ya da daha kötü olacağını tahmin ediyorum.

İnan Savaşları Tehlikesi

İnsanlık tarihi boyunca, her biri aceleci bir kişi tarafından tarihin anahtarı olarak yorumlanabilecek, çeşitli dönemsel salınımlar olagelmiştir. Benim şimdi ele almak istediğim, sentez ve hoşgörüsüzlükten analiz ve hoşgörüye, sonra yine geriye doğru olan salınımın, bunlar arasında en önemsizi olmadığı kanısındayım.

Uygar olmayan kabileler hemen hep sentezci ve hoşgörüsüzdürler. Onlara göre toplumsal geleneklerin dışına çıkılmamalıdır; yabancılara karşı da büyük kuşku duyarlar. Helenik dönem öncesindeki uygarlıklar genellikle bu özelliklere sahiplerdi. Özellikle Mısır'da, güçlü rahipler sınıfı ulusal geleneklerin koruyucusu durumundaydılar ve kendi uygarlıklarından farklı olan Suriye uygarlığı ile temas sonucu Akhenaton'un (Akhenaton (veya Amenhotep veya İkhnaton) (T.O. 1410?-1375?) Mısır hükümdarı. (Ç,N.)) benimsediği bozguncu kuşkuculuğu püskürtmeyi başarmışlardı. Minos uygarlığı (İ.Ö. 3000 ile 1100 yılları arasında Girit'te gelişen uygarlık. (Ç.N)) dönemindeki durum ne olursa olsun analitik hoşgörünün tam olarak ilk kez görüldüğü dönem
Grek çağıdır. Bu da, daha sonraki başka örneklerde de olduğu gibi, yabancılarla iletişim sağlayan ve onlarla iyi ilişkilere gereksinim duyan ticaretin doğurduğu bir sonuçtur.

Ticaret, son yıllara kadar, bir kişisel girişim konusu olmuştur. Ticarette önyargılar kazanç için bir engel,
laissez faire (bırakınız yapsınlar) doktrini de başarının anahtarı sayılmıştır. Ancak bu ticaret ruhu, daha sonraları olduğu gibi, Grek çağında da her ne kadar sanatta ve düşüncede esin kaynağı olmuşsa da, askeri başarılar için zorunlu olan toplumsal bütünlüğü sağlayamamıştı. Bu nedenle Grekler önce Makedonya'ya, sonra da Roma'ya boyun eğdiler.

Romalıların sistemi, temelde sentezci; ayrıca, tam çağdaş bir şekilde, yani teolojik açıdan değil emperyalist ve parasal açılardan, hoşgörüsüzdü.

Ancak Roma sentezciliği Grek kuşkuculuğu tarafından yavaş yavaş eritildi ve yerini Rönesans dönemine kadar dünyaya egemen olan, hıristiyan ve müslüman sentezlerine bıraktı. Rönesans Batı Avrupa'da kısa süren çok parlak bir entellektüel ve sanatsal döneme yol açtı; onu da politik kaos ve sade insanların bu türden saçmalıkları bırakıp din savaşlarında birbirlerini öldürmek gibi ciddi işlere el atma kararlılığı izledi. Ticaretle uğraşan İngiltere ve Hollanda, Reformasyon ve Karşı-Reformasyon hoşgörüsüzlüğünden ilk sıyrılan ülkeler oldular; onlar da birleşip Roma yanlılarıyla savaşmak yerine birbirleriyle savaşarak hoşgörülerini kanıtladılar. İngiltere de, Eski Yunanistan gibi, komşuları üzerinde çözücü bir etki yaptı ve bu ülkede demokrasi ve parlamenter rejim için gerekli olan ölçüde kuşkuculuk yavaş yavaş gelişti. Hoşgörüden yoksun bir çağda bu kurumlar ender olarak olanaklıdırlar ve bu nedenle de yerlerini faşizme ve bolşevizme bırakma eğilimindedirler.

Ondokuzuncu yüzyıl dünyası, genellikle sanıldığından daha çok, 1688 (Katolik kral James 2'ye karşı ayaklanma. (Ç.N.)) devriminde somutlaşan ve John Locke (1632-1704) tarafından ifade edilen felsefenin bir ürünüdür. Bu felsefe 1776'da Amerika'da ve 1789'da Fransa'da (1776: Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, 1789: Fransız devrimi. (Ç.N.)) egemen oldu ve sonra da bütün batı dünyasına yayıldı. İngiltere'nin sanayi devrimi ve Napolyon'u yenmesi sonucu kazandığı prestij bunda büyük etken olmuştur.

Bu durumda bir tutarsızlık olduğu ancak yavaş yavaş farkedildi. Locke'un ve ondokuzuncu yüzyıl liberalizminin fikirleri sınai değil ticari nitelikteydi. Sanayiciliğin felsefesi, serüvenci denizaşırı tüccarlarınkinden tümüyle farklıdır. Sanayicilik sentezcidir; büyük ekonomik birimler oluşturur, toplumu daha organik hale getirir ve bireyci dürtülerin bastırılmasından yanadır. Bunun yanısıra, sanayiciliğin ekonomik örgütlenmesi hep oligarşik nitelikte olmuş ve siyasal demokrasi ne zaman başarıya ulaşıyor görünse onu etkisiz hale getirmiştir. Bu nedenlerle öyle görünüyor ki, her yeni çağda olduğu gibi, rakip inanlar ve felsefeler arasında çatışmaya götüren yeni bir sentezci hoşgörüsüzlük çağına girmekteyiz.

Bugün dünyada sadece iki tane büyük devlet vardır: Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği. Bunların nüfusları birbirine eşit gibidir; etki alanlarındaki öteki ülkelerin nüfusları da öyle.

Batı Avrupa ile Amerika kıtasındaki diğer ülkeler Amerika Birleşik Devletleri'nin; Türkiye, İran ve Çin'in büyük bölümü Sovyetler'in etki alanındadır. Bu bölünme, Ortaçağ'daki hıristiyanlarla müslümanlar arasındaki bölünümü andırmaktadır. Aynı türden inan farkı, aynı amansız düşmanlık, daha büyük ölçülerde olsa da, benzer bölge bölünümü söz konusudur. Ortaçağ'da, hıristiyan devletler arasında, müslüman devletler arasında nasıl savaşlar olduysa, bu iki büyük grup içinde de savaşlar olacaktır; ancak bu savaşların er veya geç, gerçek barış antlaşmalarıyla son bulmasını umabiliriz. Halbuki bu iki büyük grup arasında, sadece, her ikisinin de bitap düşmesi sonucu gerçekleşen ateşkes anlaşmaları yapılacaktır. İki taraftan birinin zafere ulaşacağını, ya da çatışmadan bir yarar elde edeceğini sanmıyorum. Her iki grup da diğerini kötü niyetli olarak gördüğü ve ondan nefret ettiği için çatışmanın sürüp gideceği görüşündeyim.

Kuşkusuz, gelişmenin mutlaka bu yolda olacağını söylemiyorum. Bilim şimdi olduğundan çok daha ileri bir aşamaya ulaşıncaya kadar, beşeri olaylar söz konusu olduğunda, geleceğin belirsiz olması kaçınılmazdır. Ben, sadece, bu doğrultuda gidişe yol açabilecek etkin kuvvetler bulunduğuna dikkat çekiyorum. Bu kuvvetler psikolojik olduğundan insan kontrolü kapsamındadırlar. Bu nedenle, gücü elinde bulunduranlar inan savaşları içeren bir gelecek istemiyorlarsa onu önlemek de ellerindedir. Gelecek hakkında salt fiziksel düşüncelere dayanmayan olumsuz bir kehanette bulunurken, gelecekten söz eden kişinin amaçlarından biri de kendi tahminlerinin yanlışlığını ortaya koymaları yolunda insanları çaba göstermeye yöneltmektir. Kötülüğün habercisi, eğer insan sevgisi taşıyan bir kişiyse, kendisine karşı nefret duyulmasını sağlamaya çalışmalı ve kehanetleri doğru çıkmazsa çok üzüleceği izlenimini vermelidir. Bu girişten sonra inan savaşlarına yol açan nedenleri; eğer onları önlemek istiyorsak alınması gereken önlemleri gözden geçirelim.

Yakın gelecekte, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda yaşanan hoşgörüsüzlükten daha büyük ölçüde, etkin bir hoşgörüsüzlüğün var olacağı beklenmektedir. Bu beklentinin temel nedeni de büyük ölçekli seri üretimin ucuzluğudur. Bunun tröstlere ve tekellere yol açacağı ise, en azından Komünist Manifesto kadar, eski ve herkesçe bilinen bir şeydir. Bizi şimdilik ilgilendiren, entellektüel bağlamda ortaya çıkacak sonuçlardır. Bugün düşünce kaynaklarını birkaç elde toplayarak onları kontrol altında tutma yolunda gittikçe artan bir eğilim vardır; bunun sonucu olarak da azınlığın düşünceleri etkili olarak dile getirilme şansını yitirmektedir.

Bu yoğunlaşma Sovyetler Birliği'nde, yönetimdeki parti yararına olarak, politik açıdan ve bilinçli olarak gerçekleştirilmiştir. Önceleri böyle bir yönetimin başarılı olabilmesi kuşkulu görünüyordu; ancak yıllar geçtikçe başarı olasılığı giderek kuvvetlenmektedir. Ekonomik uygulamada bazı ödünler verilmişse de, ekonomik ve politik teoride ya da felsefi bakış açısında bu yapılmamıştır. Komünizm gittikçe daha çok gelecekteki bir cennetle ilgilenen, günlük yaşam biçimiyle ise gittikçe daha az ilgilenen bir inana dönüşmektedir.

Bu inanı sorgulamadan kabul eden ve oluştuğu yıllarda onunla ilgili etkin bir eleştiri duymamış olan yeni bir kuşak yetişmektedir. Edebiyat, basın ve eğitim üzerinde şimdi uygulanan denetim bir yirmi yıl daha böyle sürerse -sürmeyeceğini varsaymak için de bir neden yoktur- komünist felsefe enerjik kitlenin ezici çoğunluğunun kabul ettiği felsefe olacaktır. Buna karşı gelenler de çıkacaktır. Bir yanda olayların, ulusal yaşamın genel gidişinin dışında kalan ve sayıları giderek azalan küskün yaşlılar; öte yanda da, etkileri uzun yıllar önemsemeye değmeyecek düzeylerde kalan birkaç özgür düşünür. Özgür düşünürler her zaman var olmuşlardır -onüçüncü yüzyılda İtalyan soylularının çoğu Epikür yanlısıydı.

Bu kimseler ancak bazı rastlantısal hallerde, örneğin şimdiki Meksika'da olduğu gibi, fikirleri, ekonomik ve politik nedenlerle, önemli kesimler için yarar sağladığında önem kazanırlar. Bu da Resmi Kilise'nin biraz sağduyu kullanmasıyla her zaman önlenebilir. Rusya'daki Resmi Kilise'den de bu kadarcık sağduyu göstermesi beklenebilir. Genç köylüler eğitimin yaygınlaşmasıyla sürüye katılmaktadırlar; köylülerin yaşantısında bireyselciliğe gittikçe daha çok ödün verilmesi de onların teoriyi benimsemelerini kolaylaştırmaktadır.

Ekonomik sistemin uygulanmasında ne kadar az komünizm olursa genellikle benimsenen inan da o kadar çok yaygınlaşacaktır. Bu süreç yalnız Rusya'ya ya da Sovyetler Birliği'ne dahil ülkelere özgü değildir. Çin de aynı süreç içine girmektedir; çok güçlenmesi de olasılık dışı değildir. Çin'de güçlü olan hangi hareket varsa -özellikle de milliyetçi hükümet- Rusya'nın etkisiyle başlamıştır. Güney ordularının askeri başarısı Rusların yol göstermesiyle örgütlenen propaganda sayesinde gerçekleşmiştir. Eski dinlere -budizm

ve Taoizme- bağlı olan Çinliler politik bakımdan
geri kafalıdırlar. Hıristiyanlar ise, yabancılara
karşı, milliyetçileri rahatsız edecek ölçüde
dostçadır. Aslında, milliyetçiler yerli olsun
yabancı olsun bütün eski dinlere karşıdırlar.
Rusya'nın yeni dini, hem "gelişme"nin son
örneği olması, hem de siyasal bakımdan dost
olan bir devletle, gerçekte yegane dost devletle
ilintili olması nedeniyle, yurtsever aydınlara
çekici gelmektedir. Bu yüzden Çin'in uygulamada
komünizme geçmesi akla uzak geliyorsa da,
bolşevik felsefesini benimsemesi pekala olasıdır.

İngilizlerin "geri kalmış" ülkelerle olan ilişkilerinde
düştükleri en büyük yanılgı geleneklerin gücüne çok fazla güvenmek olmuştur.
Çin'de, Çin klasiklerini oldukça iyi bilen, yaygın boş inanları anlayan,
yaşlı ve tutucu okumuş yazmışlarla dostluk kurmuş birçok İngiliz
bulabilirsiniz. Yeni Çin'i anlayan ve ona bilgisizce bir aşağılama
ile bakmayan birisine ise pek rastlayamazsınız. Bu kimseler, Japonya'daki
kabuk değiştirmeye rağmen, Çin'in geleceğini geçmişine bakarak
değerlendirmeyi sürdürürler ve büyük ve hızlı bir değişimin olanaksız
olduğunu varsayarlar. Bunun bir düş yanılgısı olduğundan eminim.
Japonya'da olduğu gibi Çin'de de, Batı'nın ekonomik ve askeri
gücü Batı'ya prestij sağlamakla beraber, ondan nefret edilmesine de
neden olmuştur. Rusya olmasaydı bu nefret etkisiz kalırdı. Ama şimdi
Rusya, Batı egemenliğinden kurtulma konusunda bir model oluşturmakta
ve az çok benzer bir yolda yürümek için Çin'e yardımcı olmaktadır.
Bu koşullar altında hızlı bir değişim çok
olanaklıdır. Daha önce eğitimsiz olan bir toplumda
hızlı bir değişim her zaman kolaylıkla
gerçekleştirilebilir; çünkü hükümetin saygınlığı
ile desteklenen bir eğitim, gençlerin cahil
büyüklerini küçümsemesine yol açar.

Bu nedenle, yirmi yıl sonra bolşevik ideolojinin
bütün Çin'de iktidara gelmesi ve Rusya ile yakın
bir siyasal ittifak içine girmesi hiç de olasılık dışı
değildir. Bu ideoloji, eğitim yoluyla, yavaş yavaş
dünya nüfusunun yaklaşık yarısına aşılanacaktır.
Bu arada öbür yarısında neler olabilir?

Yerleşmiş tutuculuğun statükoculuk ve gelenek
avantajlarına sahip olduğu Batı dünyasında
daha yumuşak yöntemler yeterlidir; gerçekten
de, mevcut yöntemler, genelde, belirli bir amaca
yönelik olmadan ortaya çıkmışlardır. Ortaçağ
kalıntılarının etkisi nedeniyle, çağdaş inan Avrupa'da
katıksız haliyle görülmez. Sanayi kapitalizminin en
özgür şekilde uygulandığı ve özelliklerini açıkça gösterdiği yer
Amerika Birleşik Devletleri'dir. Dünya devletleri arasında en büyüğü
Amerika olduğu için, Batı Avrupa da yavaş yavaş onun izinde gitmek
zorunda kalmaktadır.

Bunu söylerken, örneğin Amerikan göçmen topluluklarında hala
varlığını sürdüren, gerilerde kalmış bir Avrupa inanı olan tutucu
protestanlığı benimsememiz gerektiğini kastetmiyorum. Amerika'nın
tarım kesimi, uluslararası önem taşıyan veya Amerika'nın geleceğine
biçim verecek olan kesim değildir. Yeni ve önemli olan, sanayi
inanıdır. Bu inan Rusya'da bir biçim, Amerika'da başka bir biçim
almıştır. Dünya için önemli olan da bu ikisi arasındaki zıtlıktır.

Rusya gibi Amerika'nın ideali de gerçekleşmiş değildir; ama yine
de değer yargıları teorik açıdan bu ideale uydurulmuştur. Rusya'nın
ideali komünizmdir; Amerika'nın ideali ise serbest rekabet. Yeni ekonomi
politikası Rus idealine nasıl ayakbağı oluyorsa tröstler de Amerikan
idealine aynı şeyi yapmaktadır. Komünistler, örgütler bazında düşünür;
tipik Amerikalı da bireyler bazında. "Tahta kulübeden Beyaz Saraya"
sözleri genç politikacıların önüne koyulan idealin bir ifadesidir.

Ekonomik alanda buna benzer bir ideal de iş hayatında ilerlemeyi sağlayan sistemlerin reklamlarını esinler. Herkesin Beyaz Saray'da oturmasının veya şirket başkanı olmasının olanak dışı olması gerçeği, idealin bir eksikliği olarak düşünülmez; sadece, gençleri rakiplerinden daha çalışkan ve kurnaz olmaya iteleyen bir öge olarak algılanır. Amerika'nın henüz kalabalıklaşmadığı dönemlerde, çoğu kimsenin, başkalarının omuzlarına basmadan oldukça büyük başarılara erişmesi olanaklıydı. Şimdi bile, eğer amaçlanan şey güç değil de maddi refah ise, Amerika'daki bir işçinin Avrupa'daki bir serbest meslek sahibinden daha zengin olma olanağı vardır.

Ancak güç artık giderek bazı odaklarda yoğunlaşmaktadır ve dışlanmış olanların da kendi paylarını istemeleri tehlikesi vardır. Ulusal inancın bir bölümü bu tehlikeyi en aza indirecek şekilde planlanmıştır. Napolyon-vari bir düstur, La carriere ouuerte aux talents (Mesleğin kapısı yeteneklilere açıktır) sözleri çok işe yarar; gerisi başarıyı toplumsal değil bireysel bir olgu olarak göstermeye kalır. Komünist felsefede hedef bir kesimin ya da bir örgütün başarısıdır; Amerika'da ise bireyin başarısı. Sonuçta, başarısız birey sosyal sisteme öfkelenmek yerine kendi yetersizliğinden utanç duyar. Alışık olduğu bireyci felsefe, toplu eylem sayesinde herhangi bir yarar sağlanabileceğini düşünmesini engeller. Bu nedenle, gücü elinde bulunduranlara karşı bir muhalefet yoktur; bu da onları zenginleştiren ve dünya çapında etkili yapan bir sosyal sistemin tadını çıkarmakta özgür kılar.

İnsanların gerek duydukları şeylerin eşit olarak dağıtıldığı bir dönem hiçbir zaman var olmamıştır. Oturmuş bir sosyal sistemde, daha az şanslı olanların kaderlerini kabul etmelerini sağlayan bir sistem var olmalıdır; bu da genellikle bir tür inana dayanır. Ancak bir inanın, geniş bir kütle tarafından kabul edilmesini güvenceye almak için, bütün topluma, gözardı ettiği haksızlıkları karşılayacak ölçüde yarar da sunması gerekir. Amerika'da teknik gelişimi ve maddi refah düzeyinin yükselmesini sunar. Bu ikincisini sonsuza kadar sağlamaya gücü yetmeyebilir; ama bir süre daha başarma olasılığı vardır. Rusya'da ise, sadece sermaye sahiplerinin değil, herkesin yararına yönetilen bir sanayileşme kavramını sunar.

Rus işçisinin Amerikalı işçiye göre daha yoksul olduğu kuşkusuzdur. Ancak o başkalarını zenginleştirmek ve yüceltmek için gereksiz yere cefa çekmediğini, kendi hakkı olanı aldığını bilerek -en azından öyle sanarak avuntu bulur. Bunun da ötesinde, kendini, birbirleriyle mücadele eden birimlerden birinin üyesi olarak değil, sıkı bir işbirliği içindeki bir toplumun bir birimi olarak hisseder.

Sanırım burada Amerika ve Rusya'daki inanların özüne inmiş oluyoruz. Protestan geleneği ve yüz yıl süren öncü ruhu ile yaşaması sonucu şekillenmiş olan bakış açısına göre, Amerika, yoksulluktan zenginliğe erişme yolunda girişilen bireysel uğraşın, başkasından yardım istemeden, bireysel çaba yoluyla yapılması gerektiğine inanır. Bir orman adamı gibi vahşi doğa ile savaşmaktadır. Gerçekte rakipleri olan kişilerle savaşıyorsa da bu üzerinde durmaya değer bir konu değildir. Belki de, bütün yaşamı boyunca, maddi refah uğruna zihinsel dürüstlüğünü feda eden ve fikirlerini özgürce ifade etmekten yoksun bir köle durumunda olacağını vurgulamak pek nazik bir davranış olmaz. Açıklamaması gereken düşüncelerin hoş olmayan düşünceler olduğu ortadadır; bunlar konusunda dilini tutmaya zorlanması ise, yalnızca, anarşik dürtülere karşı sağlıklı bir sınırlama getirmek demektir. Orta yaşa geldiğinde kendisi de artık bu görüşle tam bir uyum içindedir.

Rusya'da ise, bunun tersine Bizans Kilisesi, Tatarlar ve Çarlık, bireyin bir hiç olduğunu insanların beynine zaten damgalamıştır; daha önce Tanrı ya da Çar yoluna feda ettiği şeyler toplum uğruna daha kolay feda edilebilir. Rus komünistleri Batı'daki sempatizanlarından, temelde bireye saygı duymamalarıyla ayrılırlar (Bkz. Rene Fülöp-Miller'in Geist und Gesicht der Bolschewismus - Bolşevizmin Ruhu ve Görünümü). Bu konuda ruha ve ölümsüzlüğe inanan Bizanslı seleflerinden daha katı olabilirler. Sovyet yöneticileri ruhu ortadan kaldırdıktan sonra Leviathan (İncil'de sözü edilen, bazen timsaha, bazen yılana, bazen de balinaya benzetilen deniz canavan. (Ç.N.)) benzetmesini bir hıristiyandan daha içtenlikle kabul edebilirler. Onlar için Batı'nın bireyselliği, Menenius Agrippa masalında olduğu gibi, bedenin çeşitli organlarını, kendi başlarına yaşamaları için ayırmak kadar abestir. Sanat, din, etik, aile konularına, daha doğrusu her konuya, bakış açıları bu temele dayanır.

Batı'daki sosyalistler, arasıra, toplumun büyük öneminden, sanki onlar da aynı fikirdelermiş gibi söz ederler; ancak nadiren öyledirler. Örneğ'in, uzak bir yere göç eden bir adamın karısını ve çocuklarını birlikte götürmek istemesini doğal bulurlar. Çok daha katı olan Doğu komünistleri ise bunu sadece bir duygusallık olarak algılar. Çocuklarına devletin bakacağını, gideceği yerde eskisini aratmayacak yeni bir eş bulabileceğini söylerler. Doğal sevginin gerekleri önemsiz sayılır. Gerçi kapitalist toplumlarda bu tür şeyler günlük yaşamda hoşgörüyle karşılanır, ama teorilerine aynı ölçüde yansımaz. Lenin'in öğretilerinin bu söylediklerime ters düştüğü de doğrudur. Sanırım, bunun bir tutarsızlık olduğu, doğal insanın teori kabuğundan bir fışkırması olduğu kabul edilmelidir. Koyu bir komünistin, Lenin'in somut bir kişi olarak değil, bir Kuvvet'in somutlaşması olarak saygı gördüğünü söyleyeceğini düşünüyorum. O da, zamanla, teorik olarak, Logosb kadar soyutlaşabilir.

Rus felsefesinin yavaş yavaş, ya da bir anda, Batı'ya egemen olacağını düşünenler olmuştur. İlk bakışta önemli görülebilecek bazı düşünceler bu görüşü desteklemektedir. Komünist felsefenin sanayi toplumuna kapitalist felsefeden daha uygun olduğu kuşku götürmez; çünkü sanayileşmenin bireylerden çok, örgütlerin önemini artırması kaçınılmazdır. Bundan başka, toprak ve doğal kaynak mülkiyetinin sanayiden çok tarım rejimine özgü olması doğaldır. Toprağın özel mülkiyeti iki yoldan edinilmiştir: birisi, her yerde kılıç hakkına dayanan aristokratik yol, ikincisi de, çiftçinin işlediği toprağa sahip olma hakkına dayanan demokratik yol. Bir sanayi toplumunda bu iki hak da mantıksız ve anlamsızdır.

Maden sahiplerinin, madeni işletenlerden pay almaları ve kentsel taşınmaz mal sahiplerinin kira almaları uygulaması aristokratik yoldan edinilen toprak mülkiyetinin anlamsızlığını ortaya koymaktadır; çünkü mal sahibinin elde ettiği gelirin herhangi bir toplumsal yararı olduğu söylenemez. Toprağı işleyen köylünün o toprağa sahip olma hakkı da aynı ölçüde anlamsızdır. Bir Boer çiftçisinin toprağında bulduğu altından elde ettiği zenginlik onun topluma yaptığı herhangi bir hizmet nedeniyle kazanılmış değildir.

Kente yakın bir yerde çiftlik sahibi olan kişinin o bölgenin kentleşmesiyle elde ettiği zenginlik

için de aynı şey geçerlidir. Yalnız özel mülkiyet
değil ulusal mülkiyet bile aynı kolaylıkla anlamsız
sayılabilir. Mısır ve Panama Cumhuriyeti'nin
kendi topraklarındaki kanalların kontrolünü elde
tutmaları gerektiğini öne sürmek saçmadır;
gelişmemiş ülkelerin topraklarında bulunan petrol
gibi şeylerin kontrolünde mutlak hakları olduğunu
öne sürmek de kötü sonuçlara yol açmaktan
başka bir şeye yaramaz. Önemli hammaddelerin
uluslararası bir yönetim altına alınması yolundaki
teorik sav son derece çekicidir;
zengin eşkıyanın hammaddelerden yararlanma
için dünyayı haraca bağlamasını kabullenmemize
yol açan tek şey tarımsal gelenektir.

Sanayi toplumları tarım toplumlarına kıyasla
çok daha sıkı bağlantılar içindedirler ve kişilere
verilecek yasal yetkiler, tarım toplumlarında büyük
sakıncalara yol açmasa da, sanayi toplumları
için son derece tehlikeli olurlar. Ayrıca, sosyalistlerin
safında yer alan haset duygusuna (başka deyişle adalet
duygusuna) da yol açacağı ortadadır. Bütün bu düşüncelere
karşın, önümüzdeki yüz yıllık bir süre içinde sosyalist
görüşün Amerika'da yaygınlaşacağını sanmıyorum. Amerika
sosyalist düşünceyi benimsemediği sürece de
onun ekonomik yörüngesindeki hiçbir ülkenin,
sosyalizmi en ufak bir ölçüde bile uygulamasına
izin verilmeyecektir. Bunun örneği Dawes Planıs
uyarınca Almanya'da demiryollarından, devlet
mülkiyetinin kaldırılması sırasında yaşanmıştı.

Amerika'nın sosyalist olmayacağını söylemem,
Amerika'daki refahın süreceği yolundaki
inanışım nedeniyledir. Amerika'daki bir işçi
sosyalist ülkelerdeki bir işçiden daha zengin olduğu
sürece, kapitalist propagandanın değişim
yanlısı savları çürütmesi mümkün olacaktır. Bu
bağlamda, daha önce sözünü ettiğim geniş-ölçekli-üretim
ekonomileri son derece büyük önem
taşımaktadır. Aralarında anlaşmış basın, milyonerlerin
parasal destek verdiği yüksek öğretim,
milyonerlerin bağışlarından yararlanan ve kilisenin
kontrolünde olan ilköğretim, reklam yoluyla hangi
kitapların daha çok satacağını kararlaştıran ve bu
kitapları az sayıda basılabilen
kitaplardan daha ucuza maleden iyi örgütlenmiş
kitap yayıncılığı, radyo, ve hepsinden çok,
bütün Batı dünyasında gösterilerek kazanç getiren
çok pahalı filmlerin yapıldığı sinema: bütün
bunlar tekdüzeliğe, düşünce ve haberlerin bir
merkezden yönetimine, yalnızca güç odaklarınca
onaylanan inanç ve felsefelerin yayılmasına
olanak sağlamaktadır.

Bu tür propagandaların bütünüyle kaçınılmaz
ve sonuçta karşı koyulmaz olduğunu sanmıyorum.
Ancak, kanımca, önerdiği rejim sıradan insanlara
başarılı olduğu izlenimini verdiği sürece, bu
propagandanın etkisini sürdürmesi olasıdır. Savaşta
yenilgiye uğramak, ki bu herkesin anlayabileceği bir
başarısızlık işaretidir, rejimi sarsabilir; ancak, Amerika'nın
bir savaşta yenilme olasılığı şimdilik
yoktur. Bu nedenle, İngiltere'nin başarılı olduğu
ondokuzuncu yüzyılda parlamenter yönetim
tarzına gösterilen yaygın bağlılığı Amerika'daki
Amerikan sistemi için de bekleyebiliriz.
Eskimiş anlamıyla teolojik görüş ayrılıkları
Doğu ile Batı arasındaki ekonomik inan ayrılıklarını,

kuşkusuz, daha da güçlendirecektir.
Amerika'nın hıristiyanlığı, Doğu'nun ise
hıristiyan-karşıtlığını sürdürmesi beklenebilir.

Evlilik ve aile konularında, Amerika'nın
hıristiyan doktrinlerine karşı yapmacık bağlılığını
sürdürmesi, Doğu'nun da bunları köhne
boş-inanlar olarak algılaması beklenebilir. İki
tarafta da geniş ölçüde ve acımasızca haksızlıklar
yapılacağı; her iki tarafın da ötekindeki
bu haksızlıklardan haberdar, kendisindekilerden
ise habersiz olması beklenebilir. Örneğin,
pek az Amerikalı Sacco ve Vanzetti (Nicolo Sacco ve Bartolomeo
Vanzetti: İtalyan asıllı Amerikalı
anarşistler. Gasp ve öldürme suçlarından dolayı 1920'de gerçekleşen
idamları uluslararası protestolara neden olmuş; çoğu kişi onları
politik önyargıların kurbanları olarak nitelemiştir. (Ç.N.)
hakkındaki gerçeği bilir. Başka birisinin suçu kendi
işlediğini itiraf etmesine ve kanıtları toplayan
polisin bunların "tertip" olduğunu kabul etmesine
karşın, adam öldürmek suçundan ölüme
mahkum edilmişlerdi. Suçu itiraf eden kişinin
bozuk sicilli olması yeni bir dava açılmasının
reddedilmesinin nedenlerinden biriydi. Anlaşılan,
Amerikan yargıçlarına göre sadece iyi
karakterli kişiler cinayet işliyorlar. Sacco ve
Vanzetti'nin gerçek suçları ise anarşist olmalarıydı.
Bütün bunlar, kuşkusuz, Rusya'da da
bilinmektedir ve kapitalistlerin adaleti konusunda
olumsuz düşüncelere yol açmaktadır.

Bunun gibi, Rusya'daki patriklerin ve sosyal
devrimcilerin duruşmaları da Amerika'da bilinmektedir.
Böylece, her iki taraf da diğerinin kötülükleri
hakkında bol bol kanıt toplamakta; ancak kendi
ülkelerindeki kötülüklerden habersiz kalmaktadır.

Bir süre önce California Üniversitesi'nde bir
profesörle tanıştım; Mooneyı (Tom Mooney (1882?-1942): Bir
bombalama suçlamasıyla 1916'da mahkum edilip 1939'da affedilen
Amerikalı sendika lideri. (Ç.N.)) adını hiç duymamıştı.
Mooney işlememiş olabileceği bilinen bir adam
öldürme suçundan dolayı bir California cezaevinde
yatmaktaydı. Kerenski rejimi sırasında Rus
hükümeti bu dava hakkında Amerikan hükümeti
nezdinde resmi girişimde bulunmuş ve Başkan
Wilson'un görevlendirdiği soruşturma komitesi
onun suçlu olduğunu gösterecek kanıtlar bulunmadığını
bildirmişti. Ancak o bir komünistti.

Böylece görülüyor ki, düşünceden dolayı yapılan zulme her
ülkede göz yumulmaktadır. İsviçre'de bir komünisti öldürmek
yasal olduğu gibi, bunu yapan kişi bir daha cinayet işlerse,
sabıkası olmadığı gerekçesiyle beraat eder. Bu tutuma
karşı, Sovyet Cumhuriyeti dışında, hiçbir ülkede tepki
gösterilmemektedir. Bu bağlamda, kapitalist ülkeler içinde
en iyisi Japonya'dır. Orada, iki ünlü anarşisti ve onların küçük
yeğenlerini -oğulları sanarak- karakolda boğarak öldüren
polis, bir kahraman haline gelmesine ve okul çocuklarına onu
öven kompozisyonlar yazdırılmasına karşın, hapse mahkum edilmişti.

Bütün bu nedenlerle, mevcut rejimin sokaktaki insana başarılı
göründüğü, ya da Amerikan ekonomik etkisinin egemen olduğu bir ülkede,
yakın bir gelecekte komünist inanının benimsenmesi olasılığını
görmüyorum. Tam tersine, statükonun korunması için, güç odaklarının
gittikçe daha tutucu olmaları ve toplumdaki bütün tutucu güçleri
desteklemeleri olası görünüyor. Bu odakların en güçlüsü de, kuşkusuz
dindir. Almanya'da krallığın mal varlığı hakkındaki halk oylamasında,

kiliseler bunların kamulaştırılmasının hıristiyanlığa aykırı olduğu konusunda resmen karar aldı. Böyle kararlar ödüllendirilmeyi hakederler. Kuşkusuz ödüllendirileceklerdir de.

Kapitalist ülkelerde, eğitimin zenginler yararına olacak biçimde, daha sıkı kontrolünü sağlamak amacıyla, örgütlenmiş dinin, özellikle de Katolik Kilisesi'nin, gittikçe daha da güçlenmesi beklenebilir. Bu nedenle, Batı ile Rusya arasında temelde ekonomik olan karşıtlığın giderek bütün inanç alanlarına yayılması olasıdır. İnanç sözü ile kastettiğim, doğrulukları kanıtlanmamış olan konularda var olan dogmatik kanılardır. Kuşkusuz, bütün bu kötülükler bilimsel yaklaşımın, yani kanıları önyargılar yerine kanıtlarla oluşturma alışkanlığının yayılmasıyla önlenebilir. Ancak, her ne kadar sanayide de bilimsel teknik gerekliyse de, bilimsel yaklaşım daha çok ticaretle ilintilidir; çünkü zorunlu olarak bireyseldir ve iktidarın etkisinde değildir.

Bu nedenle bilimsel yaklaşımın, sadece, çağdaş yaşamın ana mecrası dışında kalan Hollanda, Danimarka, İskandinavya gibi küçük ülkelerde varlığını sürdürmesini bekleyebiliriz. Öte yandan, bir yüzyıl kadar sürecek bir çatışma döneminden sonra, Otuz Yıl Savaşları sonrasında olduğu gibi, her iki tarafın giderek yorgun düşmesi de olasılık dışı değildir. O zaman sıra yine dogmatik konularda geniş görüşlü olan kişilere gelecektir.

Önümüzdeki mücadele konusunda benim kişisel tutumum Erasmus'unkin gibidir: iki tarafi da bütün kalbimle desteklemem olanaksızdır. Birçok noktada Amerikalı büyük sermaye sahiplerinden çok, bolşeviklerle aynı fikirdeyim; ancak onlann felsefesinin kesin doğru olduğuna, ya da mutlu bir dünya yaratabileceğine inanamıyorum. Rönesans'tan bu yana hep yükselişte olan bireyciliğin çok ileri gittiğini; eğer sanayi toplumlarının istikrarlı olması ve sıradan kadın ve erkekleri yaşamlarından hoşnut kılması isteniyorsa, daha güçlü bir işbirliği ruhuna gerek olduğunu kabul ediyorum. Bolşevik felsefesindeki güçlük, örgütlenme ilkelerinin ekonomiye dayanmasından; buna karşılık, insan içgüdüleriyle uyumlu olacak gruplaşmaların biyolojik nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır. Aile ve ulus biyolojik, tröst ve sendika ekonomiktir. Biyolojik gruplaşmaların günümüzde yol açtığı kötülükler yadsınamaz; ancak ben toplumsal sorunların bu grupları oluşturan içgüdüleri yok sayarak çözülebileceğine inanmıyorum.

Eminim ki, örneğin, bütün çocuklar ana-babanın katkısı olmadan devlet kurumlarında eğitilirlerse; kadın ve erkeklerin büyük bir bölümü hem çaba gerektiren faaliyetler için gerekli dürtüyü yitirirler, hem de bir huzursuzluk ve can sıkıntısı içine düşerler. İfadesini kara ve deniz kuvvetlerinde bulmayan milliyetçiliğin de bir yeri vardır; ona uygun alan da siyasal değil, daha çok kültüreldir. İnsanlar eğitimin ve kurumların etkisiyle büyük ölçüde değişebilirler. Ancak bu değişim temel içgüdüleri saptıracak şekilde gerçekleşirse sonuç canlılığın yitirilmesi olur. Bolşevikler psikolojik önemi olan tek güdü ekonomik içgüdüymüş gibi konuşurken kesinlikle yanılmaktadırlar.

Batı'nın rekabete dayalı toplumu da bu yanılgıyı paylaşır; ancak Batı bu konuda daha az açık sözlüdür. Çağımızın temel yanılgısı, bana göre, yaşamın ekonomik yönünün gereğinden çok vurgulanmasıdır. Kapitalist ve komünist felsefelerin her ikisinin de, biyolojik gereksinimleri dikkate almadıkları için yetersiz oldukları kabul edilmedikçe aralarındaki çatışmanın son bulacağını sanmıyorum.

Bu çatışmanın şiddetini azaltmaya gelince, bildiğim en iyi şey liberallerin vaktiyle benimsedikleri paroladır. Ancak bunun yetersiz olduğunun da farkındayım. Gerekli olan, düşünce özgürlüğünün ve düşünceleri yayma fırsatının varlığıdır. Zorluklara yol açan, özellikle bu ikincisidir. Bir düşüncenin geniş ve etkin biçimde yayılmasını sağlayan mekanizma mutlaka ya devletin ya da büyük sermaye kuruluşlarının elindedir. Demokrasi ve eğitim sahneye çıkmadan önce bu pek de gerçek değildi: etkili fikirler pahalı çağdaş propagandanın aracılığı olmadan erişilebilen, ufak bir azınlıkla sınırlıydı. Ancak tehlikeli ve yıkıcı buldukları, gerçek ahlaka aykırı gördükleri fikirlerin yayılması için para ve emek harcamak ne devletten ne de büyük sermaye kuruluşlarından beklenebilir.

Devlet de uygulamada en azından sermaye kuruluşları kadar, dalkavukluğa alışmış, önyargıları kemikleşmiş, çağın düşünce dünyasında yaşamsal olan her şeyden habersiz, budala bir ihtiyar gibidir. Böyle eski kafalı insanların sansüründen geçmeyen hiçbir yenilik öne sürülemez. Gerçi gizli kapaklı yayınlar da yapılabilir; ancak, bu da sadece gizli kapaklı okuyucu çeker.

Çağdaş iş dünyasındaki genel eğilim işletmelerin birleşmesi ve merkezileşmesi yönünde olduğundan, tehlike gittikçe büyümektedir. Genellikle benimsenmeyen bir amaç için geniş çapta propaganda sağlamanın tek yöntemi kadınlara oy hakkı verilmesini savunanların uyguladığı yöntemdir. Ancak bu yöntem konu basit ve duygusal olursa geçerlidir; karmaşık ve tartışmaya götürür türden olursa, değil. Bu nedenle, resmi ve resmi olmayan sansürün etkisi, muhalefeti rasyonel yerine duygusal kılmak, bir yeniliğin lehinde ve aleyhinde olan kanıtları, serinkanlılıkla tartışmak yerine geniş kitlelerin anlamayacağı karmaşık bir duruma getirmektir.

Örneğin, ucuz hazır ilaçların adlarını veren resmi bir tıbbi yayın vardır; ancak hiçbir gazete ondan söz etmez; hemen kimse varlığından haberdar değildir. Öte yandan bütün ilaçların aynı ucuzlukta olduğunu öne süren Christian Scientists (Hıristiyan Bilimciler) halka ulaşma olanağına sahiptir. Politikada da buna benzer şeyler olur. Aşırı uçlardaki fikirler halka ulaşır; ılımlı ve rasyonel fikirler ise yetkililerin muhalefetine değmeyecek kadar sıkıcı sayılır.

Ancak bu kusur İngiltere'de öteki ülkelerin çoğundan daha azdır. Çünkü İngiltere öncelikle bir ticaret ülkesidir ve ticaretin bir parçası

olan özgürlük tutkusunu korumuştur.

Kuşkusuz, yetkililer gerek duyarlarsa, çareler de bulunabilir. O zaman, insanları yurtseverlik ve sınıfsal önyargı ile eğitmek yerine, kanıt ve verileri değerlendirme yetisini artıracak ve rasyonel kararlar alacak şekilde eğitmek de olanaklı olur. Belki zamanla insanlar zekanın toplum için değerli bir şey olduğunu farkedeceklerdir. Ancak ben bu gidişe işaret eden bir hareket gördüğümü söyleyemiyorum.

Geleceğe Dönük Bazı Tahminler

1

Gelecekle ilgili olarak iki tür yazı yazılabilir: Bilimsel ve ütopik. Bilimsel yazılar nelerin olası olduğunu bulmaya çalışır; ütopik olanlar ise, yazarın olmasını arzuladığz şeyleri. Astronomi gibi yeterince gelişmiş bir bilimde kimse ütopik yöntemi uygulamaz: Ay ve Güneş tutulması tahminleri, gerçekleştiğinde insanlar sevinsin diye yapılmazlar. Ancak sosyal konularda, gelecekteki gelişmeleri önceden kestirmeye olanak sağlayan genel yasalar bulduklarını öne sürenler iddia ettikleri kadar bilimsel değildirler; insanoğluyla ilintili kurumlarda ileride ne olacağını önceden bilme çabaları büyük ölçüde tahmin içerir.

Örneğin yeni keşiflerin ne gibi değişikliklere yol açacağını bilmiyoruz. Belki Mars'a, Venüs'e nasıl gidileceği keşfedilir; belki de, yiyeceklerimizin çoğu tarlalarda değil labarotuvarlarda üretilir. Bu tür olasılıkların sonu yoktur. Ben şimdi bunları bir yana bırakacağım ve yalnızca günümüzde iyice gelişmiş olan eğilimleri ele alacağım. Ayrıca, hiç de kesin olmayan bir şeyi, uygarlığımızın sürüp gideceğini varsayacağım. Uygarlığımız savaşlar sonucunda yok olabilir, veya Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi yavaş yavaş çökebilir. Ama eğer uygarlığımız sürecekse, bazı özellikler edinmesi olasıdır. Bunları saptamaya çalışacağım.

Makinenin yaşamımıza katılmasıyla, ve daha çok bunun bir sonucu olarak, toplumda bir değişim daha gerçekleşmiştir: toplumun eskisine göre çok daha örgütlü bir hale gelmiş olması. Matbaa, demiryolu, telgraf ve -şimdi de- radyo çağdaş devlet ve uluslararası finans kuruluşları gibi büyük kurumlara teknik kolaylıklar getirmiştir. Bir Hintli ya da Çinli köylünün yaşamında kamu işlerinin hemen hemen hiç yeri yoktur.

Halbuki İngiltere'de en uzak kırsal bölgelerde bile bunlar neredeyse herkesin ilgilendiği konulardır. Son zamanlara kadar durum böyle değildi. Jane Austen'dan anladığımıza göre, onun zamanındaki kırsal üst-orta sınıf Napolyon savaşlarını uzun boylu umursamamıştı. Çağımızdaki en önemli değişimin daha sıkı bir sosyal örgütlenme eğilimi olduğunu söyleyebilirim.

Bilimin buna bağlı olan bir başka sonucu da dünyanın daha çok bütünleşmiş olmasıdır. Onaltıncı yüzyıldan önce Amerika ve Uzak Doğu'nun Avrupa ile hemen hiç ilişkisi yoktu. O zamandan bu yana ilişkileri giderek yakınlaşmaktadır.

Roma'da Augustus, Çin'de Han İmparatoru aynı anda kendilerini dünyanın efendisi olarak görüyorlardı. Şimdilerde böyle güzel düşler olanaksızdır. Dünyanın hemen her bölgesi hemen bütün öteki bölgelerle ilişki içindedir. Bu ilişkiler dostça veya düşmanca olabilir; ama her iki halde de önemlidirler. Dalai Lama (Tibet budistlerinin başkanı) yüzyıllar süren yalnızlıktan sonra birden Rusların ve İngilizlerin ilgi odağı oldu ve bu sıkıcı ilgiden kurtulmak için Pekin'e sığındı. Ancak orada da bütün maiyetini Amerika'dan gelen kodak makineleriyle donanmış olarak buldu.

Daha sıkı toplumsal örgütlenme ve daha geniş bütünleşmeye ilişkin bu iki önermeden çıkan sonuca göre uygarlığımızın gelişmesi için bütün dünyayı kontrolü altına alacak merkezi bir otoritenin oluşturulması zorunludur. Bu yapılmazsa anlaşmazlıklar çoğalacak, ve toplum duyarlığının güçlenmesi sonucu savaşlar daha sıklaşacaktır. Merkezi otorite bir hükümet şeklinde olmayabilir; olmamasını da daha olası görüyorum. Bu otoritenin, savaşta taraf olan ülkelere verilen ödünç paraların çoğunlukla geri ödenmediğini görüp barışın kendi yararlarına olduğuna kanaat getirmiş bulunan sermaye sahiplerinden oluşması çok daha olasıdır.

Ya da, bu otorite tek bir güçlü devlet -Amerika- veya bir grup devlet -Amerika ve İngiliz İmparatorluğu- de olabilir. Ancak bu noktaya gelinmeden önce, dünyanın Amerika ve Rusya arasında fiili olarak paylaşılacağı uzun bir dönem olabilir; Amerika Batı Avrupa'da ve onun özerk dominyonlarında, Rusya da Asya'da kontrolü ele alabilir. Böyle iki grup, savunma açısından güçlü, saldırı açısından ise zayıf olur ve bir yüzyıl veya daha uzun süre varlıklarını sürdürebilirler. Ancak sonunda -en azından yirmibirinci yüzyılda herhangi bir zamanı kastediyorum- ya büyük bir felaket olur ya da bütün dünyayı kontrol altına alan merkezi bir otorite kurulur. Uygar insanlığın yeterli sağduyuya ulaşmasıyla, ya da Amerika'nın yeterli güce sahip olmasıyla, barbarlığa bir dönüş olan bu felaketin önleneceğini düşünüyorum.

Böyle olursa, kurulacak merkezi otorite ne gibi yetkilere sahip olmalıdır? Her şeyden önce ve en önemli olarak, savaş ve barış konularında karar verebilmeli; veya, eğer savaş çıkarsa desteklediği tarafın çabuk bir zafer kazanmasını güvence altına alabilmelidir. Bu sonuç, biçimsel bir siyasal kontrol olmadan da, yalnız parasal üstünlükle sağlanabilir. Savaşlar gittikçe daha bilimsel, dolayısıyla gittikçe daha pahalı olacağından, dünyanın önde gelen finans kaynakları birleşirlerse, borç vererek veya vermeyerek sonucu saptayabilirler. Versailles Antlaşması'ndan sonra Almanya'ya uygulanan baskıya benzer baskılarla, istemedikleri herhangi bir grubun silahsızlanmasını sağlayabilirler.

Bu yolla dünyanın bütün büyük ordularını giderek kontrolleri altına almış olurlar. Yapmaları gereken bütün etkinlikler için bu bir temel koşuldur. Antlaşmaları gözden geçirmek ve anlaşmazlıklara

müdahale etmek dışında, merkezi otoritenin karara varması gereken üç konu daha vardır. Bunlar: (1) toprağın çeşitli ulusal devletler arasında bölüştürülmesi, (2) bir ulusal devletin sınırlarından ötekine nüfus hareketleri, (3) hammaddelerin onlara talip olanlar arasında bölüştürülmesidir. Bu konular biraz açıklama gerektiriyor.

(1) Günümüzde bölgesel bağlılık sorunları, eskiden kişinin hükümdara olan bağlılığının bir uzantısı olarak, saçma bir ciddiyetle ele alınmaktadır. Bir ülkede yaşayan bir kimse, yaşadığı yörenin bir başka devlete ait olması gerektiği yolunda bir düşünceyi dile getirirse, suçu vatana ihanettir ve sert cezalara çarptırılır. Ama ne olursa olsun, bu kişinin görüşü, bir görüş olarak, herhangi başka bir siyasal sorun kadar meşrudur. Örneğin, Croydon'da oturan bir vatandaşın, Croydon'un Londra'nın bir semti olduğunu ileri sürmesi karşısında dehşete kapılmıyoruz.

Ancak Kolombiya uyruklu bir kişi, köyünün Venezuella'ya ait olması gerektiğini söylerse devlet onu korkunç bir suçlu olarak niteler. Merkezi otorite ulusal devletlerin bu tür önyargılı davranışlarını önleyecek; sınır düzenlemelerini akılcılıkla, yani yöre insanlarının istekleri doğrultusunda, ve ekonomik, kültürel mülahazaları da göz önüne alarak yapmak zorunda olacaktır.

(2) Nüfus hareketlerinin yıldan yıla ağırlaşan sorunlar çıkarması olasıdır. Nüfusun ücretlerin düşük olduğu yerlerden yüksek olduğu yerlere akması doğaldır. Buna tek bir ülke sınırları içinde izin verilmektedir; ancak İngiliz İmparatorluğu gibi çok uluslu bir federasyon sınırları içinde, kişilerin bir baştan öteki başa dolaşmaları serbest değildir. Asyalı göçmenlerin Amerika'ya ve özerk dominyonlara girmeleri hemen tümüyle yasaklanmıştır; Avrupalıların Amerika'ya göçleri de giderek sınırlandırılmaktadır.

Bu konunun her iki tarafında yer alan kuvvetler çok güçlüdür. Bunlar Asya militarizmini yüreklendirmektedir ve sonunda, diyelim ki beyaz ırktan uluslar arasındaki ilk büyük savaş sırasında, bu militarizmi beyaz ırkı tehdit edecek ölçüde güçlendirebilirler.

Sonunda, eğer büyük savaşlar önlenir ve tıp ile hijyen sayesinde genel sağlık büyük ölçüde düzelirse; barışın ve refah düzeyinin korunabilmesi için gelişmiş ülkelerde halen yapıldığı gibi, geri kalmış ulusların da nüfus artışlarını sınırlamaları gerekecektir. Doğum kontrolüne ilke olarak karşı çıkanlar ya aritmetik bilmiyorlar, ya da savaş, salgın hastalık ve açlığın insan yaşamının kalıcı bir özelliği olmasından yanadırlar. Merkezi otoritenin geri kalmış ırklar ve halk kesimleri üzerinde doğum kısıtlaması yapma yetkisi olacağı ve hükümetlerin şimdi yaptığı gibi, yalnız akıllı insanların küçük aileleri olmasında ısrar etmeyeceği umulur.

(3) Son konu, yani hammaddelerin paylaşılması, belki de bunların en önemlisidir. Savaşlar hammadde ile çok yakından ilintili gibidir. Petrol, demir ve kömürün savaş öncesi anlaşmazlıklardaki olumsuz rolleri iyi bilinir. Hammaddelerin adilane

bölüşüleceğini düşünmüyorum; sadece, mutlak güce sahip bir otorite tarafından bölüştürüleceğini söylüyorum. Adalet sorunları başarıyla çözümlenmeden önce, dünyanın tek bir ekonomik ve siyasal güç olarak düzenlenmesi sorununun çözümlenmesi gerektiği kanısındayım. Ben bir enternasyonal sosyalistim; ama enternasyonelleşmenin sosyalizmden önce gerçekleşmesini umuyorum.

2

Savaşları arasıra ortaya çıkan ve çabucak bastırılan başkaldırmalar düzeyine indirecek güçte bir merkezi otoritenin gelecek yüz elli yılda oluşacağını varsayalım. Bu gelişmenin beraberinde getirmesi olası olan ekonomik değişiklikler nelerdir? Genel refah düzeyi artar mı? Rekabet ayakta kalır mı yoksa üretim tekelci bir biçim mi alır? Tekeller oluşacaksa bunlar özel sektörün mü yoksa devletin mi elinde olur? Emeğin ürünlerinin dağılımındaki adaletsizlik şimdi olduğundan daha az olur mu?

Burada iki değişik tür soru bulunuyor. Bunlardan biri ekonomik düzenin biçimi ile, ikincisi de bölüşüm ilkeleriyle ilgilidir. Bölüşüm ilkeleri siyasal güce dayanır; her kesim ve her ülke, her zaman, elinden geldiği kadar büyük payı alır; bu payın büyüklüğünü saptayan da, sonunda, silahlı kuvvetler olur. Şimdilik bölüşümü bir yana bırakalım ve önce düzenlemeyi ele alalım. Geçmişi incelediğimizde örgütleşme konusunda utanç verici bir olguyla karşılaşırız. Her ne zaman örgütleşme alanı bazılarının yararına olarak genişletilmek istenmişse, bu genişleme muhakkak -ufak tefek istisnalar dışında- güçlü olanların güç kullanmasıyla gerçekleştirilmiştir.

İsteğe bağlı olarak federasyon oluşturulmasının yegane yol olduğu durumlarda ise birlik hiç gerçekleşmemiştir. Eski Yunan'da Makedonya'ya karşı, onaltıncı yüzyıl İtalyasında Fransa ve İspanya'ya karşı, günümüz Avrupasında da Amerika ve Asya'ya karşı durum böyle olmuştur. Bu nedenle, merkezi otoritenin güç kullanarak, ya da kullanma tehdidiyle oluşturulacağını varsayıyorum; birbiriyle uzlaşamayan Büyük Devletler'i zorlayabilecek güce hiçbir zaman ulaşamayacak olan Milletler Cemiyeti gibi gönüllü kuruluşlar tarafından değil. Bunun yanında, merkezi otoritenin gücünün, temelde ekonomik nitelikte olacağı; bir yandan hammadde kaynaklarına, bir yandan da parasal kredilerin kontrolünü elde tutmaya dayanacağını sanıyorum. Onun, başlangıçta, bir veya birkaç büyük devlet tarafından el altından desteklenen, bir grup sermaye sahibinden oluşacağını öngörüyorum.

Bunlardan şu sonuç çıkıyor: ekonomik yapının temelinde tekelleşme olacaktır. Örneğin, dünyanın bütün petrol kaynakları tek elden kontrol edilecektir. O zaman, uçakların ve petrolle çalışan savaş gemilerinin, merkezi otoriteye ters düşen devletlere hiçbir yararı olmayacaktır -ani bir saldırıyla bir petrol yatağı ele geçirmek dışında. Aynı durum, o kadar belirgin olmasa da, başka alanlarda da söz konusudur.

Daha şimdiden dünya piyasalarında et arzının büyük bölümü Chicago'daki Beş Büyükler'in kontrolündedir; onların kendileri de bir ölçüde Messrs. J.P. Morgan Co.'ye bağlıdırlar. Hammaddeden ürüne giden uzun bir yol vardır ve herhangi bir aşamada tekel araya girebilir. Petrol için bu aşama doğal olarak kaynakta gerçekleşir.
Başka konularda, tekelciye kontrol fırsatı verenler ise limanlar, gemiler veya demiryolları olabilir. İşe nerede karışırsa karışsın tekelci, diğer bütün kesimlerden daha güçlüdür.

Sürecin herhangi bir aşamasındaki bir tekel, bu tekeli daha önceki ve daha sonraki aşamalara da genişletmek eğiliminde olacaktır. Ekonomik tekelin genişlemesi örgütleşmeyi büyütme yolundaki genel eğilimin bir parçasıdır; o da devletin siyasal yönden daha büyümesi ve güçlenmesi ile kendini gösterir. Bu nedenle son yarım yüzyıldır süregelen rekabeti ortadan kaldırmaya yönelik sürecin bundan sonra da devamını güvenle bekleyebiliriz. Doğal olarak, sendikaların işçiler arasındaki rekabeti azaltmaya devam edeceği varsayılmalıdır. İşverenler örgütlenirken ücretlilerin karşı-örgütlenmesinin yasalarla önlenmesi gerektiği yolundaki görüşün uzun süre devam edebilecek bir görüş olmadığı ortaya çıkacaktır.

Güvenli barış ve üretimin iyi bir şekilde yönlendirilmesi, eğer nüfus artışı yoluyla yutulmazsa, maddi refahta büyük artışa yol açacaktır. Bu aşamada, dünya sosyalist de kapitalist de olsa bütün kesimlerin ekonomik durumlarının iyileşmesini bekleyebiliriz. Bu da bizi ikinci sorunumuza, dağıtım sorununa getirir.

Bir yerde, güçlü bir devletle -ya da ittifak halindeki birkaç devletle- içiçe olmuş güçlü bir grup varsa, bu grubun zenginliğin büyük bölümünü kendine ayıracağı ortadadır. Bunlar işçi ücretlerini de devamlı artırarak güçlü devletin halkında da bir hoşnutluk yaratacaklardır. Daha önce İngiltere'de öyle olmuştu; Amerika'da öyle olmaktadır. Ülkenin toplam gelirinde hızlı bir artış olduğu sürece, kapitalistler için uygun zamanlarda uygulanan para politikaları yoluyla, sosyalist propagandaların başarısını önlemek kolaydır. O kadar şanslı olmayan ülkeler de emperyalist yöntemlerle yola getirilebilirler.

Ancak, böyle bir sistemin demokrasi, yani sosyalizm doğrultusunda gelişmesi olasıdır; çünkü sosyalizm birçok sanayi dalında temel aşamasına erişmiş olan bir toplumdaki ekonomik demokrasiden başka bir şey değildir. İngiltere'nin siyasal gelişimi bu paralelde ele alınabilir. İngiltere'nin birliği bir kral tarafından, Wars of the Roses sonrasında 7. Henry tarafından gerçekleştirilmiştir. Birliği sağlamak için krallık otoritesi gerekliydi; ancak bütünlük tamamlandıktan hemen sonra demokrasiye doğru bir hareket başlamış; ve, onyedinci yüzyılda yaşanan sıkıntılardan sonra, demokrasinin kamu düzeniyle bağdaştığı anlaşılmıştı.

Biz şimdi Wars of the Roses'dan 7. Henry'ye geçişi

andıran bir ekonomik konumdayız. Zorbaca da olsa ekonomik birliğe bir kere ulaşıldıktan sonra ekonomik demokrasi hareketi büyük güç kazanacaktır; çünkü artık anarşi korkusu söz konusu değildir. Azınlıklar ancak kamuoyunun güçlü desteği olursa güçlerini koruyabilirler; çünkü ordularının, donanmalarının ve bürokratlarının sadakatle hizmet etmelerine gereksinimleri vardır. Ekonomik otoriteyi elinde tutanların, kendilerinden ödün vermeyi akıllıca bulacakları durumlar sürekli olarak ortaya çıkacaktır. Onlar da, olasılıkla, işleri yönlendirirken, daha az şanslı kesimlerin ve ülkelerin temsilcileriyle ilişki içine girecekler ve bu süreç demokratik bir rejim kuruluncaya kadar devam edecektir.

Merkezi otoritenin bütün dünyayı kontrolü altında tutacağını varsaydığımıza göre, bu otoritenin uygulayacağı demokrasi yalnız beyaz ırkı değil Asya ve Afrika ırklarını da kapsayan bir uluslararası demokrasi olmalıdır. Şu anda Asya öyle hızlı gelişmektedir ki, böyle bir dünya yönetimi oluştuğunda Asya da yönetimde önemli yer alabilecek bir duruma gelebilir. Afrika, çözülmesi daha zor bir sorundur. Ancak Afrika'da bile Fransızlar -ki bu konuda bizden ileridirler- çarpıcı sonuçlar elde etmektedirler; önümüzdeki bir yüzyıl içinde nelerin başarılabileceğini ise hiç kimse kestiremez. Bu nedenlerle, merkezi otoritenin kurulmasından sonra çok geçmeden, bütün sınıflar ve uluslar için ekonomik adalet içeren, dünya çapında bir sosyalist sistemin kurulabileceği sonucuna varıyorum. Ve, böyle bir sistem kurulacaksa bunu politik dinamiğin doğal işleyişinin gerçekleştireceği kesin gibidir.

Bununla beraber, sınıf ayırımcılığının sürüp gitmesine yol açabilecek başka olasılıklar da yok değildir. Güney Afrika'da ve Amerika'nın güney eyaletlerinde olduğu gibi beyazlarla zencilerin yanyana yaşadıkları yerlerde, beyaz ırk için demokrasiyi zenciler için yarı kölelik koşullarıyla bir arada götürmenin mümkün olduğu görülmüştür. Gelişmenin büyük ölçüde gerçekleşmesini engelleyen şey, İngilizce konuşulan ülkelerin çoğu bölgelerinde işçi kesiminin beyaz olmayan ırkların göçüne itiraz etmesidir. Bu da akılda tutulması gereken bir olasılıktır. Bu konuya ileride tekrar döneceğim.

3

Önümüzdeki iki yüzyıl içinde aile kurumunda nasıl bir gelişme beklenebilir? Bunu bilemeyiz; ancak, önlem alınmadığı takdirde belirli sonuçlara yol açabilecek bazı etkenler üzerinde durabiliriz. Şunu hemen belirtmek isterim ki, söyleyeceklerim olmasını arzu ettiğim şeylerle değil, olmasını tahmin ettiğim şeylerle ilgilidir ve bu ikisi çok farklı şeylerdir. Dünya, geçmişte hiçbir zaman benim arzu edebileceğim şekilde gelişmedi; gelecekte bunun farklı olması için de bir neden görmüyorum.

Çağdaş uygar toplumlarda aileyi zayıflatma eğilimi gösteren bazı şeyler var; bunların başında da çocuklara karşı oluşan insancıl duygusallık geliyor. Çocukların ana-babalarının

şanssızlıklarından ve hatta günahlarından dolayı, elden geldiği ölçüde, acı çekmemeleri gerektiği düşüncesi gittikçe daha çok benimsenmektedir. İncil'de öksüzlerin kaderinin hep çok hüzün verici olduğundan söz edilir ve kuşkusuz bu doğrudur da. Şimdilerde ise onlar diğer çocuklardan pek de fazla acı çekmiyorlar.

Devlet ve yardım kurumlarınca, ihmal edilmiş çocuklara yeterli yardım yapma eğilimi giderek artacak; bu yüzden de, çocuklar sorumsuz ana-babalar veya vasilerce gittikçe daha çok ihmal edilecektir. İhmal edilmiş çocukların bakımı için kamu fonlarından yapılan giderler giderek o ölçüde artacaktır ki, mali durumları iyi olmayan insanların çoğu çocuklarını devlete bırakmak olanağından yararlanmaya yönelecektir. Sonunda, şimdi eğitimde olduğu gibi, belirli bir ekonomik düzeyin altında olan hemen herkes öyle yapacaktır.

Böyle bir değişimin etkileri çok kapsamlı olur. Ana-babalık sorumluluğu kalkınca evlilik eskisi kadar önemli görülmeyecek ve çocuklarını devlete bırakan kesimler de yavaş yavaş ortadan kalkacaktır. Uygar ülkelerde bu koşullarda edinilen çocuk sayısı herhalde çok az olacaktır ve devlet, istenilen vatandaş sayısına göre belirlenen bir ölçütle, anneler için bir ödeme saptayacaktır. Bütün bunlar çok uzak değildir; yirminci yüzyıl sona ermeden İngiltere'de kolaylıkla gerçekleşebilir.

Bütün bunlar, kapitalist sistem ve uluslararası anarşinin geçerli olduğu dönemde gerçekleşirse sonuçların korkunç olması beklenir. İlk olarak, gerçekte ne ana-babaları ne de çocukları olan emekçiler ile, miras hakkıyla birlikte yürüyen aile sistemini koruyan, hali vakti yerinde kesim arasında derin bir ayrılık oluşacaktır.

Devlet tarafından eğitilen emekçilere, eskiden Türkiye'deki yeniçerilere uygulanana benzer şekilde, tutkulu bir askeri sadakat aşılanacaktır. Devletin çocuklar için uyguladığı ödeme tarifesini düşürmek ve diğer ülke insanlarını öldürecek askerleri sağlamak için, kadınlara çok çocuk yapmanın bir görev olduğu öğretilecektir. Devletinkine karşı koyacak ana-baba propagandası olmayınca çocuklara aşılanabilecek yabancı düşmanlığının sınırı da olmayacaktır. Böylece, çocuklar büyüdükleri zaman efendileri için körü körüne savaşacaklardır. Görüşleri iktidar tarafından hoş karşılanmayan kişiler, çocukları ellerinden alınarak devlet kurumlarına gönderilmek suretiyle cezalandırılacaklardır.

Böylece, yurtseverlik ve çocuklara karşı insancıl duygusallığın birlikte uygulanmasıyla, toplumun adım adım iki kasta bölünmesi hiç de olanak dışı değildir; üst tabakadakiler evlilik kurumunu ve aile bağlarını koruyacak, alt tabakadakiler yalnız devlete sadakat besleyeceklerdir. Askeri nedenlerle devlet, para ödeyerek emekçilerde yüksek doğum oranını, hijyen ve tıp da düşük ölüm oranını güvenceye alacaktır.

Böylece de, dünya nüfusunu sınırlandırmanın açlık dışındaki tek yöntemi savaşlar olacak;

açlık da, ulusların birbiriyle çarpışması yoluyla önlenmeye çalışılacaktır. Bu koşullarda, Ortaçağ'daki Hun ve Moğol istilalarıyla karşılaştırılabilecek korkunç savaşlarla dolu bir dönem gelecektir. Tek umut bir veya birkaç ülkenin zafere çabuk ulaşmasında yatacaktır.

Eğer dünya çapında bir merkezi otorite önceden kurulursa, devletin çocukların sorumlulğunu almasının sonuçları bu söylenenlerin tam tersi yönde olacaktır. Bu durumda, merkezi otorite çocukların militarist milliyetçilikle eğitilmesine, devletlerin ekonomik yönden arzu edilenin ötesinde nüfus artışı için harcama yapmalarına izin vermeyecektir. Devlet kurumlarında yetişen çocuklar, askeri gereksinimlerin giderilmesiyle, hemen kesinlikle, bugünün ortalama çocuklarından zihnen ve bedenen daha çok gelişecekler, bu nedenle de çok hızlı bir ilerleme olanaklı olacaktır.

Merkezi otorite daha önce kurulmuş olsa bile, dünya yine kapitalist düzen içinde kalırsa, sonuç, sosyalizmin benimsenmesi durumundan çok farklı olacaktır. Birinci halde, toplumda kastlar arasında az önce sözünü ettiğimiz derin ayrılıklar oluşacak; üst tabaka aile kurumunu koruyacak, alt tabakada da ana-babaların yerini devlet alacaktır. Zenginlere karşı başkaldırmaları önlemek için alt tabakada uysallığı sağlamaya gerek duyulacaktır. Bu da daha alt düzeyde bir kültür demek olacak ve, belki de, zenginleri beyaz ya da sarı ırktan olanlar yerine siyah ırktan emekçilerin çoğalmasını teşvik etmeye yöneltecektir. Bu yolda beyaz ırk giderek sayıca küçük bir aristokrasiye dönüşebilecek; sonunda da bir zenci ayaklanmasıyla yok olabilecektir.

Beyaz ırktan ulusların çoğunda siyasal demokrasi yürürlükte olduğu için bütün bunlar fantezi olarak algılanabilir. Ancak ben her yerde demokrasinin, zenginlerin çıkarlarını geliştirecek şekilde eğitim yapılmasına yol açtığını gözlüyorum.

Öğretmenler komünist diye işten atılıyorlar; ama tutucu oldukları için atılan yok. Bunun yakın zamanda değişeceğini varsaymak için hiç bir neden de görmüyorum. Sıraladığım bütün bu nedenlerle, eğer uygarlığımız, daha uzun süre zenginlerin çıkarlarını kollamayı sürdürürse, kanımca sonu karanlık olacaktır. Uygarlığın çöküşünü istemediğim içindir ki bir sosyalist oldum.

Eğer biraz önce söylediklerim yanlış değilse, ayrıcalıklı bir azınlık dışında aile büyük olasılıkla yok olacaktır. Bu nedenle, ayrıcalıklı bir azınlık da olmazsa, ailenin toptan yok olması beklenebilir. Bu sonuç biyolojik açıdan kaçınılmaz gibi görünüyor. Aile, kendi başlarına yaşamlarını sürdüremeyecek oldukları yıllarda çocukları koruyan bir kurumdur. Karıncalarda ve arılarda bu işlevi toplum üstlenir; aile yoktur.

İnsanlarda da, eğer bebeklerin yaşamı ailenin korunması dışında da güvende olursa, aile yaşamı giderek yok olacaktır. Bu, insanların duygusal yaşamında çok derin değişikliklere, geçmişin sanat ve edebiyatından tümden kopmalara yol açar. İnsanlar arasındaki farklılıklar da azalır;

çünkü artık ana-babalar çocuklarını, kendilerine özgü nitelikleri onlara geçirecek şekilde eğitemeyeceklerdir. Cinsel aşk daha az ilginç, daha az romantik olacak; belki de bütün aşk şiirleri saçma bulunacaktır. İnsan doğasındaki sanat, bilim, politika gibi duygusal ögeler başka çıkış yolları arayacaktır (Disraeli için politika romantik bir serüvendi). İnsan yaşamının duygusal dokusundan birşeylerin gerçekten yok olacağını düşünmekten kendimi alamıyorum. Ama güvencedeki her artış bu türden bazı kayıpları içeriyor. Buharlı gemiler yelkenliler kadar, vergi tahsildarları eşkiyalar kadar romantik değillerdir.

Belki de, güvenlik içinde olmak sonunda sıkıcı gelecek ve insanlar salt can sıkıntısından kurtulmak için yıkıcı olacaklardır. Ama bu tür olasılıklar saymakla tükenmez.

4

Günümüzde kültürün eğilimi, sanat ve edebiyattan uzak, bilim doğrultusundadır; böyle sürüp gitmesi de olasıdır. Kuşkusuz, bunun nedeni bilimin yaşantımızda çok büyük yararlar sağlamasıdır. Rönesans'tan gelen ve sosyal prestijle desteklenen güçlü bir edebiyat geleneğimiz vardır. Bir "beyefendi" biraz Latince bilmelidir; ancak bir lokomotifin nasıl çalıştığını bilmese de olur. Ne var ki, bu geleneğin sürmesi "beyefendi"yi başkalarından daha az yararlı kılmaktan başka işe yaramaz. Sanırım, uzun olmayan bir süre sonra, bilim alanında birşeyler bilmeyen bir kimsenin eğitim görmüş kişi sayılmayacağını varsayabiliriz.

Bu olumlu birşey; ancak bilimin, zaferlerini kültürümüzün başka yönlerden yoksullaşması pahasına kazanıyor olması üzülecek birşey. Sanat gün geçtikçe daha çok bir zümrenin ya da birkaç zengin sanatseverin işi olmaktadır. Sanat, sıradan insan için, din ve kamu yaşamıyla bağlantılı olduğu zamanlardaki kadar önemli değildir. St. Paul Katedrali'nin yapımı için harcanan para Hollandalıları yenmemiz için donanmamıza verilebilirdi; fakat 2. Charles döneminde (1630-1685) St. Paul'ün daha önemli olduğu düşünülmüştü. Daha önce estetik yönden övülmeye değer sayılan duygusal gereksinimler giderek daha önemsizleşen yollarla gideriliyorlar: günümüzde dans ve dans müziğinin, genelde, daha az uygar olan bir toplumdan ithal edilmiş olan Rus Balesi dışında, sanatsal hiçbir değeri yoktur.

Sanatın önemini yitirmesi, korkarım kaçınılmazdır ve atalarımızdan daha dikkatli ve faydacıl olan yaşama biçimimizle bağıntılıdır. Bir yüz yıl kadar sonra, az çok eğitim görmüş herkesin bir hayli matematik, biraz biyoloji ve büyük ölçüde de makine yapımı bileceğini tahmin ediyorum. Eğitim, bir azınlık dışında, daha çok "dinamik" denilen, yani insanlara duyu ve düşünceden çok, `yapmayı' öğretici türden olacaktır. İnsanlar her işi büyük bir beceriyle yapacaklar, ancak bu işlerin yapmaya değer olup olmadığını rasyonel bir biçimde değerlendirmekten aciz olacaklardır.

Belki de resmi bir "düşünürler" tabakası, bir de "duygucular" tabakası oluşacak; bunlardan birincisi Royal Society'nin, (Royal Society: İngiltere'de 1660'da kurulmuş en eski bilim adamları derneği. (Ç.N.)) İkincisi de Royal Academy ile Piskoposluk federasyonunun birer uzantısı olacaktır. Düşünürlerce elde edilen sonuçlar devletin malı olacak ve, yerine göre, yalnız Milli Savunma'ya, Amiralliğe, ya da Hava Kuvvetleri Bakanlığı'na açıklanacaktır. Eğer düşman ülkelerde hastalık yayma işi zamanla görevleri arasına alınırsa, belki Sağlık Bakanlığı da bu araya girebilir.

Resmi duygucular okullarda, tiyatrolarda, kiliselerde hangi duyguların yayınlanacağını saptayacaklar, ama bu duyguların nasıl yaratılacağını keşfetmek resmi düşünürlerin işi olacaktır. Okul çocuklarının haylazlıkları göz önüne alınırsa, resmi duyguculların kararlarının devlet sırrı olarak nitelendirilmesinin yerinde olacağı düşünülebilir. Bununla birlikte, bir Kıdemli Sansürcüler Komitesi'nce onaylanan resimlerin sergilenmesine ve vaazlar verilmesine izin verilecektir.

Radyo yayınları da günlük gazeteleri herhalde silip süpürür. Azınlık görüşlerini dile getirmek için bir iki haftalık dergi başını kurtarabilir. Okuma ise, yerini gramofona, ya da ondan daha iyi bir icada bırakacağından, nadiren yapılan bir iş olacaktır. Bunun gibi, günlük yaşamda yazma yerine de diktafon kullanılacaktır.

Eğer savaşlar ortadan kalkar ve üretim bilimsel olarak düzenlenirse, herkesin rahatça yaşaması için günde dört saatlik çalışmanın yeterli olması olasıdır. Bu süre kadar çalışıp boş zamanın keyfini çıkarmak mı, yoksa daha çok çalışıp lüks şeylerin keyfini çıkarmak mı sorusu tartışmaya açıktır. Galiba bazıları birini, bazıları da diğerini seçecektir. Pek çok kişi boş saatlerini, kuşkusuz, dansederek, futbol seyrederek, ya da sinemaya giderek geçirecektir. Çocuklar için endişeye gerek yoktur; devlet onlara bakar. Hastalık çok seyrek görülecek; gençleştirme yoluyla yaşlılık ölümden kısa bir süre öncesine kadar ertelenebilecektir. Dünya bir hedonist (hazcı) cenneti olacak; ve de hemen herkes bu yaşamı dayanılmaz ölçüde can sıkıcı bulacaktır.

Böyle bir dünyada yıkıcı dürtülerin karşı konulmaz olabileceğinden korkulur. R.L. Stevenson'un İntihar Kulübü burada yaşama geçebilir; sanatsal cinayetlerle uğraşan gizli dernekler de kurulabilir. Geçmişte yaşam tehlikeli olduğu için ciddiye alınmış, ciddi olduğu için de ilginç olmuştur. Eğer insan doğası değişmezse, tehlike olmayınca hayatın tadı kalmayacak ve biraz heyecan bulmak umuduyla insanlar her türlü aşağılık kötülüklere başvuracaklardır.

Bu ikilem kaçınılmaz mıdır? Yaşamın sıkıntılı yönleri, onun en iyi yönleri için gerekli midir? Sanmıyorum. Eğer insan doğası, cahil insanların hala sandığı gibi, değiştirilemez ise durum gerçekten umutsuzdur. Psikologlar ve fizyologlar sayesinde artık biliyoruz ki "insan doğası" denilen şeyin en çok onda biri doğadan gelmekte, geri kalan onda dokuz ise sonradan

oluşmaktadır. İnsan doğası dediğimiz şey, erken eğitimde yapılacak değişikliklerle hemen tümüyle değiştirilebilir. Bu değişiklikler, eğer düşünce ve enerji bu alana yönelirse, en ufak bir tehlikeye yol açmadan ve yaşamın ciddiyetini yeterince koruyacak şekilde gerçekleştirilebilir. Bunun için iki şey gereklidir: çocuklarda yapıcı dürtüleri geliştirmek ve bunların yetişkinlikte de devamı için olanakları sağlamak.

Şimdiye kadar, yaşamda önemli sayılan şeylerin en büyük bölümünü savunma ve saldırı oluşturmuştur. Kendimizi açlığa, çocuklarımızı dünyanın ilgisizliğine, ülkemizi ulusal düşmanlara karşı savunuruz; tehlikeli ve düşman olduğunu sandığımız kimselere de sözle, ya da fiziksel olarak saldırırız. Ancak, aynı ölçüde güçlü olan başka duygu kaynakları da vardır. Estetik yaratıcılık ya da bilimsel keşif duyguları, en tutkulu aşk kadar güçlü ve yoğun olabilirler. Aşkın kendisi ise bağlayıcı ve baskıcı olmasına karşın, yaratıcı da olabilir. Doğru eğitim verildiğinde insanların büyük çoğunluğu mutluluğu yapıcı faaliyetlerde bulabilirler; yeter ki elverişli olanaklar var olsun.

Bu bizi ikinci gereksinimimize getiriyor. Yalnız üst makamların emrettiği yararlı işlere değil, yapıcı atılımlara da fırsat verilmelidir. Entellektüel ve sanatsal yaratıcılığa, insan yaşamını iyileştirmek için ileri sürülen düşüncelere, yapıcı türden insan ilişkilerine hiçbir engel bulunmamalıdır. Eğer bunların hepsi varsa ve eğitim de isabetli türden ise; gereksinim duyanlar için ciddi ve hareketli bir yaşam tarzına yine de yer vardır. Bu durumda ve ancak bu durumda yaşamın belli başlı kötülüklerini ortadan kaldırmak için örgütlenmiş bir toplum kalıcı olabilir; çünkü daha enerjik olan bireyleri için de doyum olanağı sağlanmıştır.

İtiraf etmeliyim ki, kanımca, uygarlığımızın hata yapma olasılığının en yüksek olduğu konu budur. Pek çok düzenlemeye gerek vardır; bu kadar çok şeyde, olması gerekenden fazla şeylerin de bulunacağı hemen hemen kesindir. Bunun yol açacağı zarar, kişisel çaba olanaklarının azalmasıdır. Çok geniş örgütler kişinin kendini aciz hissetmesine, bu da çabanın zayıflamasına yol açar. Bu tehlike yöneticilerin onu farketmesiyle önlenebilir; ancak yöneticilerin, çoğunlukla, yapıları gereği farkedemedikleri türdendir.

İnsanın yaşam tarzını yönlendiren her düzenlemede, sisteme yeteneklerin yozlaşmasına yol açan hareketsizliği önleyecek, ama kargaşaya yol açmayacak ölçüde, anarşizm enjekte etmeye gerek vardır. Bu da, teorik olarak çözümsüz olmayan, ancak günlük yaşamın düzensizlikleri içinde çözüm olasılığı pek bulunmayan hassas bir sorundur.

SON

:::::::::::::::::::::